

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XV 2 • 2019 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
02
9 771336 629708

BISKUP PAVOL HNILICA OČAMI ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

FRANTIŠEK GARAY – TRI DESAŤROČIA V ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

AUGUST 1968 NA HRANIČNÝCH PRECHODOCH

Výročné bratislavské zasadanie Európskej siete úradov spravujúcich dokumenty tajnej polície

V dňoch 25. – 26. septembra 2019 sa v Bratislave uskutoční výročné zasadanie zástupcov siedmich zakladateľských inštitúcií *Európskej siete úradov spravujúcich dokumenty tajnej polície* zo Slovenska, Bulharska, Česka, Maďarska, Nemecka, Poľska a Rumunska. Predsedníckou inštitúciou bude po zasadnutiach v Bukurešti a Sofii slovenský Ústav pamäti národa. Zasadanie bude zároveň prebiehať v symbolike 30. výročia pádu komunistickej diktatúry v krajinách strednej a východnej Európy. Rokovania sa zúčastnia taktiež zástupcovia piatich pozorovateľských členov z Albánska, Estónska, Lotyšska, Litvy a zo Slovinska.

Spolupráca organizácii spravujúcich dokumenty tajnej polície a iných represívnych orgánov komunistického režimu nadobudla svoj inštitucionálny rámec 16. decembra 2008 a jej cieľom bolo vytvorenie medzinárodnej základne na výmenu a prenos informácií v oblasti archívov, legislatívy, osvetu a vedeckého výskumu. Účastníci sa zhodli na nevyhnutnosti otvoreného prístupu k dokumentom štátnej bezpečnosti, nezávislého výskumu a šírenia informácií o represívnej činnosti tajnej polície a komunistických strán.

Dvojdňový program je rozdelený na pracovné interné rokovanie členských a pozorovateľských zástupcov Siete (25. septembra 2019) a na verejný seminár *Využívanie archívnych dokumentov komunistickej tajnej polície: archívnictvo, historiografia, médiá a verejnosť – tematizácie a dopad na verejný diskurz*, ktorý sa uskutoční dňa 26. septembra 2019 v priestoroch Prednáškovej sály Univerzitnej knižnice v Bratislave (Ventúrska 11). V dvoch tematických okruhoch budú zástupcovia siete prezentovať príspevky týkajúce sa archívnych pomôcok a informačných systémov inštitúcií spravujúcich dokumenty tajnej polície ako aj využívaniu archívnych dokumentov tajnej polície v odbornom a verejnom diskurze.

Róbert Letz
predseda redakčnej rady

Vážení čitatelia,

moderné totalitné systémy 20. storočia sa nezrodili náhodne, ale vyrástli z hlbokkej morálnej krízy Európy. Táto kríza sa prejavila buď úplným a otvoreným odvrhnutím tradičnej morálky, alebo naopak jej účelovým politickým využitím. Výsledok bol v oboch prípadoch rovnaký. Vzástol falošný optimizmus spojený s prudkým vedecko-technickým pokrokom, ktorý mal – ako sa verilo – vyriešiť všetky problémy aj bez priority morálnych princípov. Pokušenie využiť prevratné vedecké objavy pre vlastné dobovačné ciele bolo príliš veľké, než aby mu odolali tí, ktorí rozhodovali o smerovaní štátov. Sladký a bezstarostný sen stredných a vyšších spoločenských vrstiev vyústil do náhleho prebudenia v prvej svetovej vojne. U mnohých bola vojna spočiatku príjemným vzrušením nudného života. Až neskôr pochopili – niektorí – že sa dostali do pasce. Vojna veľa nevyriešila. Skôr ešte väčšmi prehĺbila existujúcu krízu. Tí, čo zomierali v zákopoch, chceli vybudovať nový, lepší svet. Vrátili sa však vykoľajení a neschopní vrátiť sa do normálneho civilného života. Vojna a násilie sa im stali osudom. Považovali ich za najúčinnjší prostriedok vybudovania „svojho lepšieho sveta“. Vlast, národ alebo triedu treba chrániť proti nepriateľom. Tí musia byť zlikvidovaní, alebo v najlepšom prípade prevychovaní. Nový a lepší svet mal vzísť z krvi. Fašizmus, nemecký národný socializmus, bolševický komunizmus. Všetky veľmi pružne menili a prispôbovali svoju ideológiu momentálnym potrebám. Hovorili a konali v mene štátov, národov, občanov. Sľubovali rýchle riešenia akýchkoľvek problémov. Pocity krivdy, odstrčenia, výnimčnosti, nereálnych ambícií ale aj strachu boli vodou na ich mlyn. Všetko to viedlo k ďalšej svetovej vojne, v ktorej bola zničená iba časť totalít. Tá druhá sa zaradila medzi víťazov a žila posilnená ďalej ešte 45 rokov. Táto totalita však nezankla vojnou, ale jej elity kapitulovali pod ekonomickým a technologickým tlakom demokratického sveta. Skončila sa tým doba totalít? Aké formy môžu mať potenciálne totality? Budú sa veľmi odlišovať od tých predošlých? To sú otázky, na ktoré sa ťažko hľadajú odpovede. V každom prípade je tu dedičstvo starých totalít, ktoré je viac alebo menej transparentné, ale výlučne nemusí byť jediným zdrojom pre možné totality budúcnosti. Podstatná je tu opäť morálka. Tam, kde sa kradne, podvádza, kde sa nedá dovolať spravodlivosti, kde sa nectia základné ľudské a občianske práva, skrátka tam, kde chýba stará dobrá morálka, dáva sa šanca totalite. Poučme sa z Goetheho príbehu o Faustovi. Mefistoteles stále striehne, nenechajme ho zvíťaziť.

ŠTÚDIE

- 3 BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ
Biskup Pavol Hnilica očami Štátnej bezpečnosti

- 21 DANIEL HALČÍN
František Garay – Tri desaťročia v Štátnej bezpečnosti.
Od ochrany socialistickej ekonomiky po rozvedku

DOKUMENTY

- 36 PETER MIKLE
Činnosť vybraných pohraničných jednotiek
a pohraničných oddelení Verejnej bezpečnosti počas
augustových udalostí v roku 1968

MATERIÁL Y

- 51 FRANTIŠEK STRAPEK
Červení Kméri a genocída v Kambodži

V SLUŽBÁCH REŽIMU

- 61 VLADIMÍR PALKO
Zahraničný tajný spolupracovník „RICHARD“ v službách
spravodajských zložiek 11. brigády Pohraničnej stráže

ROZHOVORY

- 72 FRANTIŠEK NEUPAUER
Rozhovor s dominikánom Akvinasom Jurajom Gaburom

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

- 88 VIOLA FRONKOVÁ
100. rok od narodenia brata generálneho biskupa
Pavla Uhorskaia

- 98 STANISLAV LABJAK
Dezider Greguš (1933)

104 RECENZIE

109 ÚPN INTERNE

Pamäť národa

2 • 2019
ročník XV
vychádza 4 x ročne

VYDÁVA
Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA
Šéfredaktor
Mgr. Branislav Kinčok, PhD.
Redaktori
Mgr. Daniel Halčín
Mgr. Pavol Makyna, PhD.
Mgr. Jana Maťašová

REDAKČNÁ RADA
Predseda
prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Členovia
doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
Mgr. Peter Jašek, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA
Mária Berdisová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA
Fabian Chupáč

TLAČ
Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE
Nápis na chodníku pred papiernickým
závodom v Ružomberku, 23. augusta 1968
(Zdroj A ÚPN)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2019
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
9. septembra 2019

BISKUP PAVOL HNILICA OČAMI ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

Tajne vysvätený biskup Pavol Hnilica ako významná osobnosť cirkevných dejín druhej polovice 20. storočia bol od ilegálneho úteku cez Železnú oponu koncom roka 1951 až do pádu komunistického režimu v roku 1989 pod sústavným dohľadom komunistickej štátnej bezpečnosti. Štátna bezpečnosť podrobne sledovala biskupovo pôsobenie v Ríme a vo Vatikáne, kde mal v prostredí rímskej kúrie ako aj slovenského katolíckeho exilu najmä v 60. a 70. rokoch významné postavenie, mal blízky vzťah k pápežom Pavlovi VI. a Jánovi Pavlovi II. a v tomto období ovplyvňoval aj základné kontúry vatikánskej východnej politiky. Na biskupa a jeho najbližšiu rodinu boli od konca 50. rokov nasadené približne dve desiatky tajných spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti, ktorí na základe či už priamych kontaktov alebo sprostredkovaných informácií podávali o ňom správy. Dôkazom, že orgány československého ministerstva vnútra mali eminentný záujem o činnosť biskupa, je aj skutočnosť, že hlavný zväzok vedený na jeho osobu v rokoch 1964 – 1973 sa nachádzal vo fonde tzv. Študijného ústavu ministerstva vnútra v Prahe, ktorý priamo podliehal ministrovi vnútra. Štúdia si kladie za cieľ analyzovať na základe prístupných zväzkov Štátnej bezpečnosti záujem režimu o biskupa Hnilicu, ktorý žil v rokoch 1951 – 1989 nepretržite v exile a nesmel cestovať do Československa, zmapovať poznatky, ktoré o ňom Štátna bezpečnosť zbierala, a na tomto konkrétnom príklade dokumentovať radikálne nepriateľský postoj režimu k biskupovi Hnilicovi, k slovenskému katolíckemu exilu ako takému a napokon k samotnej Rímskokatolíckej cirkvi.¹

Prvým zväzkom Štátnej bezpečnosti (ŠtB), ktorý bol v máji 1959 založený na biskupa Pavla Hnilicu, bol tzv. agentúrno-operatívny zväzok kontrarozviedneho charakteru² z dielne Okresného oddielu ministerstva vnútra v Krupine. Dôvodom na založenie zväzku bol – podľa argumentácie ŠtB – ilegálny útek biskupa Hnilicu do zahraničia začiatkom decembra 1951, pričom

Štátna bezpečnosť vyfabrikovala podzrenie o jeho napojení na západné spravodajské služby namierené proti Československu.³ Bezprostredne po dramatickom úteku tajného biskupa cez železnú oponu do Rakúska začiatkom decembra 1951 bolo vyhlásené celoštátne pátranie, ktoré bolo v roku 1959 v súvislosti so založením spomínaného agentúrno-operatívneho zväzku obnovené, pričom v prípade

dopadnutia sa malo zariadiť biskupovo eskortovanie do väznice Krajskej správy ministerstva vnútra v Banskej Bystrici. Celoštátne pátranie bolo zrušené až v septembri 1961.⁴ Po biskupovom úteku bol na celú rodinu Hnilicovcov v Uňatíne nasadený tajný spolupracovník ŠtB, ktorý zadržoval a kontroloval všetku poštu.⁵ Pošta, ktorá prichádzala na adresu rodičov Jána a Kataríny Hnilicovej a súrodencov,

- 1 Za pomoc pri dohľadaní materiálov z proveniencie Štátnej bezpečnosti sa chcem poďakovať Ing. Mgr. Ľubomírovi Ďurinovi, Mgr. Pavlovi Pytlíkovi a Mgr. Petrovi Jašekovi, PhD.
- 2 Agentúrne zväzky boli vedené na agentov ŠtB, operatívne zväzky na osoby, ktoré sa dopustili trestného činu. Na biskupa bol vedený aj agentúrno-pátrací zväzok pod číslom 899, uložený na základe rozhodnutia náčelníka Krajskej správy ministerstva vnútra Banská Bystrica 26. 9. 1961 do archívu.
- 3 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica, Zväzky kontrarozviedneho rozpracovania, (ďalej KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-KR), archívne číslo (ďalej a. č.) 31 519. Rozhodnutie o zavedení agentúrno-operatívneho svazku na Hnilica Pavel, 14. 5. 1959. Agentúrno-pátrací zväzok bol evidovaný pod číslom 899 a na základe rozhodnutia náčelníka Krajskej správy ministerstva vnútra Banská Bystrica bol zväzok 26. 9. 1961 uložený do archívu KS MV.
- 4 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-KR, a. č. 31 519. Rozhodnutie – dožiadanie k pátraní, 11. 5. 1959.
- 5 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-KR, a. č. 31 519. Oddiel ŠtB Krupina KS MV Banská Bystrica, Hnilica, Ján a Katarína – agentúrne rozpracovanie a hlásenie, 13. 12. 1951.

bola po úteku ich najstaršieho syna Pavla kontrolovaná a patrične vyťažovaná. V súvislosti s útekom Pavla Hnilicu vykonal orgán ministerstva vnútra v Krupine niekoľko výsluchov, zachovali sa však len záznamy o výsluchoch z konca novembra 1956, čo bolo päť rokov po faktickom úteku. Vypočúvaní boli otec Ján Hnilica, matka Katarína Hnilicová a dve sestry Anna a Angela. Z týchto výsluchov je zrejmé, že najbližší príbuzní o plánovanom úteku mali len veľmi málo informácií a síce sprostredkované cez Štefana Hnilicu, jezuitu, ktorý bol s bratom Pavlom v roku 1951 v priamom kontakte. Štefan Hnilica mal rodičov informovať, že jeho brat bol v nebezpečenstve a že po ňom pátrala bezpečnosť, pravdepodobne ale nezpradol podrobnosti z plánovaného úteku. Otec Ján Hnilica mal dokonca počúvať vysielanie Rádia Slobodná Európa, ktoré vysielalo odkazy čerstvých emigrantov určené príbuzným v Československu. Z výsluchov ďalej vyplýva, že ani jeho rodičia ani jeho dve sestry netušili, kde sa ich syn a brat v skutočnosti nachádzal a v prvej polovici 50. rokov od neho nedostávali žiadne správy.⁶ Pravidelnejšia korešpondencia biskupa s rodinou sa začala až v druhej polovici 50. rokov, keď sa biskup Hnilica trvalo usadil v Ríme. Z Ríma prichádzali listy na adresu Agnesy Očovskej, švagrinej Kataríny Hnilicovej, ktorá bývala v dome s Hnilicovcami a do Ríma sa posielali listy na adresu Georga Vargu, syna sestry Agnesy Očovskej, ktorá žila v Spojených štátoch amerických. Listy ako aj oblečenie a peniaze posielal otec Pavol aj svojmu bratovi Štefanovi, ktorý žil v Prahe, a síce sprostredkované cez Taliana, ktorým bol pravdepodobne Guido Mirti.⁷ Biskup Hnilica

Druh svazku	Číslo
Pozorovací	2522

Pof. číslo	Název útvaru, funkce, hodnost, jméno, příjmení operativního pracovníka	Od	Do	Podpis operativního pracovníka
1.	00-MV Zvolene, odd. vyl. spol. vyz. pracovník Pavol.	30. 12. 1964	19. 4. 1966	[Signature]

Pozorovací zväzok s krycím menom „TURISTA“ vedený na biskupa P. Hnilicu (Zdroj: A ÚPN)

začal svojich príbuzných telefonicky pravidelne kontaktovať v prvej polovici 60. rokov, pričom Štátna bezpečnosť všetky kontakty s rodinou podrobne monitorovala.

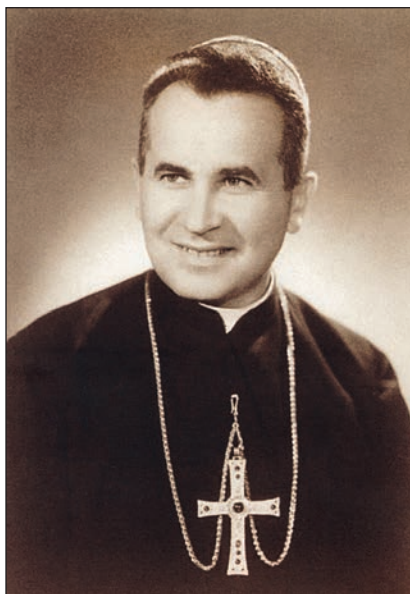
Dňa 30. decembra 1964 bol Okresným oddelením ministerstva vnútra vo Zvolene založený pozorovací zväzok pod krycím menom „TURISTA“.⁸ Podľa rozhodnutia Krajskej správy išlo

6 Jeho matka Katarína Hnilicová dokonca tvrdila, že syn približne od roku 1940, kedy bol vysvätený za rehoľníka, nenavštívil rodný dom a urobil tak až po desiatich rokoch, keď boli rehole násilne rozpustené. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-KR, a. č. 31 519. Protokol o výsluchu Ján Hnilica, Katarína Hnilicová, Anna Pohorelcová, rod. Hnilicová, Angela Krajčová, rod. Hnilicová, 30. 11. 1956.

7 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-KR, a. č. 31 519. Hnilica Pavel, bývalý jezuita, šetrenie, 4. 2. 1963; Agnes Očovská; Katarína Hnilicová, 5. 3. 1963.

8 Zväzok bol ukončený 18. 4. 1966.

o obnovenie staršieho pozorovacieho zväzku.⁹ Dôvodom obnovenia zväzku boli podľa argumentácie ŠtB početné zahraničné cesty biskupa, počas ktorých mal údajne oslovovať turistov z Československa na získavanie rôznych kontaktov a zasielanie pozdravov rodinám z prostredia slovenského exilu. V očiach ŠtB existovalo podozrenie, že biskup by mohol tieto kontakty „využívať na protištátnu činnosť proti ČSR“.¹⁰ Na základe dochovaných agentúrnych správ obsiahnutých v tomto zväzku boli na rodinu Hnilicovcov v Uňatíne a v Krupine nasadení minimálne dvaja agenti, ktorí o všetkých stykoch rodiny s biskupom pravidelne podávali správy na Okresné oddelenie ministerstva vnútra vo Zvolene. Išlo o agenta Pavla Fabiana pod krycím menom „ALADÁR“, úradníka na Okresnej správe spojov v Krupine, bývalého bohoslovca, ktorý podľa kadrového posudku ŠtB nebol síce nikdy politicky organizovaný, v apríli 1957 bol však naverbovaný na základe „vlasteneckých pohnútok, ktorý sa v spolupráci osvedčuje a možno ho hodnotiť ako veľ-

Biskup Pavol Hnilica
(Zdroj: Biskup Pavol Mária Hnilica SJ)

mi dobrého spolupracovníka“.¹¹ V správe sa ďalej konštatovalo: „Keďže začal študovať za kňaza, má pomerne dobrú dôveru u ľudáckych živlov ako i u rím. kat. duchovenstva“, ďalej mal mať rád

peniaze, ktoré mal s ochotou prijímať od riadiaceho orgánu.¹²

Ďalším agentom, ktorý sa pohyboval v blízkosti rodiny Hnilicovcov, bol rímskokatolícky kňaz, farár v obci Sebechleby Jozef Páleník, registrovaný pod krycím menom „VALAŠŤAN“.¹³ Koncom augusta 1964 „VALAŠŤAN“ alias Jozef Páleník navštívil kláštor Kongregácie tešiteľov z Gethsemani vo Viedni, kde získal kontakty na slovenských kňazov pôsobiach v emigrácii. Stretol sa so známym slovenským kňazom v exile, tešiteľom Xaverom Číkom, ktorý v roku 1951 spolu s Antonom Botekom založil Slovenské katolícke ústredie v Ríme a začal vydávať exulantský časopis *Hlasy z Ríma*. Podľa agentúrnej správy mu páter Čík, ktorý nemal tušenia o jeho pravej identite, navrhol, aby do zahraničia posielal správy o situácii Katolíckej cirkvi na Slovensku. Agent „VALAŠŤAN“ viedol rozhovor aj so saleziánom Františkom Revesom, ktorý od roku 1960 pôsobil ako kaplán v slovenskej katolíckej misii v Paríži (pred tým pôsobil vo Viedni)

9 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-KR, a. č. 31 519. Rozhodnutí o obnovení pozorovacieho svazku na Hnilica Pavel, 31. 12. 1964.

10 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-KR, a. č. 31 519. Rozhodnutí o obnovení pozorovacieho svazku na Hnilica Pavel, 31. 12. 1964, s. 2.

11 A ÚPN Bratislava, KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Agentúrne zväzky (ďalej BB-A), a. č. 9 153. Charakteristika agenta „ALADÁR“, 10. 10. 1961. Osobný zväzok na agenta „ALADÁR“ bol vedený pod registračným číslom 1 644.

12 A ÚPN Bratislava, KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Agentúrne zväzky (ďalej BB-A), a. č. 9 153. Charakteristika agenta „ALADÁR“, 10. 10. 1961.

13 Jozef Páleník (nar. 16. 9. 1923, Starý Tekov) pochádzal z malorofníckej rodiny, ktorá mala pozitívny vzťah k 1. Slovenskej republike; jeho otec bol aktívnym členom HSĽS a HG. Po roku 1945 vstúpil do Demokratickej strany, pretože bol presvedčený, že strana môže zabrániť znárodneniu pôdy. V 50. rokoch bol Jozef Páleník farárom v obciach Nová Ves nad Žitavou a v Slepčanoch a údajne podľa hlásení ŠtB „poburoval“ veriacich proti štátnym orgánom a dožadoval sa povolenia na výstavbu novej farskej budovy. Vystupoval aj proti nútenej kolektivizácii a u veriach bol v obľube. Po roku 1956 bol správcom fary v obci Vysoká v okrese Banská Štiavnica. Práve na tomto pôsobisku došlo na jar 1957 k jeho naverbovaniu, keďže posledné správy, ktoré o ňom ŠtB mala z konca roka 1956, potvrdzovali jeho „pozitívny vzťah k ľudovodemokratickému zriadeniu“ a pomerne vlašný náboženský postoj (napr. nepresviedčal rodičov, aby posielali svoje deti na katolícku vierouku, dokonca počas vierouky deti vyučoval ku kladnému vzťahu k socialistickému štátu). Každopádne ŠtB musela byť dostatočne o jeho „kvalitách“ presvedčená, pri verbovaní nebol použitý kompromitujúci materiál. Samotná verbovka prebehla 14. 5. 1957 na Okresnom oddelení MV v Banskej Štiavnici za prítomnosti ppor. Štefana Udvardu. Jeho hlavným „úkolom“ malo byť donášanie na „reakčných“ rímskokatolíckych kňazov v jeho bezprostrednom okolí. Agent mal byť vyťažovaný aj v súvislosti s tajnými členmi rádov a reholí a stykov na katolícky exil. (O nasadení na rodinu Hnilicovcov v správe o verbovke nie je žiadna zmienka). V písomnom prehlásení nového agenta s krycím menom „VALAŠŤAN“, ktoré si zvolil sám, sa zaväzoval, že „budem spolupracovať s orgánmi MV pri odhaľovaní osôb, ktoré by sa akýmkoľvek spôsobom snažili narušovať pokojnú výstavbu socializmu“. Agentúrny zväzok pod registračným číslom 1 656 bol založený v deň verbovky, čiže 14. 5. 1957. Spolupráca agenta s orgánmi ministerstva vnútra bola ukončená v septembri 1968 z dôvodu dekonšpirácie, t. j. odhalenia jeho spolupráce v prostredí katolíckeho duchovenstva. Pozri bližšie A ÚPN Bratislava, KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-A, a. č. 90 750.

a podobne sa snažil Páleníka presvedčiť, aby im posielal hodnoverné správy o Cirkvi.¹⁴ Začiatkom októbra 1964 navštívil Páleníka na jeho fare v Sebechleboch taliansky rímskokatolícky kňaz a spolupracovník biskupa Hnilicu v Ríme, Giovanni Garbolino.¹⁵ Garbolino pricestoval z Maďarska na priame odporúčanie pátra Číka, ktorý talianskemu kňazovi poradil, že sa má „na prameňa s dôverou obrátiť“, pretože „ho dovedie do Uňatína k rodine Hnilicových, kde má osobne odovzdať nejaké veci“.¹⁶ Páter Čík farárovi Páleníkovi odkazoval, aby si začiatkom roka podal žiadosť o vycestovanie do Talianska, kde by sa mu dostalo potrebného školenia ohľadom posielania správ o cirkevnej situácii na Slovensku. Otec Garbolino farárovi Páleníkovi povedal, že po zverejnení biskupskej hodnosti sa otec Pavol presťahoval do súkromného bytu na ulici Via Monte Santo v širšom centre Ríma, kde býval spoločne s pátrom Číkom. Taliansky kňaz spolu s farárom Páleníkom navštívili ešte v ten istý deň rodinu Hnilicovcov v Uňatíne. Garbolina zaujímalo miesto tajných kňazských vysviacok (v Uňatíne sa žiadne tajné vysviacky nekonali), prezrel si tamajší kostol a zhovárал sa s matkou biskupa, ktorej sa pypytoval na zdravotný stav a odovzdal jej listy od jej syna, zväčša rodinného charakteru. V listoch sa spomínalo, aby matka ďalej nepracovala, pretože biskup Hnilica ju chcel peňažne zabezpečiť. Pozýval ju na návštevu Ríma a pýtal sa

Biskup Hnilica spolu s pútnikmi z Československa počas generálnej audiencie u pápeža Pavla VI.
(Zdroj: Biskup Pavol Mária Hnilica SJ)

aj na svojho väzneného brata, jezuitu Jozefa Hnilicu. Obidvom bratom – rehoľníkom Jánovi a Štefanovi navrhoval, aby sa ako turisti snažili dostať do zahraničia, kde by po vyštudovaní v seminári pôsobili ako misionári.¹⁷ V Sebechleboch sa otec Giovanni zúčastnil večerných pobožností vo farskom kostole a podľa všetkého bol mimoriadne prekvapený vysokou účasťou veriacich na obradoch. Poznamenal, že to, „čo vidí, nenasvedčuje tomu, že by u nás bolo prenasledovanie cirkvi a že bude prekvapený aj samotný pápež“.¹⁸ Na fare sa stretol s istou rehoľnou sestrou, kto-

rá pracovala v charitnom dome v Slovenskej Lupči. Vypytoval sa jej na pomery v charitnom dome, a hlavne ho zaujímalo zabezpečenie duchovných potrieb, pričom na záver rozhovoru poznamenal, že „o rehoľnice v ČSSR je dobre postarané“.¹⁹ Evidentne bolo získanie pozitívneho obrazu o cirkevných pomeroch na Slovensku zámerom ŠtB, ktorá mala celý prípad pod kontrolou, farára Páleníka patrične inštruovala a vytvorila takpovediac potemkinovskú dedinu „dobrého“ vzťahu komunistického štátu k Cirkvi. Opatrenia, ktoré boli v tejto súvislosti v rámci agentúry

- 14 A ÚPN Bratislava, KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-A, a. č. 90 750. Agentúrna správa, spolupracovník „VALAŠŤAN“, podrobná správa v súvislosti s jeho vycestovaním do Rakúska, 27. 10. 1964, s. 4 – 12. (Správa bola napísaná kpt. Bystrianským a npor. Širancom v súvislosti s vyťažovaním agenta „VALAŠŤAN“).
- 15 Giovanniho Garbolina uvádza ako spolupracovníka biskupa Hnilicu František Vnuk. Pozri bližšie HNILICA, Ján – VNUK, František. *Pavol Hnilica – biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť 1951 – 1995*. Trnava: Dobrá kniha, 1996, s. 256.
- 16 A ÚPN Bratislava, KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-A, a. č. 90 750. Agentúrna správa, spolupracovník „VALAŠŤAN“, podrobná správa v súvislosti s jeho vycestovaním do Rakúska, 27. 10. 1964, s. 13.
- 17 Katarína Hnilicová už údajne dobre nevidela, preto požiadala farára Páleníka, aby jej listy prečítal.
- 18 A ÚPN Bratislava, KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-A, a. č. 90 750. Agentúrna správa, spolupracovník „VALAŠŤAN“, podrobná správa v súvislosti s jeho vycestovaním do Rakúska, 27. 10. 1964, s. 15.
- 19 A ÚPN Bratislava, KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-A, a. č. 90 750. Agentúrna správa, spolupracovník „VALAŠŤAN“, podrobná správa v súvislosti s jeho vycestovaním do Rakúska, 27. 10. 1964, s. 15. Pozri tiež A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-KR, a. č. 31 519. Agentúrna správa VALAŠŤANA, P. Garbolino Giovanni, taliansky št. príslušník – poznatky, 10. 10. 1964.

prijaté, nasvedčujú, že agent „VALAŠŤAN“ donášaním splnil účel: ihneď bolo nariadené „blokované Hnilicovcov, ktorí boli navádzaní, aby sa dostali do zahraničia a tam emigrovali“.²⁰ Ďalším vyťažovaním agenta „VALAŠŤAN“ sa zistilo, že v zimných mesiacoch v roku 1965 Katarínu Hnilicovú v Uňatíne navštívil apoštolský administrátor v Trnave biskup Ambróz Lazík a doniesol jej balíky od jej syna z Ríma; podobne si nitriansky apoštolský administrátor Eduard Nécsey nechal pozvať do nitrianskej biskupskej rezidencie Jána Hnilicu, aby mu taktiež odovzdal balíky z Ríma.²¹ Biskupi Lazík a Nécsey počas zasadania Druhého vatikánskeho koncilu v rokoch 1963 – 1965 cestovali do Ríma a stretávali sa s biskupom v exile. Sprostredkovatelia balíkov a listov medzi matkou a synom vykonával aj kanonik farnosti Najsvätejšej Trojice v Bratislave Štefan Záreczky, horlivý organizátor preozimného Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva (ďalej MHKD) a tajný spolupracovník ŠtB.²² Agent „ALADÁR“ dodával ŠtB správy o telefonických rozhovoroch matky so synom, ktoré sa uskutočňovali zväčša na Poštovom úrade v Krupine. Tieto telefonické rozhovory sa zväčša týkali rodinných záležitostí, alebo zaobstarávania liekov. Počas telefonátu koncom januára 1966 mal dokonca biskup matke oznámiť, že sa v jarných mesiacoch chystal do Československa ako turista.²³ Táto cesta sa ale neuskutočnila.

Agent „VALAŠŤAN“ sa s Katarínou Hnilicovou stretol aj začiatkom roka 1968 krátko po jej návrate zo štvormesačného pobytu v Taliansku a v Izraeli, kam vycestovala spolu so synom Pavlom na jeseň 1967. Zaujímavé je, že matka biskupa nebola

Štátna správa Ministerstva vnútra
BRATISLAVA
KRO - 7. odd.
Soudst - odbor - oddělení

Pavel Hnilica
Jméno a příjmení
(název skupiny, objektu nebo trest. činu)

„METÓD“
Heslo - krycí jméno

Druh svazku | Číslo
Pozorovací svazok | **8864**

seznam operativních pracovníků, kteří se spolupracovníkem pracovali, nebo případ rozpracovávali

Poř. číslo	Název útvaru, funkce, hodnost, jméno, příjmení operativního pracovníka	Od	Do	Podpis operativního pracovníka
1	M. D. - M. V. z. odd. 4. odd. 7. odd. z. odd. z. odd. z. odd.	29.7.69	20.4.69	Štefan
2	S - št. bl. odd. 2/14 m. p. Felber	20.4.69	1.11.71	Felber
3	S - št. bl. odd. 2/13 m. p. Odimec	1.11.71	2.5.73	Odimec

Pozorovací svazok s krycím menom „METÓD“ vedený na biskupa P. Hnilicu (Zdroj: ABS)

podľa dochovaného záznamu počas rozhovoru s farárom Páleníkom príliš zhovorčivá a žiadne relevantné informácie mu neposkytla s výnimkou zmienky, že jej syn nemôže pre

Páleníka zadovážiť pozvanie potrebné na jeho vycestovanie do Ríma, pretože by tým vo Vatikáne vraj padol do podozrenia, že udržuje styky s kňazmi z Československa.²⁴ Jozef Páleník

20 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-KR, a. č. 31 519. Agentúrna správa VALAŠŤANA, P. Garbolino Giovanni, taliansky št. príslušník – poznatky, 10. 10. 1964, s. 4. Vyhodnotenie prísne tajnej agentúrnej správy vykonal kpt. Bystriansky.

21 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-KR, a. č. 31 519. Agentúrna správa, Hnilica, Pavel, uprchlík, biskup z Ríma, poznatky, nedatované.

22 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Vyhodnotenie materiálov k jezuitovi Pavlovi Hnilicovi, 4. 2. 1964.

23 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-KR, a. č. 31 519. Hnilica, Pavel, biskup, správa agenta „ALADÁR“, 30. 3. 1966.

24 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Hnilicová Katarína, návšteva v Taliansku, 26. 2. 1968.

skutočne do Ríma v rámci turistického zájazdu organizovaného Čedokom v auguste 1968 vycestoval, zrejme ale už nebol počas zahraničného zájazdu úkolovaný zo strany ŠtB, pretože orgány ministerstva vnútra sa vzhľadom na jeho dekonšpiráciu rozhodli, zväzok ešte pred jeho odchodom archivovať.²⁵

Ďalším a zároveň najdôležitejším zväzkom, ktorý bol zavedený za účelom sledovania biskupa Hnilicu, bol pozorovací zväzok²⁶ pod krycím menom „METÓD“, založený 7. oddelením Krajskej správy ministerstva vnútra v Bratislave 1. februára 1964 a ukončený 24. mája 1973. Zväzok sa nachádza vo fonde bývalého Študijného ústavu Federálneho ministerstva vnútra v Archíve bezpečnostných zložiek v Prahe.²⁷ Do Študijného ústavu sa od začiatku 60. rokov presúvali tie fondy jednotlivých útvarov ministerstva vnútra, ktoré sa považovali za obzvlášť dôležité.²⁸ Dôvodom pre zavedenie pozorovacieho zväzku „METÓD“ bolo podľa rozhodnutia príslušného orgánu na Krajskej správe ministerstva vnútra

dôležité postavenie biskupa Hnilicu vo Vatikáne, ako aj skutočnosť, že počas zasadania Druhého vatikánskeho koncilu nadviazal početné styky s rímskokatolíckymi duchovnými, ktorí sa ako delegáti zúčastnili na koncile.²⁹ Je to obsiahly zväzok, ktorý zachytáva činnosť biskupa Hnilicu v období rokov 1964 až 1973 očami približne pätnástich agentov alebo dôverníkov, ktorí na základe priamych alebo sprostredkovaných kontaktov s biskupom podávali o ňom správy. Identita týchto tajných spolupracovníkov je na základe registračných kníh Štátnej bezpečnosti známa.³⁰

Na základe správ agentov Štefana Zárečského a Elemíra Filu sú dobre dokumentované najmä tretie a štvrté zasadania Druhého vatikánskeho koncilu v období od 14. septembra do 21. novembra 1964 a od 14. septembra do 7. decembra 1965, keď sa konalo posledné koncilové zasadanie. Na oboch koncilových zasadaniach sa biskup Hnilica po zverejnení jeho biskupskej hodnosti pápežom Pavlom VI. v máji 1964 zú-

častnil už ako koncilový otec a v jednom z najpozoruhodnejších prejavov na zasadnutí 26. septembra 1965 ostro odsúdil ateizmus ako „najväčnejší blud súčasnosti“. Reakcia československého režimu na tento ostrý prejav bola okamžitá; prejavila sa formou nenávisnej kampane vo forme mnohých článkov z pera funkcionárov MHKD a prejav bol aj jednou z príčin prerušenia rokovaní medzi československou vládou a Svätou stolicou.³¹ Z agentúrnych správ sa dá vydedukovať zásadný rozdiel, akým čelní predstavitelia slovenského katolíckeho exilu v Ríme, predovšetkým Jozef Tomko, Štefan Náhalka, Jozef Kútny, Félix Litva a biskup Pavol Hnilica pristupovali ku koncilovej delegácii z Československa, predovšetkým k biskupom zo Slovenska Eduardovi Nécseyovi, Ambrózovi Lazíkovi a rožňavskému biskupovi Róbertovi Pobožnému, ktorí sa tretieho zasadania koncilu zúčastnili. K osobným stretnutiam dochádzalo inak, ako to bolo v minulosti, nie v mieste ubytovania biskupov v *Pensionato Romano*, ale počas prestávok

25 A ÚPN Bratislava, KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-A, a. č. 90 750. Dôvodová správa o uložení osobného zväzku spolupracovníka „VALAŠŤAN“ reg. č. 1 656 do archívu SEO, 13. 7. 1968.

26 Pozorovací alebo evidenčný zväzok bol založený na osoby, u ktorých existovalo podozrenie zo strany ministerstva vnútra, že konajú protištátne, ktoré si však vyžadovali preverenie. Tieto zväzky boli vedené ako predbežné opatrenia.

27 Študijný ústav ministerstva vnútra vznikol ako špeciálna študijná a analytická skupina na ministerstve vnútra v Prahe rozkazom ministra vnútra z 1. 11. 1963 za účelom prípravy podkladov, stanovísk a dlhodobých koncepcií pre potreby ministra. Pozri bližšie *Študijný ústav MV. Katalog k archívniemu fondu*. Praha 1973, s. 1 – 2.

28 FROLÍK, Jan. Osud fondů Studijního ústavu MV. *Archivní časopis*, roč. 48, 1998, č. 1, s. 1.

29 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Rozhodnutí o zavedení operativního svazku na Hnilica, Pavel, 29. 1. 1964.

30 Išlo o nasledovných agentov, dôverníkov alebo informátorov: „BRAT“ (agent) ThDr. Ján Čížik, „BUKOVÝ“, „VETERNÝ“ (agent) Štefan Zárečský, „CASTEL“ (informátor) Viktor Hálla, „DELTA“ (dôverník) Imrich Staník, „DUNAJSKÝ“, „HRADNÝ“ (agent) Elemír Filo, „HOMER“ (agent) Štefan Kocian, „CHLADNÝ“ (agent) Mikuláš Pažitka, „IGNÁC“ (agent) Rudolf Slezák-Zárečský, „JURAN“ (zatiaľ nezistená identita), „PETER“ (agent) František Šatura, „PROFESOR“ (agent) ThDr. Pavol Beňuška, „RUŽENA“ (informátor) Mária Kolesíková, „STANO“ (dôverník) Anton Vančo, „ONDREJ“ (agent) Dušan Ondrejovič, „VÍT“ (agent) Vincent Mihalovič.

31 Pozri bližšie HRABOVEC, Emília. *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky 1962 – 1989*. Bratislava: Lúč, 2017, 2. doplnené vydanie, s. 99 – 102. Prejav biskupa Hnilicu je publikovaný v RYDLO, Jozef, M. Vatikánska „Ostpolitik“ sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia v súradniciach postoja 2. vatikánskeho koncilu ku komunizmu. In: RYDLO, Jozef, M., zost. *Fidei et Patriae. Jubilejník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka*. Bratislava: Libri historiae a Dobrá kniha, 2008, s. 682 – 684. Biskup doslovne povedal: „Ateizmus je najväčším bludom dnešných čias a najťažšou chorobou ľudstva, lebo sa radikálne stavia proti Bohu a jeho uctievaniu.“ RYDLO, J. M. Vatikánska „Ostpolitik“ sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia v súradniciach postoja 2. vatikánskeho koncilu ku komunizmu, s. 682 – 683. Tretie zasadanie koncilu bolo pozoruhodné aj vzhľadom na vymenovanie pátra Xavera Číka za *peritusa*, účasť Štefana B. Romana ako laického audítora a od 8. októbra 1964 sa koncilu zúčastňoval aj ďalší slovenský biskup v emigrácii Michal Rusnák. HNILICA, J. – VNUK, F. *Pavol Hnilica – biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť 1951 – 1995*, s. 75.

Slovenskí biskupi na návšteve Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda 15. septembra 1964

(Zdroj: SNA)

medzi jednotlivými zasadaniami, aby sa vyhli účasti tých členov československej delegácie, ktorí spolupracovali so Štátnou bezpečnosťou. Agent „HRADNÝ“ alias Elemír Filo z toho vyvodil záver, že „*emigrácia je veľmi dobre informovaná o cirkvopolitickej situácii v ČSSR od osôb, ktoré prichádzajú na návštevu príbuzných do ČSSR a po návrate sú vyťažované emigráciou na tun.[ajšie] pomery, ako i od čl. občanov, ktorí dochádzajú na rôzne návštevy do kapitalistických krajín*“.³² V dôsledku tejto novej taktiky zo strany slovenského katolíckeho exilu sa návštevy Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda 15. septembra 1964 mohli zúčastniť výlučne slovenskí biskupi bez doprovodu tzv. vlasteneckých kňazov. Reakciou agenta Záreczkého boli vyhrážky a tvrdé vydieranie; biskupovi Hnilicovi doslova povedal, že postup emigrácie je nesprávny a že československá delegácia môže

kedykoľvek opustiť Rím, čo ale znamenalo, že účasť na tretom zasadaní koncilu by museli predčasne ukončiť aj biskupi.³³ Toto vydieranie malo pravdepodobne ten účinok, že Sekretariát koncilu zásahom biskupa Hnilicu napokon povolil účasť na koncilových zasadaniach pre „vlasteneckých“ kňazov Eduarda Olivu, litoměřického kapitulného vikára, a Štefana Záreczkého. Vysvetľuje to aj ďalšiu skutočnosť, prečo sa na súkromnej audiencii pápeža Pavla VI. konanej dňa 30. októbra 1964 smeli okrem biskupov zúčastniť aj ich sprievodcovia, čo bola vzhľadom na pápežské audiencie pre delegácie z ostatných krajín, na ktorých sa spravidla zúčastňovali len biskupi, absolútna výnimka.

V agentúrnych správach bol biskup Hnilica hodnotený v prvom rade ako osoba požívajúca úplnú dôveru pápeža Pavla VI., ku ktorému mal priamy prístup, vlastnil pápežovo sú-

kromné telefónne číslo a mal od pápeža povolenie nosiť buď reverendu bez označenia biskupskej hodnosti, alebo chodiť oblečený v civile. Biskup Hnilica vítal podľa ŠtB uzatvorenie dohody medzi československou vládou a Svätou stolicou, ktorá by pri rešpektovaní vtedajšieho štátneho zriadenia v Československu umožnila Katolíckej cirkvi slobodný život. Dokonca biskup Hnilica by po podpísaní takejto dohody nemal námietky proti tomu, aby Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda (ďalej SÚSCM) prešiel pod správu slovenskej hierarchie. Vo veci fungovania SÚSCM bola ŠtB informovaná v tom zmysle, že existovali nezhody medzi biskupom a msgr. Štefanom Náhalikom, prvým rektorom Ústavu. Podľa vyjadrení samotného biskupa v tom zmysle, že on i pápež Pavol VI. mali byť kritizovaní za presadzovanie „pokrokového“ smeru v Cirkvi v súvislosti s reformami Druhého vatikánskeho koncilu, boli orgány ministerstva vnútra takisto informované o rozporoch medzi táborom konzervatívcov a modernistov na koncile.³⁴

Po spomenutom významnom koncilovom prejave biskupa Hnilicu koncom septembra 1965 sa hodnotenie jeho osobnosti v očiach Štátnej bezpečnosti výrazne zmenilo. Biskup Hnilica bol prehodnotený z „konštruktívneho“ na „*pochybnú osobu z radov emigrácie*“. Biskup Nécsey bol pred odchodom do Ríma inštruovaný v tom zmysle, aby sa s ním nestýkal, a po Hnilicovom prejave boli obidvaja slovenskí biskupi Lazík a Nécsey donútení podať na Štátnom sekretariáte verbálnu nótu, v ktorej protestovali proti prejavu. Ďalším dôsledkom zmeny hodnotenia biskupa Hnilicu bola skutočnosť, že biskup-exulant

32 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Vatikánsky koncil – správa („HRADNÝ“), 3. 12. 1964, s. 3.

33 ABS Praha, f. Historický fond Státní bezpečnosti, H-530, akce „METÓD“. Záznam – správa o pobyte v Ríme („VETERNÝ“), 27. 11. 1964, s. 2 – 3.

34 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Vatikánsky koncil – správa („HRADNÝ“), 3. 12. 1964, s. 12 – 14; Správa, biskup Hnilica, emigrant z Vatikánu („BRAT“), 23. 2. 1965. Správa agenta „BRAT“ alias ThDr. Jána Čížika bola napísaná v súvislosti s 39. eucharistickým kongresom v indickom Bombaji v decembri 1964, na ktorom došlo k osobnému rozhovoru medzi biskupom Hnilicom a ThDr. Čížikom. Biskup Hnilica sa kongresu zúčastnil v osobnom sprievode pápeža.

Biskupi na Druhom Vatikánskom koncile (tretí sprava biskup Hnilica, biskup Lazík, biskup Nécsey, biskup Grutka)

(Zdroj: Biskup Pavol Mária Hnilica SJ)

sa poslednej koncilovej audiencie pápeža Pavla VI. začiatkom decembra 1965 nesmel zúčastniť napriek skutočnosti, že bez jeho osobného pričinenia by sa audiencia vôbec nebola konala.³⁵ Všeobecne možno konštatovať, že po odznení prejavu nastal definitívny zlom, Pavol Hnilica sa stal pre komunistický režim v Československu *personou non grata* a toto vnímanie v zásade pretrvávalo až do pádu režimu v roku 1989.

Biskup Hnilica bol vyťažovaný v prvej polovici 60. rokov aj mimo zasadaní Druhého vatikánskeho koncilu. K osobnému stretnutiu medzi agentom Zárečzkým a biskupom došlo vo Viedni začiatkom mája 1965, teda v čase, keď na podnet pápeža Pavla VI. bol zriadený Sekretariát pre neveriacich a do jeho čela bol poverený viedenský

arcibiskup kardinál Franz König, ktorý disponoval početnými kontaktmi na biskupov za Železnou oponou. Jedným z iniciátorov zriadenia Sekretariátu pre neveriacich pri Svätej stolici bol Pavol Hnilica, ktorý najmä v druhej polovici 60. rokov s kardinálom Königom úzko spolupracoval. Z cirkevno-diplomatických dôvodov nebol Hnilica členom novozriadeného Sekretariátu a v zásade mal iné predstavy o jeho fungovaní, pretože bol proti úzkemu vymedzeniu činnosti Sekretariátu na dialóg medzi Cirkvou, resp. veriacimi a ateistami.³⁶ K stretnutiu podľa správy agenta pod krycím menom „BUKOVÝ“ malo dôjsť na výslovnú žiadosť biskupa Hnilicu. Zachytený a agentom interpretovaný obsah rozhovoru vyznieva čiastočne málo dôveryhodne, preto spomenieme len základné body, okolo

ktorých sa rozhovor točil. Išlo predovšetkým o odchod pražského arcibiskupa kardinála Josefa Berana do vatikánskeho exilu, pričom biskupa Hnilicu v tejto súvislosti zaujímala reakcia veriacich a režimu. V ďalšom priebehu sa rozhovor mal točiť okolo témy nového Sekretariátu pre neveriacich, jeho vnímania v prostredí československých vládnych kruhov, ako aj celkovej reakcie režimu, pričom biskup sa mal zaujímať o konkrétne návrhy kanonika Zárečzkého k činnosti Sekretariátu.³⁷ Orgány ministerstva vnútra boli informované aj o pôsobení Pavla Hnilicu na III. rodskej konferencii pravoslávnych biskupov, ktorá sa konala v októbri 1964 na gréckom ostrove Rodos, a síce prostredníctvom agenta pod krycím menom „MARÍNA“, ktorým bol pravoslávny kňaz Michal Kančuha vysvätený

35 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Vatikánsky koncil – správa („DUNAJSKÝ“), 15. 12. 1965. K poslednému zasadaniu Druhého vatikánskeho koncilu pozri HNILICA, J. – VNUK, F. *Pavol Hnilica – biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť 1951 – 1995*, s. 89 – 93.

36 Predstava Pavla Hnilicu o činnosti Sekretariátu bola apoštolát medzi ateistami a pomoc katolíkom za železnou oponou. Pozri bližšie HRABOVEC, E. *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky 1962 – 1989*, s. 112 – 122.

37 Biskup mal agenta dokonca požiadať, aby vypracoval koncepciu činnosti nového Sekretariátu. ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Agentúrna správa. Akcia „TOMÁŠ“ – správa („BUKOVÝ“), 12. 5. 1965, s. 5 – 7.

Biskup P. Hnilica pri stretnutí s pápežom Jánom Pavlom II., 23. august 1981
(Zdroj: Archív biskupa Hnilicu)

v roku 1962 za pravoslávneho biskupa Michalovskej eparchie.³⁸

Prvé dva roky, nasledujúce po skončení Druhého vatikánskeho koncilu, t. j. v čase, keď rokovania medzi československou vládou a Svätou stolicou boli prerušené, sa považujú za obdobie, keď bol biskup Hnilica spolu s kňazmi z okolia SÚSCM oveľa intenzívnejšie zaangažovaný do otázok vatikánskej východnej politiky než

kedykoľvek predtým a potom. Celková línia slovenského katolíckeho exilu, predložená vo forme memoranda pápežovi Pavlovi VI., zásadne odmietala výlučnú koncentráciu vzájomných bilaterálnych rokovaní na otázku menovania nových biskupov na Slovensku, pretože menovanie nových biskupov bez súbežných záruk slobodného vykonávania biskupskej jurisdikcie v ničom neriešilo zlú si-

tuáciu prenasledovanej Cirkvi.³⁹ Toto obdobie je charakteristické aj tým, že kým biskup Hnilica požíval dôveru pápeža, na Štátnom sekretariáte sa už začal rysovať menej priateľsky naklonený postoj zo strany msgr. Agostina Casaroliho, sekretára Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti, ktorý rokovania medzi Prahou a Svätou stolicou osobne viedol. Biskup bol vyťažovaný pomocou agentov pod kryciami menami „HOMER“ (Štefan Kocian), „ONDREJ“ (Dušan Ondrejko), „PETER“ (František Šatura⁴⁰) a „PROFESOR“ (ThDr. Pavol Beňuška⁴¹). Zo správ agentov vyplývalo, že biskup Hnilica naďalej udržoval úzky vzťah k nitrianskemu biskupovi Néscyovi, spolupracoval s kardinálom Königom, veľa cestoval a veľa času trávil v Západnom Nemecku, kde mal mať v septembri v roku 1966 na konferencii vo Wiesbadene protikomunistický prejav, ktorý ŠtB klasifikovala ako „štvavý“ a zvažovala jeho zverejnenie v tlači za účelom diskreditácie biskupa.⁴² V júli 1967 tajný spolupracovník pod krycím menom „PROFESOR“ alias Pavol Beňuška vycestoval do Ríma a jeho správa sa použila ako interný dokument pre informáciu stranického vedenia.⁴³ Na ceste do Ríma sprevádzal „PROFESOR“ nitrianskeho generálneho

38 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Košice, Zväzky kontrarozviedneho rozpracovania (ďalej KS ZNB S ŠtB Košice, KE-OP), a. č. 10 588. Vzťahy spolupracovníka k Vatikánu („MARÍNA“), 11. 11. 1965, s. 3 – 5. Správa bola spísaná s ročným odstupom, pretože Michal Kančuha emigroval do Kanady a síce z Grécka cez Rím, kde mal stretnutie s Pavlom Hnilicom a Michalom Lackom a do Československa sa vrátil až na jeseň 1965. Príčinou jeho návratu bola amnestia prezidenta republiky A. Novotného, ktorou bol jeho trestný čin nelegálneho opustenia republiky podľa § 109 anulovaný. Pozri tiež A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Košice, Vyšetrovacie spisy (ďalej KE-V), a. č. 31/65 (Michal Kančuha), a. č. 1 166. Agent „MARÍNA“ bol nasadený na pátra Michala Lacku, s ktorým viedol korešpondenciu a vyťažoval ho počas stretnutí vo Viedni. K životopisnému profilu Michala Kančuhu pozri bližšie LUPČO, Martin. Michal Kančuha. Vladyka bez biskupského stolca? In: GOLIAN, Ján – MOLDA, Rastislav a kol. *[Ne]obyčajný život farára. Edícia [ne]známe príbehy*. Banská Bystrica: Society for Human Studies/Spoločnosť pre výskum človeka, 2018, s. 202 – 219.

39 HRABOVEC, E. *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky 1962 – 1989*, s. 124 – 125.

40 Bývalý seminarista, stredoškolský učiteľ a esperantista, brat jezuitskeho pátra Vladimíra Šaturu, ktorý pôsobil v emigrácii, bol v roku 1965 naverbovaný z dôvodu vyťažovania rehole jezuitov a podobne z dôvodu častých zahraničných ciest, na ktorých získal kontakty o. i. aj na Pavla Hnilicu. Pozri bližšie agentúrny zväzok A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Agentúrne zväzky (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A), a. č. 58 816.

41 Pavol Beňuška (1911 – 1972) – rímskokatolícky kňaz, v rokoch 1956 – 1972 pôsobil vo farnosti Bošany.

42 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Agentúrna správa č. 29, Hnilica Pavel – biskup, správa („HOMER“), 24. 11. 1965; Agentúrna správa č. 200, Slivka Ján, profesor – styk s emigráciou, poznatok („ONDREJ“), 22. 11. 1965; Zpráva č. 1 („PETER“), 17. 3. 1966; Agentúrna správa, páter Litva – poznatky („CHLADNÝ“), 20. 12. 1967. Pozri tiež A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Košice, KE-OP, a. č. 10 588. Agentúrna správa z vyťaženia TS „PAVEL“ z pobytu v Taliansku („PAVEL“), 6. 10. 1967.

43 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Agentúrna správa č. 32, Vatikán – poznatky o emigrácii („PROFESOR“), 27. 6. 1967.

vikára a budúceho nitrianskeho biskupa Jána Pázstora, stretol sa a viedol rozhovory so slovenskou katolíckou exilnou elitou, medzi inými s Jozefom Tomkom, Jozefom Kútňy, Jozefom Zlatňanským, Štefanom Náhalkom, Františkom Hrušovským, Jozefom Vavrovičom a Jozefom Vrablcom. Beňuška navštívil aj Štátny sekretariát, kde sa ho Casaroliho tajomník pýtal, či po návrate do Československa podá správu pre Štátnu bezpečnosť, pretože podľa ich vedomostí všetci kňazi zo Sovietskeho bloku, ktorí smeli cestovať na Západ, museli podávať tajné správy. Casaroliho tajomník agentovi odporučil, aby sa počas pobytu v Ríme nestretával s biskupom Hnilicom, pretože československá vláda zaujímala voči jeho osobe vyhranene nepriateľský postoj.⁴⁴ V správe agent Beňuška poskytol informácie o rozporoch medzi slovenským a českým katolíckym exilom, ako aj pôsobením kardinála Berana v emigrácii. Kardinál Beran si mal nárokovať na zastupovanie slovenských katolíkov v zahraničí, čo sa v prostredí slovenského katolíckeho exilu kritizovalo, a celkovo sa mal stavať nepriateľsky k činnosti SÚSCM.⁴⁵ Obdobne maďarská emigrácia a najmä delegáti maďarskej vlády vyslaní do Vatikánu na základe *modus vivendi* medzi Maďarskou republikou a Svätou stolicou mali robiť všetko preto, aby zabránili erigovaniu slovenskej cirkevnej provincie, sústavne propagovali rakúsko-uhorskú monarchiu a oslabovali postavenie Slovákov na Štátnom sekretariáte. O biskupovi Hnilicovi sa

mal dozvedieť, že medzi ním a slovenskými kňazmi z prostredia SÚSCM panovali určité nezhody predovšetkým v otázke činnosti Slovenského ústavu, na ktorú mal biskup Hnilica zjavne iný názor.⁴⁶

Rok 1968, ktorý sa niesol v znamení liberalizácie komunistického režimu, priniesol nové výzvy aj pre biskupa Hnilicu. Spolu so Štefanom Náhalkom sa obrátil na slovenských veriacich *Ohlasom* z 18. apríla 1968, v ktorom sa obaja predstavili ako duchovní pastieri žijúci v emigrácii a milujúci Slovensko, vyzdvihli obrodné snahy kňazov na Slovensku, podporili ich požiadavky na slobodný rozvoj náboženského života, najmä vymenovanie nových biskupov, zriadenie slovenskej cirkevnej provincie, úplnú náboženskú slobodu aj pre katolíkov východného obradu, slobodný rozvoj cirkevných inštitúcií, slobodnú katolícku tlač a dovoľávali sa plnej rehabilitácie a spolupráce medzi kňazmi na Slovensku a v exile. Koncom mája a začiatkom júna uverejnil časopis *Kultúrny život* a denník *Smena* otvorený list biskupa Hnilicu, v ktorom vyjadril sympatie k demokratizačnému procesu a obhajoval svoje vystúpenie na Druhom vatikánskom koncile. Denník *Smena* uverejnil tiež rozhovor s biskupom Hnilicom (18. júna 1968), v ktorom biskup požadoval zrušenie štátnych úradov pre veci cirkevné, odstránenie kňazov z tzv. mierového duchovenstva z teologickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, z farských úradov a iných cirkevných ustanovizní a požadoval

rehabilitáciu nevinne odsúdených kňazov a rehoľníkov.⁴⁷ V súvislosti s liberalizačným procesom vzniklo Dielo koncilovej obnovy, bola legalizovaná Gréckokatolícka cirkev, došlo k prepusteniu katolíckych duchovných a laikov väznených za vieru, presadila sa väčšia sloboda katolíckej tlače. Na poli nápravy vzťahu štátu k Cirkvi bolo ale v skutočnosti dosiahnuté len veľmi málo: rigorózne proticirkevné zákonodarstvo z roku 1949 zostalo naďalej v platnosti, kolaborantské Mierové hnutie bolo síce rozpustené, jednotliví, so spolupráci s režimom skompromitovaní kňazi zostali prakticky naďalej pôsobiť vo farnostiach, v dekanátoch a na biskupských úradoch, za nitrianskeho generálneho vikára bol vymenovaný „vlastenecký“ kňaz Ján Pásztor a za trnavského generálneho vikára obdobne člen Mierového hnutia Július Gábriš, neskorší trnavský biskup, kým tajne vysvätení kňazi a biskupi zostávali naďalej vo výrobe – toto všetko sa v prostredí slovenského katolíckeho exilu kritizovalo a prirodzene hľadala sa náprava nepriaznivého stavu. K revízií krajne nepriateľského postoja režimu k biskupovi Hnilicovi evidentne nedošlo ani v období Dubčekovej jari. V júni 1968 sa biskup nesmel zúčastniť pohrebu arcibiskupa Nécseya, keďže mu na československej štátnej hranici v Petržalke nebolo udelené vstupné vízum, pretože sa nachádzal na tzv. Indexe nežiaducich osôb a nepomohli ani diplomatické intervencie Viedenskej nunciatury.⁴⁸ O tomto krajne neprijemnom incidente sa zachovala

44 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Agentúrna správa č. 32, Vatikán – poznatky o emigrácii („PROFESOR“), 27. 6. 1967, s. 3.

45 V prostredí slovenského katolíckeho exilu existoval určitý odstup od osobnosti kardinála Berana. Kritizovala sa najmä jeho prílišná ústretovosť voči komunistom, najmä slávnostné *Te Deum* v Pražskej katedrále sv. Víta na počesť zvolenia prvého komunistického prezidenta Klementa Gottwalda. V súvislosti s Beranovou návštevou v Spojených štátoch amerických v apríli 1966 slovenskí katolíci v Kanade a v USA protestovali proti jeho návštevám slovenských farností a protestovali aj proti tomu, aby kardinál Beran vystupoval v mene slovenských katolíkov v exile. Pozri bližšie Kardinál Beran nás chce navštíviť? *Kanadský Slovák*. Časť článku je publikovaná v VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavíráš vás do svojho srdca. Životopis Josefa Kardinála Berana*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, s. 341.

46 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Agentúrna správa č. 32, Vatikán – poznatky o emigrácii („PROFESOR“), 27. 6. 1967, s. 4.

47 VNUK, František. *Popustené putá. Katolícka cirkev na Slovensku v období liberalizácie a nástupu normalizácie (1967 – 1971)*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 229 – 232.

48 Táto mimoriadne trápna, krajne neprijemná a škandalózna udalosť, na ktorú si biskup spomínal s veľkou bolesťou, je zachytená v HNILICA, J. – VNUK, F. *Pavol Hnilica – biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť 1951 – 1995*, s. 119 – 120.

správa Pasovej kontroly v Petržalke a správa Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti v Bratislave.⁴⁹

V uvoľnenej atmosfére prvej polovice roka 1968 biskup Hnilica absolvoval niekoľko rozhovorov s agentmi Štátnej bezpečnosti vo Viedni, kam z rôznych príčin často cestoval. Tieto rozhovory mal predovšetkým s agentmi pod krycím menom „HOMER“ alias Štefan Kocian, „BUKOVÝ“ alias Štefan Záreczky, „PETER“ alias František Šatura a „JURAN“, ktorého identitu sa zatiaľ nepodarilo zistiť, zjavne šlo o strýca Viery Šramkovej, manželky Jozefa Šramka, redaktora Rádia slobodnej Európy. Stretnutia sa zväčša uskutočnili na pôde kňazského domova Stephanushaus na Ungarstrasse v treťom Viedenskom okrese. Zo správ vyplýva, že biskup Hnilica sa k určitým aspektom činnosti katolíckeho duchovenstva a laikov v uvoľnených podmienkach Dubčekovej jari staval kriticky, mal obavy o jednotu katolicizmu na Slovensku, kritizoval, že iniciátori Diela duchovnej obnovy žiadali o povolenie k činnosti štátne úrady, pričom ale šlo o vnútornú záležitosť Cirkvi, požadoval dôsledné a bezpodmienečné odstránenie všetkých skompromitovaných kňazov, zdôrazňoval, že všetky rezolúcie zo Slovenska určené pápežovi išli cez jeho ruky, pričom v niektorých rezolúciách sa kritizovala slabá angažovanosť trnavského biskupa Lazík, a rovnako mal výhrady aj proti slabej spolupráci s katolíckym exilom. Zo správ je ale aj zjavné, že biskup hľadal možné spôsoby k návratu na Slovensko. Záreczkeho mal vyslovenie požiadať, aby mu sprostredkoval stretnutie s Gustávom Husákom, vtedajším podpredsedom československej vlády, ktorého agendu tvorili aj cirkevné otázky, pretože bol presvedčený, že Husák bol o ňom

nesprávne informovaný. Hnilica predpokladal, že „stretnutie s dr. Husákom by celkovej situácii v ČSSR veľmi pomohlo, lebo dokiaľ sa tieto otázky nedať do poriadku a cirkev nebude úplne rehabilitovaná, situácia sa nezlepší“.⁵⁰ O sprostredkovanie stretnutia s Husákom biskup mal žiadať aj agenta pod krycím menom „JURAN“, pretože mal mať dojem, že „Husák je o ňom nesprávne informovaný, považuje ho za klérofašistu alebo reakcionára, čo nie je pravda, je pôvodom robotník, k robotníkom patrí aj ako kňaz. Katolícka cirkev je cirkvou chudobných a nie kapitalistov. Má kladný vzťah k socializmu a v Ríme je považovaný zo strany slovenských kňazov za zakukleného komunistu“.⁵¹

Nástupom normalizácie v dôsledku intervencie vojsk Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968 sa obnovili zásady režimnej cirkevnej politiky spredu roka 1968. V konkrétnych dôsled-

koch to znamenalo, že Dielo koncilovej obnovy bolo zakázané a boli vydané nové smernice, ktoré obmedzili pastoračnú činnosť a sprísnilo kontrolu nad rehoľami a kongregáciami. Na čelo Sekretariátu pre veci cirkevné pri českom Ministerstve kultúry bol vymenovaný zlopovestný Karel Hruža, riaditeľom Sekretariátu pre veci cirkevné pri Ministerstve kultúry Slovenskej socialistickej republiky sa stal dogmatický komunist Karol Homola. V auguste 1971 bolo pod Homolovým vedením založené prorežimné hnutie katolíckeho duchovenstva *Pacem in terris*. Katolícky exil sa znovu stal terčom ostrých útokov normalizačného vedenia a biskup Hnilica patril medzi jeho najväčších protivníkov, pričom tento krajne nepriateľský postoj režimu k slovenskej kňazskej emigrácii pretrvával až do pádu režimu v roku 1989. V októbri 1970 boli síce obnovené rokovania

Biskup P. Hnilica v spoločnosti pápeža Pavla VI. a biskupa Jána Ch. Korca
(Zdroj: Biskup Pavol Mária Hnilica SJ)

49 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Věc: biskup Hnilica, Paolo – záznam, 25. 6. 1968; Záznam, 27. 6. 1968.

50 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Zpráva („BUKOVÝ“), Vec: Čs. Emigrácia – poznatky, 1. 7. 1968, s. 6.

51 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Agentúrna správa, Čs. Emigrácia – správa („JURAN“), 2. 7. 1968, s. 4. Pozri tiež Agentúrna správa, Slovenská katolícka emigrácia – správa („HOMER“), 12. 5. 1968 (správa bola zaslaná ministrovi vnútra a 1. tajomníkovi ÚV KSS Biľakovi); Agentúrna správa, Návšteva vo Viedni – správa („PETER“), 23. 9. 1968.

medzi Prahou a Svätou stolicou, československá vláda ale sústavne požadovala likvidáciu slovenského katolíckeho exilu v Ríme.⁵² Treba ale tiež spomenúť, že v roku 1969 ešte doznievali dozvuky „Pražskej jari“, čo sa prejavovalo aj početnými návštevami slovenských pútnikov vo Večnom meste, kde sa im v prostredí Slovenského ústavu vždy dostalo srdečného privítania, pod ktoré sa podpísala aj srdečná a priateľská povaha biskupa Hnilicu. Pútnické aktivity vyvrcholili pri príležitosti 1 100. výročia úmrtia sv. Konštantína-Cyrila zorganizovaním veľkolepej púte, ktorá sa konala v dňoch 13. – 19. februára 1969 v Ríme v Bazilike sv. Petra 14. februára 1969 za účasti pápeža Pavla VI. a vyše tisícky Slovákov, medzi ktorými sa nachádzali známe osobnosti ako herec Gustáv Valach, herečka Eva Kristínová, umelci Ľudovít Fulla, Vincent Hložník a iní.

Podľa záznamov Štátnej bezpečnosti sa biskup Hnilica v roku 1969 intenzívne usiloval o návrat na Slovensko alebo minimálne o dlhšie trvajúcu návštevu rodnej vlasti. V tomto zmysle mal požiadať jezuitu Michala Potockého počas cyrilometodskej púte v Ríme vo februári 1969, aby v jeho mene osobne navštívil Husáka a dohodol s ním stretnutie. Nie je známe, či páter Potocký podnikol nejaké kroky smerom k Husákovi, faktom je, že Štátna bezpečnosť o Hnilicovom zámere bola dostatočne informovaná, napriek skutočnosti, že jezuita Potocký nebol tajným spolupracovníkom a ani dôverníkom. V súvislosti s úsilím biskupa Hnilicu o návrat na Slovensko, resp. návštevu Slovenska, Hlavná správa ŠtB pri

Ministerstve vnútra Slovenskej socialistickej republiky vypracovala prísne tajný návrh, v ktorom podrobne analyzovala možné dopady Hnilicovho príchodu na Slovensko. V dokumente je činnosť biskupa všeobecne hodnotená ako „krajne reakčná“, postoj voči režimu je označený ako „radikalistický a tendenčný“. V návrhu určenom pre námestníka slovenského ministra vnútra sa ďalej konštatovalo, že od roku 1968 sa biskup usiloval o nadviazanie kontaktov na vysokých vládnych činiteľov za účelom návratu do Československa, a často pri tom zdôrazňoval, že konal z túžby po návrate do vlasti a z rozhodnutia pôsobiť na Slovensku, pričom si nekládol podmienku biskupského pôsobenia, ale súhlasil aj s pastoráciou v bližšie nešpecifikovanej farnosti.⁵³ Biskupov zámer sa Štátna bezpečnosť rozhodla spravodajsky využiť, pretože bola presvedčená, že snaha o návrat bola „motivovaná záujmami Vatikánu a úsilím o aktívnejšie zasahovanie do cirkevnej politiky s cieľom zintenzívnenia náboženského života“.⁵⁴ Pripúšťala sa aj možnosť skutočnej túžby po vlasti, zároveň sa ale cynicky konštatovalo, že je motivovaná stratou prestíže vo vatikánskych kruhoch. Všeobecne bola snaha o návrat hodnotená ako „politicky neúnosná“, pretože by aktivizovala „niektoré cirkevné kruhy z radov radikálnych kňazov“ a, naopak, vyvolala pobúrenie v radoch duchovných, „činných v mierovom hnutí katolíckeho duchovenstva“. Ako jediná alternatíva sa zvažovalo povolenie návštevy príbuzných, pričom ako protihodnota malo dôjsť k vyťažovaniu biskupa za účelom získania čo najväčšieho množstva aktuálnych

informácií z prostredia Svätej stolice a slovenského exilu, a to jednak katolíckeho ako aj politického (Napríklad na Krajskej správe ŠtB v Bratislave sa predpokladalo, že biskup udržuje vzťahy s Ferdinandom Ďurčanským v Mníchove, ale vedelo aj to, že spolupracuje so Štefanom B. Romanom, Jozefom Kirschbaumom, Antonom Baganom, Metodrom Balcom, atď.). Ako jedno z dvoch riešení Hlavná správa ŠtB navrhla, aby v súčinnosti s orgánmi kontrarozvedky vtedajšej Maďarskej ľudovej republiky došlo k stretnutiu biskupa na území Maďarska, kde by bol biskup v mene ŠtB (sic!) vyťažovaný a na základe významu ním poskytnutých poznatkov by došlo k posúdeniu jeho možnej návštevy Slovenska. Konkrétne poznatky, o ktoré Štátna bezpečnosť prejavila záujem, sa týkali činnosti Ferdinanda Ďurčanského, Ústavu Matúša Černáka v Mníchove, Slovenskej ligy v Amerike v rámci činnosti tzv. separatistickej emigrácie. Štátna bezpečnosť sa ďalej zaujímal o pôsobenie cirkevných a politických kruhov v Západnom Nemecku namierené proti Československu, slovenský katolícky exil v Ríme, ktorý mal reprezentovať „politický katolicizmus“, ako aj zámery vatikánskej diplomacie namierené proti ČSSR. Záujem existoval aj vzhľadom na činnosť kanadského priemyselníka Štefana B. Romana, zakladateľa Svetového kongresu Slovákov, a biskupa slovenského pôvodu v diecéze Gary v USA Andreja Grutku. Stredobodom záujmu bol aj viedenský kláštor tešiteľov a aktivity Medzinárodnej charity vo Viedni v prospech Slovenska.⁵⁵ Druhá alternatíva počítala s možnosťou

52 K nástupu normalizácie a obnoveniu proticirkevnej politiky pozri bližšie: VNUK, F. *Popustené putá*, s. 134 – 209; HRABOVEC, E. *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky 1962 – 1989*, s. 135 – 151.

53 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Návrh kombinácie na kontaktovanie emigranta biskupa Pavla Hnilicu rozpracovaného v akcii „METÓD“, 10. 6. 1969, s. 3.

54 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Návrh kombinácie na kontaktovanie emigranta biskupa Pavla Hnilicu rozpracovaného v akcii „METÓD“, 10. 6. 1969, s. 3.

55 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Návrh kombinácie na kontaktovanie emigranta biskupa Pavla Hnilicu rozpracovaného v akcii „METÓD“, 10. 6. 1969, s. 5 – 6.

tajného príchodu biskupa cez územie Maďarska na Slovensko, kde by boli vytvorené „vhodné podmienky k jeho vyťažovaniu“. Biskup by bol počas utajeného niekoľkodňového pobytu na Slovensku dôsledne izolovaný, ukazovali by sa mu „výdobytky socialistického hospodárenia“ a kládli otázky s tým istým obsahom ako v prvej alternatíve. Celá táto akcia sa mala uskutočniť pod hlavičkou slovenského ministerstva kultúry za súčinnosti kňaza Albína Senaja, ktorý mal s Hnilicom počas slávností k 1100. výročiu úmrtia svätého Konštantína-Cyrila v Ríme rozhovor a zrejme požíval dôveru biskupa Hnilicu. Albín Senaj mal slúžiť výlučne ako sprostredkovateľ pri uskutočnení druhej alternatívy a jeho kontakty na štátne orgány mali prebiehať výlučne cez ministerstvo kultúry a príslušný sekretariát pre veci cirkevné, čo znamenalo, že nemalo dôjsť k priamym kontaktom s ŠtB.⁵⁶ Ani jedna z alternatívnych návrhov na vyťaženie biskupa sa neuskutočnila, prinajmenšom sa o tom v zväzku „METÓD“ nenachádzajú žiadne záznamy.

V roku 1969 je v agentúrnych správach Štátnej bezpečnosti zaznamenané úsilie biskupa Hnilicu o nadviazanie spolupráce so Spolkom svätého Vojtecha (ďalej SSV) za účelom distribúcie náboženskej literatúry vydávanej Slovenským ústavom svätých Cyrila a Metoda na Slovensko, pričom v tejto súvislosti bol úkolovaný agent pod krycím menom „IGNÁC“ alias Rudolf Slezák-Zárecký, ktorý vyťažoval bývalého správcu SSV Jána Pöstényiho. Biskup Hnilica zorganizoval v roku 1969 konkrétnu finančnú pomoc pre perzekvovaných katolíckych duchovných na Slovensku, napríklad pre biskupa Jána Chryzostoma Korca,

Biskup P. Hnilica a Mons. Anton Botek odovzdávajú pápežovi Pavlovi VI. list, v ktorom sú zapísané modlitby a obety veriacich exilových Slovákov za obrátenie komunistov a na podporu prenasledovaných kresťanov v ich vlasti (13. júna 1966) (Zdroj: Archív biskupa Hnilicu)

aby si mohol zakúpiť potrebný automobil. Táto konkrétna pomoc bola zášahom orgánov ŠtB zmarená. Podobne bol od roku 1969 v rámci opatrení I. Správy ZNB (rozvedka) Hnilicov súkromný byt na Via Monte Santo sledovaný. Rovnako bol sledovaný aj Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme.⁵⁷

Zmyslom opatrení Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti v Bratislave, ktoré boli v apríli 1970 vypracované proti biskupovi Hnilicovi s platnosťou do konca príslušného roka, bolo predovšetkým zistenie, vytipovanie a agentúrne preverenie osôb, ktoré prichádzali s biskupom do styku a boli ochotné spolupracovať so Štátnou bezpečnosťou. Agenti pod krycím menom „PETER“ (Vladimír Šatura) a „STANO“ (Anton Vančo) dostali úlohu zistiť, či biskup pravidelne cestuje do Maďarska a pripraviť

podmienky na stretnutie.⁵⁸ K stretnutiu medzi agentom Antonom Vančom a biskupom Hnilicom došlo skutočne koncom augusta 1971 v Rumunsku a v Maďarsku. Počas niekoľkohodinového rozhovoru sa biskup pypytoval na celkovú spoločenskú situáciu na Slovensku, spokojnosť ľudí so životnou úrovňou, na masívnu priemyselnú výstavbu a poľnohospodárstvo. Biskup kritizoval, že Slovensko je v rámci cestovného ruchu úplne neznáme, čo bolo spôsobené okrem iného aj tým, že na československých zastupiteľských úradoch neexistoval takmer žiadny propagačný materiál o Slovensku. Podobne sa biskup pozastavil aj nad skutočnosťou, že slovenská veda a kultúra sú v zahraničí prakticky neznáme a v súvislosti s protináboženským ťažením režimu, zameraným predovšetkým proti katolíckemu exilu, a chcel vedieť, kto

56 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Návrh kombinácie na kontaktovanie emigranta biskupa Pavla Hnilicu rozpracovaného v akcii „METÓD“, 10. 6. 1969, s. 6 – 8. Albín Senaj nebol tajným spolupracovníkom ŠtB.

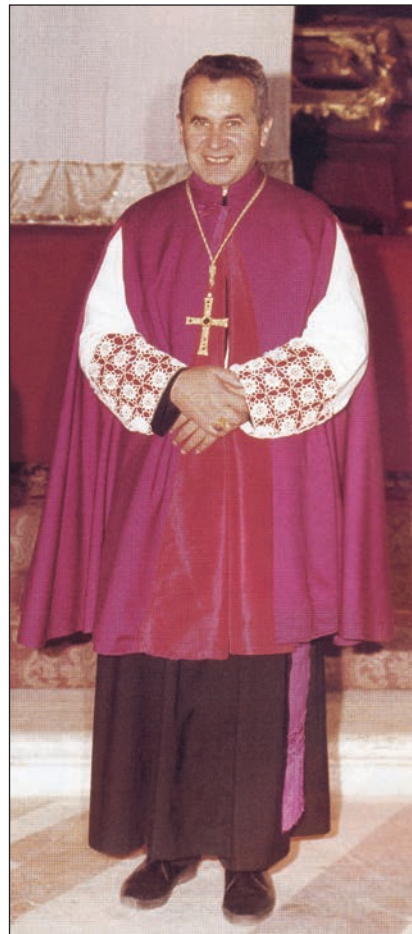
57 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Hnilica, Pavel – emigrant – správa, 10. 10. 1969; Hnilica, Pavel – emigrant, odstúpenie poznatkov, 21. 11. 1969; Agentúrna správa („IGNÁC“), Rím. kat. emigrácia v Ríme – poznatky, 3. 9. 1969; Pavel Hnilica – emigrant, správa, 1. 12. 1969.

58 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Opatrenia, 21. 4. 1970.

konkrétne stojí za útočnými článkami publikovanými proti jeho osobe v komunistickej tlači. V ďalšom priebehu sa rozhovor točil okolo biskupovho zvažovaného návratu na Slovensko, pričom sa podľa správy agenta nebránil súdnemu procesu s podmienkou, že by šlo o objektívny a spravodlivý súd, pretože bol toho názoru, že Husák, ako bývalá obeť komunistickej justície, by vraj súdne deformácie nepripustil.⁵⁹ S odstupom času možno konštatovať, že Husák ako predstaviteľ pragmaticko-realistického krídla v strane a zástanca federalizácie štátu, ktorý v 50. rokoch na vlastnej koži okúsil justičný teror komunistického režimu, bol v emigrantských kruhoch do istej miery vnímaný pozitívne a možno aj s istou dávkou ilúzií sa od neho očakávali kroky, ktoré by režim v Československu nasmerovali do inej, ľudskejšej roviny. Biskup sa v rozhovore zmienil aj o jeho pôsobení vo Svetovom kongrese Slovákov, spýtoval sa na stavebné povolenie pre stavbu kostola sv. Cyrila a Metoda v Bratislave, ponúkol získanie devízových prostriedkov na opravu kňazského seminára v Bratislave, zisťoval možnosti zasielania náučnej a umeleckej slovenskej knižnej tvorby na objednávku do zahraničia pre účely propagácie Slovenska, ponúkol spoluprácu pri sprostredkovaní zahraničných štipendií pre slovenských študentov a v neposlednom rade požiadal aj o zaslanie Husákových spomienok o Povstaní do Ríma. Taktiež požiadal agenta o sprostredkovanie stretnutia s trnavským ordinárom Júliusom Gábrisom, s ktorým mal v pláne prediskutovať nasledovné otázky: cirkevná provincia, národnostné otázky ohľadom cirkevných práv na Slovensku a v Maďarsku, výstavba Kostola sv. Cyrila a Metoda v Bratislave, oprava budovy Cyrilometodskej bohosloveckej fakul-

ty a príslušného kňazského seminára, vydavateľská činnosť Spolku svätého Vojtecha.⁶⁰ Táto široká škála požiadaviek, ktorými biskup príslovečne zasypal agenta, je dôkazom jeho intenzívneho záujmu o celkový osud Slovenska v podmienkach normalizačného režimu a jeho neutíchajúca snaha o nápravu zhoršujúceho sa postavenia katolíckej cirkvi.

V prvých normalizačných rokoch sa stredobodom záujmu Štátnej bezpečnosti stalo úspešne sa rozbiehajúce dielo Pavla Hnilicu pod názvom *Pro fratribus*. Myšlienku na založenie mariánskeho misijného hnutia v duchu poslania fatimských zjavení a s cieľom hľadania kresťanského riešenia problému komunistického ateizmu si biskup osvojil už v roku 1967. Na Veľkú noc v roku 1969 vyšlo prvé číslo spočiatku neperiodicky vydávaného bulletinu *Pro fratribus*, v ktorom sa publikovali predovšetkým správy o situácii kresťanov za Železnou oponou a svedectvá o prenasledovaní veriacich. Do roku 1988 vychádzal bulletin v šiestich rečiach s nákladom vyše milión výtlačkov doplnených o pôsobivé ilustrácie slovenského umelca v emigrácii Stana Dusíka. Nemecké vydanie bulletinu pod názvom *Pro fratribus – für die Brüder* začalo vychádzať v Koblenzi na jeseň 1971 pod redakciou jezuitu a blízkeho spolupracovníka biskupa Hnilicu, Šebastiána Labu, francúzske vydanie začalo vychádzať v roku 1970 v Paríži. I keď bol obsah správ uverejnených v bulletine nepolitického charakteru, takmer každé nové číslo vyvolalo diplomatické protesty československého veľvyslanectva v Ríme, ktoré Svätá stolica musela vziať na vedomie.⁶¹ V správe Hlavnej správy ŠtB z marca 1971 sa konštatovalo, že „biskup Hnilica sa v decembri 1970 intenzívne angažoval v akcii *Pro fratribus*. Ide o akciu rozosielenia listov inštitúciám a jednot-

Biskup P. Hnilica

(Zdroj: Biskup Pavol Mária Hnilica SJ)

livcom v kapitalistických štátoch s prosbou o finančnú pomoc, trpiacej katolíckej cirkvi na Slovensku“.⁶² Táto činnosť mala vyvolať nevôľu v kruhoch českého katolíckeho exilu v stredisku Velehrad ako aj kritiku z radov slovenského exilu, ktorí ju vraj mali považovať za „nekalú“ a „nečestnú“, pretože biskup mal časť získaných zdrojov používať na vlastné potreby a financovanie svojich dvoch bratov v emigrácii, Jána a Štefana.⁶³ Nie je možné overiť pravdivosť tvrdení tohto druhu z dielne ŠtB, i keď určité rozpory v radoch katolíckeho exilu nepochybné existovali. Faktom

59 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Záznam č. 121/71 („STANO“), 6. 9. 1971, s. 1 – 3.

60 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Záznam č. 121/71 („STANO“), 6. 9. 1971, s. 3 – 6.

61 HNILICA, J. – VNUK, F. *Pavol Hnilica – biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť 1951 – 1995*, s. 138 – 142.

62 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Pavol Hnilica – poznatky, 10. 3. 1971.

63 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Pavol Hnilica – poznatky, 10. 3. 1971.

je, že správy podobného druhu ŠtB zneužívala na rozduchovanie umelých rozporov a na rôzne dezinformačné kampane s cieľom diskreditácie pôsobenia slovenského a českého kňazského exilu. V ďalšej správe z dielne ŠtB v súvislosti s činnosťou *Pro fratribus* je podrobne zdokumentovaný obsah bulletinu, ktorý biskup Hnilica a jeho spolupracovníci rozdávali na biskupskej synode v Ríme v septembri a októbri 1971. Šestnásťstranový bulletin bol venovaný kňazom za Železnou oponou a v štyroch častiach ponúkal smutný obraz tvrdého postihu a diskriminácie katolíckeho kleru na Slovensku, úhlavného nepriateľa komunistického režimu, ako sa v bulletine doslovne uvádzalo. V čísle sa rozoberala konkrétna stranícka proticirkevná politika po nástupe normalizačného vedenia, pastoračné a iné obmedzenia na náboženskom poli, kritizovala sa neúnosná situácia v štátnych seminároch a predstavil sa obraz pôsobenia kolaborantského združenia *Pacem in terris*. Hlavným cieľom publikácie malo byť v očiach ŠtB ovplyvňovanie celosvetovej verejnej mienky v prospech „trpiacich bratov“,⁶⁴ čo bol nepochybne zámer, ktorý sa biskupovi Hnilicovi podarilo naplniť.

Keď v októbri 1970 boli obnovené československo-vatikánske rokovania, slovenský katolícky exil sa opätovne ocitol pod sústredenou paľbou československých vládnych delegátov a ako jedna z podmienok pre vymenovanie nových biskupov na uprázdnené biskupské stolce v Československu sa stala aj otázka eliminácie cirkevnej emigrácie.⁶⁵ Priamym dôsledkom tvrdého nátlaku a vydierania Prahy bolo, že blízky spolupra-

covník biskupa Hnilicu, páter Félix Litva, viceprovinciál slovenských jezuitov, odišiel v roku 1970 do Kanady a v roku 1975 prestal byť viceprovinciálom. Ďalším dôsledkom bolo, že rektor SÚSCM Štefan Náhalka bol na rektorskom poste v roku 1973 nahradený Dominikom Hrušovským. I keď biskup Hnilica odmietol opustiť Rím, predsa len hľadal pod neustálym tlakom aj iné pole pôsobenia a časť svojej rozsiahlej činnosti preniesol do západonemeckého Koblenzu. Tieto nové okolnosti československá štátna bezpečnosť prirodzene evidovala. V hlásení agenta pod krycím menom „DUNAJSKÝ“ (Elemír Filo) zo septembra 1972 sa uvádzalo, že „v súčasnej dobe HNILICA spolu s jezuitom Šebastiánom Labom pripravuje presťahovanie niektorých jezuitov z Ríma ako aj z ďalších štátov do Koblenzu v NSR, kde má byť zriadený jezuitský dom [...]“.⁶⁶ Hlásenie Krajská správa ŠtB v Bratislave klasifikovala ako potvrdenie už získaných poznatkov o odvolaní biskupa z Ríma. Podľa správy tajného spolupracovníka pod krycím menom „CHLADNÝ“ (Mikuláš Pažitka), ktorý sa s biskupom stretol v októbri 1972 v Ríme, sa činnosť biskupa mala preniesť do Švajčiarska, kde vznikali nové centrá slovenskej emigrácie, ako aj do Západného Nemecka. O tom, že literárny vedec Mikuláš Pažitka požíval značnú dôveru predstaviteľov katolíckeho exilu v Ríme, svedčí aj fakt, že sa zúčastnil stretnutia medzi biskupom Hnilicom a jeho bratom Jánom, pátrom Félixom Litvom, pátrom Vincentom Dančom, pátrom Michalom Lackom, Antonom Botekom a Metodom Balcom, Slovákom,

ktorý emigroval do USA a živil sa obchodovaním s devocionáliami. Metod Balco Pažitku dokonca pozval na návštevu do USA a bol ochotný hradiť mu náklady spojené s pobytom. Celkovo bola správa agenta pod krycím menom „CHLADNÝ“ náčelníkom 3. oddelenia Krajskej správy ZNB mjr. Kozinom hodnotená ako pravdivá a „prameň“ bol naďalej úkolovaný na získavanie poznatkov o pôsobení biskupa Hnilicu.⁶⁷ V hlásení dôverníka pod krycím menom „CASTEL“ z januára 1973 sa konštatovalo, že odchod z Ríma a tým pádom pozastavenie akéhokoľvek účinkovania na pôde Večného mesta mal biskupovi Hnilicovi osobne nariadiť Agostino Casaroli, sekretár Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti. V správe dôverníka, ktorý sa údajne v januári 1973 stretol v Ríme s biskupom, sa ďalej uvádzalo, že Hnilica sa zdržoval vo Švajčiarsku a Západnom Nemecku, natrvalo sa chcel usadiť v slovenskom jezuitskom dome v Galte v Kanade, jeho rezidenciu na Via Monte Santo viedol jeho brat Ján Hnilica a Ladislav Pudiš, bývalý operný spevák a hlásateľ slovenského vysielania Rádía Vatikán, ktorý do Ríma emigroval ešte v roku 1945.⁶⁸

K zrušeniu pozorovacieho zväzku „METÓD“ a jeho následnému archivovaniu došlo v apríli 1973 na základe rozhodnutia Hlavnej správy ŠtB v Bratislave. V dôvodovej správe sa uvádzalo, že osoba, na ktorú bol zväzok založený, stála sice naďalej „na čele slovenskej cirkevnej emigrácie v Ríme a spolupracuje s ľudáckou emigráciou v Mníchove a aktívne zasahuje do vedenia cirkvi na Slovensku v negatívnom zmysle“, zároveň sa ale konštatovalo,

64 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Leták *Pro fratribus* rozširovaný na biskupskej synode, 4. 1. 1972.

65 K československo-vatikánskym rokovaniam po nástupe normalizácie v Československu pozri bližšie HRABOVEC, E. *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky, 1962 – 1989*, s. 135 – 153 a 267 – 275.

66 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Záznam č. 549/72 („DUNAJSKÝ“), 19. 9. 1972.

67 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Záznam č. 605/72, Hnilica, Pavel – biskup v Ríme, čelný predstaviteľ slov. emigrácie v Taliansku – poznatky, 31. 10. 1972.

68 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Záznam č. 31/73. Pavel Hnilica – biskup. Nepriateľská činnosť proti ČSSR – poznatky. Identita dôverníka s krycím menom „CASTEL“ zatiaľ nie je známa.

že kvôli presídleniu biskupa do západného Nemecka „v súčasnej dobe nie je možné jeho aktívne rozpracovanie“.⁶⁹ V roku 1980 po preštudovaní zväzku XII. správa ZNB rozhodla o ponechaní zväzku v „trvalej úložni“,⁷⁰ čo zrejme objasňuje, prečo zväzok nebol skartovaný. Štátna bezpečnosť získavala poznatky o biskupovi Hnilicovi v počiatocnom období normalizácie aj v rámci akcie „ARCHÁNI“, ktorá bola súčasťou objektového zväzku pod krycím názvom „MESIÁŠ“, cieľom ktorého bolo rozpracovanie rímskokatolíckej cirkvi a kontrola činnosti tzv. reakčného rímskokatolíckeho duchovenstva.⁷¹

Z obdobia druhej polovice 70. rokov je možné získať poznatky o činnosti biskupa Hnilicu z dielne Štátnej bezpečnosti aj na základe obsiahleho osobného zväzku vedeného Krajskou správou ŠtB v Košiciach na Michala Lacka, jezuitského pátra a gréckokatolíckeho kňaza, profesora cirkevných dejín na Pápežskom orientálnom inštitúte Gregoriánskej univerzity, ktorý pôsobil v bezprostrednej blízkosti biskupa Hnilicu a spolupracoval s ním.⁷² Poznatky z tohto zväzku o biskupovi Hnilicovi nie sú však príliš obsiahle a v podstate dokazujú, že biskup Hnilica v 70. rokoch intenzívne organizoval tajnú distribúciu náboženskej literatúry na Slovensko. Orientácia slovenského katolíckeho exilu na zvýšenú distribúciu náboženskej literatúry cez rôzne tajné kanály predovšetkým cez Poľsko a Maďarsko bola prirodzeným dôsledkom obnovenia zákazu dovozu náboženskej literatúry zo strany režimu v obdo-

Biskup P. Hnilica počas telefonátu (Zdroj: Archív biskupa Hnilicu)

bí normalizácie. Štátna bezpečnosť bola o tejto činnosti informovaná a v agentúrno-operatívnom pláne v súvislosti s rozpracovaním biskupa

Hnilicu z októbra 1972 sa konštatovalo, že „slovenská cirkevná emigrácia v zahraničí, predovšetkým rehoľníci – jezuiti na čele s biskupom Hnilicom

69 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Dôvodová správa k zrušeniu pozorovacieho zväzku „METÓD“, č. 8 864 na osobu Hnilica, Pavel, 18. 4. 1973.

70 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Rozhodnutie, 15. 2. 1980.

71 Objektový zväzok, t. j. zväzok, ktorý sa zameriaval na sledovanie konkrétnej inštitúcie alebo organizácie, o ktorej režim predpokladal, že vykonáva nepriateľskú činnosť, pod krycím názvom „MESIÁŠ“ bol založený 20. 7. 1969 a ukončený 13. 11. 1974. A ÚPN Bratislava, KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, registračné číslo (ďalej reg. č.) 10 950. Obsah zväzku, ktorý obsahoval aj poznatky o biskupovi Hnilicovi, bol 8. 12. 1989, teda po páde režimu, skartovaný. Zachovala sa len pomerne obsiahla správa XII. správy FMV z 22. 8. 1974 o činnosti rímskokatolíckych biskupov na Slovensku, ktorá potvrdzuje silnejúci protirežimný postoj trnavského biskupa Júliusa Gábriša. Pozri tiež A ÚPN Bratislava, KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, reg. č. 109 501.

72 Osobný zväzok na Michala Lacka bol zavedený 25. 5. 1966 a ukončený 28. 4. 1982, pričom dôvodom pre ukončenie bola predčasná smrť pátra Lacka 21. 3. 1982. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Košice, KE-OP, a. č. 10 588.

pristúpili k novým formám a metódam získavania informácií z ČSSR a zasielania závadnej náboženskej literatúry“.⁷³ Podľa zistení Štátnej bezpečnosti navštívil biskup Hnilica v auguste 1978 Poľsko, kde sa zišiel so svojimi „stykmi z ČSSR“ a ich prostredníctvom prepravil „do ČSSR závadné materiály“.⁷⁴

Poslednou správou z dielne Štátnej bezpečnosti, ktorá zachytáva činnosť biskupa Hnilicu v 80. rokoch, je správa agenta pod krycím menom „PROFESOR“ zo začiatku decembra 1984. „Prameň“ – ako sa tajní spolupracovníci v zväzkoch ŠtB zvykli označovať – v tajnom zázname sprostredkoval poznatky, ktoré získal od Mikuláša Pažitku,⁷⁵ docenta na katedre románskych jazykov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Pažitka sa podľa záznamu 18. novembra 1984 stretol v Ríme s biskupom Hnilicom a pátrom Félixom Litvom, ktorý v tom čase pôsobil v slovenskej redakcii Vatikánskeho rozhlasu. Biskup Hnilica sa počas rozhovoru pri spoločnej večeri mal zaujímať o všeobecnú situáciu rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku, o pôsobenie banskobystrického biskupa Jozefa Feranca, ktorý podľa neho viac slúžil štátu, ako by bolo bývalo únosné. Chcel vedieť, či boli chýry o zlúčení katolíckej cirkvi s pravoslávnu pravdivé a uviedol tiež rozšírený názor v prostredí ka-

tolického exilu, že nitrianskeho biskupa Jána Pásztoru by štát vraj viac podporoval, ak by s ním lepšie spolupracoval. K otázke kolaborantského hnutia *Pacem in terris* mal spolu s pátrom Litvom poznamenať, že po zákaze Jána Pavla II.⁷⁶ mala byť táto otázka uzatvorená, čím mienil neúnosnosť akejkoľvek angažovanosti katolíckeho kléru na Slovensku v tejto prorežimnej organizácii.⁷⁷ Pažitka sa v Ríme s biskupom Hnilicom stretol ešte raz o dva dni neskôr. Biskup mu mal vraj oznámiť, že sa chystal požiadať o vstupné vízum do Československa, aby mohol navštíviť svoju matku, alebo prinajmenšom získať opäť povolenie o jej vycestovanie do Ríma.⁷⁸ Ani jeden z týchto zámerov sa však neuskutočnil. Keď biskupova matka Katarína Hnilicová 19. októbra 1985 zomrela, nepomohol ani list biskupa Hnilicu prezidentovi Gustávovi Husákovi a ani diplomatické intervencie pápeža a talianskej vlády, aby sa syn Pavol spolu s bratmi žijúcimi v emigrácii smeli zúčastniť pohrebu.⁷⁹

Činnosť tajne vysväteného biskupa Pavla Hnilicu v prostredí slovenského exilu v slobodnom svete v prospech prenasledovanej Cirkvi za Železnou oponou, jeho významné postavenie vo vzťahu k Svätej stolici najmä v období pontifikátu Pavla VI. a v neposlednom rade jeho početné kontakty na Slovensko ponad Želez-

nú oponu boli predmetom sústreďného záujmu československej Štátnej bezpečnosti počas celého obdobia komunistickej totality. Najintenzívnejší záujem prejavovala Štátna bezpečnosť o aktivity biskupa Hnilicu v období 60. rokov, a to najmä v súvislosti s Druhým vatikánskym koncilom a mimoriadnou pozíciou biskupa vo vzťahu k pápežovi Pavlovi VI. Aktivity biskupa Hnilicu v období rokov 1964 – 1973 boli Štátnou bezpečnosťou monitorované najpodrobnejšie a sú obsiahnuté v osobitnom pozorovacom zväzku pod krycím menom „METÓD“, uloženom vo fonde Študijného ústavu Archívu bezpečnostných zložiek v Prahe. Najmenej alebo vôbec žiadne poznatky z dielne orgánov československého ministerstva vnútra sa týkajú obdobia prvej polovice 50. rokov, t. j. bezprostredne po biskupovom ilegálnom úteku do Rakúska začiatkom decembra 1951. V správach Štátnej bezpečnosti sa zatiaľ nenašla odozva na významnú a svojim spôsobom jedinečnú správu o náboženskej situácii na Slovensku, ktorú Hnilica vypracoval pre potreby Svätej stolice a ktorá po roku 1956 vyšla knižne v deviatich svetových jazykoch. Prvým zväzkom vedeným na biskupa Hnilicu bol pátrací zväzok kontrarozviedneho charakteru založený až v roku 1956, čo znamená, že obdobie prvých päť rokov v exile očami Štátnej bezpečnosti zatiaľ nie je

73 ABS Praha, f. Historický fond, H-530, Akce „METÓD“. Plán agentúrno-operatívneho rozpracovania prípadu „METÓD“, 16. 10. 1972, s. 4.

74 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Košice, KE-OP. a. č. 10 588. Šifrovaná správa z 25. 8. 1978; Správa z 5. 9. 1978.

75 Na Mikuláša Pažitku bol od 1. 11. 1962 vedený agentúrny zväzok pod krycím menom „CHLADNÝ“, ktorý bol ukončený 13. 1. 1988. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, reg. č. 7 980.

76 Pápež Ján Pavol II. dekrétom *Quidam episcopi* z 8. 3. 1982 počas návštevy *ad limina* dvoch českých a troch slovenských biskupov v Ríme zakázal katolíckym kňazom účasť v organizáciách s politickými cieľmi. I keď v dekréte nie je hnutie *Pacem in terris* výslovne menované, znenie dekrétu nenechávalo nikoho v pochybnosti, že išlo o zákaz tohto prorežimne silne exponovaného hnutia. Znamenalo to tiež, že v budúcnosti boli kandidáti na uprázdnené biskupské stolce z radov hnutia pre Svätú stolicu neprijateľní. BLEHOVÁ, Beata. *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei*. Wien: Lit Verlag, 2006, s. 107 – 108.

77 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, reg. č. 7 980. Záznam č. 11/84: doc. dr. Pažitka Mikuláš – pobyt v Taliansku – správa, 12. 12. 1984, s. 2.

78 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, reg. č. 7 980. Záznam č. 11/84: doc. dr. Pažitka Mikuláš – pobyt v Taliansku – správa, 12. 12. 1984, s. 2.

79 Federálne ministerstvo vnútra žiadosť o vstupné vízum opätovne zamietlo. HNILICA, J. – VNUK, F. *Pavol Hnilica – biskup umlčanej Cirkvi, 2. časť 1951 – 1995*, s. 249 – 250.

možné zdokumentovať. Podobný poznatok možno konštatovať aj vo vzťahu k biskupovmu pôsobeniu v 80. rokoch. Z tohto obdobia existujú len sporadické správy niektorých tajných spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti, ktorí boli nasadení na slovenský katolícky exil, pričom materiály ŠtB z tohto obdobia nie sú v celistvosti preštudované. Správy o biskupovom úsilí o zasvätenie Ruska podľa fatimských zjavení a jeho ceste do Moskvy na jar 1984 sa zatiaľ nájsť nepodarilo.

Pre doplnenie kompletného obrazu vzťahu komunistického režimu k významnej osobnosti biskupa Hnilicu by v budúcnosti bolo nutné doplniť materiály z proveniencie Štátnej bezpečnosti aj o materiály z prostredia Ústredných výborov Komunistickej strany Československa a Komunistickej strany Slovenska, pražského ministerstva vnútra, ako aj slovenského ministerstva vnútra a jeho jednotlivých zložiek. V neposlednom rade dôležitým zdrojom informácií pre do-

plnenie celkového obrazu sú aj správy československých veľvyslancov pri Talianskej republike v Ríme uložené v archíve Ministerstva zahraničných vecí v Prahe. Tieto skutočnosti predstavujú vedecké deziderátum, ktorého odstránenie by nepochybne prispelo k celistvejšiemu spracovaniu problematiky krajne nepriateľského vzťahu komunistického režimu v Československu k nepohodlnému biskupovi odsúdenému na štyridsaťročný nútený život v emigrácii.

Beáta Katrebová Blehová • Bishop Pavol Hnilica from the Perspective of the State Security

Activities of secretly ordained Bishop Pavol Hnilica in the Slovak exile in the free world for the benefit of persecuted Church behind the Iron Curtain, his significant position in relation to the Holy See under pontificates of Paul VI and John Paul II, and finally also his numerous contacts with Slovakia over the Iron Curtain were subject to a concentrated interest of the Czechoslovak State Security during the entire time when the Communist totalitarian regime was in power. State Security's interest in the activities of Bishop Hnilica was most intensive in the 60s, especially in relation to the Second Vatican Council and an extraordinary position of the Bishop to the Pope Paul VI. State Security monitored his activities into details in the period from 1964 to 1974; there is a special monitoring file under a cover name "METÓD" (in English Methodius) which can be found in the Study Institute of the Archive of Security Services in Prague. The study aims to analyse the interest of the Communist regime in Bishop Hnilica on the basis of available State Security's files, who had continuously been living in the exile from 1951 to 1989 and could not travel to Czechoslovakia; to map information State Security gathered about him, and to use this example to document a radically hostile attitude of the regime towards Bishop Hnilica, Slovak Catholic exile as such, and finally towards the Roman-Catholic Church.

Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová (1973)

V rokoch 1992 – 1993 študovala anglistiku a germanistiku na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, v rokoch 1993 – 2000 študovala politológiu, históriu, ruský jazyk a právo v kombinácii predmetov na Viedenskej univerzite. V rokoch 2000 – 2004 absolvovala doktorandské štúdium na Inštitúte pre východoeurópske dejiny, Univerzita Viedeň, s témou dizertačnej práce *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei 1989*, ktorá vyšla knižne v roku 2006. V rokoch 2000 – 2005 pracovala v Rakúskom inštitúte pre východnú a juhovýchodnú Európu a v rokoch 2004 – 2009 ako univerzitná asistentka na Inštitúte pre východoeurópske dejiny na Viedenskej univerzite. Od júla 2018 pracuje v Ústave pamäti národa. Od roku 2007 je členkou redakčnej rady časopisu *Pamäť národa* a od roku 2018 aj členkou redakčnej rady časopisu *Historický zborník*. Je autorkou 30 vedeckých článkov v štyroch jazykoch, v ktorých sa zameriava na slovenské a medzinárodné dejiny v 20. storočí, slovensko-sovietske vzťahy, československo-sovietske a československo-talianske vzťahy, slovenský politický exil, protikomunistický odboj a pád komunizmu v medzinárodnom kontexte.

FRANTIŠEK GARAY – TRI DESAŤROČIA V ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI OD OCHRANY SOCIALISTICKEJ EKONOMIKY PO ROZVIEDKU

DANIEL HALČÍN

František Garay patril ku generácii ľudí, ktorým komunistický režim po svojom nástupe umožnil pre ich triedny pôvod a stranícku legitimitáciu dovtedy nepredstaviteľnú kariéru vo svojom represívnom aparáte. Garay sa od väčšiny ostatných, prevažne nekvalifikovaných príslušníkov, odlišoval predchádzajúcou úradníckou praxou. Bol aktívnym komunistom už pred svojím vstupom do Štátnej bezpečnosti a nekompromitovala ho žiadna činnosť v predošlých režimoch. Tieto atribúty ho spolu s jeho riadiacimi schopnosťami a neustálou snahou sa politicky profilovať predurčovali k vedúcim pozíciám v tajnej polícii. Vrchol svojej kariéry dosiahol v roku 1966, kedy bol menovaný do funkcie náčelníka Krajskej správy Ministerstva vnútra Banská Bystrica. František Garay strávil takmer celú kariéru v službách Štátnej bezpečnosti a zúčastnil sa všetkých významných oblastí jej aktivít.

František Garay sa narodil 13. októbra 1924 v obci Semerovo, okres Nové Zámky. Jeho otec Ondrej Garay pracoval ako robotník a maloroľník, jeho matka bola ženou v domácnosti a príležitostne vypomáhala pri poľnohospodárskych prácach. Rodičom sa okrem syna Františka narodila ešte jedna dcéra. V roku 1926 sa rodina presťahovala do obce Čechy,¹ vzdalenej približne štyri kilometre, kde si rodičia našli prácu u miestneho veľkostatkára Tótha. Ondrej Garay nebol medzi zamestnancami na statku obľúbený, pretože patril k deputátnikom,² ktorí „nadržiavali“

veľkostatkárovi, aj keď ostatných deputátnikov priamo nepoškodzoval.³ V roku 1932 sa celá rodina presťahovala naspäť do Semerova, kde si rodičia postavili malý dom s jednou izbou a jednou kuchyňou. Otec naďalej pracoval ako sezónny poľnohospodársky robotník na veľkostatku, takže býval v období od jesene do jari nezamestnaný.

František Garay ukončil v roku 1938 povinnú školskú dochádzku (sedem tried ľudovej školy) a v nasledujúcom roku zložil skúšky do Chlapčenskej Meštianskej školy sv. Imricha v Nových Zámkoch. Počas prázdnin

pracoval v Semerove a v blízkom okolí ako poľnohospodársky robotník. Nepatril medzi dobrých žiakov. V školskom roku 1940 – 1941 ukončil štúdium s vysvedčením, v ktorom bol deväťkrát hodnotený ako dostatočný, štyri razy ako dobrý a iba z jedného učebného predmetu (zemepis) ako výborný.⁴ Po absolvovaní meštianskej školy navštevoval ešte dva roky obchodnú školu s vyučovacím jazykom maďarským, hoci nie je jasné, či toto štúdium aj úspešne ukončil.⁵ V rámci štúdia sa však naučil dobre slovom aj písmom maďarský jazyk a získal všeobecné vedomosti, ktoré ho neskôr

1 Táto malá obec bola známa najmä tým, že tu mala veľkostatky rodina Jarossovcov, ktorá regiónu hospodársky dominovala. V obci sídlil aj Andor Jaross (1896 – 1946), ktorý patril k najaktívnejším a najradikálnejším poslancom za Maďarskú národnú stranu. Táto strana presadzovala v období po Mníchovskej konferencii autonómiu pre územia obývané Maďarmi. Po pripojení slovenských území k Maďarsku sa Jaross podieľal na ich správe ako vládny splnomocnenec a neskôr ako minister pre záležitosti „Hornej zeme“. Neskôr bol ako maďarský minister vnútra zodpovedný za deportácie Židov. Po vojne bol v Budapešti popravený.

2 Robotník, pracujúci za odmenu v naturáliách.

3 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Personálne spisy, PS/S VIII, Personálny spis (ďalej PS) Františka Garaya (1924). Zvláštna previerka Praha z 11. 11. 1952, s. 46.

4 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Zpráva o študii pre Františka Garayho, žiaka meštianskej školy, s. 172.

5 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Garay František prešetrenie, Nové Zámky 21. 1. 1955, s. 38.

František Garay (Zdroj: A ÚPN)

počas služby v Štátnej bezpečnosti (ďalej ŠtB) odlišovali od ostatných, prevažne nevzdelaných príslušníkov ŠtB.⁶

Dňa 2. novembra 1938 došlo k prvej Viedenskej arbitráži, po ktorej bolo Česko-Slovensko donútené Nemeckom a Talianskom odstúpiť Maďarskému kráľovstvu územia, ktoré Československo získalo na základe Trianonskej zmluvy⁷ a ktoré boli oby-

vané prevažne maďarsky hovoriacim obyvateľstvom. Okres Nové Zámky taktiež pripadol Maďarsku až do oslobodenia,⁸ teda František Garay prežil roky vojny na území okupovanom Maďarskom.

Po ukončení štúdia sa Garay zamestnal ako kancelársky pomocník na notárskych úradoch v Semerove a neskôr v rámci svojho okresu v obciach Komoča a Dvory nad Žitavou. Počas vojny nebol členom nijakej politickej organizácie, neslúžil v armáde a on ani jeho rodina sa nijako nepodieľali na verejnom živote. Od konca decembra 1944 až do prechodu frontu sa ukrýval pred narukovaním do maďarskej armády v rodičovskom dome v Semerove.⁹

Po prechode frontu sa Garay zamestnal ako úradník na Miestnom národnom výbore (ďalej MNV) v Semerove. Po skončení vojny boli pozemky Nemcov, Maďarov a „zradcov a nepriateľov českého a slovenského národa“ konfiškované a rozparcelované na základe prezidentského dekrétu č. 12/1945 z 23. júna 1945. Z týchto konfiškovaných pozemkov dostala rodina Garayových približne tri hektáre.

František Garay vstúpil do Komunistickej strany Slovenska (ďalej KSS) 24. apríla 1946. Podľa jeho vlastných

slov mali na tom zásluhu rodičia, ktorí ho výchovou viedli k nenávisti ku kapitalistom, čo však pravdepodobne bola iba dobová rétorika. Jeho matka ostala celý život bez straníckej príslušnosti, podľa niektorých správ mala ku komunistickému zriadeniu skôr výhrady. Otec do strany vstúpil spolu so synom, v roku 1952 však zo strany vystúpil po prekonaní infarktu.

Garay vo svojom životopis uviedol, že bol v roku 1946 zvolený v Semerove za predsedu Československého zväzu mládeže (ČSM). Táto organizácia však vznikla až v roku 1949. Pravdepodobne teda išlo o Zväz slovenskej mládeže, ktorý sa spolu s tromi inými národnými zväzmi mládeže – českým, poľským a karpatským, pôsobiacim na východnom Slovensku – zlúčili do ČSM v roku 1949.

Od 1. októbra 1946 František Garay nastúpil na vojenskú službu do Československej armády, kde slúžil pri delostreleckom pluku v Topoľčanoch. V rámci vojenčiny absolvoval kurz rádiotelegrafistov. V čase od júla 1947 do júna 1948 bol pridelený k Československej presídľovacej komisii v Maďarsku,¹⁰ ktorá vykonávala nábor medzi tamojšími Slovákmi pre ich dobrovoľné presídlenie do ČSR. K tejto službe

6 Podľa Karla Kaplana takmer 90 % príslušníkov ŠtB v polovici 50. rokov nespĺňalo kvalifikačné požiadavky. V roku 1956 nemalo ukončené základné všeobecné vzdelanie 35,6 % pracovníkov bezpečnosti a ministerstva vnútra. V roku 1958 nemalo ukončené základné vzdelanie 34,1 % príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti. Z príslušníkov s ukončeným základným vzdelaním dosiahlo 3,5 % nižšie odborné vzdelanie, 1,4 % vyššie odborné vzdelanie, stredoškolské vzdelanie s maturitou (jedenástočinné) 2,4 %, a iba 1,7 % vysokoškolské vzdelanie. Pozri KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnosť: Státní bezpečnost 1948–1956*. Brno: Doplněk, 1999, s. 11; LACKO, Martin – SABO, Ján. *Žandár troch režimov. Gustáv Polčík a jeho služba v Prievidzi v rokoch 1942 – 1972*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2011, s. 19; FROLÍK, Jan. Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. *Sborník archivních prací*, roč. 41, 1991, č. 2, s. 471.

7 Trianonská mierová zmluva bola podpísaná 4. 6. 1920 v paláci Grand Trianon vo Versailles vo Francúzsku medzi štátmi Dohody a ich spojencami s Maďarskom. Zmluva určila hranice Maďarska s Československom, Rumunskom, Kráľovstvom Srbov, Chorvátov a Slovincov (od roku 1929 Juhoslávia) a Rakúskom. Maďarsko stratilo v porovnaní s Uhorskom 70 % územia a 60 % obyvateľstva. V zmluve sa Maďarsko zaviazalo k rešpektovaniu suverenity ostatných nástupníckych štátov Uhorska, k plateniu reparácii, obmedzeniu armády na maximálny počet 35 000 vojakov a k ochrane menšín na svojom území.

8 Nové Zámky a obce v okrese boli oslobodené koncom marca 1945 armádou II. ukrajinského frontu.

9 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). *Môj životný beh*, s. 22.

10 Presídľovacia komisia v Maďarsku pracovala na základe dohody o výmene obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom, podpísanej v Budapešti 27. 2. 1946. Presídlenie Slovákov z Maďarska sa uskutočnilo na základe dobrovoľnosti, naproti tomu osoby maďarskej národnosti určené na vysídlenie boli vybrané československými orgánmi. Do decembra 1948 sa na Slovensko presťahovalo 71 787 Slovákov a do Maďarska bolo vysídlených 89 660 občanov maďarskej národnosti. Pozri GREŽDOVÁ, Helena. Činnosť Československej presídľovacej komisii v Budapešti. In: SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan, eds. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov: Universum, 2010, s. 163 – 179.

bol Garay pridelený pre znalosť maďarského jazyka. Jeho činnosť však bola obmedzená iba na to, že raz týždenne vozil pre členov komisie z Komárna do Maďarska proviant.¹¹ Na vojenčine v Maďarsku sa nachádzal aj počas komunistického februárového prevratu roku 1948, keď sa k moci dostala komunistická strana. Vojenskú službu Garay ukončil s hodnosťou desiatnika.

Po odchode do civilu sa v roku 1948 Garay opäť zamestnal na MNV v Semerove. Súčasne pôsobil ako tajomník Miestneho akčného výbor Slovenského národného frontu. Tieto „akčné výbory“ boli pod kontrolou komunistickej strany. Vznikli počas februárových udalostí na všetkých úrovniach spoločenského života od ministerstiev po obce a závody a ich úlohou mala byť „očista“ spoločnosti od politicky nežiaducich osôb. Akčné výbory mali neobmedzené právomoci v rozhodovaní o pracovno-právnych vzťahoch, nariadovali prepúšťanie ľudí z pracovísk, alebo ich odsun na menej významné funkcie, a navrhovali bezpečnostným orgánom mená osôb, ktoré bolo treba zatknúť. Činnosť akčných výborov nemala nijaký konkrétny právny základ, postupovali živelné, podľa „revolučného práva“, často išlo skôr o vybavovanie

si osobných účtov. Ich činnosť bola so spätnou platnosťou právne upravená až v júli 1948 Zákonom č. 213/1948 Zb.¹² O úprave niektorých pomerov na ochranu verejných záujmov.

Garay bol členom miestnej organizácie KSS v Semerove, kde mal (ako relatívne vzdelaný funkcionár) na starosti písanie zápisníc. V pracovnej náplni mal aj dohľad nad plnením potravinových dodávok od roľníkov, tzv. kontingentu. Na ich plnenie dozerali tzv. mimoriadne živovacie komisie pri MNV. Roľníci boli týmito kontingentmi neúmerne zaťažovaní a často ich mohli plniť iba na úkor výživy vlastnej rodiny, mnohé úspešné hospodárstva boli zruinované. Neplnenie kontingentu, resp. zatajovanie potravinových zdrojov, nelegálne zakáľacky a pod. však mali za následok drakonické tresty. Trestné komisie okresných národných výborov a krajských národných výborov mohli udeľovať tresty v podobe konfiškácie majetku, zákazu pobytu, likvidačných pokút či nútených prác.¹³

Podľa anonymných udaní z neskoršieho obdobia mal Garay poberať od obyvateľov úplatky za priaznivejšie vybavenie rôznych úradných žiadostí.¹⁴ Vo

všeobecnosti sa mal k občanom chovať prudko, povýšenecky a netaktne. Z pohľadu straníckych funkcionárov však jeho úradné rozhodnutia boli vždy v súlade s líniou strany, predovšetkým tie, ktoré sa týkali plnenia kontingentov.¹⁵

Z MNV Semerovo odišiel Garay 1. mája 1950 pracovať na Okresný výbor KSS (OV KSS) v Nových Zámkoch, kde zotrval až do svojho vstupu do služieb ZNB. Na OV KSS stihol pripraviť iba jednu zápisnicu zo stranického preverovania, nakoľko väčšinu času pomáhal doma otcovi s hospodárstvom. Zároveň bol aj členom Ľudových milícií (LM),¹⁶ teda ozbrojených zložiek komunistickej strany z radov robotníkov. V roku 1950 sa František Garay oženil. Za manželku si zobral dcéru bývalého predsedu členskej základne Demokratickej strany v Semerove.¹⁷

NÁSTUP K ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI A PÔSOBENIE NA KRAJSKOM VELITELSTVE ŠTB V ŽILINE

Dňa 1. januára 1951 Garay nastúpil k ZNB. Zaradený bol ako podriadený príslušník k III. sektoru Veliteľstva Štátnej bezpečnosti (ďalej V ŠtB)¹⁸ v Prahe, ktoré malo v agende ekonomickú kontrarozvedku. Tento sektor

11 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Môj životný beh, s. 23.

12 Ich činnosť bola so spätnou platnosťou právne upravená až v júli 1948 Zákonom č. 213/1948 Zb. O úprave niektorých pomerov na ochranu verejných záujmov. K činnosti akčných výborov pozri viac MIKLOVIČOVÁ, Jana. Pôsobenie Akčného výboru Slovenského národného frontu v Trnave. *Pamäť národa*, roč. 5, 2009, č. 1, s. 4 – 19.

13 Pozri VICENOVÁ, Dominika. Kolektívizácia a jej obeť v obciach trenčianskeho regiónu 1948 – 1960. *Pamäť národa*, roč. 5, 2009, č. 1, s. 20 – 41.

14 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Úřední záznam, Věc: Garay František, přísl. MV – závadné poznatky z 19. 12. 1955, s. 86.

15 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Zvláštna previerka Praha 11. 11. 1952, s. 44 – 45.

16 Ľudové milície boli ozbrojenou zložkou komunistickej strany. Vznikli ako tzv. Závodná stráž, založená na ochranu podnikov proti „reakcii“ a buržoázii. Počas februárového prevratu v roku 1948 boli LM pripravené podieľať sa na ozbrojenom prevzatí moci. Na Slovensku príslušníci LM obsadili sekretariát Demokratickej strany. Komunistická strana ich používala aj na rozháňanie nekomunistických demonštrácií, ako napríklad v prípade tzv. Plzenského povstania v roku 1953. K Ľudovým milíciám pozri BAŠTA, Jiří. *Lidové milice 1948–1969: nelegální armáda Komunistické strany Československa*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013.

17 Garayov svokor bol v povojnovej Demokratickej strane pozbavený predsedníctva pre nečinnosť a ďalej pôsobil len ako radový člen, po februári 1948 prestal byť stranícky aktívny a nevstúpil ani do KSS. Rodičia jeho manželky tak nemali podľa niektorých správ k režimu pozitívny vzťah. A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Závěr ze zvláštní prověrky, Praha 22. 3. 1955, s. 35; Garay František, přísl. MV – závadné poznatky z 19. 12. 1955, s. 86.

18 Veliteľstvo ŠtB kontrolovalo všetky útvary ŠtB v Československu. Vzniklo v máji 1950, od 1. 7. 1952 sa útvar premenoval na Hlavnú Správu ŠtB. Po 30. 9. 1953 sa Ministerstvo národnej bezpečnosti zlúčilo s Ministerstvom vnútra (ďalej MV) do jedného MV. ŠtB bola po reforme decentralizovaná na deväť správ a niekoľko samostatných odborov, ktoré mali podelené minister vnútra a traja jeho námestníci. Dôvodom pre tento krok bola obava politický špičiek z prílišnej koncentrácie moci v rukách vedenia ŠtB. Pozri PEŠEK, Jan. *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1999, s. 39 – 52.

V ŠtB bol zameraný na boj proti špiónaži, tzv. záškodníctvu, diverziám a sabotážam v priemysle, doprave a spojoch. V mesiaci, keď Garay nastúpil na tento útvár, zažila ŠtB vlnu čistiek na centrálnej aj na krajskej úrovni. Zatknutí a vyšetrovaní boli členovia velenia aj ich spolupracovníci, celkovo išlo približne o tri desiatky osôb. Napríklad bol takto zatknutý Osvald Zavodský – veliteľ ŠtB, alebo neskorší minister vnútra z čias tzv. Pražskej jari Josef Pavel.¹⁹ Zmeny sa dotkli aj Veliteľstva ŠtB, kde boli v januári vymenení náčelníci jednotlivých sektorov.

V Prahe absolvoval Garay štvortýždňový kurz politického školenia. V škole MNB ho školitelia charakterizovali ako „*triedne uvedomelého, disciplinovaného, ale teoreticky menej vyspelého, schopného zastávať menej dôležité funkcie*“.²⁰ V rámci svojej práce na III. sektore Garay vykonával predovšetkým administratívnu agendu. Nebol s tým však spokojný a pri kádrovom pohovore sa vyjadril, že by mal záujem vykonávať viac operatívnu prácu²¹ v krajoch na Slovensku. V októbri 1951, pravdepodobne po

predchádzajúcej dohode, požiadal Krajský veliteľ ŠtB v Žiline poručík Martin Lipár²² veliteľa ŠtB v Prahe podplukovníka Jaroslava Horu o presunutie Františka Garaya na žilinské krajské veliteľstvo ŠtB (ďalej KV ŠtB) do funkcie náčelníka III. oddelenia. K žiadosti je pripojená aj poznámka Garayovho veliteľa na III. sektore v Prahe nadporučíka Aloisa Pavlíčka, ktorý s návrhom na premiestnenie súhlasil a odporučil, aby bol Garay vymenovaný do funkcie veliteľa III. oddelenia. Žilinský kraj bol dôležitý, pretože na jeho území sa nachádzali zbrojárske podniky. Podľa hodnotenia nadporučíka Pavlíčka mal Garay potrebný dostatok skúseností s operatívnu prácou a predpoklady ďalšieho rastu.²³ S tvrdením o Garayovej skúsenosti s operatívou však kontrastuje fakt, že do tej doby absolvoval v ŠtB iba desať mesiacov práce, najmä administratívneho charakteru.

Jedným z dôvodov na Garayovo preloženie mohla byť pretrvávajúca nedôvera vedúcich funkcionárov Ministerstva národnej bezpečnosti (MNB) a ŠtB voči slovenským príslušníkom ŠtB. V lete roku 1950 napri-

klad bola v slovenskej ŠtB vykonaná „očista“, v rámci ktorej muselo ŠtB opustiť 273 „nespolahlivých“ príslušníkov. Išlo najmä o ľudí, ktorí pred rokom 1945 slúžili v žandárstve a v polícii Slovenskej republiky a do služieb Národnej bezpečnosti boli prijatí na základe účasti v Slovenskom národnom povstaní.²⁴ Slovenské útvary ŠtB sa z pohľadu pražského centra tiež vyznačovali neskúsenosťou a neprofesionálnosťou.²⁵ Núteným odchodom týchto skúsenejších príslušníkov a príchodom nových, často priamo z výroby, bez vzdelania a skúseností však odbornosť v ŠtB ďalej poklesla na katastrofálnu úroveň. František Garay bol príslušník novej generácie s nezaťaženou minulosťou, formovaný službou v centrálnom pražskom útvare ŠtB.

Garay bol po príchode do Žiliny 10. novembra 1951 zaradený do funkcie zástupcu veliteľa III. odboru a neskôr, od 16. februára 1952, do funkcie náčelníka III. odboru. Vo funkcii nahradil vrchného strážmajstra (vstržm.) Dalibora Heřmánka, s ktorým krajské veliteľstvo nebolo spokojné, keďže sa od tejto výmeny funkcií očakávalo

19 Josef Pavel (1908). V rokoch 1937 – 1939 bojoval ako interbrigadista v španielskej občianskej vojne proti armáde generála Franca. Po komunistickom prevrate v roku 1948 sa Pavel ako námestník ministra vnútra a člen komisie pre bezpečnosť pri Ústrednom výbore Komunistickej strany Československa (ďalej ÚV KSČ) podieľal na represiaciach voči odporcom režimu. V roku 1950 bol odvolaný z postu námestníka ministra, následne pôsobil ako veliteľ Pohraničnej stráže. Aj z tohto postu bol koncom roka 1950 odvolaný ministrom národnej bezpečnosti Ladislavom Kopřivom a ďalej pôsobil v rezortnej škole ministerstva v Slapoch. Dňa 2. 2. 1951 bol Josef Pavel zatknutý a následne vyšetrovaný štátnou bezpečnosťou. Bol obviňovaný zo širokého spektra protištátnej činnosti, napríklad, že chystal atentát na generálneho tajomníka ÚV KSČ Rudolfa Slánskeho, neskôr po zatknutí samotného Slánskeho bol Pavel naopak obviňovaný z toho, že vykonával protištátnu činnosť na Slánskeho pokyn. Josef Pavel bol vojenským kolégiom Najvyššieho súdu v Prahe v roku 1953 odsúdený na 22 rokov trestu odňatia slobody. Najvyšší súd ho zbavil obvinení v roku 1955. Dňa 8. 4. 1968 sa stal ministrom vnútra a v tejto funkcii sa pokúsil o reformu bezpečnostných zložiek. Po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy bol 31. 8. 1968 donútený odstúpiť z funkcie. Viac k osobe Josefa Pavla pozri GREGOR, Michal. Josef Pavel a jeho pád. *Pamäť národa*, roč. 6, 2010, č. 4, s. 82 – 86; BÁRTA, Milan. My jsme rozhodnutí zneškodnit každého, nikoho se nebojíme. Proces s Josefem Pavlem. *Paměť a dějiny*, roč. 6, č. 4, 2012, s. 9 – 22.

20 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924), s. 190.

21 Pod operatívnu činnosť spravodajských zložiek sa chápu opatrenia, obvykle tajného charakteru, vykonávané za účelom odhaľovania, dokumentovania a predchádzania trestnej činnosti. Okrem používania agentúrnej siete išlo, ako tomu nasvedčujú názvy oddelení V. operatívneho sektoru V ŠtB v Prahe, o sledovanie, spravodajské rozpracovanie osôb, zatýkanie, eskorty, domové prehliadky, prehliadku korešpondencie a používanie spravodajskej techniky – napr. utajeného odpočúvania a fotografovania.

22 Martin Lipár (1921 – 1971). Bývalý člen LM, funkciu krajského veliteľa ŠtB zastával od augusta 1950 do júna 1953, keď bol odvolaný pre viaceré morálne aj pracovné poklesky. Pozri SIVOŠ, Jerguš. Teritoriálne útvary ŠtB na Slovensku v rokoch 1948 – 1953. *Securitas imperii*, roč. 8, 2012, č. 2, s. 82.

23 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). List krajského veliteľa ŠtB por. Lipára pre MNB Veliteľstvo štátnej bezpečnosti, s. 70.

24 PEŠEK, J. *Štátna Bezpečnosť na Slovensku*, s. 49.

25 PEŠEK, J. *Štátna Bezpečnosť na Slovensku*, s. 41.

- 3 -

Doplnujúci údaje k rubrikám č. 1.-35.
 M. bodu 31: Vznik, med. k. 30. výřr. naložení KSC - r. 1971
 Pam. med. k. 30. výřr. osvobození ČSSR Sovětskou armádou - r. 1975
 Med. 30 let SNB - KRMV č. 711/75
 "Čestný odznak SNB" - KRMV č. 43/11.3.1976
 medaile SNB - KRMV 78/79
 Medaile: Za službu v SNB
 F.H. / č. 102 / 19.82

foto 4x4

Z roku 19 64 Z roku 19

36. Průběh služby v MV			
Od kdy den, měs., rok	Do kdy den, měs., rok	Popis činnosti - funkce a další údaje	Doklad Kádrový rodek
1.1.1951	31.10.1951	Príslušník k MV a zaradený ako podriadený príslušník.	Veliteľstvo ŠtB, Praha KRMV 285 Sb.
1.11.1951	30.7.1952	Prámiestnený a zaradený ako výkonový príslušník.	KV-ŠtB, Žilina 146/51
31.7.1952	31.12.1952	Prámiestnený a zaradený ako výkonový príslušník.	KS-ŠtB, Nitra KRMV 521/52
1.1.1953	30.4.1954	Dočasne ustanovený do funkcie zástupcu náčelníka odboru.	KS-ŠtB, Nitra KRMV 29/53
1.5.1954	31.7.1955	Náčelník odboru.	KS-MV Nitra KR 31/54
1.8.1955	31.8.1956	frekvantant školy.	SSSR KR 1314/55
1.9.1956	28.2.1957	Náčelník 4. odboru.	KS-MV Nitra KR 1752/56
1.3.1957	31.3.1960	Dočasne ustanovený do funkcie zástupcu náčelníka KS-MV.	KS-MV Nitra KR 294/57
1.4.1960	31.8.1962	Prámiestnený a ustanovený do funkcie zástupcu náčelníka KS-MV pre operačnú časť.	KS-MV B. Bystrica KR 124/60
1.9.1962	28.2.1963	Dočasne ustanovený vo funkcii náčelníka KS-MV.	KS-MV B. Bystrica KR 21/62
1.3.1963		Zástupca náčelníka KS-MV.	KS-MV B. Bystrica KR 8/63
1.5.1966		Zástupca náčelníka KS-SNB Náčelník správy štátnej bezpečnosti.	KS SNB B. Bystrica KRMV 156/66
29.5.1967	6.5.1968	Seminár pro vedoucích pracovníky SNB k všeobecné organizaci řízení práce - školová studium -	KOS 195/67 KOS 52,120,240
1.5.1969		Přemístěn Zástupce náč. spr. "P" s funkčním platem Kčs 4400.- 1.akt. /pobočka HSR Bratislava /	Min. vnitra ČSSR MV 96/69
1.10.1969		Přiznán diferenciální příplatek Kčs 400.-	NS1,93
1.6.1970		Dočasně ustanoven do funkce náčel. spr. "P" s funkčním platem Kčs 4500.- diferenc. přípl. se nesází 1.kat.	NS1,33
1.12.1970		Zvýšen funkční plat na Kčs 4600.-	NS1,78
1.1.1971		Upraven funkční plat na Kčs 5100.-	NS1,14

Personálna evidenčná karta F. Garaya (Zdroj: A ÚPN)

- 4 -

Překračování průběhu služby v MV

8.3.1971	Dočasně náčelník obl. odboru Bratislava s funkčním platem Kčs 4650.-	1. správa MV	NS1,20
1.3.1972	Ustanoven do funkce náčelníka obl. odboru Bratislava. Funkční plat a diferenciální příplatek se nesází 1. kategorie.		NS1,16
1.7.1974	Upraven funkční plat na Kčs 4700.-		NS1,57/74
1.8.1976	Přiznán jazykový příplatek 140.-Kčs.		NS1,52/76
5.1.1977	2.4.1977	Vyzván k internát. studiu 3 měs. odboru kurzu při rozv. škole SSSR v Moskvě	PMV 287/76 PMV 82/77
1.6.1977	1.2.1978	Stanoven diferenc. příplatek 500.-Kčs	NS1,20/77
1.8.1980		Převeden ke	NS1,9/78
31.5.1982		Dočasně ze služeb, pomůru přísluš. SNB ze závaž. osob. důvodů. Odstádné a příspěvek za službu nálež. FMV. uděleno uznání. Důvod: Splnění podmínek nároku na starobní důchod podle § 99 odst. 1 zák. č. 100/70 Sb.	KS SNB Bratislava MV ČSSR 20
1.12.1982		přiját - obl. pracovník - OMS PF odb.ref.spec. 646 314	Fak. vyšetřování VŠ SNB Z 12/82

POZNÁMKA: Nenašli-li místo pro průběh služby, připoj se domnit karty vložit!

37. Zařazení - kvalifikace +			
Plánovaná hodnota	o	o	h
Všeobecná vzdělání	71k	09	1. stupně
Odborná vzdělání		02	Odivr
Jazykové znalosti		24	Zařazení (odbor, oddělení, skupina)
Politické - stranické vzdělání		4	Funkce
Stupeň při zaměstnání			Stav ustanovení do funkce
Fluktuace			Směr vykonávané práce
Stav po období fluktuace		63	ČVO u voje
Počet fluktuací		42	Kategorie pro důchodové zabezpečení
			1151080

POZNÁMKA: Zahrnutí označené + se vyplňují každou všechny ostatní údaje se vyplňují stejným malým typem nebo prázdným místem.

Vyplněno dne 7.10.1966 v Sem. Bystrica Za zpracování vyplněno: J. J. J. podpis

skvalitnenie práce odboru.²⁶ Heřmánek bol prevelený do funkcie okresného veliteľa ŠtB v Ružomberku, kde sa o rok neskôr spolu s niekoľkými podriadenými dopustil krádeže cenných kobercov po prehliadke domu osoby, ktorá bola vyšetrovaná ŠtB.²⁷

III. odbor v Žiline mal rovnaké zameranie činnosti ako III. sektor v Prahe. Bola to hospodárska kontrarozviedka, zameraná na ochranu ťažkého a ľahkého priemyslu v kraji, obchodu, bankovníctva, spojov a tiež na ochranu štátneho tajomstva. Gros tejto činnosti spočívalo vo vytvorení agentúrnej siete a sledovaní možných sabotážnych akcií a zlého investičné-

ho plánovania. Najmä boli sledovaní bývalí majitelia a vedúci pracovníci podnikov z obdobia pred februárom 1948.

KRAJSKÁ SPRÁVA MINISTERSTVA VNÚTRA V NITRE

V roku 1952 došlo k premenovaniu Veliteľstva ŠtB v Prahe na Hlavnú správu ŠtB a krajských veliteľstiev ŠtB na krajské správy ŠtB. Od 1. augusta 1952 bol Garay na vlastnú žiadosť presunutý do funkcie zástupcu náčelníka III. odboru na Krajskú správu ŠtB v Nitre. Svoju žiadosť zdôvodnil odlúčením od rodiny v Semerove, pretože jeho man-

želka sa nebola ochotná odsťahovať do Žiliny.

V septembri 1953 došlo k zjednoteniu MNB a MV pod jedinú ministerstvo vnútra, spolu s týmto krokom zanikli aj krajské správy ŠtB a vznikli krajské správy Ministerstva vnútra (ďalej KS MV). Zároveň boli precíslované názvy jednotlivých odborov ŠtB, napríklad dovtedajší III. odbor, ktorý sa venoval hospodárskej kontrarozviedke sa precísloval na IV. odbor.

Garay bol na KS MV v Nitre zaradený vo funkcii zástupcu náčelníka hospodárskej kontrarozviedky. Od začiatku roka 1953 tento útvar prakticky

26 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). List krajského veliteľa ŠtB Martina Lipára pre veliteľstvo ŠtB v Prahe 25. 10. 1951, s. 70.

27 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Michala Kováča (1922). Michal Kováč výpisy Praha 3. 12. 1954.

riadil, nakoľko jeho náčelník, podporučík Hrušecký, sa liečil v Tatrách na tuberkulózu. K 1. aprílu toho istého roka bol Garay napokon oficiálne menovaný do funkcie náčelníka IV. odboru KS MV.

V Nitre mal Garay v náplni práce aj vlastný referát, kontrolujúci banky, peňažníctvo a plánovanie, ktorý ŠtB do tej doby nemala obsadený pre nedostatok odborne zdatných príslušníkov. Podľa hodnotení mal dobré riadiace schopnosti a zapájal sa aj do operatívnej činnosti. Dobré bol vyhodnotený aj v období menovej reformy, kedy došlo k výmene starých peňazí za nové vo veľmi nevýhodnom pomere.²⁸ Menová reforma mala za následok výrazné znehodnotenie úspor obyvateľstva, v mnohých prípadoch ľudia prišli o celoživotné úspory. Postihnutí boli všetky vrstvy obyvateľstva vrátane robotníkov a roľníkov. Predstavitelia režimu si boli preto vedomí, že náhle schudobnenie obyvateľstva má potenciál vyvolať masové nepokoje proti čoraz nepopulárnejšiemu režimu.²⁹

Okrem riadiacej a operatívnej činnosti sa Garay snažil aj správne politicky profilovať. Navštevoval šesťmesačnú politickú školu, bol zaradený

do večerného štúdia, na stranických a pracovných stretnutiach sa snažil veľa diskutovať o politike. Garayove posudky však neboli úplne bez poškvrny. III. odbor, ktorý riadil, sa vyčítala slabá pracovná morálka. Samotný Garay sa k podriadeným často choval povýšenecky a s odstupom, vďaka čomu nebol v kolektíve príliš obľúbený.³⁰

Jeho služobné hodnotenia sa postupne zlepšovali. Garay ovládal hospodársku problematiku, bol schopný samostatnej práce a o jeho oddanosti strane nemohlo byť pochyb. Oceňovala sa tiež jeho politická angažovanosť na rôznych poradách, striedmosť pri pití alkoholických nápojov.³¹ Ako odmenu za dosiahnuté výsledky mu bolo umožnené v rokoch 1955 až 1956 študovať jednoročnú operatívnu školu v ZSSR.³²

Zároveň bol Garay aj členom Celouťvarového výboru KSS (ďalej CÚV KSS) na Krajskej správe, čo bol najvyšší stranický útvar na KS MV, ktorý združoval a riadil stranické organizácie na KS MV.

Dňa 1. marca 1957 bol Garay dočasne menovaný do funkcie zástupcu náčelníka KS MV v Nitre majora Eduarda Pafča,³³ ktorý ho do tejto funkcie

aj navrhol. Ako dôvod uvádzal major Pafčo dosiahnuté pracovné úspechy, operatívne skúsenosti a znalosť kádrov na KS MV. Garayovi však vytkol jeho „nesprávny postoj k súkromnému vlastníctvu“, nakoľko bol majiteľom pozemku s celkovou výmerou 11 árov. Garay tento pozemok kúpil od MNV Nitra za približne tritisíc korún. Pozemok bol vhodný na stavbu rodinného domu alebo vinice. Garay navrhol, že pozemok odpredá, alebo nebude využívať.³⁴ Následne vedúci tajomník Krajského výboru KSS schválil vymenovanie Garaya do danej funkcie.

PÔSOBENIE VO FUNKCII ZÁSTUPCU NÁČELNÍKA A NÁČELNÍKA STREDOSLOVENSKEJ ŠTB

V apríli roka 1960 došlo v Československu k zmene územnosprávneho členenia. Na Slovensku sa šesť krajov zlúčilo do troch. Vznikli Západoslovenský, Stredoslovenský a Východoslovenský kraj s krajskými mestami Bratislava,³⁵ Banská Bystrica a Košice. Analogicky k tejto zmene sa šesť krajských správ na Slovensku zlúčilo do troch s územnou platnosťou v obvode

28 Ak osoba nikoho nezamestnávala, sumy do výšky 300 Kčs sa vymieňali v pomere 5:1 starých korún za nové. V ostatných prípadoch bol pomer výmeny 50:1. Vklady na vkladných knižkách sa vymieňali v priaznivejšom pomere, napríklad sumy do výšky 5 000 Kčs sa menili v pomere 5:1, sumy do 10 000 Kčs v pomere 6,25:1. Vyššie sumy sa však vymieňali za nepriaznivejšie pomery. V pomere 5:1 sa prepočítavali aj ceny a mzdy. Viazané vklady v bankách a životné poisťky prepadli v prospech štátu. V rámci menovej reformy sa zrušili aj záväzky štátu zo štátnych dlhopisov a cenných papierov peňažných inštitúcií, čo v skutočnosti znamenalo štátny bankrot.

29 V celej republike sa uskutočnilo množstvo protestov, najväčší z nich bol v Plzni 1. 6. 1953 (tzv. Plzeňské povstanie), kde sa do nepokojov zapojilo viac ako 20 000 ľudí. Protesty boli napokon potlačené vojskami MNB, LM, ŠtB a Pohraničnou strážou. V následných procesoch bolo odsúdených 331 účastníkov.

30 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Služobný posudok náčelníka KS MV majora Červenku na por. Františka Garaya z 11. 7. 1953, s. 73.

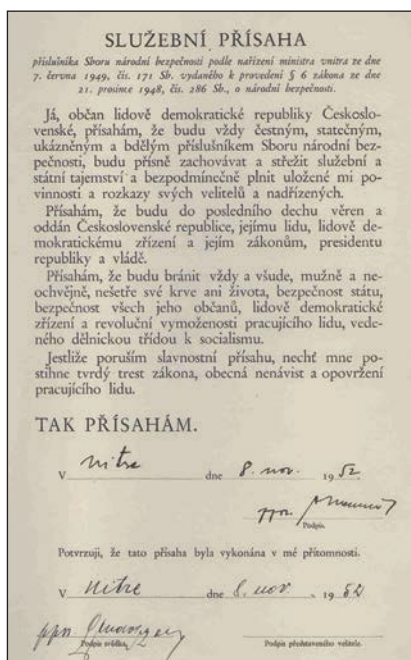
31 Medzi príslušníkmi ŠtB bol rozšírený alkoholizmus. Bol to dôsledok absencie odborných aj morálnych kritérií na prijatie k týmto zložkám (na prijatie stačilo členstvo v komunistickej strane a robotnícky pôvod) a nedostatku kontroly príslušníkov zo strany nadriadených. Pozri napr. LACKO, M. – SABO, J. *Žandár troch režimov*, s. 249.

32 Od polovice 50. rokov boli vysielaní na jednoročné kurzy vo vyššej škole v v Zväze sovietskych socialistických republík (ďalej ZSSR) príslušníci náčelnického stavu ŠtB, alebo príslušníci zaradení v kádrových rezervách pre náčelnícke funkcie v rámci ŠtB. Jednotlivé osoby navrhovalo vedenie Správ ŠtB a schvaľovalo ich kolégium MV. Cieľom školenia bolo oboznamovanie sa s metódami práce sovietskych bezpečnostných orgánov. V rámci kontrarozvedky sa počet frekventantov pohyboval okolo tridsať osôb, pre Slovákov bolo vyčlenených päť miest. Viac pozri MEDVECKÝ, Matej – SIVOŠ, Jerguš – JAŠEK, Peter. *V stopách železného Félix. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 91 – 94.

33 Eduard Pafčo (1924 – 1973), náčelník KS MV Nitra v období od 15. 8. 1956 do 31. 3. 1960. Viac k jeho osobe pozri MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P. *V stopách železného Félix*, s. 93 a 179.

34 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Garay František, kpt. návrh na ustanovenie do funkcie zástupcu náč. KS MV, s. 92.

35 Od 22. 3. 1968 bolo mesto Bratislava vyhlásené za samostatnú územnú jednotku na úrovni kraja.

Služobná prísaha Františka Garaya

(Zdroj: A ÚPN)

novo vzniknutého kraja. František Garay bol k 1. aprílu 1960 ustanovený zástupcom náčelníka pre operatívnu KS MV Banská Bystrica podplukovní-

ka Bohuša Vavra.³⁶ Keďže na KS MV nebol ďalší zástupca, Garay riadil prácu skoro všetkých operatívnych a samostatných oddelení. Bol informovaný o všetkých prípadoch a signáloch, ktoré ŠtB v rámci Stredoslovenského kraja rozpracovávala. Vytýkali sa mu však administratívne formy riadenia, ktoré vždy nevychádzali z dostatočnej osobnej znalosti situácie, t. j. nedostatočne osobne kontroloval jednotlivé oddelenia na úrovni kraja a okresov priamo na mieste ich činnosti.³⁷

Garay sa podieľal na realizácii niektorých dôležitých akcií, napríklad sa v roku 1962 osobne zúčastnil akcie „POČŮVADLO“, ktorú realizoval III. odbor KS MV (katolícka cirkev, nekatolícke cirkvi, ľudáci a „bývalí ľudia“³⁸) a boli pri nej vyšetrovaní bývalí príslušníci protipartizánskej jednotky Edelweiss.³⁹ Výsledky vyšetrovania boli postúpené Krajskému súdu v Banskej Bystrici, ktorý odsúdil trinásť osôb za vojenskú zradu a za účasť na vraždách počas Slovenského národného povstania (SNP) na tresty v rozsahu päť až pätnásť rokov. Veliteľa skupiny

Edelweiss Ladislava Nižňanského, ktorý sa v tom čase nachádzal v západnom Nemecku, československý súd odsúdil v neprítomnosti na trest smrti. Okrem tejto akcie viedla ŠtB v Banskej Bystrici viaceré akcie proti „rozvracaniu republiky“ (napríklad akcia „IDEOLÓGOVIA“⁴⁰ proti kňazom evanjelickej cirkvi augsburskeho vyznania, po ktorej boli vo vykonštruovanom procese odsúdení na mnohomesačné väzenie biskupi Dr. Vladimír Čobrda, ktorý mal v tom čase 82 rokov, a 76-ročný Fedor Friedrich Ruppeldt), akcie zamerané proti poburovaniu, pokusom o opustenie republiky, proti hospodárskej kriminalite a iné. Napríklad za rok 1962 ŠtB realizovala dvadsaťpäť prípadov, ktoré sa týkali päťdesiatich ôsmich osôb.⁴¹ Ďalších päťdesiattri osôb bolo riešených tzv. preventívno-profylaktickým opatrením, čo bol druh mimosúdneho postihu, vyhradeného spočiatku iba pre príslušníkov robotníckej triedy. Išlo o rôzne formy spoločenského nátlaku, spravodajských rozkladných opatrení a zásahov do pracovného aj osobného života osôb, podozrivých z protištátnej

- 36 Bohuš Vavro (1924), funkciu náčelníka KS MV Banská Bystrica vykonával od 1. 4. 1960 do 1. 9. 1962. Neskôr pôsobil vo funkciách náčelníka I. odboru Hlavnej správy ŠtB MV SSR Bratislava a zástupcu náčelníka XII. správy Federálneho ministerstva vnútra Bratislava. K jeho osobe pozri viac SIVOŠ, Jerguš – GREGOR Michal. Kariéry v ŠtB – Bohuš Vavro. *Pamäť národa*, roč. 5, 2009, č. 3, s. 94 – 102.
- 37 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Návrh na potvrdenie do funkcie zástupcu náčelníka KS MV Banská Bystrica s. mjr. Františka Garaya, s. 103.
- 38 Išlo o príslušníkov tzv. porazených tried, napr. osoby späť pred nástupom komunizmu s podnikaním a finančným kapitálom, angažované v politike a iné politicky nepohodlné kategórie osôb. Viď rozkaz ministra vnútra Rudolfa Baráka číslo 1 z 3. 1. 1959 „Rozpracovanie, pozorovanie a evidovanie „bývalých ľudí.““ Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/data/projekty/rozказы-mv/RMV_01_59.pdf
- 39 Jednotka Edelweiss patrila medzi špecializované protipartizánske skupiny, vytvorené po vypuknutí SNP nemeckou vojenskou spravodajskou službou. Jej súčasťou bol aj slovenský vojenský oddiel, ktorého veliteľom bol Ladislav Nižňanský. Jednotka Edelweiss bola zodpovedná za masaker civilov v dedinách Kľak a Ostrý Grúň 24. 1. 1945. Ladislav Nižňanský bol po vojne vypočúvaný sovietskou NKVD (Narodnyj komissariat vnutrennich del – Ľudový komisariát vnútra) aj československými orgánmi, účasť na masakroch mu však nebola dokázaná. V roku 1947 odišiel do Rakúska, kde spolupracoval s československou rozvedkou a neskôr pracoval aj pre americkú tajnú službu Counterintelligence Corps (CIC). V rokoch 1954 až 1983 bol členom československej redakcie Rádia Slobodná Európa. V roku 1962 bol Krajským súdom v Banskej Bystrici odsúdený v neprítomnosti na trest smrti. V roku 2006 mu tento súd zmiernil trest na doživotie. V Nemecku ho súd v Mnichove v roku 2005 oslobodil od obvinení pre nedostatok dôkazov.
- 40 Stredoslovenská ŠtB sa v roku 1962 v akcii „IDEOLÓGOVIA“ zamerala na vyšetrovanie duchovných Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania (ECAV). Celkovo bolo z protištátnej činnosti obvinených viac ako štyridsať duchovných. V júli 1962 odsúdil Krajský súd v Banskej Bystrici vo vykonštruovanom procese za trestné činy podvracanie republiky šesť duchovných ECAV (bývalých biskupov Fedora Ruppeldta a Vladimíra Čobrdu a farárov Juraja Struhárika, Darinu Bancíkovú, Ľudevíta Vajdičku a Otta Viznera). Fedor Ruppeldt bol odsúdený na 18 mesiacov odňatia slobody, ale trest nenastúpil pre vysoký vek. Vladimír Čobrda bol podmienene odsúdený na 15 mesiacov odňatia slobody, rozsudok zrušil Najvyšší súd v decembri 1962. V roku 1962 bolo na Slovensku odsúdených v politických procesoch 14 duchovných ECAV. Bližšie pozri PEŠEK, Ján. *Päťou na „reakčných“ luteránov* [online]. [cit. 2019-06-28]. Dostupné na: https://www.noveslovo.sk/c/26114/Pastou_na_reakcných_luteránov
- 41 A ÚPN Bratislava, f. Sekretariát námestníka MV Praha plk. Záruba, A9, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 33. Vyhodnotenie agentúrno-operatívnej práce za rok 1962, s. 29 – 33.

Príslušníci protipartizánskej jednotky Edelweiss stoja pred súdom v Banskej Bystrici (Zdroj: TASR)

a protispoločenskej činnosti. Nedochádzalo k trestnoprávnemu postihu, ale k snahe takúto osobu zastrašiť, napríklad mohlo ísť o pohovory pred kolektívom na pracovisku, alebo pred vedením podniku.⁴²

V období od 1. septembra 1962 do 11. marca 1963 zastupoval Garay Bohuša Vavra, ktorý v tom čase navštevoval Vysokú stranícku školu pri ÚV KSČ v Prahe⁴³ vo funkcii náčelníka správy. Vedenie MV si však

uvedomovalo, že riadenie tak veľkého útvaru, ako bola Krajská správa Banská Bystrica, presahuje Vavrove veliteľské schopnosti. Podľa posudkov mal Vavro nedostatky v náročnosti k podriadeným príslušníkom a nevedel zabezpečiť požadované výsledky.⁴⁴ Vavro bol preto po návrate z Vysokej straníckej školy k 1. júlu 1963 preradený do funkcie náčelníka Strednej odbornej školy MV v Žiline. Vo vedení správy ho k 11.

marcu 1963 nahradil podplukovník Martin Benček,⁴⁵ ktorý rovnakú funkciu predtým vykonával vo Východoslovenskom kraji. V jeho prípade išlo o človeka s veľmi hrubou, konfliktnou povahou. Benček sa napríklad podriadeným bežne vyhrážal prepustením alebo uväznením. Veľmi zlé vzťahy mal so zložkami Verejnej bezpečnosti.⁴⁶ Napokon Benček v tejto funkcii pôsobil len do konca apríla 1966, kedy ho po rozhodnutí

42 K preventívno-výchovným opatreniam pozri TOMEK, Prokop. Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státni bezpečnosti. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek 5/2007*, Praha: Odbor Archiv bezpečnostních složek MV ČR, 2007, s. 155 – 181.

43 Celým názvom Vysoká škola politická – Inštitút spoločenských vied pri ÚV KSČ. Škola vznikla v roku 1953 ako stranícka inštitúcia podriadená a materiálne zabezpečená ÚV KSČ. Škola mala poskytovať straníckej nomenklatúre KSČ vysokoškolské vzdelanie v marxizme-leninizme a spoločenských vedách. Vzdelanie však nedosahovalo kvalitu vzdelávania poskytovaných štátnymi školami a získaný titul Doktor sociálno-politických vied (skr. RSDr.) nemal veľkú akademickú prestíž. Škola okrem trojročného riadneho vzdelania poskytovala aj skrátené kurzy marxizmu-leninizmu. Slovenských študentov pre štúdium vyberali krajské výbory KSS, Mestský výbor KSS v Bratislave a oddelenia ÚV KSS. K problematike pozri viac DINUŠ, Peter. Vysoká škola politická ÚV KSČ. *Studia Politica Slovaca*, roč 1, 2008, č. 2, s. 14 – 32.

44 GREGOR, M. – SIVOŠ, J. Kariéry v službách ŠtB – Bohuš Vavro, s. 99.

45 Martin Benček (1923 – 2003), v rokoch 1953 – 1954 bol krajským veliteľom ŠtB v Košiciach, po reorganizácii zložiek ŠtB bol v rokoch 1954 – 1963 náčelníkom KS MV Košice. V rokoch 1963 – 1966 vykonával funkciu náčelníka KS MV Banská Bystrica. V roku 1969 zastával ešte funkciu náčelníka Samostatného cudzineckého oddelenia na Správe pasov a víz MV SSR. Viac k jeho osobe pozri MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P. *V stopách železného Félixu*, s. 173.

46 A ÚPN f. Personálne spisy, PS/S II, PS Martina Benčeka (1923). Úradný záznam vyjadrenia npor. Vajdu k osobe Martina Benčeka v Prahe z 6. 5. 1959, s. 335 – 337.

ministra vnútra Josefa Kudrnu⁴⁷ preadali do činných záloh MV.⁴⁸

Major Garay v rokoch 1964 až 1965 navštevoval Ústrednú stranícku školu pri ÚV KSS v Bratislave⁴⁹ a po odvolaní Martina Benčeka ho vystriedal vo funkcii.

PRÍCHOD PRAŽSKEJ JARI A NORMALIZÁCIA

Začiatkom januára 1968 bol do funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ zvolený Alexander Dubček a v apríli strana prijala tzv. Akčný program KSČ, ktorý si dal za cieľ demokratizáciu a liberalizáciu režimu (slobodu tlače, povolenie nekomunistických spolkov a postupnú federalizáciu štátu a i.). Liberálne zmeny v spoločnosti sa dotkli aj Štátnej bezpečnosti. Nový minister vnútra Josef Pavel začal presadzovať postupné oslabovanie represie a kontroly voči občanom kritickým k režimu a perspektívne sa uvažovalo aj o úplnom upustení od kontroly spoločnosti ŠtB. Útvary ŠtB pracujúce na úsekoch vnútorného nepriateľa sa mali zrušiť. Politické trestné činy, ktoré neboli spáchané v spolupráci s cudzou mocou už nemala riešiť Štátna, ale Verejná Bezpečnosť.⁵⁰ Štátna bezpečnosť sa mala po novom zamerať na ochranu proti vonkajším hrozbám, akými boli napríklad špionáž, alebo činnosť nepriateľských zahraničných centier, tiež na trestné činy vlastizrady, podvracania republiky a poškodzovania štátov svetovej socialistickej sústavy, ak boli spáchané v spojení s cudzou mocou, a tiež na problematiku ochrany štátneho tajomstva.

Tieto plány sa nepodarilo nikdy dôsledne realizovať. ŠtB neustále využívala aspoň časť agentúrnej siete na

Biskupi Evanjelickej cirkvi augsburskeho vyznania Fedor Fridrich Ruppeldt a Vladimír Pavel Čobrda po zatknutí ŠtB (Zdroj: A ÚPN)

kontrolu cirkvi, „bývalých ľudí“, zhromažďovala tiež správy o politických názoroch pracovníkov závodov a podobne. Zmeny zavedené Josefom Pavlom však stačili na radikálne zmenšenie agentúrnej siete spolupracovníkov ŠtB, ktorí sa už nemuseli obávať represie zo strany bezpečnosti, ak by odmietli spoluprácu. Správa ŠtB Banská Bystrica v roku 1968 získala iba dvadsaťdva a v roku 1969 deväť tajných spolupracovníkov, čo bol značný úbytok oproti počtu sedemdesiatjeden spolupracovníkov získaných v roku 1967. V roku 1968 ŠtB evidovala 495 prípadov ukončenia spolupráce s tajnými spolupracovníkmi oproti stotridsaťdva prípadov v predchádzajúcom roku.⁵¹

Ako Garay uvádzal: „Zvlášť náročné boli úlohy v rokoch 1968 – 1969. Proti rozbíjačskému systému bývalého MV Pavla som sa postavil a operatívnu prácu sme organizovali a opatrenia prevádzali ďalej, i keď pravda už obmedzená a nie takými prostriedkami ako predtým.“⁵²

Garay k novému politickému smeru zaujal „správne politické stanovisko“ – t. j. navonok mu vyjadroval súhlas, ako vysokopostavený príslušník zložiek MV sa totiž vždy prispôboval politickej línii vedenia strany.

V júli 1968 traja západní žurnalisti filmovali presúvajúci sa sovietsky konvoj, ktorý sa v ČSSR pravdepodobne nachádzal v rámci cvičenia

47 Josef Kudrna (1920 – 1989), ministrom vnútra ČSSR bol v období 23. 4. 1965 – 15. 3. 1968.

48 A ÚPN f. Personálne spisy, PS/S II, PS Martina Benčeka (1923), list Martina Benčeka I. tajomníkovi ÚV KSČ Alexandrovi Dubčekovi zo 16. 4. 1968, s. 349 – 350.

49 Táto stranícka škola vznikla v roku 1948, po roku 1970 sa stala fakultou pražskej Vysoké školy politickej pri ÚV KSČ.

50 GREGOR, M. *Josef Pavel a jeho pád*, s. 84.

51 Archív bezpečnostných složek (ďalej ABS) Praha, f. Statisticko-evidenční odbor, II. díl, A 31/2, inv. č. 155. Štatistické údaje k činnosti Správ ŠtB za obdobie 1960 – 1972, s. 56 a 60.

52 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Doplnok k dotazníku MV z 26. 4. 1972, s. 16.

František Garay v 60. rokoch (Zdroj: A ÚPN)

„Šumava“.⁵³ Týchto novinárov sovietski vojaci zadržali a odovzdali ich miestnym policajtom, ktorí zatknuté osoby ďalej odovzdali ŠtB. Keďže žurnalisti filmovali bežnú neprikrytú vojenskú techniku, boli na Garayov rozkaz prepustení a bol im vrátený aj zabavený fotografický materiál, ktorý dali novinári letecky dopraviť do západného Nemecka (Spolková republika Nemecko – SRN). Príslušníci stredoslovenskej ŠtB však nevykonali rozbor materiálu v čase, keď ho mali

k dispozícii, a tak boli informácie o jeho obsahu pre ŠtB nenávratne stratené. Za toto zlyhanie si Garay vyslúžil ostrú kritiku od ministra vnútra Josefa Pavla, ktorý sa v liste pre námestníka ministra vnútra plukovníka Viliama Šalgoviča⁵⁴ sťažoval na to, že príslušníci ŠtB, predovšetkým tí zo stredoslovenského kraja nepoznajú základné právne predpisy.⁵⁵

V dňoch 20. – 21. augusta 1968 vstúpili na územie ČSSR vojská štátov Varšavskej zmluvy z rozhodnutia vedenia ZSSR ako snaha zvrátiť spoločenský vývoj v ČSSR a zabrániť potenciálnemu oslabeniu východného bloku. Garay podľa svojich slov inváziu privítal a bol presvedčený, že jedine príchod spojeneckých vojsk zabráni kontrarevolúcii v ČSSR: „August 1968 som prijal s veľkou radosťou a bol som presvedčený, že jedine príchod spojeneckých vojsk zabráni otvorenej kontrarevolúcii u nás. Ihneď po príchode spojeneckých vojsk som týmto organizoval aktívnu pomoc a bol som s nimi v sústavnom styku, informoval som ich o situácii a poskytoval som im pomoc.“⁵⁶ Predstavitelia sovietskych bezpečnostných zložiek denne prichádzali za Garayom na pracovisko a nechávali sa od neho informovať o vývoji situácie a prijatých opatreniach.

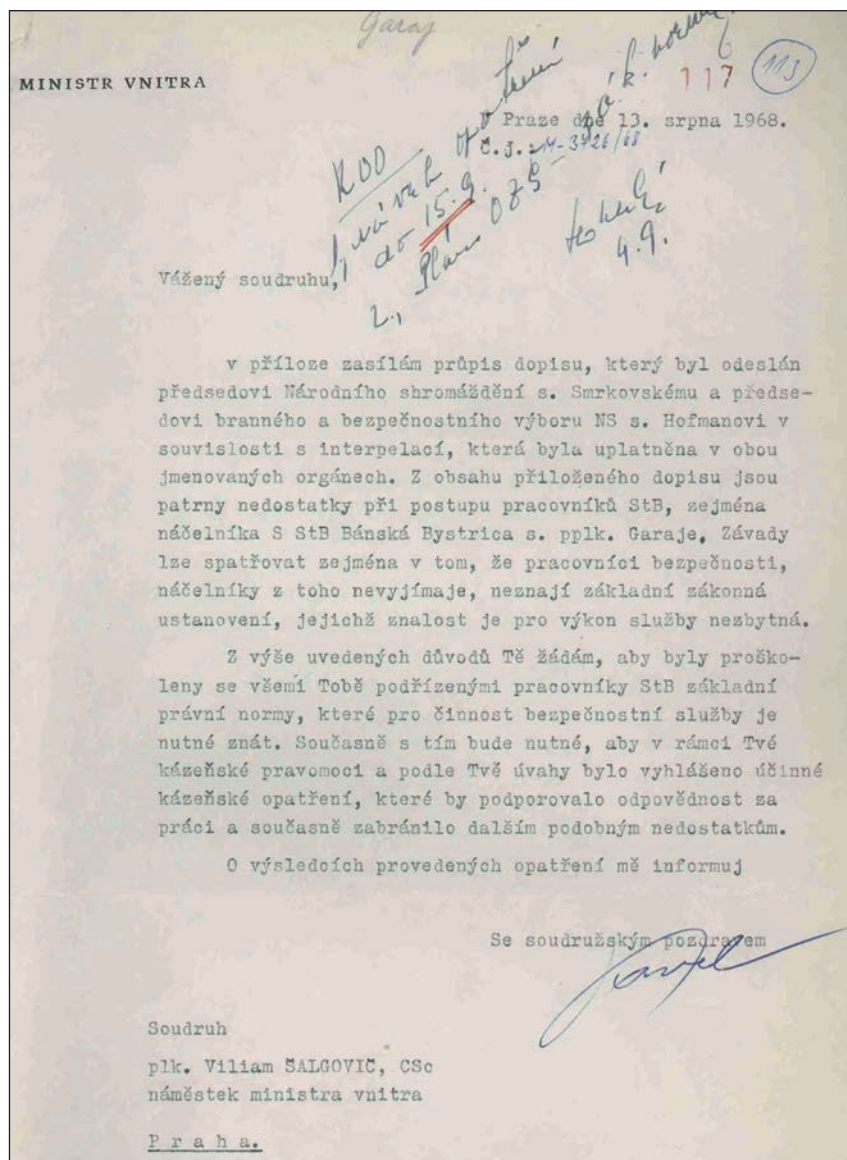
Je však nepravdepodobné, že by Garay v dňoch po invázii verejne vyjadroval podporu okupačným jednotkám. Dňa 22. augusta sa konal v Prahe Vysočanoch mimoriadny XIV. zjazd KSČ, ktorý odsúdil okupáciu. Postoj stranického vedenia bol pre zložky ŠtB záväzný. Okrem toho aj zložky ŠtB boli v postoji k invázii vnútorne rozdelené a tiež paralyzované, pretože ani príslušníci náčelníckeho stavu nemohli naisto predpokladať ako sa situácia bude vyvíjať a nikto nechcel byť označený za zradcu vtedy ešte platného vedenia komunistickej strany. Podľa stranického hodnotenia I. základnej organizácie KSS (ZO KSS) pri KS ZNB Banská Bystrica sa Garay po príchode vojsk otvorene názorovo k invázii neprejavoval, za čo bol neskôr aj kritizovaný.⁵⁷

Dňa 27. augusta sa z Moskvy vrátila štátna delegácia dvadsiatich najvyšších predstaviteľov ČSSR, ktorí s výnimkou člena predsedníctva ÚV KSČ Františka Kriegla⁵⁸ podpísali tzv. Moskovský protokol, v ktorom vyhlásili za neplatné závery mimoriadneho XIV. zjazdu KSČ a akceptovali prítomnosť okupačných vojsk na teritóriu ČSSR. Moskovský protokol bol následne 31. augusta 1968 schválený aj ÚV KSČ.

- 53 Vojenské cvičenie štátov Varšavskej zmluvy na území ČSSR, ktorého sa zúčastnilo okolo 24 000 vojakov z piatich štátov (ZSSR, Maďarska, Nemeckej demokratickej republiky, Poľska a Československa). Cvičenie bolo ČSSR nanútené sovietskou stranou. Oficiálnym cieľom cvičenia bolo odrazenie simulovaného útoku NATO a Rakúska. V skutočnosti išlo o demonštráciu síl vojsk Varšavskej zmluvy a moci vedenia ZSSR. Inými dôvodmi cvičenia bol prieskum československých komunikácií a vybudovanie spojovacej siete na prípravu invázie. Napriek tomu, že cvičenie sa malo uskutočniť v dobe od 20. 6. 1968 do 30. 6. 1968, sovietske vojská provokatívne ostali v ČSSR až do 3. 8. 1968. Cvičenie bolo predohrou pre Operáciu „Dunaj“ – inváziu do Československa. Popri cvičení „Šumava“ sa uskutočnili aj podobné cvičenia v okolitých štátoch, ktorých sa celkovo zúčastnilo približne 40 000 vojakov.
- 54 Viliam Šalgovič (1919 – 1990), dlhoročný člen ÚV KSS, od júna do októbra 1968 zastával post námestníka ministra vnútra ČSSR pre štátnu bezpečnosť. Podieľal sa na plánovaní invázie do Československa. Počas priebehu invázie nariadil Šalgovič paralyzovanie ústrednej budovy MV v Prahe, ovládnutie centrálnych správ ŠtB, získanie kontroly nad rozhlasovým a televíznym vysielaním a zadržanie niektorých stranických a štátnych predstaviteľov. Z tohto dôvodu bol na mimoriadnom zjazde KSS v auguste 1968 pozbavený vedúcich funkcií v KSS. Počas normalizácie pôsobil ako predseda Slovenskej národnej rady (SNR) (1975 – 1989), člen predsedníctva ÚV KSS a poslanec vo Federálnom zhromaždení ČSSR. K jeho osobe viac pozri ŽÁČEK, Pavel. Šalgovič Viliam. In: KALOUS, Jan a kol. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989: ministři a jejich náměstci*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 164 – 170.
- 55 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). List ministra vnútra Josefa Pavla pre plk. Viliama Šalgoviča z 13. 8. 1968, s. 117.
- 56 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Životopis, s. 229.
- 57 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Kádrová charakteristika z 23. 3. 1971, s. 131.
- 58 František Kriegel (1908 – 1979), v rokoch 1966 – 1968 člen ÚV KSČ, v období od apríla do septembra 1968 aj člen predsedníctva ÚV KSČ a predseda ÚV Národného frontu. Po invázii 1968 ako jediný člen československej delegácie v Moskve odmietol podpísať tzv. Moskovský protokol. 31. 9. 1968 bol vylúčený z predsedníctva ÚV KSČ a 30. 5. 1968 bol vylúčený aj z KSČ. Patril medzi signatárov Charty 77.

K 1. septembru 1968 nastúpil do funkcie nový minister vnútra Jan Pelnář.⁵⁹ V októbri 1968 bola podpísaná zmluva medzi ČSSR a ZSSR o „dočasnom“ pobyte sovietskych vojsk na území ČSSR. V dňoch 14. – 17. novembra 1968 sa konalo zasadnutie ÚV KSČ, na ktorom sa Dubčekovo vedenie pokúsilo zachrániť čo najviac výtobytkov „Pražskej jari“, s tým, že sa mali odstrániť „extrémy“, ktoré predstavovali možnú politickú opozíciu (spadali sem sociálna demokracia, Klub angažovaných nestraníkov, Klub politických väzňov K-231⁶⁰ a slobodné médiá). Po osobnom zásahu generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany strany Sovietskeho zväzu Leonida Brežneva však konečná podoba rezolúcie nakoniec obsahovala pasáže o trvalom boji proti „pravícovému oportunistu“ a upevňovaní vedúcej úlohy strany vo všetkých spoločenských oblastiach vrátane médií. Text napokon taktiež vyzdvihoval úlohu tých komunistov, ktorí v krízovom období pomáhali Sovietom potlačiť nezávislý vývoj v Československu.⁶¹ Postaviť sa otvorene za túto rezolúciu bola pre príslušníkov ZNB nutnosť a František Garay jej tiež vyjadril plnú podporu.⁶²

Bolo evidentné, že obdobie „Pražskej jari“ s uvoľnením pomerov v spoločnosti sa skončilo a že pomery sa postupne vrátia k politickej kontrole spoločnosti. V novembri 1968 zvolal Garay stretnutie všetkých operatívnych pracovníkov v kraji, kde ich varoval pred prísnyimi služobnými opatreniami vrátane prepustenia zo služieb ZNB, ak by ktorýkoľvek príslušník dal

Sťažnosť ministra Josefa Pavla na náčelníka Správy ŠtB podplukovníka Františka Garaya (Zdroj: A ÚPN)

najavo protisovietske postoje.⁶³ Týmto prejavom Garay zabránil ďalšej kritike okupácie.

PÔSOBENIE V ROZVIEDKE

Funkciu náčelníka Správy ŠtB Garay vykonával až do mája 1969, keď

- 59 Pelnář Jan (1911 – 1982), minister vnútra ČSSR v rokoch 1968 až 1970. Jeho úlohou po nástupe do funkcie začiatkom septembra 1968 bola konsolidácia pomerov v súlade s tzv. moskovskými protokolmi. Ako minister nového Federálneho ministerstva vnútra ČSSR (zriadené bolo k 1. 1. 1969) podporoval stranické čistky voči tým pracovníkom MV a príslušníkom ZNB, ktorí sa v roku 1968 vymedzili voči okupácii. Bezpečnostné zločiny sa počas obdobia ministra Pelnářa vrátili po krátkej prestávke „Pražskej jari“ k úlohe represívneho nástroja komunistického režimu. Viac k jeho osobe pozri CVRČEK, Lukáš. Pelnář Jan. In: KALOUS, J. a kol. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989*, s. 139 – 141.
- 60 Združoval bývalých väzňov odsúdených na základe zák. č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovo-demokratickej republiky.
- 61 HOPPE, Jiří. *Listopadové plénum ÚV KSČ* [online]. [cit. 2019-03-11]. Dostupné na: <http://data.abicko.avcr.cz/2008/11/03>
- 62 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Služobné hodnotenie podplukovníka Františka Garaya na zvláštny rozkaz ministra vnútra za dobu do 31. 1. 1970, s. 127.
- 63 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Doplnok k dotazníku MV z 26. 4. 1972, s. 16.

bol preložený na funkciu zástupcu náčelníka Pobočky Hlavnej správy rozviedky (ďalej HSR) v Bratislave s krycím označením „Správa F“. Tento teritoriálny útvar československej rozviedky vznikol iba krátku dobu pred Garayovým prevelením, 1. marca 1969. Prvým náčelníkom „Správy F“ bol Eduard Paľčo, pod ktorým Garay slúžil ako jeho zástupca v rokoch 1957 až 1960 na KS MV Nitra. Medzi úlohy „Správy F“ patrilo sprostredkovanie informačného systému HSR pre stranícke a iné štátne orgány, zaisťovanie spravodajských informácií pre určených straníckych a štátnych činiteľov v otázkach špecificky slovenského záujmu (slovenský separatizmus, slovenská emigrácia, Vatikán, slovenské krajanské hnutie a podobne), zaisťovala súčinnosť orgánov a organizácií SSR a HSR. „Správa F“ sa ďalej podieľala na operatívnej činnosti HSR, zaisťovala styk s maďarskou rozviedkou a plnila niektoré administratívne úlohy voči ostatným útvarom rozviedky na Slovensku.⁶⁴

V júli 1969 podplukovník František Garay podal na kádrový odbor I. správy MV žiadosť, aby jeho synovi bolo umožnené štúdium strednej školy vo Francúzsku. Žiadosť zamietol I. zástupca náčelníka I. správy MV plukovník Ján Pobeha,⁶⁵ ako dôvod uviedol náčelnícku funkciu Františka Garaya v rozviedke.⁶⁶ Takáto žiadosť musela vzhľadom na Garayovo povolanie pôsobiť prinajmenšom kuriózne a Garayovi nadradení by pravdepodobne jej kladné vybavenie považovali za bezpečnostné riziko pre československú rozviedku.

V decembri 1969 sa „Správa F“ zlúčila s Oblasťným odborom

179
T A J N Ě !

PPDK GARAY FRANTIŠEK
jméno orgána

OSOBNÍ LIST O CESTĚ DO ZAHRANIČÍ Č.

- Jméno pod jakým byla cesta vykonána :
GARAY FRANTIŠEK
- Datum a délka pobytu v zahraničí :
Mali 28.1.1971 - 4.2.1971
- Stát (státy), ve kterém (ve kterých) se zdržoval :
GUINEA, SENEGAL, MAROKO
- Státy, kterými jen projel :
na cestě tam :
na cestě zpět : FRANCIE, ŠPAŇSKO
- Druh cestovního pasu, který použil :
DIPLOMATICKÝ
- Legalizace cesty (co bylo sděleno přísl. ZÚ při podání žádosti o vízum): ZAHĚSTNANEC VLADY SLOV. VLADY
- Zda byla dána citím ZÚ fotografie a kterým :
- Důvod, pro který byl v zahraničí (akce, kontakt) :
KURIÉRNÍ CESTA
- Výsledek cesty (kladný, záporný, proval, podezření) :
KLADNÝ
- Zvláštní zřetele hodné okolnosti :
- Poznámky :

Dne 20.2. 1971.

podpis orgána podpis náčelníka

Záznam z roku 1971 o vykonaní kuriérnej cesty na africkom kontinente (Zdroj: A ÚPN)

rozviedky v Bratislave. Po zlúčení s Oblasťným odborom bol Garay poverený riadením operatívnej činnosti „Správy F“. Napriek tomu, že v rozviedke nikdy predtým nepracoval a nemal ani potrebné jazykové schopnosti, si dokázal v krátkom

čase osvojiť novú problematiku. K 1. júnu 1970 vystriedal Garay na poste náčelníka „Správy F“ Eduarda Paľča.⁶⁷

Ku koncu januára 1971 prešla HSR zásadnou vnútornou reorganizáciou, v rámci ktorej bola „Správa

64 K Pobočke Hlavnej správy rozviedky v Bratislave pozri MIKLOVIČ, Michal. Pobočka Hlavnej správy rozviedky v Bratislave 1969 – 1971. *Pamäť národa*, roč. 9, 2013, č. 4, s. 59 – 68.

65 Ján Pobeha (1922 – 2006), v rokoch 1955 až 1960 bol náčelníkom KS MV Banská Bystrica, po tejto dobe pôsobil v náčelníckych funkciách československej rozviedky. V rokoch 1962 – 1964 viedol skupinu poradcov MV ČSSR v Mali. Od začiatku roka 1969 pôsobil ako I. zástupca náčelníka československej rozviedky. V rokoch 1974 až 1981 bol náčelníkom KS ZNB v Bratislave. K jeho osobe viac pozri MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P. V stopách železného Félixa, s. 179.

66 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Žiadosť o súhlas na štúdium syna v zahraničí, s. 176 – 177.

67 Eduard Paľčo na útvare pôsobil aj naďalej ako starší referent špecialista. V roku 1972 odišiel do dôchodku.

F“ zrušená a jej príslušníci boli pre-
radení na znovu obnovený Oblast-
ný odbor I. správy FMV Bratislava,
ktorému velil Garay ako jeho náčelník.
Oblastné odbory boli operatívne
útvary rozvedky pôsobiace na úrovni
kraja, plnili úlohy zadané HSR, resp.
jej jednotlivých odborov. Medzi ich
úlohy patrilo získavanie tajných spo-
lupracovníkov z radov cudzincov aj
československých občanov. Oblastné
odbery sa podieľali na ich príprave
a vyslaní do zahraničia, získané in-
formácie potom poskytovali centrále
HSR.⁶⁸

Na novom zaradení sa Garay aktívne venoval stranickým čistkám a upevňovaniu normalizačnej atmosféry na pracovisku. Ako člen pohovorovej komisie sa podieľal na stranických čistkách krajskej Základnej organizácie KSS od kritikov okupácie.⁶⁹ Pohovorové alebo previerkové komisie boli zriadené federálnym ministrom vnútra Pelnáňom na očistu strany od „antisocialistických“ a „pravicovo-oportunistických živlov“ (t. j.

osôb angažujúcich sa počas reformného obdobia roka 1968 a verejne sa vymedzujúcich voči okupácii). Po služobnej aj straníckej línii objasňovali podozrenia z opozičnej činnosti pracovníkov ministerstva a navrhovali riešenie ich prípadov.⁷⁰ Podľa hodnotenia I. zástupcu náčelníka I. správy FMV plukovníka Jána Pobehu, podplukovníka Garay „vystupoval a vystupuje proti buržoáznej ideológii a z pozíc marx leninizmu vysvetľuje nebezpečie pravicového oportunistu. Súdruh Garay má značný podiel na politickej a pracovnej konsolidácii pomerov v rámci Oblastného odboru v Bratislave“.⁷¹

Z odborného hľadiska boli pod Garayovým vedením dobre hodnotené dosiahnuté výsledky na úseku nelegálnej rozvedky,⁷² v podávaní námetov na tzv. aktívne opatrenia,⁷³ pri získavaní dokumentácie cez činnosť vedecko-technickej rozvedky (VTR)⁷⁴ a pri skvalitňovaní siete ideových spolupracovníkov. Dobre bola tiež hodnotená spolupráca oblastného odboru s Hlav-

nou správou ŠtB v SSR,⁷⁵ s útvarmi pasov a víz.⁷⁶

Nedostatočne však boli hodnotené úlohy na úseku trvalého vyslania agentúry do kapitalistického zahraničia. Požadovalo sa tiež zvýšené úsilie a pozornosť pri verbovkách cudzích štátnych príslušníkov, pri získavaní poznatkov po línii politického spravodajstva a výbere príslušníkov do rozvedky.⁷⁷ Spomenuté výhrady sa týkali zásadných úloh rozvedky, čo poukazuje na nedostatok Garayových skúseností s riadením práce na rozvednom úseku.

V roku 1971 sa Garay osobne zúčastnil na misii rozvedky v Afrike. Pod diplomatickým krytím zamestnanca slovenského úradu vlády, s vydaným diplomatickým pasom, vykonal úspešne kuriérnu cestu cez Francúzsko, Guineu, Senegal a Maroko.⁷⁸

V roku 1977 absolvoval trojmesačný odborný kurz pri rozvednej škole v ZSSR.⁷⁹

František Garay nadobudol nárok na starobný dôchodok k 1. novembru

68 K problematike oblastných odborov rozvedky pozri MIKLOVIČ, Michal. Oblastný odbor rozvedky Banská Bystrica v roku 1980. *Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 1, s. 56.

69 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Doplnok k dotazníku MV z 26. 4. 1972, s. 16.

70 CVRČEK, L. Pelnáň Jan, s. 139 – 141.

71 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Služobné hodnotenie príslušníka ZNB z 22. 5. 1972, s. 133.

72 Tajní spolupracovníci rozvedky pôsobiaci v zahraničí pod falošnou identitou. Počas zahraničnej misie nepoužívali ako krytie legendu pracovníka niektorej z československých inštitúcií, napríklad mohli v zahraničí vystupovať ako emigranti z Československa. Naproti tomu legálna časť rozvedky predstavovala osoby pôsobiace pod krytím pracovníkov na zastupiteľských úradoch, alebo iných oficiálnych organizácií v zahraničí. K problematike nelegálnej rozvedky pozri viac TOMEK, Prokop. *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 40 – 41.

73 Cieľom aktívnych opatrení bolo ovplyvnenie postoja a konania jednotlivých osôb, alebo aj verejnej mienky v zahraničnej krajine v prospech záujmov ČSSR a východného bloku. Aktívne opatrenia mali obvykle podobu dezinformácií, diskreditačných kampaní a iných foriem manipulácie s verejnou mienkou. K problematike aktívnych opatrení pozri viac SLÁVIK, Martin. Spolupráce rozvedky StB a KGB v oblasti aktívnych opatrení. In: VOLNÁ, Kateřina, ed. *Aktivita NKVD/KGB a její spolupráce s tajnými službami střední a východní Evropy 1945–1989, II. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 19.–21. listopadu 2008*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 175 – 184.

74 Zber informácií z oblasti vedy a techniky z tzv. otvorených zdrojov (odborná tlač a medzinárodné verejné podujatia), alebo prostredníctvom priemyselnej a vojenskej špionáže. K problematike vedecko-technickej rozvedky pozri viac TOMEK, P. *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*, s. 40 – 41.

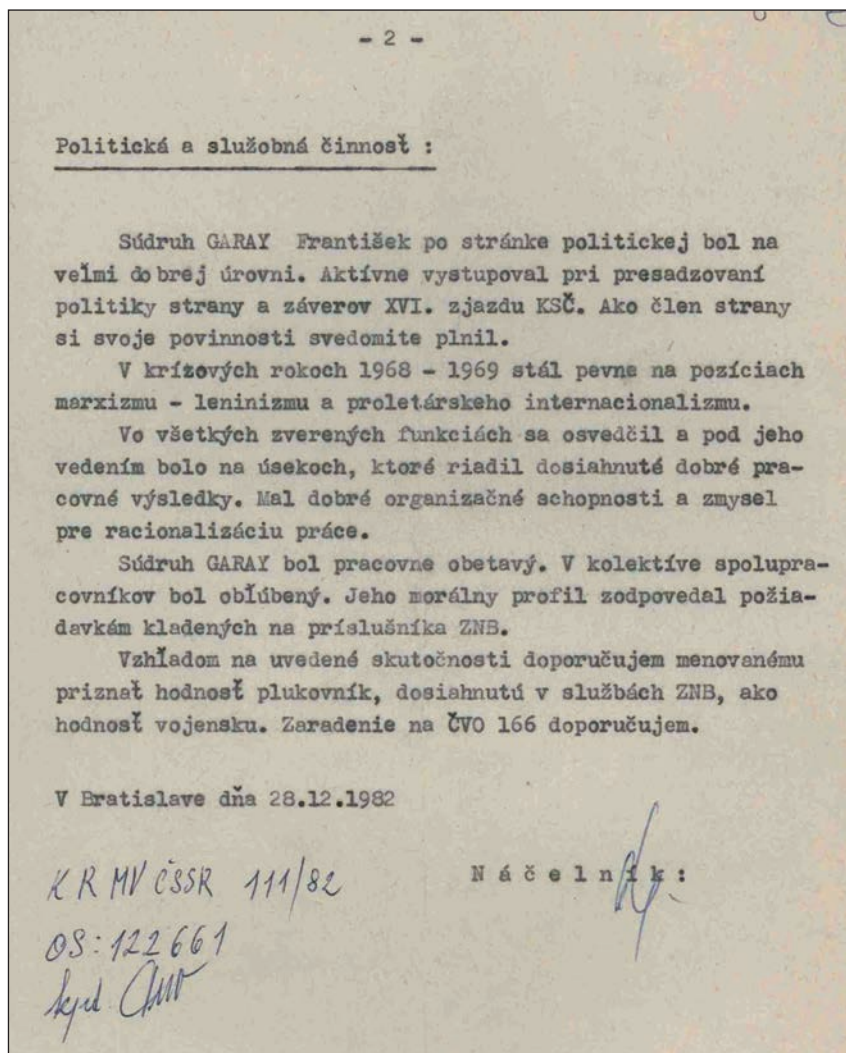
75 V máji 1974 sa zreorganizovala na Správu kontrarozvedky v Bratislave – XII. Správu FMV.

76 Útvary ŠtB, ktorých náplňou bolo vydávanie cestovných dokladov a vedenie príslušnej evidencie. Na Slovensku pôsobil odbor centrálnej Správy pasov a víz pre oblasť Slovenska so sídlom v Bratislave, krajské a okresné útvary pasov a víz. Vo vymedzenom rozsahu tieto útvary vykonávali tiež kontrarozvednú činnosť zameranú najmä na zabránenie emigrácie a vycestovania osôb, pri ktorých cezhraničná cesta nebola žiaduca z politických, trestnoprávných a iných dôvodov. Medzi úlohy útvarov pasov a víz patrilo tiež vytipovanie vhodných spolupracovníkov pre rozvedku z radov žiadateľov o cestu a tiež z radov emigrantov, ktorých žiadatelia navštevovali v zahraničí.

77 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Služobné hodnotenie príslušníka ZNB z 27. 6. 1974, s. 141.

78 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Osobný list o ceste do zahraničia z 20. 2. 1971, s. 179.

79 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Osobná evidenčná karta príslušníka MV, s. 2.

Kádrové vyhodnotenie Františka Garaya pre vojenskú správu z roku 1982 (Zdroj: A ÚPN)

1979 a o uvoľnenie zo služobného pomeru príslušníka ZNB si zažiadal k 31. máju 1982. Náčelník Správy ZNB hl. mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja plukovník Alojz Lorenc⁸⁰ a náčelník Správy ŠtB plukovník Michal Kasan⁸¹ odporučili ministromi vnútra Jaromírovi Obzi-

novi⁸² žiadosti vyhovieť, a tak František Garay k tomuto termínu odišiel na dôchodok v hodnosti plukovníka.

Neskôr od decembra rovnakého roka pôsobil ešte ako občiansky pracovník vo funkcii odborného referenta špecialistu na fakulte vyšetrovania Vysokiej školy ZNB.⁸³

František Garay patril k prvým generáciám príslušníkov Štátnej bezpečnosti, ktorí do tejto organizácie vstúpili po februárovom prevrate v roku 1948. Jeho sociálne pozadie bolo v mnohých aspektoch typické pre príslušníka bezpečnosti v danej dobe, ako napríklad robotnícky pôvod a členstvo v Ludových milíciách. Garay v tomto prostredí vynikal najmä inteligenciou, administratívnymi zručnosťami a istým stupňom všeobecného a odborného vzdelania (mešťanka a obchodná škola, neskôr absolvoval odborné kurzy v ZSSR, stranícku školu, v roku 1959 úspešne ukončil trojročný právnický kurz KS MV, plnohodnotné vysokoškolské štúdium však nikdy neabsolvoval). Spektrum spravodajských činností, ktoré riadil z náčelníckych funkcií, bolo nevšedné – od hospodárskej kontrarozvedky v začiatkoch kariéry, cez problematiky vnútorného nepriateľa, vyšetrovanie činnosti protipartizánskej skupiny Edelweiss a napokon aj činnosť útvaru československej rozvedky.

František Garay po svojom vstupe do zložiek ŠtB dostal príležitosť na kariéru, ktorá po materiálnej stránke a po stránke postupu na spoločenskom rebríčku vysoko presahovala predchádzajúce životné možnosti administratívneho pracovníka. Strane sa za svoje spoločenské postavenie odvdáčil ochranou jej monopolného postavenia a podielom na represiaciach voči jej oponentom. Z titulu vykonávaných funkcií bol spoluzodpovedný za represívnu činnosť ŠtB voči odporcom režimu, členom cirkvi a prenasledovaných spoločenských skupín v stredoslovenskom kraji.

80 Alojz Lorenc (1939), od 1. 11. 1985 do 21. 12. 1989 pôsobil vo funkcii I. námestníka federálneho ministra vnútra. V tejto funkcii riadil centrálné kontrarozvedné útvary ŠtB. Viac k jeho osobe pozri ŽÁČEK, Pavel. Lorenc Alojz. In: KALOUS, J. a kol. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989*, s. 116 – 119.

81 Michal Kasan (1924), pôsobil v rokoch 1969 – 1983 ako náčelník správy ŠtB KS ZNB v Bratislave (od 1. 1. 1976 Správy ZNB hl. mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja). Viac k osobe Michala Kasana pozri HALČÍN, Daniel. Michal Kasan, náčelník ŠtB v Západoslovenskom kraji. *Pamäť národa*, roč. 13, 2017, č. 3, s. 70 – 78.

82 Jaromír Obzina (1929 – 2003). Minister vnútra ČSSR v období 30. 3. 1973 – 20. 6. 1983.

83 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924). Osobná evidenčná karta príslušníka MV, s. 2.

DOSIAHNUTÉ HODNOSTI:

- vrchný strážmajster – 1. január 1951
- podporučík – 1. jún 1952
- poručík – 1. júl 1954
- nadporučík – 1. december 1954
- kapitán – 1. september 1956
- major – 9. máj 1960
- podplukovník – 1. máj 1965

- plukovník – 1. september 1973

OCENENIA/MEDAILY:⁸⁴

- „Za službu vlasti“ – r. 1955
- „Za zásluhy o obranu vlasti“ – r. 1960
- „Rad červenej hviezdy“ – r. 1969
- „Pamätná medaila k 50. výročiu založenia KSČ“ – r. 1971
- „Pamätná medaila k 25. výročiu Víťazného februára“ – r. 1973
- „Pamätná medaila k 30. výročiu oslobodenia ČSSR sovietskou armádou“ – r. 1975
- Medaila „30 rokov ZNB“ – r. 1975
- „Čestný odznak ZNB“ – r. 1976
- Medaila ZNB – r. 1979
- Medaila „Za službu v ZNB“ – r. 1982

Daniel Halčín • František Garay – Three Decades of Services in the State Security. From Protection of Economy to Intelligence

The study analyzes the career of František Garay, State Security officer who started his career as an administrative clerk at notarial offices in Nové Zámky district. After the Communist coup in 1948 he started to engage in changing social relations in his community Semerovo. As a clerk working with Local National Committee he supervised and monitored how the farmers met governmental requests to provide food supplies within the so-called collectivization. He was also a secretary of the Local Action Committee of the Slovak National Front and member of the People's Militias. In 1951 he joined the National Security Forces, in a position of a member subordinated to the Sector III of National Security Command in Prague, which carried out economic counter-intelligence activities. In the very same year, he was sent to Slovakia, where he worked in officer's positions till 1957 in the economic counter-intelligence units in Žilina and Nitra regions. In 1957 he was appointed Deputy Chief of the Regional Administration of the Ministry of Interior in Nitra. After the territorial structure was changed in 1960, he worked as Deputy Chief of the Regional Administration of the Ministry of Interior in Central Slovakia Region. Significant event in which Garay personally participated, was the investigation of former members of anti-partisan unit EDELWEISS, who in 1945 took part in the massacre of civilians in villages Kľak and Ostrý Grúň. After the invasion of Warsaw Pact armies to Czechoslovakia in 1968, Garay adopted a rigid pro-Soviet attitude. He had been in the position of the State Security Administration Chief till May 1969, when he was moved to the position of Deputy Chief of Intelligence Central Administration Branch in Bratislava. Later he was entrusted to lead the whole branch. At the end of January 1971, the branch was closed, and the employees were moved to newly established Area Section I of the Federal Ministry of Interior of the Czechoslovak Socialist Republic Administration in Bratislava and Garay became the Chief. In 1982 he retired having the rank of colonel.

Mgr. Daniel Halčín (1980)

Absolvent politológie na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave. V Ústave pamäti národa pracuje od roku 2009. Od roku 2011 pôsobí v Sekcii dokumentácie, kde sa zameriava na rekonštrukciu organizačnej a personálnej štruktúry Štátnej bezpečnosti v krajoch a okresoch na území Slovenska. V časopise *Pamäť národa* publikoval najmä profily vedúcich príslušníkov Štátnej bezpečnosti. Podieľa sa na tvorbe zoznamov príslušníkov Štátnej bezpečnosti, dostupných na internetovej stránke ÚPN.

84 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, PS/S VIII, PS Františka Garaya (1924), osobná evidenčná karta príslušníka MV, s. 1 – 2.

ČINNOSŤ VYBRANÝCH POHRANIČNÝCH JEDNOTIEK A POHRANIČNÝCH ODDELENÍ VEREJNEJ BEZPEČNOSTI POČAS AUGUSTOVÝCH UDALOSTÍ V ROKU 1968

PETER MIKLE

Rok 1968 bol v dejinách Československa určite jedným z najvýraznejších míľnikov. Celospoločenská túžba po zmene sa prejavila v celom spektre politického a spoločenského života v republike. Zmeny zasiahli aj prístup k problematike pohraničnej stráže a opatrení na hraničných prechodoch. Snaha o reformu a nápravu socializmu však nebola zo zahraničnopolitického hľadiska, predovšetkým pre Sovietsky zväz, akceptovateľná. Toto obdobie dejín, označované aj ako „Pražská jar“, vyústilo do okupácie územia Československa armádami piatich štátov Varšavskej zmluvy.

S amotnej okupácie sa materiálne aj živou silou zúčastnili armády Sovietskeho zväzu, Nemeckej demokratickej republiky, Poľskej ľudovej republiky, Bulharskej ľudovej republiky a Maďarskej ľudovej republiky. Hlásenia o činnosti Maďarskej ľudovej armády na území Slovenska sa čiastočne zachovali aj v archívnych prameňoch, ktorými disponuje Archív Ústavu pamäti národa (ďalej len ÚPN). Vybrali sme najzaujímavejšie prípady, ktoré opisujú postup vniknutia na územie Československa bezprostredne počas prvých hodín okupácie. Texty hlásení sú cenným informačným zdrojom pre bádateľov, nakoľko sú to prvotupné informácie bez korektúry a úpravy vyšších veliteľských orgánov o spôsobe, akým „bratská armáda“ prišla „oslobodiť“ Československo. Operácie Maďarskej ľudovej armády na území

Československa počas augusta 1968 nie sú dostatočne zmapované a aj vďaka takýmto prameňom dostáva bádateľ zreteľnejšie kontúry o jej činnosti.

OCHRANA ŠTÁTNEJ HRANICE NA ODDELENIACH PASOVEJ KONTROLY

Postupné uvoľňovanie a voľnejší prístup k zahraničným cestám, ako aj zvyšujúci sa záujem o cezhraničný cestovný ruch v Československu priniesli v druhej polovici 60. rokov 20. storočia úpravu činnosti na hraničných prechodoch s tzv. kapitalistickými krajinami. K zabezpečeniu jednotného výkonu služby na Oddeleniach pasovej kontroly (ďalej len OPK) Štátnej bezpečnosti (ďalej len ŠtB) vydal prvý námestník ministra vnútra plk. Jan Záruba¹ predpis pod krycím označením A-oper-I-2 „Predpis pre činnosť odde-

lení pasových kontrol Štátnej bezpečnosti“, ako rozkaz ministra vnútra číslo 3/1967. Účinnosť rozkazu bola stanovená na 1. máj 1967.

Oddelenia pasovej kontroly ako organizačné útvary ŠtB boli priamo podriadené územne príslušnej Krajskej správe Zboru národnej bezpečnosti (ďalej len KS ZNB). Po stránke odbornej bola ich činnosť riadená 2. odborom príslušnej správy ŠtB a 6. odborom II. správy ŠtB. Medzi ich hlavné úlohy patrilo:²

- kontrola cestovných dokladov osôb prekračujúcich štátnu hranicu, pričom sledovali a zabráňovali pokusom osôb o prekročenie štátnej hranice pomocou falošných, alebo neplatných cestovných dokladov;
- vykonávali prehliadky dopravných prostriedkov prekračujúcich štátnu hranicu, zabráňovali nezákonnej

1 Ján Záruba (1923) bol člen Komunistickej strany Československa (KSČ). Jeho lojalita k straníckej línii mu priniesla od roku 1962 funkciu námestníka ministra vnútra pre Verejnú bezpečnosť a od 11. 5. 1965 funkciu I. námestníka ministra vnútra. V tejto funkcii, ako zástanca konzervatívneho krídla KSČ, zotrval do 30. 6. 1968, kedy bol odvolaný a preradený do kádrovej dispozície. Následne, 29. 8. 1968, aj pod vplyvom turbulentných udalostí bezprostredne po okupácii spáchal samovraždu. Dňa 17. 3. 1969 mu bol in memoriam prepožičaný Rad červenej hviezdy. Pozri BÁRTA, Milan. Jan Záruba – stranický pracovník v aparátu ministerstva vnútra. *Paměť a dějiny*, roč. 2, 2008, č. 3, s. 101 – 105.

2 Rozkaz ministra vnútra číslo (ďalej len RMV č.) 3/1967, článok 15, pís. a) až i) [online]. [cit. 2019-05-28]. Dostupné na: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/pasovky/rmv3-1967.pdf>

Vojenská technika a demonštranti na námestí v Banskej Bystrici v prvých dňoch invázie
(Zdroj: A ÚPN)

preprave osôb, tovaru a odhaľovali tajné schránky;

- udeľovali cudzincom československé víza v prípadoch stanovených vo zvláštnych predpisoch.

Činnosť OPK bola však širšia, plnila aj štátnobezpečnostné úlohy a vykonávala agentúrno-operatívnu

činnosť na pokyn nadriadených orgánov.³ Príslušníci vyhľadávali bezpečnostné poznatky k „záujmovým“ osobám prekračujúcim štátne hranice. Kontrarozviedne opatrenia boli najčastejšie realizované v podobe vyťažovania československých občanov vracajúcich sa z krajín západnej Európy,

predovšetkým o politických pomeroch v danej krajine, presunoch vojsk a spôsoboch pasovej kontroly. V spolupráci s Pohraničnou strážou (ďalej len PS) a orgánmi colnej správy vykonávali nevyhnutné opatrenia k zabráneniu narušenia štátnej hranice (ďalej len ŠH). Príslušníci zaradení na OPK boli povinní vyvíjať maximálne úsilie k zabezpečeniu rýchleho a plynulého odbavovania osôb a dopravných prostriedkov prechádzajúcich hranice Československej socialistickej republiky (ďalej len ČSSR).

Pri kontrole cestovných dokladov postupovali príslušníci OPK podľa štátnej príslušnosti cestujúceho, charakteru cesty a druhu dokladu. Preverovali predovšetkým totožnosť a zhodu s dokladmi, prípadne autenticitu – či sa nejednalo o falošné alebo upravené doklady. Kontrolovala sa aj platnosť víz a výjazdných doložiek a správnosť údajov medzi nimi. Pri cestujúcich žiadajúcich o vstupné vízum bola vykonávaná špeciálna kontrola v „Indexe blokovaných osôb“ (IBO) a indexe jednorazových požiadaviek. Pri procese vydania československého víza pracovníkom OPK vykonával príslušník aj previerku žiadateľa v „Indexe nepriateľských osôb“ (INO).

Pri prehliadke dopravných prostriedkov sa zvlášť dbalo na kontrolu tých častí, ktoré mohli byť využité k ilegálnej preprave osôb, tovarov alebo iných materiálov cez štátnu hranicu. Prehliadka sa vykonávala na nasledovných dopravných prostriedkoch:

- železničné kolajové vozy,
- cestné dopravné prostriedky,
- plavidlá,
- lietadlá.⁴

Rozkaz ministra vnútra upravený aj režim na hraničnom prechode a v colnom priestore. Jednalo sa o súbor pravidiel pre dodržovanie nutnej disciplíny a poriadku cestujúcimi, príslušníkmi OPK, orgánmi colnej správy a ostatnými pracovníkmi rôznych

3 Základné úlohy OPK boli stanovené a dopĺňané Zákonom číslo (ďalej len Z. č.). 70/1965 Sb. (zákon o ZNB) a Z. č. 63/1965 Sb. (zákon o cestovných dokladoch), Z. č. 69/1965 Sb. (zákon o pobyte cudzincov na území ČSSR). Pozri RMV č. 3/1967, s. 8.

4 RMV č. 3/1967, hlava 5, stať 2. Prohlídka dopravných prostriedkú, s. 23.

služieb, pôsobiacimi v priestore hraničného prechodu. Režim bol stanovený na základe dohody náčelníka OPK s vedúcim colnice (prípadne odbočky colnice). Za dodržiavanie režimu na hraničnom prechode boli zodpovední náčelník OPK a vedúci colnice. Nastali však prípady, keď sa služba na hraničnom prechode vykonávala spoločne, teda aj s príslušníkmi susedného štátu. V takej situácii sa režimové opatrenia na hraničnom prechode riešili po dohode s pasovými a colnými orgánmi susedného štátu. Colný priestor, v ktorom sa vykonávalo odbavenie osôb a vozidiel prekračujúcich ŠH, bol spravidla vymedzený obojstranne závorami alebo inými technickými pomôckami. Pri zvýšenej frekvencii osôb a vozidiel bolo možné za colný priestor považovať aj priestor mimo ohraničenia, pokiaľ tam prebiehalo odbavovanie. Vstup do tohto priestoru sa jasne vymedzil iba osobám a dopravným prostriedkom prekračujúcim ŠH na platné cestovné doklady. Výnimku tvorili osoby plniace službu v colnom priestore, a to kontrolné orgány centrály Ministerstva vnútra a Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti, orgány operatívnej techniky sledovania a vyšetrovania, hliadky PS, orgány colnej správy, pracovníci Štátnej banky československej a ČEDOKU⁵ a osoby vítajúce oficiálnu delegáciu.⁶ Uvoľňovanie vnútropolitckej situácie v ČSSR v 60. rokoch sa prejavilo i v samotnom rozkaze o OPK. Pre vozidlá, ktoré neprechádzajú štátnu hranicu, sa vyhradilo parkovanie mimo colný priestor. Na hraničnom prechode sa povolilo všetkým cestujúcim fotografovanie a filmovanie v plnom rozsahu, vrátane závor, budovy OPK a prípadne aj sa-

Kolóna sovietskych tankov v Rožňave (Zdroj: A ÚPN)

motných príslušníkov.⁷ Na rozdiel od neskoršej úpravy služobného predpisu OSH-I-5 (RMV ČSSR č. 41/1976 OŠH ČSSR oddelenie pasovej kontroly), kde podľa hlavy IV. Režimové opatrenia na hraničnom prechode, čl. 118 bod 1 a 2, sa dovoľuje akýkoľvek audiovizuálne záznam iba s výslovným súhlasom vydaným písomne tlačovým odborom Federálneho ministerstva vnútra po dohode s Hlavnou správou PS OŠH.

STRUČNÝ PREHLAD ČINNOSTI NA OPK DEVÍNSKA NOVÁ VES POČAS AUGUSTOVÝCH UDALOSTÍ V ROKU 1968

Údaje o činnosti príslušníkov na OPK Devínska Nová Ves⁸ pochádzajú z Knihy služby OPK Devínska Nová Ves, vedenej od 1. januára 1968 do 31. augusta 1972. Kniha je uložená v Archíve ÚPN vo fonde 11. brigády Pohraničnej

stráže Bratislava pod signatúrou K 203. Kniha obsahuje predtlačенú tabuľku, kde sa v štyroch stĺpcoch uvádzala hodnosť a meno príslušníka, dátum a druh služby, čas nástupu a dĺžka služby v hodinách. Na pracovisku OPK Devínska Nová Ves sa na jeden pretlačený list knihy služby zaznamenávali tri pracovné dni. Súčasťou každého listu v knihe služby boli ešte dve doplnkové rubriky, ktoré boli vyhradené pre zápis výsledkov previerkovej služby a zvláštne udalosti na OPK.⁹ Zápis do knihy služby vykonával náčelník OPK, prípadne poverený zástupca náčelníka. Frekvencia zápisov, opisujúcich konkrétne udalosti zo služby, ako aj množstvo informácií, záviseli len na autorovi zápisu. Stručný prehľad udalostí na OPK Devínska Nová Ves z Knihy služby je autentickým záznamom od 21. augusta 1968 do 18. októbra 1968.

5 Cestovná kancelária založená v roku 1920 pod názvom Československá cestovní a dopravní kancelář. Od roku 1926 sa používa názov ČEDOK, po roku 1948 bola spoločnosť znárodnená. Pozri *O nás* [online]. [cit. 2019-05-28]. Dostupné na: <https://www.cedok.cz/cedok>

6 RMV č. 3/1967, hlava 9. Režim na hraničnom prechode a v celništi, s. 30.

7 RMV č. 3/1967, hlava 9. Režim na hraničnom prechode a v celništi, s. 31.

8 Na OPK Devínska Nová Ves bolo počas sledovaného obdobia zaradených 13 príslušníkov (náčelník OPK, 3 starší referenti a 9 referentov). Priemerná dĺžka zmeny na OPK trvala od 3 do 13 hodín. V dňoch 21. – 25. 8. 1968 trvala služba 24 hodín, pričom stály počet príslušníkov na zmenu bol stanovený na osem osôb. Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (f.) 11. bPS Bratislava K, inventárne číslo (inv. č.) 203, s. 59.

9 V uvedených rubrikách sa dopĺňali aj údaje o počte prípadov nasadenia jednotlivých druhov operačnej techniky (pozn. P. M.).

Záznamy sú chronologicky usporiadané tak, ako ich autor, náčelník OPK Devínska Nová Ves,¹⁰ považoval za dôležité a pre služobné účely potrebné uviesť. Predkladané vybrané záznamy sa týkajú výlučne udalostí okupácie Československa a prítomnosti vojsk Varšavskej zmluvy na pracovisku OPK Devínska Nová Ves:

„21. augusta 1968 – 01.00h: vyhlásený signál „STOPKA“ (nepúšťať nikoho z čl. občanov cez hranice do zahraničia).

21. augusta 1968 – 03.00h: vyhlásená 100 % pohotovosť na OPK, príchod vojsk Varšavskej zmluvy.

25. augusta 1968 – prevádzkať odbavovanie aj československých občanov, podľa rozkazu Centra súdruha Kulhu a súdruha P. [zle čitateľný záznam – pozn. P. M.] za Oddelenie pasov a víz.

26. augusta 1968 – 50 % pohotovosť.

29. augusta 1968 – boli na OPK 3 príslušníci sovietskych vojsk (2 plukovníci a 1 kapitán), ktorí kontrolovali činnosti OPK.

30. augusta 1968 – pri odbavovaní osôb je prítomný jeden príslušník Sovietskej armády (v hodnosti major), ktorý pozoruje výkon služby.

4. septembra 1968 – od 13.00h: ruší sa 50 % pohotovosť na dosažiteľnosť.

4. septembra 1968 – boli na OPK s.[údruh] A. [zle čitateľný záznam – pozn. P. M.], K. [zle čitateľný záznam – pozn. P. M.] a ešte jeden súdruh z Prahy.

6. septembra 1968 – na OPK boli 3 dôstojníci Varšavskej armády.

8. septembra 1968 – u všetkých vlakov osobných je prítomný pri pasovom a colnom odbavení jeden príslušník Varšavskej armády.

11. septembra 1968 – k všetkým vlakom osobným pri príchode a odchode prichádza 1 sovietsky dôstojník (kapitán), ktorý je prítomný pri odbavovaní vlaku príslušníkmi pasovej a colnej kontroly.

20. septembra 1968 – bola prevedená služobná porada na OPK [mená dvoch príslušníkov ČSSR nečitateľné – pozn. P. M.] a zástupcom ZSSR – armády podplukovníkom [nečitateľné meno – pozn. P. M.]. Predmetom porady bola otázka prítomnosti príslušníkov ZSSR armády na OPK.

23. septembra 1968 – o 9.00 hod. boli na OPK ďalší dvaja dôstojníci ČA, a to podplukovník a major [bez udania mena – pozn. P. M.], týchto predstavil prítomný podplukovník [Červenej armády, ktorý už na OPK Devínska Nová Ves bol prítomný – pozn. P. M.], ako kontrolu jeho činnosti.

25. septembra 1968 – boli na OPK ďalší dvaja dôstojníci ČA, ktorí žiadali od podplukovníka ČA trvale k nám dochádzajúceho počtu cestujúcich za operačný deň.

26. septembra 1968 – bol na OPK súdruh podplukovník Ďuriš z OV – KSS Bratislava – vidiek. Informoval sa o čin-

nosti našej organizácie.

18. októbra 1968 – vymenil majora ZSSR s.[údruha] Gremjka [pravdepodobne, zle čitateľný záznam – pozn. P. M.] podplukovník Rjezov [pravdepodobne, zle čitateľný záznam – pozn. P. M.], ktorý v súčasnej dobe dochádza len vlakom.“

Počas sledovaného obdobia, teda od 21. augusta do 18. októbra 1968, bolo na pracovisku OPK Devínska Nová Ves zaznamenaných 7 pokusov o ilegálne prekročenie štátnej hranice.¹¹

OCHRANA ŠTÁTNEJ HRANICE NA ÚSEKOCH POHRANIČNÝCH ODDELENÍ VEREJNEJ BEZPEČNOSTI

Situácia na štátnych hraniciach so spriatelnenými, socialistickými štátmi, bola výrazne odlišná, uvoľnenejšia, čo však neznamenalo jej zanedbávanie. Na štátnych hraniciach, ktoré neboli strážené útvarmi Pohraničnej stráže Ministerstva vnútra sa na základe rozkazu ministra vnútra Rudolfa Baráka,¹² vytvorili v decembri roku 1956, samostatné pohraničné oddelenia Verejnej bezpečnosti (ďalej len PO VB) a vykonávali ochranu štátnej hranice.¹³ Boli podriadené tej súčasť VB, v obvode ktorej sa nachádzali. Do tejto kategórie patrili štátne hranice s krajinami socialistickej sústavy, kde nehrozil vysoký počet pokusov ilegálne prekročiť jej hranice.

10 Náčelníkom OPK Devínska Nová Ves bol tom čase kapitán Jozef Ševčík (1924). Funkciu zastával od 1. 8. 1966 do 14. 6. 1976. Jozef Ševčík bol súčasťou systému ochrany hraníc od 11. 4. 1946, kedy bol prijatý za príslušníka Finančnej stráže v Devínskej Novej Vsi. Tu zotrval do 31. 12. 1948 a od roku 1949 pracoval nepretržite v rôznych funkciách a jednotkách 11. brigády PS Bratislava. A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy, séria VIII – Personálny evidenčný materiál. Ševčík Jozef, s. 4.

11 Prvý evidovaný ilegálny prechod bol na OPK Devínska Nová Ves dňa 6. 9. 1968. Zadržané boli 3 osoby (2 z Bratislavy a 1 z Liberca), po spracovaní dokumentácie boli osoby odovzdané Vyšetrovaciemu odboru Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti. Celý proces zadržania bol monitorovaný už vyššie spomínanými dôstojníkmi Sovietskej armády. A ÚPN Bratislava, f. 11. bPS Bratislava K, inv. č. 203, s. 64.

12 Rudolf Barák (1915) bol český a československý politik KSČ. Od roku 1945 sa stal funkcionárom štátnej správy postupne na všetkých stupňoch a v priebehu roku 50. rokov aj poslancom Národného zhromaždenia Československej republiky. V prvej polovici 60. rokov 20. storočia bol v dôsledku mocenských bojov odstránený z politických funkcií a dokonca aj väznený. Funkciu ministra vnútra vykonával od 14. 9. 1953 až do 20. 6. 1961, kedy bol odvolaný. Následne bol v roku 1962 zatknutý a v tom istom roku Vyšším vojenským súdom v Píbrame odsúdený na 15-ročný trest za sabotáž a rozkrádanie majetku v socialistickej vlastníctve. Prepustenie a zrušenie rozsudku najvyšším súdom prebehlo v prvej polovici roku 1968. Rudolf Barák po prepustení z väzenia pracoval ako skladník v tlačiarni. Zomrel 12. 8. 1995. K jeho osobe pozri viac TOMEK, Prokop. *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha: Vyšehrad, 2009.

13 Tajný rozkaz ministra vnútra číslo (TRMV č.) 32/1956, Statut verejnej bezpečnosti a Statut hlavnej správy verejnej bezpečnosti – vydání, hlava III., č. 27 [online]. [cit. 2019-05-28]. Dostupné na: <https://www.abscr.cz/data/pdf/rozказы/rmv/rmv32-1956.pdf>

Verejná bezpečnosť dostala za úlohu dohliadať na dodržiavanie hraničného režimu v úseku hranice so Sovietskym zväzom, Poľskou ľudovou republikou a Maďarskou ľudovou republikou.¹⁴ Pri dohľade nad dodržiavaním hraničného režimu boli PO VB vytýčené od 1. januára 1957 nasledovné úlohy:

- a) dohľad nad dodržiavaním demarkácie ŠH, udržiavanie hraničných pruhov, hraničných tokov a zariadení,
- b) kontrola a odbavovanie osôb na hraničných prechodoch pre malý pohraničný (hospodársky, turistický) styk a kontrola pri železničnej peážnej preprave,
- c) predbežný výsluch osôb zadržaných pre dôvodné podozrenie z trestnej činnosti v pohraničnom území,
- d) vyšetrovanie trestnej činnosti, ktorá sa vzťahovala k hraničnému režimu (z poverenia náčelníka Oddelenia VB),
- e) hliadková služba na ŠH na zamedzenie ilegálnych prechodov a pa-

šovania,

f) dohľad nad dodržiavaním verejného poriadku a bezpečnosti v pohraničnom území.

V rámci plnenia vlastných úloh spolupracovali PO VB s okrskovými zmocnencami, ostatnými orgánmi VB a Ministerstva vnútra (MV), s miestnymi národnými výbormi (MNV) a colnými orgánmi.¹⁵

Vstup vojsk Varšavskej zmluvy v dňoch 20. a 21. augusta 1968 prebehol v rôznych častiach Československa odlišne, v závislosti od druhu a pôvodu vojenskej jednotky. Územie južného a časť západného Slovenska bolo obsadené aj vybranými útvarmi Maďarskej ľudovej armády (ďalej len MĽA). Tie v najväčšom množstve prekročili československú hranicu v priestoroch miest Salka – Šahy – Slovenské Ďarmoty.¹⁶ Počas vniknutia na územie spolupracovali s MĽA ako asistenčné jednotky aj útvary maďarskej pohraničnej stráže.¹⁷ Ich úlohou bolo pripraviť vhodné podmienky na prechod vojenských útvarov. Priprava

spočívala v obsadení pohraničných staníc a pracovísk hraničných prechodov. Jej cieľom bolo izolovať všetkých jej príslušníkov, ako aj dozornú službu, zamedziť im kontaktovať nadriadené pracoviská a tým zabezpečiť moment prekvapenia. Podľa zachovaných archívnych dokumentov uložených vo fondoch Archívu ÚPN boli obsadené stanice od úseku obce Salka (okr. Nové Zámky) až po obec Drňa (okr. Rimavská Sobota). Práve záznamy z PO VB Drňa sú jedným z najzachovalejších zdrojov informácií o priebehu obsadenia staníc a činnosti jednotiek, ktoré obsadenie vykonávali. Údaje o činnosti príslušníkov PO VB Drňa pochádzajú z Pohraničnej knihy PO VB Drňa. Kniha bola vedená od 21. februára 1968 do 28. septembra 1970 a je uložená v Archíve ÚPN vo fonde Krajského odboru ochrany štátnych hraníc a Správy ochrany štátnych hraníc Banská Bystrica pod signatúrou F 1-11, inventárne číslo 21. Každý dvojhárok knihy obsahuje 8 predtlačných stĺpcov, do ktorých veliteľ

14 Tento stav neplatil v prípade, že úsek štátnej hranice s niektorou z uvedených krajín bol v úseku strážená Pohraničnou strážou Ministerstva vnútra. TRMV č. 131/1956, Statut hraničnej služby Veřejnej bezpečnosti, bod 1 [online]. [cit. 2019-05-28]. Dostupné na: <https://www.abscr.cz/data/pdf/rozkazy/rmv/rmv131-1956.pdf>

15 S orgánmi MNV spolupracovali predovšetkým na otázkach údržby hraničných pruhov a iných hraničných zariadení. S colnými orgánmi predovšetkým pri odbavovaní osôb na prechodoch ŠH, ich fyzickej kontrole a obhliadke tovaru. TRMV č. 131/1956, bod 4.

16 Po prekročení uvedených hraničných prechodov bol štábom skupiny jednotiek MĽA stanovený cieľ dosiahnuť vybrané oporné body na okupovanom území, zaistiť ich a vytvoriť miestne vojenské veliteľstvá. Niektoré miestne veliteľstvá vytvorili okruhy. Uvedenú úlohu mali splniť do 14.00 hod. dňa 21. 8. 1968 a podarilo sa im to bez akéhokoľvek miestneho odporu. Miestne vojenské veliteľstvá boli vytvorené v nasledovných mestách, pričom v zátvorke za mestom sa uvádza aj číslo okruhu a ozbrojené teleso, ktoré miestnemu veliteľstvu velilo: Nitra (33. motostrelecký pluk), Topoľčany (1. okruh – 36. motostrelecký pluk), Sereď (2. okruh – 33. motostrelecký pluk), Nové Zámky (4. okruh – 63. motostrelecký pluk), Levice (5. okruh – 31. mechanizovaný pluk), Nové Mesto nad Váhom (1. prápor 14. motostreleckého pluku), Piešťany (2. prápor 14. motostreleckého pluku), Hlohovec (3. prápor 33. motostreleckého pluku), Veľký Krtíš (1. prápor 31. motostreleckého pluku) a Vráble (3. okruh – zásobovacia skupina pluku). Od 25. 8. 1968 veliteľstvo MĽA upravilo a navýšilo úlohy svojej vojenskej skupiny. Priestor obsadenia rozšírilo na západ, teda po západné úpätie Malých Karpát. Celý operačný priestor jednotiek tak narástol o viac ako 1 500 km². Z tohto dôvodu bolo zriadené ešte jedno miestne vojenské veliteľstvo v Trnave. Sovietske vojenské veliteľstvo sa zároveň vážne obávalo vojenského odporu ozbrojených zložiek Československa. Z tohto dôvodu boli okupačné jednotky pripravené na úplné odzbrojenie Československej ľudovej armády, ako aj ľudových milícií. Tento proces odzbrojenia sa podľa prameňov MĽA označoval pod krycím menom „RÓZSAFA“ (Ružový ker). Bojové úlohy, ako aj zväčšenie okupovaného priestoru, presiahli možnosti už jestvujúcej bojovej skupiny MĽA, čo zapríčinilo ďalší príchod živej sily na územie západoslovenského kraja. V priebehu 27. 8. 1968 dorazili do priestoru Nových Zámok doplnujúce jednotky zložené zo 6. motostreleckého pluku Eger. Tento počet vojenských jednotiek MĽA zotrval na území západoslovenského kraja do konca októbra 1968. Všetky písomnosti, ktoré dokumentovali činnosť MĽA pred a počas okupácie, maďarské ministerstvo obrany uložilo do svojho archívu pod krycím menom Cvičenie „Zala“. Pozri PATAKY, Iván. *A vonakodó szövetséges : a Magyar Népköztársaság és a Magyar Néphadsereg közreműködése Csehszlovákia 1968. évi megszállásában*. Budapest: Rastafari, 2008, s. 33.

17 PATAKY, I. *A vonakodó szövetséges*, s. 3.

Maďarský tank na južnej hranici Slovenska (okolie Lučenca) (Zdroj: A ÚPN)

stanice, prípadne poverený zástupca, dopĺňal údaje o službe počas operačného dňa.¹⁸ V závislosti od rozsahu záznamov sa na jednu stranu knihy zapisoval jeden až osem operačných dní. Predkladaný text hlásení z Pohraničnej knihy PO VB Drňa je autenticky prepísaný presne podľa zápisu autora.¹⁹ Vybrané boli iba zápisy z operačného dňa, ktoré sa priamo týkali udalostí spojených s príchodom vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968.

STRUČNÝ PREHĽAD ČINNOSTI NA PO VB DRŇA POČAS AUGUSTOVÝCH UDALOSTÍ V ROKU 1968

„Dňa 21. augusta 1968 o 01.05 hod. obsadila maďarská pohraničná stráž z Hangoňu,²⁰ celú budovu tunajšieho PO VB s jej veliteľom majorom Mar-

gitaim v počte 54 vojakov. Účel akcie, vtrhnutie na územie ČSSR bol prehlásený uvedeným veliteľom, že u nás t. j. v ČSSR je kontrarevolúcia a maďarské vojská – pohraničné útvary nám prišli iba vypomáhať a pri tejto ich cigánskej taktike chceli všetkým príslušníkom PO VB zbrane zobrať. No tento svoj čin nepreviedli – zbrane nezobrali, iba nepravé kľúče im boli dané od trezoru zbrane, kde boli uschované. O 04.10 hod. boli kľúče vrátené náčelníkovi PO VB nadporučíkovi Jánovi Kamličovi veliteľom maďarskej pohraničnej stráže majorom Margitaim. K tvrdšiemu zásahu síce nedošlo, už jednak z taktického dôvodu toho, že major Margitai sa uspokojil, že má pravé kľúče od plechového trezoru. Nevediac vyriešiť situáciu, ku akej by bolo došlo, jestli by bol sa chcel presvedčiť o množstve služobných zbraní

a nebol by mohol sa dostať nepravými kľúčmi ku zbraniam.

21. a 22. augusta 1968 – vyhlásenie 100% pohotovosti, zúčastnenie sa 100% pohotovosti na útvare tunajšieho PO VB.

23. augusta 1968 – Služobná cesta [náčelníka PO VB Drňa – pozn. P. M.] do Rimavskej Soboty na Oddelenie VB za účelom zahĺásenia udalostí, ktoré sa vyskytli, náčelníkovi Oddelenia VB majorovi Gogovi dňa 21. augusta 1968 o 01.05 hod.

24. augusta 1968 – obchádzka obcí Drňa, Hostice a Gemerské Dechtáre za účelom zistenia situácie, ktorá sa vyskytla v dôsledku udalosti týždňa. Zistené bolo, že tunajší občania v obciach služobného obvodu prevádzajú značné nákupy potravín. Bolo pristúpené k nakupovaniu iba v malom množstve, aby sa vyhlo prebytočnému nákupu. Zistené, že aj v obciach susedných PO VB²¹

18 Predtlačené stĺpce pohraničnej knihy obsahovali dátum, poradové číslo zápisu, hodnotu a meno príslušníka, úlohu hliadky, stručný výsledok zo služby, zvláštne úlohy a poznámku. Kniha sa vyplňala ručne, prevažne modrým atramentom, výsledky z kontroly hliadok, ako aj zvláštne úlohy červeným atramentom (pozn. P. M.).

19 Záznamy zapisoval a za ich obsah zodpovedal náčelník PO VB Drňa nadporučík Ján Kimlič. A ÚPN Bratislava, f. Krajský odbor ochrany štátnych hraníc a Správy ochrany štátnych hraníc Banská Bystrica 1 – 1/64, inv. č. 1 – 11/21. Pohraničná kniha PO VB Drňa.

20 Hangoň, obec na severe Maďarska v okrese Ózd, bola sídlom jednotky Maďarskej pohraničnej stráže (pozn. P. M.).

21 Medzi susedné PO VB patrili PO VB Janice a PO VB Král. Nariadenie ministra vnútra číslo (ďalej len NMV č.) 39/1965 [online]. [cit. 2019-05-28]. Dostupné na: <https://www.abscr.cz/data/pdf/rozkazy/rmv/nmv39-1965.pdf>

Po tankoch zostávali na Slovensku zdemolované cesty (okolie Lučenca) (Zdroj: A ÚPN)

ľudia prevádzajú rôzne nákupy potravín.

26. augusta 1968 – obchádzka obcí Drňa, Hostice a Gemerské Dechtáre za účelom zistenia situácie v horúčkovitom nakupovaní a mienku obyvateľstva ku situácií [vstupu vojsk Varšavskej zmluvy – pozn. P. M.]. Hliadka sa spojila s funkcionármi MNV v obciach služobného obvodu. Priebeh nákupu potravín pokračuje. Potraviny sú v predajniach predávané podľa stanovených noriem.

27. augusta 1968 – zrušená bola 100 % pohotovosť a nariadená 50 % pohotovosť príslušníkov. Obchádzka obcí Drňa, Hostice a Gemerské Dechtáre za účelom zistenia bezpečnostnej situácie a mienky občanov. Zistené bolo, že občania od nákupu potravín upúšťajú. Situácia a pracovná morálka sa prejavila s vyskytnutými udalosťami na JRD, avšak inak sa pracuje.

28. augusta 1968 – pohotovosti sa riadne zúčastnili všetci príslušníci. Zistené bolo, že občania nevyvíjajú žiadnu činnosť zameranú na štvanie proti vládnym činiteľom.

29. augusta 1968 – obchádzka obcí Drňa, Hostice a Gemerské Dechtáre za účelom zistenia situácie. Zistené bolo, že nevyskytli sa žiadne protištátné štvanie, občania pracujú riadne na svojich pracoviskách.

30. augusta 1968 – obchádzka obcí Drňa, Hostice a Gemerské Dechtáre za účelom zistenia bezpečnostnej situácie v služobnom obvode. Občania pracujú v JRD a na ŠM, prevláda pokoj a pracovná morálka je na priemernej úrovni.

2. septembra 1968 – obchádzka obcí Drňa, Hostice a Gemerské Dechtáre za účelom zisťovania situácie s udalosťami týždňa, či sa nevyskytujú štvavé plagáty, nápisy a podobne. Hliadka sa spojila s členmi PS – VB,²² funkcionármi MNV a nebolo od nich zistené žiadnych, že by sa rozhadzovali alebo vylepovali plagáty štvavého obsahu.

4. septembra 1968 – zúčastnenie sa služobnej porady náčelníkov PO VB a vedúcich skupiny na Oddelení VB v Rimavskej Sobote. Zrušená bola 50 % pohotovosť rozkazom náčelníka Oddelenia VB Rimavská Sobota. Nariadená bola 100 % dosažitelnosť.“

Počet príslušníkov PO VB Drňa bol počas uvedeného obdobia stanovený na náčelníka a štyroch príslušníkov. Počas obchádzok po služobnom obvode hliadky vykonávali službu vyzbrojení striedavo pištoľou vzor 50 alebo samopalom vzor 61. Po jednotlivých stanovištiach sa hliadka presúvala služobným motocyklom.

Obsadenie vyššie spomenutých PO VB začalo, podľa dostupných hlásení a záznamov uložených v Archíve ÚPN,

podobným spôsobom v čase od 00.00 do 01.30 hod. dňa 21. augusta 1968. V uvedenom časovom horizonte prebehlo úplné obsadenie a odzbrojenie príslušníkov pohraničných oddelení, a to aj tých, ktorí nevykonávali službu. Obsadenie a odzbrojenie prebiehalo pod dozorom ozbrojených vojakov v priemernom počte 25, pričom počet príslušníkov pohraničných staníc na československo-maďarskej hranici bol ustálený len na cca 6 osôb, teda veliteľ stanice a päť podriadených príslušníkov. Maďarské pohraničné jednotky zotrvali na pohraničných staniciach a hraničných prechodoch do 03.30 až 05.30 hod. Počas uvedenej doby prebehol samotný presun ozbrojenej techniky a živej sily, ako aj technické poškodenie komunikačných liniek samotných pohraničných staníc.

Vybrané dokumenty z hraničných prechodov a pohraničných staníc v pôsobnosti PO VB predstavujú činnosť jej personálu priamo počas prvých hodín okupácie. Spomínané písomnosti – hlásenia, majú vzácny dokumentačný charakter. Sú to prvostupňové hlásenia, teda napísané v krátkom časovom odstupe, priamo účastníkmi príslušníkmi, bezprostredne po násilnom obsadení pohraničných staníc. Popisujú situáciu a priebeh činnosti okupačných ozbrojených síl a pomocných jednotiek. Vybrané hlásenia pochádzajú z fondu Teritoriálnych útvarov ZNB – VB, v tomto prípade zo staníc Pohraničných oddelení Verejnej bezpečnosti v okrese Levice. Uložené sú vo fonde Okresného oddelenia Verejnej bezpečnosti v Leviciach (R/6), pod signatúrou V/R 6, inventárne číslo 83. Z hľadiska obsahu a zachovania poskytujú celistvý pohľad na taktiku a spôsob prípravy vojsk na vniknutie na územie Československa, práve v priestore okresu Levice. V rámci archívneho výskumu, realizovaného v Archíve ÚPN, sa podarilo dohľadať aj podmienky stiahnutia sa okupačných vojenských jednotiek MLA, ktoré pôsobili v Leviciach (dokument č. 6).

22 Pomocná stráž Verejnej bezpečnosti bola pomocná zložka zriadená pri Verejnej bezpečnosti z radov civilného obyvateľstva na báze dobrovoľnosti (pozn. P. M.).

DOKUMENT Č. 1

1968, 21. august, Šahy. Úradný záznam z hliadkovej – hraničnej služby na Pohraničnom oddelení Verejnej bezpečnosti v Šahách, originál.

A ÚPN Bratislava, f. V/R 6, inv. č. 83. Situácia počas augustových udalostí v okrese Levice, s. 42.

Pohraničné oddelenie VB²³
Šahy, okres Levice.

Ú r a d n ý z á z n a m

napísaný z hliadkovej – hraničnej služby konanej dňa 20. 8. 1968 od 19.00 hod. do 02.00 hod dňa 21. 8. 1968 práp.²⁴ Ráfajom a stržm.²⁵ Šedivým.

Hliadkovú – hraničnú službu, som nastúpil podľa plánu o 19.00 hodine s veliteľom hliadky práp. Ráfajom, počas ktorej dňa 21. 8. 1968 o 01.05 hodine pri kontrolnom bode 6 v úseku I. sme zistili, že sa tam objavili tanky Maďarskej ľudovej armády. Nakoľko sme si mysleli, že zablúdili tak sme išli k nim, aby sme ich usmernili. Po príchode k tankom, som sa opýtal maďarských vojakov, že kde chcú ísť, na čo nám odpovedali, že nám do toho nič nie je. Medzitým niečo maďarský vojaci hovorili svojmu veliteľovi, čo som nič nerozumel a na to po krátkej chvíľe pravdepodobne na rozkaz veliteľa tankovej osádky, som bol obklúčený maďarskými samopalníkmi so vztyčenými bodákmi na mňa a namierenou pištoľou maďarského veliteľa k čelu. Pričom surovo so mnou zaobchádzali – spojenci Varšavskej zmluvy. Pod ich násilím, som musel vydať samopal vzor 61. s desiatimi nábojmi v nasadenom samopaly. Zbraň som odovzdal na mieste činu vo veľkej presile, kde som bol sám nakoniec. Chceli ma so sebou zobrať, pod nátlakom jedného majora tankovej jednotky maďarskej armády. Chcel aby som mu ukazoval cestu podľa ich pokynov a iné dôležité veci pre nich. Lenže ja som sa určitým spôsobom od nich dostala preč a to tým, že ma poslal za mojím veliteľom hliadky, aby som ho zavolať. Som sa odobral za ním a spolu sme sa odobrali cez rieku Ipeľ, kde sme sa prebrodili na svoj útvar. Po príchode na útvar sme okamžite hlásili prípad s. práp. Koncovému a taktiež aj nadpor.²⁶ Šafránkovi, ktorý sa toho času nachádza, ako zástupca Okr. O-VB Levice.²⁷

V Šahách dňa 21. augusta 1968

stržm. Šedivý

23 Verejná bezpečnosť.

24 Práporčík.

25 Strážmajster.

26 Nadporučík.

27 Okresné oddelenie Verejnej bezpečnosti.

DOKUMENT Č. 2

1968, 21. august, Šahy. Úradný záznam z hliadkovej – hraničnej služby na Pohraničnom oddelení Verejnej bezpečnosti v Šahách, originál.

A ÚPN Bratislava, f. V/R 6, inv. č. 83. Situácia počas augustových udalostí v okrese Levice, s. 44.

Pohraničné oddelenie VB
Šahy, okres Levice.

Ú r a d n ý z á z n a m

napísaný z hliadkovej – hraničnej služby konanej dňa 20. 8. 1968 od 19.00 hod. do 02.00 hod. dňa 21. 8. 1968 práp. Rafajom a strážm. Šedivým.

Hliadkovú – hraničnú službu som nastúpil podľa pláni o 19.00 hodine so strážm. Šedivým počas ktorej dňa 21. 8. 1968 o 01.05 hodine pri kontrole bodu č. 6. v úseku I. sme zistili, že sa tam objavili tanky Maďarskej Ľudovej Armády a nakoľko sme si mysleli, že zablúdili tak sme išli k nim aby sme ich usmerlili. Po príchode k tankom som sa opýtal maďarských vojakov, že kde chcú ísť načo mi odpovedali, že nám so toho nie je nič a som počul, že zahlásili nejakému veliteľovi, že sa tam nachádzame a sa pýtal, že čo snama. Na to z tanku vyskočili asi piati vojaci a nás začali odzbrojovať čo som zistil keď som sa pozrel smerom k strážm. Šedivému a som videl, že jeden z vojakov drží k jeho hlave pištoľ a druhý zozadu k jeho chrbtu oprel samopal s bodákom. Keď som toto videl tak som sa dal na útek lebo som počítal, že je ich viac a sú v presile a sám na zákrok nestačím. Na železničnej stanici som počkal na strážm. Šedivého, ktorý ku mne prišiel aso o pol hodinu a mi povedal, že mu zobrali služobnú zbraň samopal vz. 61 s 10 kusmi nábojov. Potom keď sme videli, že maďarské vojská už obsadili celé okolie odišli sme na útvar Obv. O-VB²⁸ v Šahách a to asi o 5.30 hodine dňa 21. 8. 1968 obchádzaním hlavnej cesty cez rieku Ipel aby sme zistili na útware, že čo sa vlastne robí. Po príchode na útvar sme DÚ ppráp. Koncovému zahlásili prípad a taktiež aj npor, Šafránkovi, ktorý sa na útware nachádzal ako zástupca Okr. O-VB Levice.

V Šahách dňa 21. augusta 1968

Práp. Rafaj

DOKUMENT Č. 3

1968, 21. august, Pastovce. Služobný záznam o vniknutí vojakov Maďarskej ľudovej armády do budovy Pohraničného oddelenia Verejnej bezpečnosti v Pastovciach, originál.

A ÚPN Bratislava, f. V/R 6, inv. č. 83. Situácia počas augustových udalostí v okrese Levice, s. 46.

Pohraničné oddelenie verejnej bezpečnosti
Pastovce, okres L e v i c e .

S l u ž o b n ý z á z n a m

napísaný kpt.²⁹ Ondrejom Brezovickým dňa 22. augusta 1968, ohľadne vniknutia vojakov MLR³⁰ na územie ČSSR a obsadenie budovy tunajšieho PO-VB³¹ v noci na 21. 8. 1968.

V noci z 20. na 21. 8. 1968, asi o 01.00 hod. bol som nstrážm.³² Júliusom Šiligom búchaním na dvere bytu vyrušený zo spánku a vyzvozený, že je tu náčelník pohraničnej stráže MLR z obce Vámosmikulá-Maďarsko a hovorí, že z Maďarska do ČSSR v úseku nášho PO-VB prešli tri osoby ilegálne štátnu hranicu. Keď mi toto nstrážm. Šiliga oznámil, povedal som mu, aby sa ustrojil, nakoľko bol len tak ako vstal z postele. Ja som sa mienil tiež ustrojiť, avšak v tom vošiel do predsieni môjho bytu náčelník pohraničnej stráže MLR z Vámosmikulule, ktorého poznám a s ním ešte jeden dôstojník, obidvaja ozbrojení samopalmi, ktorí mierením samopalov vyzývali, aby som sa ustrojil a šiel do kancelárie, pričom hovorili, že v Československu je kontrarevolúcia a že nám idú na pomoc. Ja som im hovoril, že v ČSSR nie je žiadna kontrarevolúcia a chcel som volať telefonicky Okr. odd. VB Levice, avšak pri siahaní rukou na sluchátko telefónu, ktorý mám zavedený na byt, mi bolo menovaným v tomto zabránené s tým, že telefonovať môžem o dve hodiny a že oni majú na toto rozkaz. Potom som sa obliekol a ako sme išli so kancelárie videl som, že na chodbách a schodoch budovy PO-VB je viac ozbrojených vojakov MLR. Po príchode do kancelárie PO-VB bol som vyzvaný, aby som, aby som dal zavolať všetkých príslušníkov. Medzitým prišiel do kancelárie nstr. Šiliga, ktorý zavolať ostatných príslušníkov PO-VB, t.j. Jána Zvolenského a strážm. Tyavodu. Poznámavam, že práp. Valko a práp. Molnár boli v službe a práp. Pástor bol doma v obci Salka. V tej dobe v kancelárii a pred kanceláriou PO-VB bolo asi 20 vojakov MLR. V kancelárii uvedení dôstojníci MLR hovorili, že v ČSSR je kontrarevolúcia a že nám vojská Varšavskej dohody prišli pomáhať. Potom som bol vyzvaný, aby som odovzdal zbrane a kde máme zbrane, keď som im povedal, že u nás každý príslušník má zbrane doma, príslušníkov pre zbrane neposlali ani sa viac zbrani nedomáhali čím sa stalo, že sme odzbrojení neboli. Neskôršie som odišiel na MNV za predsedom Júliusom Benkom, ktorého som informoval, čo sa robí a na koľko tento má v byte telefón, prípad som z jeho bytu telefonicky zahlásil dozornému Okr. odd. VB Levice.

V Pastovciach dňa 22. augusta 1968

kpt. Brezovický

29 Kapitán.

30 Maďarská ľudová republika.

31 Pohraničné oddelenie Verejnej bezpečnosti.

32 Nadstrážmajster.

DOKUMENT Č. 4

1968, 21. august, Šahy. Záznam o odobratí služobného samopalu vzor 61 orgánmi Maďarskej ľudovej armády na Obvodnom oddelení Verejnej bezpečnosti v Šahách, originál.

A ÚPN Bratislava, f. V/R 6, inv. č. 83. Situácia počas augustových udalostí v okrese Levice, s. 48.

Obvodné oddelenie VB
Šahy.

Č.j.VB- 59DU/1968

V Šahách dňa 22. augusta 1968

Okresné oddelenie VB
Levice.

Stržm. Rudolf ŠEDIVÝ HP pri PO-VB v Šahách, odobratie služobného samopalu vzor 61 s orgánmi Maďarskej ľudovej armády na hraniciach ČSSR.

Hlásim, že dňa 21. 8. 1968 o 01.05 hodine na československo-maďarských hraniciach v bode 6 v úseku I. v obvode PO-VB Šahy vykonával riadnu hraničnú službu stržm. Rudolf ŠEDIVÝ a ppráp. RAFAJ z PO-VB Šahy. Pri službe bol obkľúčený stržm. ŠEDIVÝ osádkou zatiaľ po čísle neznámeho tanku s orgánmi maďarskej ľud. armády so vztýčenými bodákmi a pritlačením pištole na spánok s výzvou, aby týmto odovzdal samopal vzor 61 s 10 nábojmi. Opodial maskovaný ppráp. RAFAJ vidiac situáciu sa neukázal, ale snažil odplaziť čo najďalej od miesta napadnutia stržm. – ŠEDIVÉHO. Po odobratie uvedenej zbrane – samopalu sa stržm. vzdialil smerom k žel. stanici v Šahách, kde sa zišiel s práp. RAFAJOM a odobrali sa spolu na útvar, kde hlásili, čo sa stalo.

Pri prepadnutí strž. ŠEDIVÉHO bolo okolo hraničnej čiary viacej tankov s osádkou maďarskej ľud. armády, ktoré potom odchádzali cez hraničný prechod z územia MLR do ČSSR smerom na Šahy.

Hliadka v danom prípade proti presile nemohla nič podniknúť. Taktiež v tomto zmlatku a v prekvapení si nezapamätala číslo tanku, ktoré v tme aj tak nebolo vidieť.

Po tomto hlásení hliadky dňa 21. 8. 1968 npor. ŠAFRANKA vyhľadal dôstojníkov maďarskej ľud. armády na hraničnom prechode, inak známych aby zariadili vrátenie uvedeného samopalu. Vrátenie sľúbili, avšak doposiaľ sa tak nestalo, nakoľko, že ani ono nevedia o ktorú osádku tanku v danom prípade ide.

Za účelom navrátenia odcudzeného samopalu bude npor. ŠAFRANKOM urobené všetko u príslušných orgánov maďarskej ľud. armády v Šahách. O kladnom výsledku danej veci ihneď budem informovať vedenie Okr. odd. VB v Leviciach.

Náčelník Obvodného odd. VB³³
kpt. Lukáčik
z. r. npor. Šafranko

DOKUMENT Č. 5

1968, 21. august, Vyškovce nad Ipľom. Služobný záznam o ozbrojenom prepadnutí budovy Pohraničného oddelenia Verejnej bezpečnosti vo Vyškovciach nad Ipľom Maďarskou ľudovou armádou, originál.

A ÚPN Bratislava, f. V/R 6, inv. č. 83. Situácia počas augustových udalostí v okrese Levice, s. 50.

ZNB – Pohraničné odd. VB Vyškovce
okres L e v i c e.

Č.j.VB: 182/1968.

Vo Vyškovciach dňa 22. 8. 1968

ZNB-Okresné odd. VB.
L e v i c e.

O z b r o j e n é prepadnutie budovy PO-VB vo Vyškovciach n/Ipľ. – hlásenie.

Počet listov:

Prílohy: ./.

Hlásim, že dňa 21. 8. 1968 o 00.30 hod., došlo k ozbrojenému prepadnutiu budovy tunajšieho PO-VB zo strany Vojsk MLR, PS-útvarom Téša. K ozbrojenému prepadnutiu došlo nasledovne:

Stálu službu vykonával nač. tunajšieho PO-VB práp. Bahýl, o 00.30 hod bolo zvončekom ktorý je namontovaný pri dverách kancelárii tunajšieho PO-VB zazvonené. Na toto zvonenie som zavolať, kto je tam, a ozval sa hlas že npr. Toth Michal z Těši. Nato som vstal s postele, obul som sa a šiel som ku dverám, znova som sa spytovať že kto je tam, dostal som odpoveď že npr. Toth z Těši. Tohto som sa spytovať, že čo sa stalo a čo chce. Odpovedal, že aby som otvoril, že mi potom povie. Po tomto dotazom, nakoľko som menovaného poznal aj po hlase, otvoril som dvere a zazrel som že proti mne stoja štyria ozbrojení vojaci so samopalmi, za opaskami po dvoch granátoch, v prilbách pod vedením npr. Totha Michala. Tento ma vyzval, že z rozkazu svojich nadriadených a na základe Varšavskej zmluvy, na požiadanie s. Dubčeka idú pomôcť našej republike. Nato sa ma ešte spytovať, že či som snimi alebo proti, že on osobne dostal rozkaz, obsadiť a odzbrojiť tunajšie PO-VB. Ja som tomuto veriť nechcel a nechcel som ho vpustiť do kancelárie, potom ma však stlačili so kancelárii PO-VB so samopalmi, kde ma obstali dvaja vojaci zo zadu a dvaja vojaci z predu. Ja som Totha vyzýval, aby ma nechal, aby som zavolať a informovať o tom mojich predstavených, odpovedal, že je to už nie možné, že som obsadený a roztrhal telefónne spojenie a odobral mi služobnú pištoľ i s opaskom. Ja som ho znovu žiadal a prosil, aby nebláznil a aby odišli nech sa nehrá. Odpovedal, že on sa nehrá, aby som sa išiel presvedčiť von že som skutočne osadený. Vyšiel som von pod sprievodom samopalov skutočne celá budova, bola obsadený guľometmi a samopalmi. Možno že to bola celá rota, alebo čata. Potom sa ma pýtal, že či už teraz verím a aby som načúval, že sa tanky, tiež pohli z hôr. Po tomto sme sa vrátili do kancelárie, kde ma vyzval, či som ochotný zavolať všetkých príslušníkov. Ja som sa ho pýtal, že z akých dôvodov toto robia a prečo mám zavolať všetkých príslušníkov a ešte sa pýtal či mám vonku hliadku, odpovedal som že nie. Znovu ma vyzval, že ak nezavolám všetkých príslušníkov, že ma odnesú a ostatné už zariadenia sami. Po tomto som súhlasil a šiel som budiť všetkých pod sprievodom samopalov npr. Totha a dvoch vojakov. Keď sme sa zišli všetci, prišli k nám i dvaja majori hovoril Toth, že sú z Budapešti. S týmito bol ešte aj jeden rotný. Z majorov, sa jeden volal Varga ostatných mená udať neviem. Títo nám povedali, že po dvoch hodinách nás pustia a môžeme sa

potom spojiť s nadriadenými a miestnymi funkcionármi. Po dvoch hodinách nám oznámili, že ešte hodinu musíme počkať. Na otázku, keď som sa pýtal, že čo by boli robili, ak by som nebol otvoril a kládol odpor, odpovedal, že mal rozkaz v takom prípade vlámať sa a na odpor použiť všetky prostriedky. O 03.45 hod. prišli znova mjr. Varga a povedal že aby sme sa nehnevali, že všetci odídu, ak budeme potrebovať pomoc, aby sme sa obrátili s plnou dôverou na nich, že sú nám ochotný pomôcť a by sme spoločne strážili hranice, tak ako doposiaľ. Podali všetkým ruky a odišli. Pištoľu, ktorá mi na začiatku prepadu bola odobratá, po zvolaní všetkých príslušníkov, bola mi vrátená.

Náčelník Pohraničného odd. VB.
/práp. Bahýl. P./

Svoju zprávu doplňujem tým, že odo dňa 21. 8. 1968 je budova tunajšieho PO-VB každú noc obsadzovaná vojskami MLR, čím sa vyvoláva značná znepokojenie a obava našich rodín.

Náčelník Pohraničného odd. VB.
/práp. Bahýl P./

Poľná kuchyňa inváznej jednotky (pravdepodobne Svit) (Zdroj: A ÚPN)

DOKUMENT Č. 6

1968, 3. september, Levice. Podmienky Miestneho vojenského veliteľstva Maďarskej ľudovej armády v Leviciach, na stiahnutie svojich jednotiek z mesta Levice, originál.

A ÚPN Bratislava, f. V/R 6, inv. č. 83. Situácia počas augustových udalostí v okrese Levice, s. 52.

Miestne vojenské veliteľstvo L e v i c e

Podklady a pravidlá spolupráce medzi Miestnym vojenským veliteľstvom a Okresným oddelením Zboru národnej bezpečnosti v Leviciach

Miestne vojenské veliteľstvo zhodnotilo prácu Okresného oddelenia ZNB a podriadených obvodných oddelení o vývine situácie na úseku bezpečnosti. Na základe toho sa rozhodlo odvolať z OO – ZNB³⁴ a Mestského oddelenia v Leviciach svoje vojenské jednotky, ak veliteľstvá jednotlivých oddelení budú pracovať podľa nižšie uvedených pravidiel spolupráce:

- 1/ Dodržiavať zásady vyplývajúce z moskovskej dohody,³⁵ ako jediné východisko v súčasne politickej situácii, zabezpečiť ich neodkladné splnenie. Prevychovať príslušníkov ZNB v duchu marxistického výkladu proletárskeho internacionalizmu.
- 2/ Zabrániť rozširovanie letákov, vypisovanie hesiel a rôznych štvavých materiálov proti ZSSR a spojeneckých armád Varšavskej zmluvy. Zakročiť voči osobám prevádzajúcim hore uvedené trestné činy.
- 3/ Zabezpečiť za každých okolností splnenie bezpečnostných opatrení a vládou vydaných všetkých nariadení, ktoré slúžia ku konsolidácii života. Proti porušovateľom zákona zakročiť podľa platných zákonných predpisov.
- 4/ Na území okresu zaručia bezpečnosť, bezprostredne zakročia proti osobám porušujúcim verejný poriadok.

34 Okresné oddelenie Zboru národnej bezpečnosti.

35 Protokol z rokovania delegácií Československa a Sovietskeho zväzu, ktoré sa konalo v dňoch 23. až 26. 8. 1968 v Moskve, známy aj ako Moskovský protokol. Za československú stranu sa rokovaní zúčastnila delegácia, ktorá sa skladala z členov: Ludvík Svoboda, Gustáv Husák, Martin Dzúr, Bohuslav Kučera, Vasil Biľak, Alois Indra, Jan Piller. K oficiálnej delegácii boli pripojení aj internovaní funkcionári Alexander Dubček, Jozef Smrkovský, Josef Špaček, Bohumil Šimon, František Kriegel a Oldřich Černík. Po dvoch dňoch rokovaní sa k československej delegácii pripojili ešte ďalší predstavitelia Komunistickej strany Československa Oldřich Švestka, Milouš Jakeš, Jozef Lenárt, Emil Rigo, František Barbírek a Zdeněk Mlynář. Za Sovietsky zväz sa rokovaní zúčastnila trinásťčlenná oficiálna delegácia vládnych činiteľov na čele s Leonidom Brežnevom. Protokol stanovil v 15 bodoch podmienky budúceho vnútropolitického smerovania Československa. Medzi jednotlivými bodmi, na ktoré sa odvoláva aj veliteľ Miestneho vojenského veliteľstva Maďarskej ľudovej armády, bola aj otázka dĺžky zotrvania jednotlivých armád Varšavskej zmluvy na území Československa. Tie podľa protokolu nemali zasahovať do vnútropolitických záležitostí republiky, avšak ich prítomnosť bola podmienená „odstránením ohrozenia socializmu v ČSSR a bezpečnosti krajín socialistického spoločenstva“. Odchod a zmena dislokácie armád Varšavskej zmluvy z miest a obcí mala byť uskutočnená iba tam, kde miestne bezpečnostné zložky dokázali svojimi prostriedkami zabezpečiť poriadok. Presun okupačných síl z miest a obcí mal byť podľa protokolu uskutočnený do jestvujúcich vojenských objektov, ako boli kasárne, cvičné priestory a vojenské oblasti. Podmienky úplného odsunu okupačných vojsk jednotlivých krajín mali byť podľa protokolu dohodnuté medzivládnyimi zmluvami medzi Československom a danou vládou. Pozri *Protokol o jednaní delegácie ČSSR a SSSR (tzv. Moskovský protokol)* [online]. [cit. 2019-05-28]. Dostupné na: http://www.totalita.cz/txt/txt_prot_mosk_1968.php

- 5/ Na zabezpečenie verejného poriadku v záujme zamedzenia prípadného neoprávneného použitia zbraní, rozdávaní letákov, bezpečnostné orgány zabezpečia hliadkovanie v maximálnej miere. Na cestách prevádzať sústavne cestné kontroly motorových vozidiel a iných dopravných prostriedkov.
- 6/ V záujme zabezpečenia verejného poriadku na území okresu úzko spolupracovať s ĽM.³⁶
- 7/ V prípade rozsiahleho narušovania verejného poriadku požiadať o pomoc od Československej armády.
- 8/ Pravidelne informovať miestne vojenské veliteľstvo o:
 - politických trestných činoch
 - zhromaždeniach
 - štrajkoch, atď.

V Leviciach dňa 3. septembra 1968.

Náčelník OO ZNB:
mjr.³⁸ Podoba

Náčelník MO ZNB.³⁷
kpt. Filipiak

pplk.³⁹ Kovács István
náčelník
miest. voj. veliteľstva⁴⁰

Peter Mikle • Activities of Selected Border Units and Border Departments of the People's Police during Events of August 1968

The year 1968 was one of the most significant milestones in the history of Czechoslovakia. The desire of the whole society after a change could be fully seen both in the political and social life in the country. The change had impact also on the attitude towards Border Guards and measures related to border points. The efforts for a reform and repair of the socialism, however, was not acceptable from the foreign political aspect, especially for the Soviet Union. This period of the history called as the Prague Spring culminated in the occupation of the Czechoslovakia's territory by five Warsaw Pact armies. The armies of the Soviet Union, German Democratic Republic, Polish People's Republic, Bulgarian People's Republic and Hungarian People's Republic. Report on the activities of the Hungarian People's Army on the territory of Slovakia have been preserved also in archive sources located in the Archive of the Nation's Memory Institute. We have selected the most interesting cases describing how the army entered in the territory of Czechoslovakia during first hours of the invasion. These reports are a precious information source for researchers, as these are first level information with no corrections or adjustments written by higher command bodies on the way how the 'Fraternal army' arrived to liberate Czechoslovakia. The information on operations of the Hungarian People's Army in the territory of Czechoslovakia in August 1968 are not well processed, and so thanks to sources like these a researcher gets a better picture about the activities of the Army.

Mgr. Peter Mikle (1988)

Archívničtvo a pomocné vedy historické vyštudoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V súčasnosti je pracovníkom Archívu ÚPN na Oddelení bádateľne a knižnice. Venuje sa činnosti pohraničnej stráže na Slovensku v období od roku 1945 do roku 1989.

- 36 Ľudové milície.
- 37 Miestne oddelenie Zboru národnej bezpečnosti.
- 38 Major.
- 39 Podplukovník.
- 40 Miestne vojenské veliteľstvo.

ČERVENÍ KMÉRI A GENOCÍDA V KAMBODŽI

FRANTIŠEK STRAPEK

V roku 2019 si pripomínáme 40. výročie pádu jedného z najkrvavejších totalitných režimov na svete – vlády Červených Kmérov. Paradoxom zostáva, že komunistov porazili komunisti. Vpád vietnamských jednotiek do Kambodže a dobytie hlavného mesta, Phnom Penh, dali definitívnu bodku za 4-ročným vyčíňaním Pol Potovej¹ vlády. Moci sa chopili provietnamsky orientovaní komunisti. To upevnilo vzťahy Kambodže nielen s Vietnamom, ale aj s krajinami sovietskeho bloku. ČSSR nebola výnimkou a zapojila sa do obnovy rozvrátenej kambodžskej ekonomiky, zdravotníctva a školstva. Po roku 1989 sa vietnamské vojská z Kambodže stiahli, v krajine sa následne uskutočnili parlamentné voľby a z exilu sa vrátil aj staronový kráľ Norodom Sihanouk.²

Krvavé obdobie vlády Červených Kmérov však zaujíma svet aj s odstupom času. S nástupom nového milénia vzniklo viacero zaujímavých odborných publikácií, ako aj reportáží venujúcich sa problematike genocídy v Kambodži.³ Na konci roku 2018 médiá⁴ sprostredkovali správu, že kambodžský súdny tribunál podporo-

vaný OSN opätovne stanovil doživotné tresty pre dvoch bývalých čelných predstaviteľov Červených Kmérov – Nuon Chea, hlavného ideológa režimu, a Khieu Samphana, niekdajšieho prezidenta Demokratickej Kampučie.⁵ Hlavného vodcu Pol Pota sa postaviť pred súd nepodarilo, zomrel v roku 1998. Čo všetko však stálo za touto ge-

nocídou? Skutočne to bola len hrstka dogmatických bláznov, ktorí „slepó“ razili cestu komunizmu?

SITUÁCIA PRED PREVRATOM Z ROKU 1970

V 19. storočí sa Kambodža dostala do područia Francúzska. Ako zámienku vytvorenia „naráznikovej“ zóny medzi

- 1 Pol Pot, vlastným menom Saloth Sar (19. 5. 1928 – 15. 4. 1998) sa pôvodne mal stať budhistickým mníchom, no už v mladosti patrili k stúpencom vietnamského komunistu Ho Či Mina. Počas 2. svetovej vojny vstúpil do Komunistickej strany Indočíny a v roku 1949 odišiel študovať do Paríža. V roku 1953 sa vrátil do Kambodže a od roku 1963 žil na severe krajiny, kde sa stal popredným funkcionárom Komunistickej strany Kampučie. Po prevzatí moci Červenými Kmérmi v roku 1975 sa stal mužom č. 1 nového režimu. Keď do Kambodže v roku 1979 vpadla vietnamská armáda, ušiel do džungle, kde sa skrýval do svojej smrti. KIERNAN, Ben. *The Cambodian Genocide, 1975–1979*. In: TOTTEN, Samuel, PARSONS, William, eds. *Centuries of Genocide. Essays and Eyewitness Accounts*. New York: Routledge, 2013, s. 318 – 319.
- 2 Norodom Sihanouk (31. 10. 1922 – 15. 10. 2012) sa stal kľúčovou osobnosťou Kambodže počas a aj po vojne vo Vietname. V priebehu rokov pôsobil ako kambodžský kráľ, hlava štátu a zvolený premiér. Rovnako ako ostatní príslušníci indočínskej elity, získal aj on francúzske vzdelanie, najskôr v kambodžskom hlavnom meste v Phnom Penh, neskôr v Saigone a v Paríži. Sihanouk sa stal kráľom v roku 1941 po smrti jeho starého otca, kráľa Monivonga. Francúzsky koloniálny režim sa nazdával, že Sihanouk, podobne ako jeho predchodcovia, bude ľahko manipulovateľnou bábkou. Namiesto toho sa však ukázalo, že ide o politicky šikovného vodcu, ktorý zabezpečil krajine väčšiu autonómiu a priviedol Kambodžu na cestu k nezávislosti. LLEWELLYN, Jennifer, THOMPSON, Steve. *Norodom Sihanouk* [online]. [cit. 2019-04-05]. Dostupné na: <https://alphahistory.com/vietnamwar/norodom-sihanouk/>
- 3 Prevažná väčšina z nich je na našom trhu dostupná v anglickom jazyku. Spomeňme napríklad FAWTHROP, Tom, JARVIS, Helen. *Getting Away with Genocide? Cambodia's Long Struggle against the Khmer Rouge*. London: Pluto Press, 2004; SHORT, Philip. *Pol Pot – The History of a Nightmare*. London: John Murray, 2005; TOTTEN, S., PARSONS, W., eds. *Centuries of Genocide. Essays and Eyewitness Accounts*; Z francúzskych autorov sú to napríklad BRUNETEAU, Bernard. *Le siècle des génocides. Violences, massacres et processus génocidaires de l'Arménie au Rwanda*. Paríž: Armand Colin, 2004; DERON, Francis. *Le Procès des Khmers rouges. Trente ans d'enquête sur le génocide cambodgien*. Paríž: Gallimard, 2009; LOCARD, Henri. *Pourquoi les Khmers rouges*. Paríž: Éditions Vendémiaire, 2013; V slovenčine nedávno vyšla historická reportáž IDLING, Peter. *Pol Potov úsmev*. Žilina: Absynt, 2017.
- 4 Pozri napríklad ELLIS-PETERSEN, Hannah. *Khmer Rouge leaders found guilty of genocide in Cambodia's 'Nuremberg' moment* [online]. [cit. 2018-30-11]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/16/khmer-rouge-leaders-genocide-charges-verdict-cambodia>
- 5 Názov Kambodže od januára 1976, ktorý schválila Komunistická strana Kampučie. Rozdelená bola do 6 správnych celkov, tzv. hlavných zón a 32 regiónov, ktoré zahŕňali ešte okresy a podokresy a jednotlivé dediny. KIERNAN, B. *The Cambodian Genocide*, s. 321. Slovo „Kampučia“ predstavuje kmérsku výslovnosť po francúzšteného termínu „Cambodge“, ktorý pochádza zo sanskritu. MARGOLIN, Jean-Louis. Kambodža – v krajine zarážajúceho zločinu. In: COURTOIS, Stephane a kol. *Čierna kniha komunizmu*. Bratislava: Agora, 1999, s. 679.

ich vietnamskými územiami, Britmi ovládanou Barmou (dnešné Mjanmarsko) a nezávislým Siamom (dnešné Thajsko), Francúzi sústredili svoj politický vplyv na dvore kambodžského kráľa Norodoma. Kráľ, starý otec budúceho panovníka, princa Norodoma Sihanouka, súhlasil s protektorátnou formou francúzskej vlády a stal sa viac-menej francúzskym vazalom.⁶ Ako aj inde vo svete, tak aj tu Francúzi v rámci svojho koloniálneho panstva nedopatrením podporili národnostné aspirácie Kambodže prostredníctvom ekonomického vykorisťovania, politickej podriadenosti, ale aj snahou francúzskych učencov „oživiť históriu Kambodže“.⁷ Toto učenie pozdvihlo hrdosť Kmérov na ich minulosť a poskytlo ideologický základ pre dosiahnutie nezávislosti kmérskeho národa.⁸

Ďalším zásadným podielom Francúzska na kmérskom nacionalizme bolo udeľovanie štipendií pre Kambodžanov, ktorí dostali možnosť študovať v Paríži. V 50. rokoch 20. storočia bolo francúzske hlavné mesto doslova presiaknuté revolučným nadšením rôznych mládežníckych hnutí francúzskych kolónií. Povojnová doba sa taktiež stala základom pre prostredie bez politického prenasledovania, ktoré zaručene prišlo aj revolúciám Tre-

Sihanouk (druhý sprava) na fotografii z roku 1973 s popredným predstaviteľom Červených Kmérov, Khieu Saphanom (tretí zľava) (Zdroj: www.media.npr.org)

tieho sveta.⁹ Vláda princa Norodoma Sihanouka sa stavala do pozície anti-kolonialistov a inklinovala k politickej neutralite. Mnohí z bývalých študentov, ktorí sa vracali z Francúzska a Európy, sa združovali v Komunistickej strane Indočíny spájajúcej komunistické hnutia Vietnamu a Kambodže. Napätie v rámci strany však čoskoro viedlo k vytvoreniu dvoch krídiel – vietnamského a kambodžského. Po vietnamskom víťazstve nad Francúzmi v bitke pri Dien Bien Phu z roku 1954, ktorá prakticky znamenala ko-

niec Indočínskej vojny,¹⁰ a po podpise Ženevských dohôd, sa príslušníci Viet Minhu¹¹ z Kambodže stiahli. Pri svojom odchode však rozstiepli členskú základňu kambodžských komunistov, keď presunuli do Vietnamu asi tisíc jej členov a zhruba ďalších tisíc zanechali v Kambodži – okrem iných aj Pol Pota a budúce jadro vedúcich predstaviteľov Červených Kmérov.¹²

V roku 1966 Sihanoukova vláda prostredníctvom polície potichu uplatňovala kampaň zameranú proti komunistom na vidieku a uskutočnila

6 JONES, Adam: *Genocide. A comprehensive Introduction*. New York: Routledge, 2006, s. 186.

7 BECKER, Elizabeth: *When the War Was Over – Cambodia and the Khmer Rouge Revolution*. New York: Public Affairs, 1998, s. 37.

8 Kméri sú štátotvorným národom Kambodže, pričom tvoria 91 % jej populácie. K ďalším významnejšie zastúpeným národom v krajine patria Vietnamci 3 %, Číňania 1 % a k zvyšným 5 % sa radia ďalšie menšie etnické skupiny obyvateľstva. *Ethnic groups in Cambodia* [online]. [cit. 2019-04-05]. Dostupné na: <https://www.worldatlas.com/articles/ethnic-groups-in-cambodia.html>

9 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 186.

10 V roku 1945, kedy bolo územie bývalých francúzskych kolónií (tzv. Indočina – Kambodža, Laos a Vietnam) oslobodené od japonskej okupácie, Francúzi plánovali v tejto oblasti obnoviť svoju koloniálnu zvrchovanosť. Avšak už 2. 9. 1945 došlo k vyhláseniu nezávislosti Vietnamu, ktoré iniciovalo vedenie Viet Minhu na čele s Ho Či Minom. Jednotky Viet Minhu najskôr ovládali iba časť severu krajiny, no postupne prenikali aj na juh, kde dovtedy dominovali francúzske jednotky. Partizánsky spôsob boja, dobrá znalosť terénu a do istej miery aj víťazstvo komunistov v Číne zabezpečili vojenské úspechy Viet Minhu, ktoré v konečnom dôsledku viedli k porážke Francúzska, vo vojne finančne podporovaného USA v snahe zastaviť šírenie komunizmu v Ázii. Kambodža a Laos získali úplnú nezávislosť, Vietnam bol napokon v roku 1955 rozdelený na dva štáty – komunistický Severný Vietnam (tzv. Vietnamská demokratická republika) pod vedením Ho Či Mina a Južný Vietnam (Vietnamská republika) na čele s proamerickou vládou. KAMENICKÝ, Miroslav – MRVA, Ivan – TONKOVÁ, Mária – VALACHOVIČ, Pavol. *Lexikón svetových dejín*. Bratislava: SPN, 2003, s. 210 – 211.

11 Viet Minh predstavoval jednu z viacerých vietnamských skupín, ktoré bojovali proti francúzskej koloniálnej vláde. Časom sa vyvinul do významného politického hnutia a vojenskej sily, dostatočne silnej na to, aby porazil Francúzov. LLEWELLYN, Jennifer, SOUTHEY, Jim, THOMPSON, Steve. *Viet Minh* [online]. [cit. 2019-04-05]. Dostupné na: <https://alphahistory.com/vietnamwar/viet-minh/>

12 Pomenovanie Červení Kméri dostali komunistickí partizáni na severe Kambodže, ktorých tak nazval vtedajší vládca krajiny Norodom Sihanouk. TERNON, Yves. *Genocidy XX. stololetí*. Praha: Themis, 1997, s. 174.

tvrdý zásah voči členom mestskej ľavice, ktorú sa jej nepodarilo získať na svoju stranu. Severovietnamský režim Ho Či Mina sa rozhodol podporiť politicky neutrálneho Sihanouka, a, naopak, nepodporil vzburu svojich komunistických „bratov“ z Kambodže. Komunisti z Vietnamskej demokratickej republiky (ďalej VDR) považovali totiž Sihanouka za akúsi „bariéru“ proti americkej dominancii v juhovýchodnej Ázii, a preto ho vnímali za spojenca vietnamských národných snáh. Naproti tomu vedenie kambodžských komunistov na čele s Pol Potom považovalo Sihanouka za spojencu USA. Z tohto dôvodu sa Červení Kméri rozhodli zanechať svoju politickú činnosť v mestách a vymenili ju za ozbrojený zápas na odľahlom vidieku, kde mohli bez Sihanoukovho vedomia rozvíjať svoje revolučné plány.¹³

Prvý partizánsky oddiel Červených Kmérov vznikol na severovýchode krajiny. Miestne kmene z horských oblastí zostávali dlhodobo vládou ponížované a utláčané. Pre Pol Pota a jeho druhov to znamenalo príležitosť na získanie ľahko ovplyvniteľnej masy, ktorú mohli využiť v boji. Vysokohorské prostredie navyše vytváralo vhodné podmienky na gerilu – nepreniknuteľný terén a nedotknuteľná základňa,

poslúžili ako miesto, kam sa mohli po útoku rýchlo stiahnuť.¹⁴

VOJNA A REVOLÚCIA

Po americkej invázii do Južného Vietnamu¹⁵ v roku 1965 sa ozbrojený konflikt preniesol aj do Kambodže. Vláda Severného Vietnamu totiž posielala zásoby pre partizánov Frontu národného oslobodenia, operujúceho v Južnom Vietname, po tzv. Ho Či Minovej ceste, ktorá viedla cez Laos, ale aj východné územie Kambodže. Keď USA túto cestu bombardovali, zasiahli aj oblasti Kambodže a zároveň zatlačili jednotky Vietkongu ešte viac do vnútrozemia Kambodže. Severovietnamci, uprednostňujúc vlastné záujmy, nabádali svojich komunistických spojencov z Kambodže najskôr k zdržanlivosti. Avšak, keď sa v roku 1970 vojna rozšírila naprieč celou Kambodžou a vzrástol aj vietnamsky vplyv v krajine, Ho Či Minov režim poskytol Červeným Kmérom silnú podporu, napríklad aj v podobe vojenského vycvikú.¹⁶

Severovietnamská okupácia pohraničných oblastí Kambodže vyvolala dve zásadné reakcie USA. Prvá, ktorá prišla v roku 1970, spočívala v americkej podpore prevratu proti vláde princa Sihanouka, vnímaného z pohľadu Spojených štátov ako nebezpečného

socialistu a šíriteľa politiky neutrálnosti. Po vojenskom puči bol nahradený Lon Nolom, jeho bývalou „pravou rukou“ a veliteľom armádnych síl Kambodže, ktorý založil Kmérsku republiku.¹⁷ Generál Lon Nol bol náboženským fanatikom, ktorý veril, že „budhistické učenie, rasová cnosť a moderná veda urobia z Kmérov nezlomný národ“.¹⁸

Lon Nol sa podľa očakávaní odplatil svojim mecenášom tým, že „otvoril dvere“ americkej a juhovietnamskej invázii vlastnej krajiny, ktorá trvala tri mesiace.¹⁹ Význam tohto činu následne prekonal druhá americká reakcia, keď došlo v 1970 k zvýšeniu intenzity kobercových náletov, ktoré sa najskôr začali proti vietnamským úkrytom v pohraničných oblastiach Kambodže ešte v roku 1969. Počas rokov 1969 – 1973, keď americké bombardovanie Kambodže dosiahlo svoj vrchol, bolo na vidieckej oblasti krajiny zhodených viac ako pol milióna tón bômb.

Dopad rozhodnutia, zbombardovať celú krajinu, bol ohromujúci. Desiatky až stovky tisíc Kambodžanov bolo zabitých.²⁰ Keď sa vidiečania, ktorí sa pri náletoch náhodou ocitli mimo svojich obydli, vrátili domov, nenašli nič iba prach a bahno zmiešané so spálenými a zakrvavenými časťami ľudských

13 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 187 – 188.

14 TERNON, Yves: *Genocidy XX. stololetí*, s. 174.

15 O zjednotení Vietnamu sa malo rozhodnúť na základe ženevských mierových dohôd (1954) do dvoch rokov v slobodných voľbách pod medzinárodnou kontrolou. Voľby sa však nekonali a bolo zrejmé, že Severný Vietnam (VDR) bude chcieť krajinu zjednotiť násilnou cestou s tým, že celý Vietnam bude komunistický. Od roku 1956 začali na území Južného Vietnamu (VR) operovať jednotky Vietkongu (vojenské krídlo Frontu národného oslobodenia Južného Vietnamu – FNO), využívajúc partizánsky spôsob boja, zastrašovanie a ideologické spracovávanie obyvateľstva. V Južnom Vietname začali pôsobiť americkí vojenský poradcovia, ich počet sa v roku 1963 zvýšil na 15-tisíc. Eskalácia vojenského konfliktu nadobudla rýchle tempo po incidente v Tonkinskom zálive, kde severovietnamské lode údajne zaútočili na americké torpédoborce. Prvé americké bojové jednotky dorazili vo februári 1965. Na územie VR začali prenikať regulárne útvary severovietnamskej armády (Vietnamská ľudová armáda – VĽA). Vinou USA a VDR sa tak občianska vojna zmenila na intervenčnú. DRAGÚŇ, Stanislav. Od ofenzívy Tet po porážku. *Historická revue*, roč. 23, 2012, č. 2, s. 6 – 7.

16 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 188 – 189.

17 CRIBB, Robert. Political Genocides in Postcolonial Asia. In: TOTTEN, S., PARSONS, W., eds. *Centuries of Genocide. Essays and Eyewitness Accounts*, s. 460.

18 CHANDLER, David. *The Tragedy of Cambodian History – Politics, War and Revolution since 1945*. New Haven: Yale University Press, 1991, s. 205.

19 Prevrat, invázia, ako aj následné bombardovanie Kambodže sú hodnoverne opísané v práci SHAWCROSS, William. *Sideshow – Kissinger, Nixon, and the Destruction of Cambodia*. New York: Cooper Square Press, 2002.

20 FAWTHROP, T., JARVIS, H. *Getting Away with Genocide? Cambodia's Long Struggle against the Khmer Rouge*, s. 245.

tiel.²¹ Okrem ľudských obetí bolo následkom bombardovania zničené aj veľké množstvo obrábanej pôdy. Mnoho Kambodžanov bolo podvyživených a hromadnému hladovaniu sa zabránilo len vďaka potravinovej pomoci amerických dobročinných organizácií. Americké bombardovanie bezbranného obyvateľstva, zrejme genocída sama o sebe, bezpodmienečne však „jedna z najagresívnejších útokov vojnových konfliktov moderných dejín“, sa stalo najdôležitejším faktorom, ktorý priviedol k moci Červených Kmérov.²² Spúšť po bombardovaní a masaker civilného obyvateľstva sa totiž stal ich nástrojom propagandy pre získavanie nových prívržencov, a zároveň ospravedlnením ich krutej a radikálnej politiky.²³

Na základe parížskych mierových dohôd²⁴ z roku 1973 severovietnamské jednotky opustili Kambodžu, no vojenský odpor voči Lon Nolovmu režimu v tom čase už dlhšie viedli aj tak Červení Kméri. Skúsené jednotky Červených Kmérov, vybavené zbraňami z VDR a dobre vycvičené, predstavovali reálnu hrozbu. Proti nim stála zdecimovaná a z polovice vyhladovaná vládna armáda. Netrvalo dlho a Červení Kméri už obliehali hlavné mesto Phnom Penh a iné vý-

znamné mestá krajiny. V čase týchto revolučných bojov sa už na mnohých miestach vidieka, ktoré boli pod kontrolou Červených Kmérov realizovala prvá fáza aplikácie ich osobitej, avšak mimoriadne pustošivej ideológie.²⁵

Politika a ideológia nového režimu V druhej polovici 70. rokov 20. storočia napredoval v celom svete rozvoj masovokomunikačných prostriedkov. Neplatilo to však pre Pol Potovu Kambodžu, kde zavládlo doslova hrobové ticho. Krajina bola z vnútra aj z vonka izolovaná od okolitého sveta. Jej hranice boli zavreté, všetky susedné štáty vojensky napadnuté, cudzie jazyky zakázané, ambasády a tlačové agentúry z krajiny vypudené, miestne noviny a televízia zrušené, rádiá a bicykle skonfiškované, pošta a telefónne spojenie zadržané. Kambodžania sa dokonca medzi sebou nemohli ani priveľmi rozprávať. Rýchlo totiž pochopili, že akýkoľvek prejav vedomostí alebo zručností, nesúci znaky zahraničného vplyvu, znamenal „šialenstvo“ a bol prísne trestaný. Ľudská komunikácia sa tak v krajine obmedzila iba na každodenné inštrukcie a príkazy.²⁶

Podobne ako mnoho iných komunistických revolúcií, aj prevrat Červených Kmérov bol charakteristický

hlboko zakorenenou nenávisťou voči „triednym nepriateľom“. Perzekúcie Pol Potovej vlády sa zameriavali na bohatých ľudí, odborníkov (aj tých, ktorí sa vrátili zo zahraničia pomôcť novému režimu), „imperialistické bábky“ (amerických kolaborantov a ich bývalý režim v Phnom Penhe) a vzdelancov. Z tohto dôvodu sa represálie dotkli v prevažnej miere mestského obyvateľstva. „Nepriatelia kambodžského ľudu“ však neboli vymedzení len na základe vzdelania a politického presvedčenia, ale aj etnickej príslušnosti.²⁷ Červení Kméri zabíjali aj príslušníkov etnických menšín – Vietnamcov, Číňanov či moslimských Čamov.²⁸ V neposlednom rade sa krutosť nového režimu ukázala aj proti náboženským skupinám, ktoré „nešli s dobou“ a nepodriadili sa pseudonáboženstvu Červených Kmérov. Poslednou prenasledovanou skupinou sa stali mnohí predstavitelia nového režimu, ktorí boli obvinení z rozvracačskej činnosti a zrady revolúcie.

Ďalšou charakteristickou zložkou ideológie režimu Červených Kmérov, ako aj iných kambodžských nacionalistov sa stala túžba obnoviť zašlú slávu ríše Angkor.²⁹ Ako to už pri šovinistickom nacionalizme býva zvykom,

21 POWER, Samantha. *A problem from Hell – America and the Age of Genocide*. New York: Basic Books, 2002, s. 94.

22 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 189.

23 KIERNAN, B. *The Cambodian Genocide*, s. 327.

24 Dňa 27. 1. 1973 USA, Južný Vietnam, Front národného oslobodenia Južného Vietnamu (FNO) a Severný Vietnam formálne podpísali v Paríži „Dohodu o ukončení vojny a obnovení mieru vo Vietname“. Vzhľadom na neochotu Južného Vietnamu uznať provizórnu revolučnú vládu FNO, všetky zmienky o nej boli obmedzené na dvojstrannú verziu dokumentu podpísaného Severným Vietnamom a USA. Južný Vietnam figuroval na samostatnom dokumente, v ktorom sa nenachádzala zmienka o vláde FNO. Stalo sa tak pre dlhoročné odmietanie Saigonu (hlavné mesto Južného Vietnamu) uznať FNO ako legitímneho účastníka diskusií o ukončení vojny. Dohoda zahŕňala prímerie v celom Vietname. Okrem toho sa USA dohodli na stiahnutí všetkých amerických vojakov a poradcov, ako aj na demontáži všetkých amerických základní do 60 dní. Na oplátku Severný Vietnam súhlasil s prepustením všetkých amerických a iných vojnových zajatcov. Obe strany sa navyše dohodli na stiahnutí všetkých vojakov z Laosu a Kambodže a na zákaze zakladania základní a pohybu vojsk cez tieto krajiny. *Paris Peace Accords Signed* [online]. [cit. 2019-04-05]. Dostupné na: <https://www.history.com/this-day-in-history/paris-peace-accords-signed>

25 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 190.

26 KIERNAN, B. *The Cambodian Genocide*, s. 320.

27 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 190.

28 CRIBB, R. *Political Genocides*, s. 462.

29 Toto kráľovstvo patrilo v 14. storočí k najmocnejším štátom na polostrove Západnej Indie a územie Kambodže bolo jeho súčasťou od 9. do 15. storočia. Jeho prosperitu zaisťovalo otrokárstvo, ktoré umožňovalo obhospodárenie čoraz väčších zavlažovacích polí, a tým zvyšovalo výnos z pôdy. Kráľ bol uctievaný ako boh, fungoval prísny trestný systém a obyvateľstvo bolo sociálne diverzifikované na chudobných vidiečanov a bohatých mešťanov. V 15. storočí okupoval kráľovstvo Siam (Thajsko). TERNON, Y. *Genocidy*, s. 171.

Príslušník Červených Kmérov prikazuje vlastníkom obchodov, aby opustili svoje prevádzky v hlavnom meste Kambodže, Phnom Penhe, 17. apríla 1975 (Zdroj: www.external-preview.redd.it)

územné nároky odzrkadľujú vrchol moci, ktorý národ dosiahol v minulosti. Pol Pot a jeho najbližší spolupracovníci zrejme verili, že si môžu nárokovať „stratené“ kambodžské územia, tzv. Kampučie Krom v južnom Vietname.³⁰ Územné snahy sa zároveň spájali s veľkým strachom a nenávisťou voči etnickým Vietnamcom, ktorých vnímali jednak ako dávnych nepriateľov, a jednak ako zradcov kambodžského komunizmu.

Rasizmus a xenofóbia sa stali základom politiky vyvražďovania, ktorej prvou obeťou sa mala stať vietnamská menšina žijúca v Kambodži. Červení Kméri považovali etnických Vietnamcov za vnútorných nepriateľov, ohrozujúcich prežitie kmérskeho národa. Obyvateľstvo z historických území Kambodže – Kmér Krom – mal čakať rovnaký osud. Koniec koncov snaha obnoviť ríšu Angkor viedla k opakovaným vpádom kmérskeho národa

do Vietnamu v rokoch 1977 a 1978. To sa pre Pol Potov režim stalo nakoniec osudným, lebo Vietnam zareagoval ofenzívne a pri invázii do Kambodže zvrhol vládu Červených Kmérov.

Okrem vyššie uvedených špecifik ideológie režimu Červených Kmérov možno hovoriť aj o podpore výhradne roľníckeho spôsobu života, antiurbanizmu a tzv. primitivizmu. Roľníci boli podľa Červených Kmérov strážcami „pravej a čistej“ Kambodže, ktorí ju chránili pred cudzími a kozmopolitnými obyvateľmi miest. Predstava Červených Kmérov o vidieckom ľude však bola od samého začiatku mylná. Pol Potov režim totiž zaútočil na tri základné zložky roľníckeho života: náboženstvo, pôdu a rodinu. Červení Kméri zavrhlí roľnícku oddanosť k budhizmu, pripisovali roľníkom túžbu po kolektivizácii poľnohospodárstva, ktorá bola pre nich viac než cudzia, obnovili vekmi nenávidenú nútenú

prácu a snažili sa narušiť a rozbiť rodiny. Najtvrdšie prvky ideológie režimu boli zrejme ovplyvnené životom kmeňov z východných oblastí Kambodže, s ktorými v revolučnom období žili v džungli vedúci predstavitelia Červených Kmérov.³¹ Príslušníci týchto kmeňov na začiatku poskytli Pol Potovi a jeho druhom útočisko i obživu a neskôr sa aj aktívne zapojili do kampane proti Lon Nolovmu režimu.³²

Podobne ako nacisti, aj Červení Kméri vyjadrovali svoj rasizmus prostredníctvom chorobného zdôrazňovania rasovej čistoty. Od Sovietov zase prebrali spájanie čistoty s triednym pôvodom a neochvejnou vernosťou k revolučným princípom a metódam. Za rozhodujúcu zložku považovali sebaovládanie, ktoré bolo prejavom revolučného zánietenia a sebaobety. Najzásadnejším faktorom zo všetkých však aj tak zostával militarizmus. Režim Červených Kmérov ho využíval po celú dobu svojej existencie, napríklad pri násilnej evakuácii miest, nútení obyvateľstva vstupovať do ekonomických programov organizovaných s vojenskou disciplínou. V administratíve pri spoliehaní sa skôr na armádne sily ako na civilné kádre a presadzovaní politických rozhodnutí, keď namiesto logických vysvetlení bola použitá hrubá sila.³³

Jednotky Červených Kmérov sa zmocnili hlavného mesta, Phnom Penh, 17. apríla 1975.³⁴ Po pár hodinách od svojho príchodu do hlavného mesta zhromaždili dva milióny jeho obyvateľov, aby ich deportovali na vidiek. Mnoho z deportovaných smerovalo do svojich bývalých domovov, kde sa mali venovať svojmu predošlému spôsobu života, pričom išlo zväčša o utečencov z vidieckych

30 V tom čase už išlo o južné územie zjednoteného Vietnamu pod nadvládou komunistov. Juhovietnamské hlavné mesto Saigon sa nakoniec vzdalo bez boja 30. 4. 1975 po zničujúcom postupe severovietnamskej armády a v roku 1976 vznikla Vietnamská socialistická republika s hlavným mestom Hanoi.

31 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 190 – 191.

32 TERNON, Y. *Genocidy*, s. 174.

33 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 192.

34 CRIBB, R. *Political Genocides*, s. 460 – 461.

Deti sa učia pravidlá Červených Kmérov (Zdroj: www.worldschildrensprize.org)

oblastí zasiahnutých vojnou, ktorí našli útočisko v meste. Väčšiu skupinu deportovaných však tvorilo pôvodné mestské obyvateľstvo, ktoré čakal na vidieku „nový“ život, plný represálií a núdze. Podobný osud stretol aj iné mestá a ich obyvateľov po celej krajine. Ako zámienka pre deportáciu všetkých obyvateľov miest poslúžila Červeným Kmérom hrozba leteckého útoku USA na kambodžské mestá. Vedúci predstavitelia Červených Kmérov následne svetovej verejnosti oznámili, že išlo o humanitárny čin, pretože sa americká potravinová pomoc pre preplnené kambodžské mestá skončila a „obyvateľstvo muselo ísť tam, kde bolo jedlo“.³⁵ Toto ospravedlnenie však bolo protichodným tvrdením Červených Kmérov, ktorí zanovito hlásali, že krajina je sebestačná a jedlo ako aj inú pomoc zo zahraničia odmietali.

Dôvod presunu mestského obyvateľstva na vidiek pramenil zo samotnej ideológie Červených Kmérov, ktorí

mestské prostredie vnímali ako miesto korupcie, vykorisťovania a západnej dekadencie. Z ich pohľadu šlo teda o protichodné hodnoty, ktoré sa stavali do kontrastu s „čistotou“ revolučných kádrov, sebaovládaním a rešpektovaním kambodžských tradícií. Možno sa navyše domnievať, že deportácie mohli odzrkadľovať osobnú skúsenosť vedúcich predstaviteľov Červených Kmérov, keďže za vlády Sihanouka boli komunisti v mestách perzekvovaní a väčšina z nich unikla pred smrťou len vďaka úteku do odľahlých vidieckych oblastí. Po deportácii mestského obyvateľstva zostali Phnom Penh a iné mestá ľudoprázdne. Prebývali v nich len niektorí členovia vedenia Červených Kmérov, významní straníci a ich osobný personál. Miestom najväčšieho útoku Červených Kmérov na kambodžský národ a kultúru sa však stal vidiek.³⁶ Roľníctvo, základná podpora Červených Kmérov, bolo označované ako „bazálna“ ľudia³⁷ (neak moultanh)

a deportované obyvateľstvo miest dostalo pomenovanie „noví“ ľudia (neak thmey). V skutočnosti sa však v Kambodži podľa predstáv Červených Kmérov začalo všetko považovať za „nové a revolučné“. Rok 1975 bol vyhlásený za „Rok Nula“, čo odzrkadľuje nihilistickú podstatu politiky Červených Kmérov.³⁸

VLÁDA KRVI

Za menej ako štyri roky, konkrétne počas posledných dvoch, bolo kambodžské obyvateľstvo vystavené masovému vraždeniu. Červení Kméri zabíjali každého, koho považovali za nepriateľa. Vnútrostranícke čistky dosiahli svoj vrchol na prelome rokov 1977 – 1978 a vyžiadali si stovky tisíc životov. Ešte výraznejší podiel na smrti Kambodžanov mali choroby, všeobecná núdza a hladomor, ktorý sa rozšíril po celej krajine. Odhaduje sa, že počas vlády Červených Kmérov zahynulo zhruba 1,7 – 1,9 milióna ľudí z celkového

35 JONASSOHN, Kurt, CHALK, Frank. *The History and Sociology of Genocide*. New Haven: Yale University Press, 1990, s. 403.

36 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 193.

37 Niektoré zdroje používajú termín „starí“ ľudia. CRIBB, R. *Political Genocides*, s. 461; KIERNAN, B. *The Cambodian Genocide*, s. 325.

38 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 194.

počtu 8 miliónov obyvateľov. Život v mnohých regiónoch krajiny bol počas prvých dvoch rokov Pol Potovej vlády síce spartanský, ale znesiteľný. Štátny teror sa ukázal v plnej sile až neskôr. Deportácie obyvateľstva z Phnom Penhu a iných miest sprevádzali tisíceky vrážd a ďalšie boli vykonané na vidieku. Napriek tomu exitujú aj výpovede, ktoré svedčia o umiernenosti a súdnosti niektorých kádrov z radov Červených Kmérov.³⁹

Situácia sa však potom výrazne zmenila. Väčšina preživších sa zhoduje na tom, že v roku 1977 sa životné podmienky obyvateľov Kambodže výrazne zhoršili, či už išlo o prídely jedla, pracovnú dobu, rodinný život alebo použitie násilia. K obratu zrejme došlo na základe nástojčivosti režimu dosiahnuť závrtným tempom nesplniteľné poľnohospodárske ciele, rastúcej paranoje vedúcich predstaviteľov zo sprisahania a narastajúceho konfliktu s Vietnamom.⁴⁰ Najničivejším obdobím vlády Červených Kmérov sa však pravdepodobne stal rok 1978, teda ešte skôr ako do krajiny vpadla vietnamská armáda. Represálie postihli najmä východnú oblasť Kambodže, kde Červení Kméri zabili takmer štvrt milióna ľudí.⁴¹

Režim Červených Kmérov bol postavený na troch základných pilieroch vládnutia, ktoré mali genocídny charakter. Prvý predstavovala nútená práca. „Bazální“ aj „noví“ ľudia museli vstávať pred svitaním a odpočívať mohli, až keď sa zotmel. Jedlo sa podávalo výhradne v spoločných kuchyniach a okrem obdobia rokov 1975

– 1976 ho nikdy nebolo dost. Ak bola dobrá úroda, okamžite bola väčšia časť z nej skonfiškovaná kádrami Červených Kmérov. Obyvateľstvo si nemohlo nakúpiť žiadne zásoby, pretože peniaze a trhy boli vyhlásené za protizákonné. Taktiež si nemohli dopĺňať potravinové prídely o úrodu z vlastných pozemkov, keďže súkromné vlastníctvo bolo tiež zakázané. Dokonca si nemohli prerozdeľovať potraviny ani v rámci rodín a vzájomne si tak pomôcť. Kambodžania, ktorí ochoreli na základe prepracovania a podvýživy alebo dostali maláriu,⁴² mali len malú šancu dostať adekvátnu liečbu. Lieky boli vzácnosťou a zvyčajne sa odkladali pre členov strany. Bývalí obyvatelia miest z Juhozápadnej zóny, jednej zo šiestich administratívnych jednotiek Demokratickej Kampučie, boli navyše opäť hromadne presunutí do Severozápadnej zóny. Zhruba 800-tisíc ľudí tak bolo ponechaných v katastrofálnych podmienkach a bez potrebných zásob jedla. Pravdepodobne 200-tisíc zomrelo na vyhľadovanie alebo následkom masových vrážd, ktoré sa uskutočnili v roku 1978.

Ďalšou oporou režimu sa stalo masové zabíjanie, ktoré bolo vo všeobecnosti zacielené na „triednych nepriateľov“ a etnické menšiny. „Noví“ ľudia, podozriví pre Červených Kmérov už od začiatku revolúcie, patrili k najviac postihovaným obetiam zverstiev nového režimu.⁴³ V druhej skupine obyvateľstva, ktorú postihol rovnaký údel, patrili náboženské skupiny a etnické menšiny. Náboženské chrámy a inštitúcie boli vyprázdnené a mnohokrát

zrovnané so zemou. Mníchov odviekli na vidiek alebo popravili. Zmes etnických menšín, ktorá tvorila 15 % celkovej populácie, čelila taktiež vyhubeniu. Ostrému útoku zo strany Červených Kmérov boli vystavení predovšetkým miestni Vietnamci, ktorých sa režimu podarilo takmer úplne vyhladiť. Moslimskí Čamovia boli ohrození jednak pre svoje náboženstvo, a jednak pre svoj etnický pôvod. Ich náboženstvo bolo zakázané, školy zatvorené, čelní predstavitelia zabití, dediny zničené a obyvateľstvo rozohnané do rôznych častí Kambodže.⁴⁴ Čínske obyvateľstvo Kambodže, koncentrované hlavne v mestách, trpelo nálepkou „nových“ ľudí a zároveň ako etnická menšina, takže celkový počet obetí prekročil 200-tisíc mŕtvych. Okrem spomínaných etnických skupín sa krutosť Pol Potovho režimu prejavila aj u mnohých ďalších menšín žijúcich v Kambodži.⁴⁵

Tretím pilierom režimu sa stali vnútrostranícke čistky, ktoré sprevádzali politiku Červených Kmérov ešte pred ich víťaznou revolúciou, no po vzniku Demokratickej Kampučie sa z dôvodu narastajúcej paranoje vedúcich predstaviteľov strany ich počet ešte zvýšil. Počas vlády Červených Kmérov sa uskutočnili dve hlavné regionálne čistky. Obe boli vykonané pod vedením Ta Moka,⁴⁶ prezývaného „mäsiar“. K prvej, už spomínanej, čistke došlo na prelome rokov 1977 – 1978 v Severozápadnej zóne. Druhá, ktorá mala skôr charakter vojenskej akcie, sa začala v máji 1978 na hraniciach s Vietnamom, konkrétne vo Východnej

39 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 195.

40 CHANDLER, D. *The Tragedy of Cambodian History – Politics, War and Revolution since 1945*, s. 270 – 271.

41 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 195.

42 Táto choroba sa rozšírila po celej krajine, keď Červení Kméri odmietli používať pesticídy.

43 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 197 – 198.

44 KIERNAN, Ben. Genocidal Targeting – Two Groups of Victims in Pol Pot's Cambodia. In: BUSHNELL, Timothy, ed. *State Organized Terror – The Case of Violent Internal Repression*. Boulder: Westview Press, 1991, s. 218.

45 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 200.

46 Ta Mok, vlastným menom Chhit Choeun (1925 – 2006) bol od roku 1963 členom ústredného výboru Komunistickej strany Kampučie a patrila k hlavným vojenským oporám režimu Červených Kmérov. KIERNAN, Ben. Kambodžská genocída, 1975 – 1979. In: ŠMOK, Martin – HORSÁKOVÁ, Monika, eds. *Holokaust a jiné genocidy*. Ostrava: PANT, s. 95.

zón. Na východe, „v domovine kmérskeho komunizmu“, najlepšie fungoval stranický aparát a administratíva Červených Kmérov, avšak vedúci predstavitelia na čele s Pol Potom považovali tieto kádre za „Kmérov s vietnamským myslením“.⁴⁷ Desiatky tisíc vidiečanov bolo deportovaných na severozápad krajiny. Keď prechádzali cez Phnom Penh, boli prinútení nosiť „modrú šatku“ ako istý druh označenia obyvateľov Východnej zóny a neskôr boli hromadne likvidovaní.⁴⁸ Vražedná kampaň, namierená aj proti straníkom z tejto oblasti, viedla nakoniec k povstaniu proti „centru“ sídlacemu v Phnom Penhe a zapríčinila vpád vietnamskej armády do krajiny. Povstanci z Východnej zóny totiž „otvorili cestu“ vietnamskej invázií. Desiatky tisíc obetí Pol Potových čistiek prešli aj tzv. strediskami Červených Kmérov, kde ich vypočúvali, mučili a nakoniec zavraždili. Najznámejším z nich sa stalo stredisko Tuol Sleng, areál bývalej strednej školy v hlavnom meste s krycím názvom „S-21“, kde bolo počas vlády Červených Kmérov uväznených približne 14-tisíc ľudí.⁴⁹ Vie sa iba o desiatich, ktorí toto väznenie prežili. V súčasnosti slúži táto budova ako múzeum genocídy v Phnom Penhe.

Dňa 25. decembra 1978 prekročilo 150 000 vietnamských vojakov spolu s 15 000 kambodžskými povstalcami a leteckou podporou hranice Demokratickej Kampučie. Do dvoch týždňov sa zmocnili hlavného mesta Phnom Penh. Vedúci predstavitelia Červených Kmérov sa uchýlili do západnej časti Kambodže, kde prekročili hranice s Thajskom a prešli na partizánsky spôsob boja. Bývalí poprední straníci Červených Kmérov z Východ-

Vstup vietnamskej armády do Phnom Penhu, 7. januára 1979 (Zdroj: www.destinationcambodge.fr)

nej zóny boli napokon vymenovaní za vietnamských zástupiteľov pri riadení novovzniknutej Kampučskej ľudovej republiky.⁵⁰

ČESKOSLOVENSKO-KAMBODŽSKÉ VZŤAHY V ROKOCH 1956 – 1979

Diplomatické vzťahy medzi Československom a Kambodžou boli nadviazané v máji 1956. Čoskoro nato podnikol princ Norodom Sihanouk sprevádzaný viacerými kambodžskými osobnosťami niekoľkodennú oficiálnu návštevu Prahy. Po rokovaní s československým prezidentom Antonínom Zápotockým bolo vydané obsiahle spoločné prehlásenie o zásadách mierovej spolupráce a o rozvoji vzájomných kultúrnych a hospodárskych vzťahov.⁵¹ V polovici augusta roku 1956 odletela do Kambodže československá vládna delegácia za účelom obchodno-politického jednanja a nadviazania priamych

obchodných stykov.⁵² K vzájomným návštevám došlo aj v kultúrnej oblasti. Slovenský ľudový umelecký kolektív (SLUK) vystupoval v kambodžskom kráľovskom paláci vo februári 1957. Kambodžská vláda darovala československej Národnej galérii súbor angkorských reliéfov. Niekoľkokrát sa uskutočnili dni československého filmu. Dvaja slovenskí filmári natočili dva krátkometrážne filmy o angkorských architektonických pamiatkach.⁵³

Počas druhej oficiálnej návštevy Československa v roku 1960 navštívil Sihanouk sprevádzaný svojou manželkou Monineath nielen Prahu, ale aj ďalšie české mestá a zároveň podnikol oficiálnu cestu aj na Slovensko, kde ho prijali predstavitelia slovenských národných orgánov.⁵⁴ Bola podpísaná *Zmluva o priateľstve a spolupráci medzi ČSSR a Kambodžou*. Komunistickí predstavitelia v Československu si plne uvedomovali Sihanoukov odpor ku

47 KIERNAN, B. *Genocidal Targeting*, s. 212.

48 KIERNAN, B. *The Cambodian Genocide*, s. 325.

49 Niektoré zdroje uvádzajú aj vyššie čísla. CRIBB, R. *Political Genocides*, s. 462; TERNON, Y. *Genocidy*, s. 181.

50 JONES, A. *Genocide. A comprehensive Introduction*, s. 199 – 200.

51 DOLEŽEL, Ivan. *Kambodža*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 186.

52 NOŽINA, Miroslav. *Dějiny Kambodže*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2007, s. 281.

53 DOLEŽAL, I. *Kambodža*, s. 187.

54 NOŽINA, M. *Dějiny Kambodže*, s. 282.

komunizmu, no na druhej strane však veľmi oceňovali, že sa Phnom Penh nepridal na stranu USA. Zahraničná politika ČSSR v intenciách, ktoré dostávala Praha z Moskvy, sa mala snažiť podporovať kambodžskú neutralitu.⁵⁵ V tomto duchu uskutočnil v januári 1963 pri svojej ázijskej ceste československý prezident Antonín Novotný oficiálnu návštevu Kambodže.⁵⁶ Sihanouk navštívil Československo ešte niekoľkokrát súkromne. Hlavným dôvodom boli návštevy jeho syna Sihamoniho,⁵⁷ ktorý v Československu študoval od roku 1962.⁵⁸ V roku 1963 bol pozvaný na návštevu Československa za účelom liečenia minister národnej obrany a náčelník generálneho štábu generál Lon Nol. K návšteve však nakoniec nedošlo.⁵⁹ Na dôkaz priateľstva ČSSR a Kambodže bola v roku 1965 jedna z hlavných ulíc v Phnom Penhe pomenovaná Trieda Československej socialistickej republiky.⁶⁰ ČSSR ako jedna z prvých krajín vydala v roku 1967 prehlásenie o uznaní kambodžských hraníc, čím morálne a politicky podporila kambodžskú pozíciu pri obrane jej územnej integrity. Československá vláda opätovne vystúpila na obranu územnej nedotknuteľnosti Kambodže aj v nasledovnom období.⁶¹

Po Lon Nolovom štátnom prevrate Československo odvolalo svojho veľvyslanca v Phnom Penhe „ku konzultáciám“. Diplomatické styky s Lon Nolovým režimom však formálne neprešlo. Naďalej ich ale udržovalo na najnižšej možnej úrovni. V Phnom Penhe zostal iba jeden diplomat.⁶²

Pol Pot, hlavný predstaviteľ Červených Kmérov v roku 1979 (Zdroj: www.cdn.i-scmp.com)

V tejto súvislosti sa v auguste 1970 na kambodžskom veľvyslanectve v Prahe odohral vážny incident. Isoup Ganthý, 2. tajomník veľvyslanectva, spolu so šiestimi kambodžskými študentmi obsadil budovu veľvyslanectva a bránil vstupu veľvyslancovi Lon Nolovej vlády a jeho spolupracovníkom. Ganthý zastupoval Jednotný Národný Front Kambodže (ďalej FUNK), ustanovený Sihanoukom na podporu opätovného získania moci v Kambodži. Československá vláda sa ocitla pod diplomatickým tlakom zo strany FUNK-u, Číny a Severného Vietnamu, ale zároveň nechcela porušiť medzinárodné právo. Situáciu sa však podarilo vyriešiť, keď sa veľvyslanec novo-nastoleného režimu vzdal diplomatickej imunity a do budovy vstúpili československé policajné jednotky, ktoré bez použitia ná-

silia Kambodžanov na čele s Ganthým primáli k odchodu z budovy. Aby si československé orgány zachovali neutrálnosť, budovu do rúk Lon Nolovho veľvyslanectva už nevrátili.⁶³

Na prelome rokov 1973 – 1974 ČSSR vzhľadom na politický vývoj v Kambodži uznala exilovú vládu FNUK na čele s Norodomom Sihanoukom. Komunistické vedenie ČSSR pád Lon Nolovho režimu privítalo, ale po ukončení vojny v Kambodži a nástupe Červených Kmérov k moci v roku 1975, diplomatické styky s Kambodžou neobnovilo. Vzájomné vzťahy sa ocitli na mŕtvom bode, aj keď pri príležitosti osláv výročia uchopenia moci Červenými Kmérmi v apríli 1976, československá vláda patrila k asi dvadsiatim krajinám sveta, ktoré prostredníctvom svojich

55 ZELENDA, Jiří. *Kambodža*. Praha: Nakladatelství Libri, 2009, s. 120.

56 DOLEŽAL, I. *Kambodža*, s. 186.

57 Sihamoni (14. 5. 1954) už od útleho veku prejavoval záujem o umenie. Keď mal 9 rokov, otec ho poslal študovať do Československa. Po tom, čo bol Sihanouk zosadený Lon Nolum v roku 1970, Sihamoni zostal v Prahe, kde študoval na konzervatóriu a následne na Akadémii múzických umení. V roku 1975 sa dostal k otcovi, ktorý bol v exile v Severnej Kórei, a tam začal študovať filmovú školu. Spolu so svojimi rodičmi sa vrátil do Kambodže, keď sa vlády chopili Červení Kméri, avšak od roku 1976 žil so svojou rodinou v domácom väzení v paláci v Phnom Penhe. MARSTON, A. John. *Norodom Sihamoni* [online]. [cit. 2019-04-05]. Dostupné na: <https://www.britannica.com/biography/Norodom-Sihamoni>

58 NOŽINA, M. *Dějiny Kambodže*, s. 284.

59 NOŽINA, M. *Dějiny Kambodže*, s. 285.

60 ZELENDA, J. *Kambodža*, s. 121.

61 DOLEŽAL, I. *Kambodža*, s. 187.

62 NOŽINA, M. *Dějiny Kambodže*, s. 289.

63 ZELENDA, J. *Kambodža*, s. 121 – 122.

úradníkov v Pekingu (poštové a telegrafné spojenie s Phnom Penhom už neexistovalo) zaslali Demokratickej Kampučii blahoprajný telegram. Očakávania vo vzťahu k zmenám zavádzaným Pol Potovým režimom boli optimistické.⁶⁴ Zmena nastala až v roku 1977, keď sa objavili prvé správy o konflikte na vietnamsko-kambodžských hraniciach. Následne na to začalo byť negatívne hodnotené spojenectvo Červených Kmérov s Čínou, ktorá bola v tom čase považovaná za odpadlíka komunistického hnutia a nepriateľa ZSSR. Brutalita komunizmom inšpirovaných Červených Kmérov však nebola v normalizačnom Československu diskutovanou témou. V roku 1979 sa ČSSR zaradila k štátom, ktoré uznali pro-vietnamskú vládu v Phnom Penhe, kde aj znovu otvorila svoje veľvyslanectvo.⁶⁵

ZÁVER

História 20. storočia je spojená s množstvom krviprelievania. Mnohé režimy, ktoré vznikli počas tohto obdobia, sa

zapísali do dejín ako totalitné. Vláda Červených Kmérov bola snahou o nastolenie komunizmu za každú cenu, bez ohľadu na počet obetí. Jej hlavní predstavitelia pochádzali z radov tamojšej inteligencie, ktorí študovali v zahraničí a do vlasti sa vrátili s ideou revolúcie. Najtragickejšou črtou takmer všetkých revolučných hnutí je, že pri dosahovaní svojich cieľov neváhajú použiť násilie. Asi preto je česko-slovenská Nežná revolúcia z 1989 istým fenoménom nielen u nás, ale aj vo svete. V juhovýchodnej Ázii však v 1975 panoval tvrdý pravicový režim generála Lon Nola, ktorý sa definitívne skončil práve vďaka odhodlaniu kambodžských komunistov nastoliť beztriednu spoločnosť. Realita však bola úplne iná. Zatiaľ čo vedúci predstavitelia a najvyšší straníci bývali v mestách, pričom netrpeli nedostatkom potravín, celé masy ľudí boli vyhnané z miest na vidiek, kde sužovaní ťažkou fyzickou prácou a hladom vo veľkom umierali. Pol Potova vláda zaviedla cenzúru a odrezala krajinu od sveta

tým, že „hermeticky“ uzavreli hranice a dlho nepovoľovali žiadne zahraničné návštevy. Na jednej strane to bolo kvôli tomu, že sa dlhodobo obávali expanzie svojho vietnamského suseda, ale aj preto, že v krajine dochádzalo ku genocíde, a to prostredníctvom hladomoru, rasového násillia voči Vietnamcom, Číňanom či moslimským Čamom, ale aj ideologického prenasledovania vlastného obyvateľstva. Dovtedy v žiadnej krajine nezabil vládnuce režim svojho občana len za to, že nosil okuliare, hodinky či mal „príliš jemné“ ruky. Aj napriek vzdialenosti, ktorá tento genocídny režim a samotnú krajinu oddeľovala od hraníc bývalého Československa, možno na základe informácií ohľadom vzájomných vzťahov ČSSR a Kambodže konštatovať, že dovtedajšie vzájomné vzťahy boli pretrhané ako politicky, tak aj ekonomicky práve s nástupom vlády Červených Kmérov. Ticho, ktoré zavládlo medzi oboma krajinami počas Pol Potovho režimu, prerušila nakoniec až vietnamská invázia.

František Strapek • Khmer Rouge and Genocide in Cambodia

This work deals with the period of Khmer Rouge regime in Cambodia in years 1975 to 1979. The first part focuses on the situation prior to the rightist coup of General Lon Nol in 1970, mentioning not only the beginnings of strengthening the power of Prince Sihanouk, but also French regional influence and the spread of Communist ideology. In another part, the war in Vietnam is spoken about and its impact on Cambodia which was bombed by the Americans with the aim to eliminate North-Vietnamese units located in its territory. Besides this, the short period of General Lon Nol's government is mentioned whose power gradually slipped out as the American support decreased. Next part is dedicated to the government of Khmer Rouge who succeeded to conquer Phnom Penh, the capital of Cambodia, to overthrow the government of the place and start to "build the road" of Communism characterised by the bloodshed and many victims. Last part deals with Czechoslovak-Cambodian relations in the period from 1956 to 1979.

Mgr. František Strapek (1991)

Vyštudoval učiteľstvo histórie a učiteľstvo anglického jazyka a literatúry na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 2016 pôsobí na katedre histórie Pedagogickej fakulty UK v Bratislave ako interný doktorand. Okrem didaktiky dejepisu sa venuje predovšetkým dejinám 20. storočia a problematike genocíd. Spomedzi jeho publikačnej činnosti možno spomenúť príspevky v konferenčných zborníkoch *Učenie dejepisu ako nástroj šírenia humanity* (2018), *Hľadanie príčin deportácií a šírenia nenávisťi voči židom v Slovenskom štáte* (2018) a štúdie *Analýza vzdelávacích programov základných škôl predmetu dejepis v Dánsku a Nórsku* (2017), *Comparative Analysis of the Secondary School History Textbooks of the V4 Countries – an Overview of Genocides in the History of the 20th Century* (2019).

64 NOŽINA, M. *Dějiny Kambodže*, s. 294.

65 ZELENDA, J. *Kambodža*, s. 122.

ZAHRANIČNÝ TAJNÝ SPOLUPRACOVNÍK „RICHARD“ V SLUŽBÁCH SPRAVODAJSKÝCH ZLOŽIEK 11. BRIGÁDY POHRANIČNEJ STRÁŽE

VLADIMÍR PALKO

Zverbovanie zahraničného tajného spolupracovníka sa vo svete tajných služieb tradične považovalo za úspech. „Akvizícia“ zahraničného agenta z radov nepriateľských bezpečnostných zložiek sa považovala za veľký úspech. Získanie Emila Schuhgovicha pre spoluprácu malo byť veľkým úspechom rozvedky 11. brigády Pohraničnej stráže. Príbeh získania a riadenia zahraničného agenta „RICHARDA“ je poučnou sondou do sveta spravodajskej práce rozvedky 11. brigády a dôsledne mapuje metódy príslušníkov spravodajského oddelenia a ich nasadenie v honbe za „veľkým spravodajským úlovkom“.

Príslušník Gendarmerie Emil Schuhgovich sa narodil 20. októbra 1931 v rakúskom Petronell, býval v Raasdorfe, okres Gänserndorf, a v roku 1963 slúžil ako vedúci žandárskej hliadky na veliteľstve žandárskej stanice (Gendarmeriepostenkommando – GPK) v Raasdorfe. Politicky bol organizovaný v Rakúskej socialistickej strane (SPÖ). V lete 1963 vycestoval od 27. júla do 12. augusta s manželkou a deťmi na návštevu k strýkovi z matkinej strany, Gustavovi Kováčikovi, úradníkovi v Doprastave. Návštevu príslušníka ozbrojenej zložky kapitalistického štátu zachytil už na hranici príslušník oddelenia pasov a víz krajkej správy Ministerstva vnútra (KS MV) Bratislava Bohuš Václavík, ktorý výletníka „vyťažil“, ku komu ide a na ako dlho, o čom následne spísal koncom júla záznam pre I. odbor KS MV pre prípadné ďalšie využitie získaných

informácií. Ďalší vývoj už nebol len náhodným zachytením Schuhgovicha spravodajcami Pohraničnej stráže (PS), ale promptne naplánovanou akciou, ktorá mohla s trochou šťastia viesť k získaniu zahraničného agenta z ozbrojenej zložky Rakúskej republiky.

TYPOVANIE ZAHRANIČNÉHO KANDIDÁTA TAJNEJ SPOLUPRÁCE

Dňa 10. augusta 1963 bol Schuhgovich s Kováčikom vybavovať povolenie priepustiek do Devína, kde chceli navštíviť vzdialenejšiu rodinu. Na Miestnom oddelení Verejnej bezpečnosti – 1 (MO VB – 1), kde sa príslušné povolenia vybavovali, s nimi urobil pohovor pod krytím pracovníka MO VB a pod falošným menom dôstojník spravodajského oddelenia (SO) kapitán Vladimír Buttko,¹ ktorý okrem vy-

bavenia žiadosti v krátkom rozhovore zmapoval vhodnosť získania Schuhgovicha ako tajného spolupracovníka. Schuhgovich, ovládajúci slovenský jazyk na úrovni spoločenskej konverzácie, vraj počas svojej návštevy zistil, že informácie, ktoré mal zo správ v Rakúsku, boli tendenčné a skutočné pomery v Československej socialistickej republike (ČSSR) sú oveľa lepšie. Pozitívne komentoval nižšie ceny elektrotechniky, veľkú výstavbu, a dlhé rady na mäso si odôvodňoval jeho príliš častou konzumáciou v ČSSR, keďže v Rakúsku ho jedli dva, maximálne trikrát do týždňa. Zmienil sa, že v rámci služobných povinností občas dochádza aj do Marcheggu a jeho príjem je priemerný, ale nižší, ako plat kvalifikovaného robotníka. Porovnával vybavenie pracoviska doma a na MO VB Bratislava, ktoré malo byť horšie, pretože na úradovni nemajú

1 Buttko Vladimír (*31. 10. 1934), člen KSČ od roku 1957, pôsobil v spravodajskom oddelení 11. brigády od 1. 6. 1960 do 31. 12. 1971, kedy bol prepustený. V rokoch 1987 – 1989 ho evidovali vo zväzku preverovanej osoby „KUKAJ“ kvôli zápornému postojovi k socialistickému zriadeniu a ku KSČ, z ktorej ho vylúčili. Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa štátnej bezpečnosti Bratislava, Zväzky kontrarozvedného rozpracovania (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR), registračné číslo (ďalej reg. č.) 36 383.

ani telefón, ani služobný automobil, čo predlžuje každé vyšetrovanie. O utečencoch spoza Železnej opony sa medzi spomínanie konkrétnych prípadov utečencov z Malaciek Mackovičovi a Halászovi vyjadril, že žandárstvo ich vyšetruje a odovzdáva ďalej štátnej polícii. Schuhgovich videl v utečencoch z Východu ľudí, ktorí si myslia, že v Rakúsku budú mať aj bez práce všetkého dostatok. Na základe rozhovoru Buttko konštatoval jeho vhodnosť na rozpracovanie ako typu zahraničnej agentúry. Plán opatrení operatívneho rozpracovania vyžadoval obsadenie Schuhgovicha pomocnou agentúrou, ktorú bolo potrebné získať pre spoluprácu, konkrétne osloviť Gustava Kováčika s cieľom získať viac informácií k Schuhgovichovi. Rovnako plánovali využívať osoby cestujúce do Raasdorfu a Petronellu, a odsledovať všetku Schuhgovichovu korešpondenciu smerujúcu do ČSSR.

Už čoskoro získali príslušníci SO o živote Emila Schuhgovicha a jeho príbuzných obsérne informácie aj od jeho strýka Gustava Kováčika, získaného pre spoluprácu v kategórii informátor pod krycím menom „PETER“. Kováčik bol dlhoročným funkcionárom Komunistickej strany Slovenska (KSS), Revolučného odborového hnutia (ROH) a „sudcom z ľudu“.²

DRUHÝ KONTAKT

Druhé stretnutie so Schuhgovichom prebehlo už v dopredu naplánovanej spolupráci s G. Kováčikom 31. decembra 1963 v kaviarni Luxor s kpt. Buttkom, vystupujúcim pod krycím menom kpt. Vladimír Barták, a neskôr

Dôstojník spravodajského oddelenia 11. pohraničnej brigády MV Jiří Kos (Zdroj: ABS)

„náhodou“ do kaviarne prišiel kpt. Jiří Kos,³ vystupujúci pod krycím menom Juraj Kasner. Obaja vystupovali ako príslušníci MO VB Bratislava 1. Kontakt prebehol úspešne a Schuhgovich prejavil pranie, že by si chcel predĺžiť pobyt v ČSSR o ďalšie dva dni a pýtal sa na postup, ako by sa to dalo vybaviť. Kos/Kasner s Buttkom/Bartákom takticky tvrdili, že podmienky nepoznajú, ale skúsia sa informovať. Nakoniec samozrejme predĺženie víz pre Schuhgovichovcov vybaviť pomohli. Dňa 1. januára 1964 sa ešte so Schuhgovichom stretli v kaviarni Šport a poradili ako postupovať, zvyšok stretnutia sa rozprávali o turistickom ruchu medzi oboma krajinami a veľmi všeobecne o niektorých služobných otázkach. G. Kováčik ešte sprostredkoval stretnutie 3. januára 1964 v kaviarni zimného štadióna, kde sa rozhovoril k téme utečencov z ČSSR. Buttko a Kos sa ho opýtali, ako s utečencami rakúska vláda nakladá a Schuhgo-

vich opísal postup od prihlásenia sa utečenca na polícii až po prevezenie do utečeneckých táborov Kagraň alebo Traiskirchen. Práca Gendarmerie s utečencami sa končila prevozom do tábora, tam vyšetrovanie preberala kontrarozviedka Staatspolizeiliche Dienst – Stapo s dobrými vedomosťami o situácii na hranici, získavanej pozorovaním, fotografovaním osôb z ČSSR pohybujúcich sa na hranici a prostredníctvom výjazdov. Potvrdil, že v utečeneckých táboroch voľne operujú aj ďalšie západné rozviedky. Po inštruktáži, ako rozprávať o ČSSR, aby neprišiel do problémov, a upozornení, aby sa nikomu nezmieňoval o rozhovoroch s príslušníkmi bezpečnostných zložiek ČSSR, lebo by z toho mohol mať problém aj on a oni tiež, stretnutie ukončili a potenciálny agent vyjadril nádej, že sa pri ďalšej návšteve ČSSR opäť stretnú. Previerkou korešpondencie medzi Schuhgovichom a Kováčikom spravodajcovia PS zistili, že inštruktáž ohľadne spomínania vzájomného rozhovoru nedodržel, keď nechal pozdravovať „*ty dva pány od polície*“. Všetky informácie od Schuhgovicha Buttko s Kosom verifikovali aj prostredníctvom databáz poznatkov spravodajského odboru Veliteľstva pohraničnej a vnútornej stráže (VPVS).

V roku 1964 vykonali spravodajcovia previerku formou bližšie nešpecifikovanej chemicky zaistenej zásielky, či Schuhgovichova korešpondencia nie je sledovaná rakúskou kontrarozviedkou. Výsledok bol negatívny. V spolupráci so 6. odborom KS MV Bratislava tiež vykonávali úkon K – 3, úkolovú previerku korešpondencie,

2 „Sudcovia z ľudu“ pôsobili ako súčasť sudcovských senátov popri civilnom zamestnaní. Volil ich národný výbor na obdobie 1 – 4 rokov, pričom sa nevyžadovalo právne vzdelanie, ale oddanosť režimu a strane.

3 Kos Jiří (*17. 4. 1930), člen KSČ od 8. 5. 1947, pôsobil ako dôstojník spravodajského oddelenia 11. pohraničnej brigády MV od 1. 7. 1954 do 30. 11. 1970. V období od 25. 1. 1955 do 31. 1. 1956 absolvoval spravodajský výcvik na Škole pohraničných vojsk KGB v ZSSR a od 2. 1. 1968 desaťmesačný zdokonaľovací spravodajský kurz. Od 1. 12. 1970 pôsobil ako starší dôstojník I. skupiny agentúrno-operatívneho oddelenia (AOO) Veliteľstva PS a 1. 3. 1972 sa stal náčelníkom oddelenia pohraničnej rozviedky AOO pod Ústavom stavebnej normalizácie a územného plánovania Veliteľstva PS. Dňa 1. 8. 1973 Kosa poverili velením 1. odboru spravodajskej správy Hlavnej správy PS OŠH (SS HS PS OŠH), oficiálne ho menovali náčelníkom k 1. 1. 1974. Z funkcie ho odvolali 30. 11. 1985 a zaradili do kádrovej dispozície. Kariéru ukončil vo funkcii vedúceho staršieho dôstojníka analyticko-informačného oddelenia SS HS PS OŠH (1. 4. 1986 – 30. 10. 1988). Bližšie pozri PALKO, Vladimír. Jiří Kos – kariéra v rozviedke 11. brigády Pohraničnej stráže. *Pamäť národa*, roč. 11, 2015, č. 4, s. 81.

potvrdzujúcu písomné kontakty medzi Schuhgovichom a Kováčikovcami. Potvrtili sa pôvodné písomné styky, nové zistené neboli. Výborné vzťahy Kováčikovcov so Schuhgovichovcami potvrdilo aj darovanie Schuhgovichovho Fordu Anglia Kováčikovi v máji 1964 na Oddelení pasovej kontroly (OPK) Petržalka. Na medziľudské vzťahy niekedy negatívne pôsobilo hrubé a neznášanlivé vyjadrovanie Kováčika pod vplyvom alkoholu v spoločnosti, najmä na Kováčikovho syna. Ten si potom o otcovom výbuchu písal s bratrancom Emilom v liste, zadržanom spravodajcami, kde strýkovo správanie čiastočne ospravedlňoval slovami „*aj tu môžeš ísť kam chceš a všade sa stretneš s tým, že niekto príliš mnoho pil...*“. Schuhgovich bol k strýkovi benevolentný možno aj z dôvodu, že ten im po vojne výdatne pomáhal potravinovými zásielkami, z čoho vyplývala istá vďačnosť, cez optiku ktorej treba nahliadať na rodinné vzťahy medzi Kováčikovcami a Schuhgovichovcami.

Aby plán fungoval ako má, museli dôstojníci SO Buttko/Barták a Kos/Kasner presvedčiť najmä rodinných príslušníkov Gustava Kováčika, že sú výhradne v kamarátskom styku. V júni a júli 1964 vykonali štyri spoločenské návštevy u Kováčikovcov, a keď Kováčik oznámil, že z Rakúska príde synovec Schuhgovich, nikomu neprišlo zvláštne, že 25. júla 1964 „prikvitli“ s kyticou pre domácu paniu, príhodne oslavujúcu meniny, aj priateľskí kapitáni Barták a Kasner. Pani Kováčiková ich pozvala na oslavu a v rámci zvolenej metódy postupného pripútavania kapitán Kasner zariadil Schuhgovichovcom predĺženie pobytu v ČSSR na OPK Petržalka. Po oslave sa ešte šla dospelá časť spoločnosti zabávať do vinárne v Jure pri Bratislave (Svätom Jure) a dohodli si spoločný výlet na Červený Kameň 28. júla 1964. Žoviálni Kasner s Bartákom zapôsobili na Schuhgovicha tak, že naliehal, aby sa stretli aj v deň

ich odchodu. Tí to sľúbili, avšak na stretnutie neprišli z taktického dôvodu – nebolo možné sa rozprávať so Schuhgovichom bez prítomnosti rodinných príslušníkov. Počas rozhovorov zodpovedal otázku z decembra 1963, kam sú umiestňovaní emigranti z ČSSR. Vozili ich do utečeneckého tábora Kagran pod americkým velením, avšak táto Schuhgovichova odpoveď bola čiastočne chybná, keďže tento tábor bol už dávnejšie zrušený a utečencov sústreďovali výlučne do tábora v Traiskirchene. Rozpor v informáciách sa mal vyjasniť počas ďalšej schôdzky.

TRETÍ KONTAKT

Ďalší kontakt so Schuhgovichom sa odohral 1. mája 1965, keď opäť pricestoval s rodinou do Bratislavy na dvojdnú návštevu ku Kováčikovcom. Spoločnosť sa v ten istý deň odobrala do Svätého Jura do vinárne U Chrapu, kde sa zabávali do pol štvrtej ráno za prítomnosti oboch spravodajcov, pričom Buttko/Barták s Kosom/Kasnerom vytvárali podmienky k separácii Schuhgovicha na druhý deň. Schuhgovich sa rozhodol opäť si predĺžiť pobyt, čo bolo dobrou zámkou pre jeho odľahčenie od rodiny a rozhovor v kancelárii budovy KS MV Bratislava. Vykonali v prospech Schuhgovichovcov intervenciu na OPK Petržalka k predĺženiu pobytu bez úhrady víz, povinnej výmeny a bez colnej kontroly. V kancelárii použili technický úkon krátkodobého odposluchu (H – 8) a vyťažili Schuhgovicha k jedenástim občanom Rakúska z obcí Raasdorf, Petronell a Wolfsthal. Na otázky, či nie sú podozriví zo šmeliny, či neboli činní vo fašistických organizáciách, alebo sa nepodieľali na útekoch občanov ČSSR z krajiny, odpovedal záporne. Pri otázke utečencov sľúbil pomoc pri odhaľovaní napomáhateľov útekov, a tiež odporučil spravodajcom, aby začali vyhodnocovať rakúsku dennú tlač, konkrétne denníky Kurier a Ex-

press, ktoré o útekoch z ČSSR prinášali aj podrobnosti vrátane spôsobu opustenia republiky a podobne. Opäť sa vrátili k metódam vyšetrovania utečencov žandárstvom a STAPO-m a naznačili mu, že ich zaujíma činnosť utečencov smerujúca proti záujmom ČSSR, o takej ale nemal vedomosť. Schuhgovich bol od 1. apríla 1965 zástupcom veliteľa žandárskej stanice v Marcheggu, k preradeniu ešte nevedel poskytnúť podrobnejšie informácie, keďže jeho manželka sa do Marcheggu odmietla presťahovať, čo mu bránilo v budovaní znalosti miestneho obyvateľstva. Ku GPK Marchegg však uviedol, že na nej slúži 8 príslušníkov, majú k dispozícii jeden automobil a že príslušníci Zollwache so sebou počas výkonu služby nosia prenosnú rádiostanicu. Na záver stretnutia sa dohodli, že v prípade stretnutia na štátnej hranici sa k sebe nebudú hlásiť a spravodajcovia mu odovzdali drobné darčeky pre manželku a deti.

Spravodajskí dôstojníci plánovali čiastočne preverovať Schuhgovicha pomocou zahraničného agenta „ROMAN“ – s najväčšou pravdepodobnosťou sa jednalo o dlhoročného agenta Wilhelma Turczyna (krycie meno „ROMAN“, neskôr „RÖMICH“), colného kontrolóra Zollwache pracujúceho a žijúceho v Marcheggu, ktorého v období 1960 – 1962 riadil Miroslav Zezula a v období rokov 1962 – 1986 Jiří Kos.⁴

VEĽKOLEPÝ PLÁN VIAZACEJ DEBATY

Získanie Schuhgovicha bolo účelné aj po dvoch rokoch, pretože počas piatich stretnutí s Kováčikom a spravodajskými dôstojníkmi rozvedky kladne reagoval na kontrolné otázky spojené s predpokladom spolupráce s československými bezpečnostnými zložkami. Súčasne im povedal niekoľko operatívne zaujímavých poznatkov s vedomím, že môžu byť využité Ministerstvom vnútra ČSSR a v neposlednom rade si obaja spravodajcovia

4 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, f. Svazky tajných spolupracovníků, a. č. 48 116.

vytvorili so Schuhgovichom srdečný vzťah.

Viazanie Schuhgovicha plánovali vykonať počas 2 – 3-denného výjazdu mimo Bratislavu, buď do Nízkyh Tatter, alebo Topoľčianskej obory. V Topoľčiankach Vladimír Buttko predbežne zariadil cez náčelníka Okresného oddelenia Ministerstva vnútra (OO MV) Nitra naozaj luxusné ubytovanie v zámočku prezidentského sídla, návštevu rezervácie zubrov, žrebčína, pivníc vinárskych závodov, rybolov a člnkovanie na jazere Remitáž blízko Jelenca a stravovanie v miestnej reštaurácii v Topoľčiankach. V prípade záujmu boli schopní zaistiť aj poľovačku na srnčiu zver. Odluku Schuhgovicha od zvyšku rodiny mal vykonať strýko Kováčik a plán debaty bol nastavený na geopolitické témy a situáciu na štátnej hranici. Nasledovať mali osobné otázky na kandidáta a pochvala za odovzdané previerkové informácie k osobám z Petronell a Raasdorfu od Buttkovho „nadriadeného“, ktoré mali prispieť k obrane mieru identifikáciou prenikajúcich agentov nepriateľských rozviadok cez Rakúsko a nimi zneužívaných rakúskych občanov do ČSSR. Po kladnej reakcii mu mali naznačiť ochotu revanšovať sa za informácie, napríklad finančne, a v prípade súhlasu sa ho opýtať na nelegálne prechody hraníc občanmi ČSSR, bežnú, ale aj podozrivú činnosť personálu v Marcheggu, na príslušníkov Gendarmerie a Zollwache z Marcheggu, Raasdorfu a Petronell, ktorí boli na dovolenke v ČSSR, a na Schuhgovichovu osobnú skúsenosť so spoluprácou s príslušníkmi STAPO a Abwehr, prípadne ich súčinnosť s Gendarmerie a Zollwache. Po kontrarozviadnej inštrukcii plánoval Buttko uložiť Schuhgovichovi rámcové úlohy ako zisťovanie prechodov osôb z ČSSR do Rakúska na falošné doklady, názory turistov z Rakúska na pomery v ČSSR a ich vytypovanie ako možných páchatelov trestnej činnosti na území ČSSR ako fotografovanie, pozorovanie a zakresľovanie územia ČSSR, kontrola stykov a pohybu občanov Spojených štátov amerických (USA) a Nemeckej

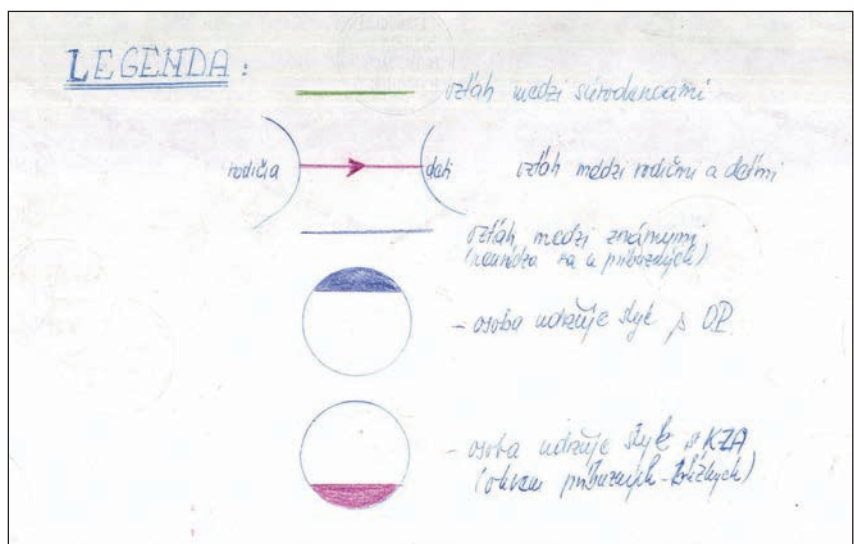
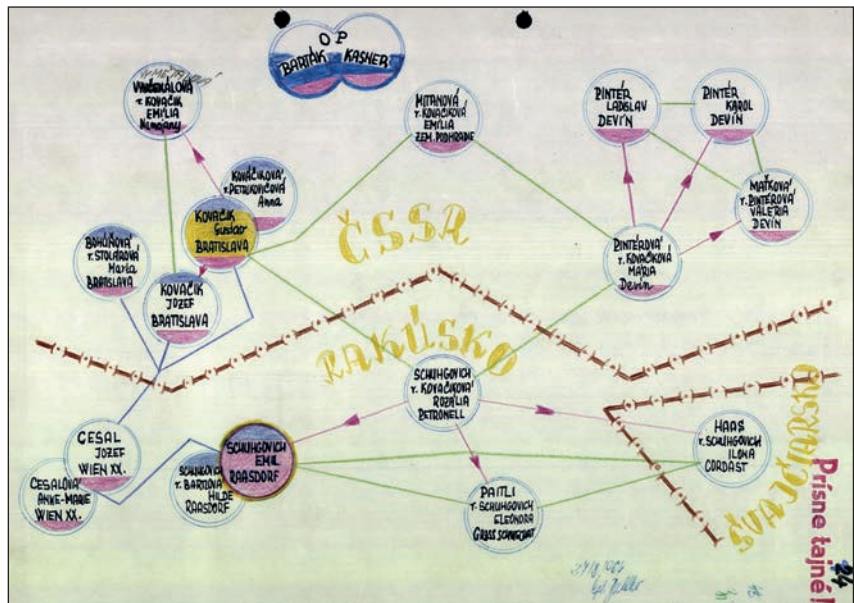

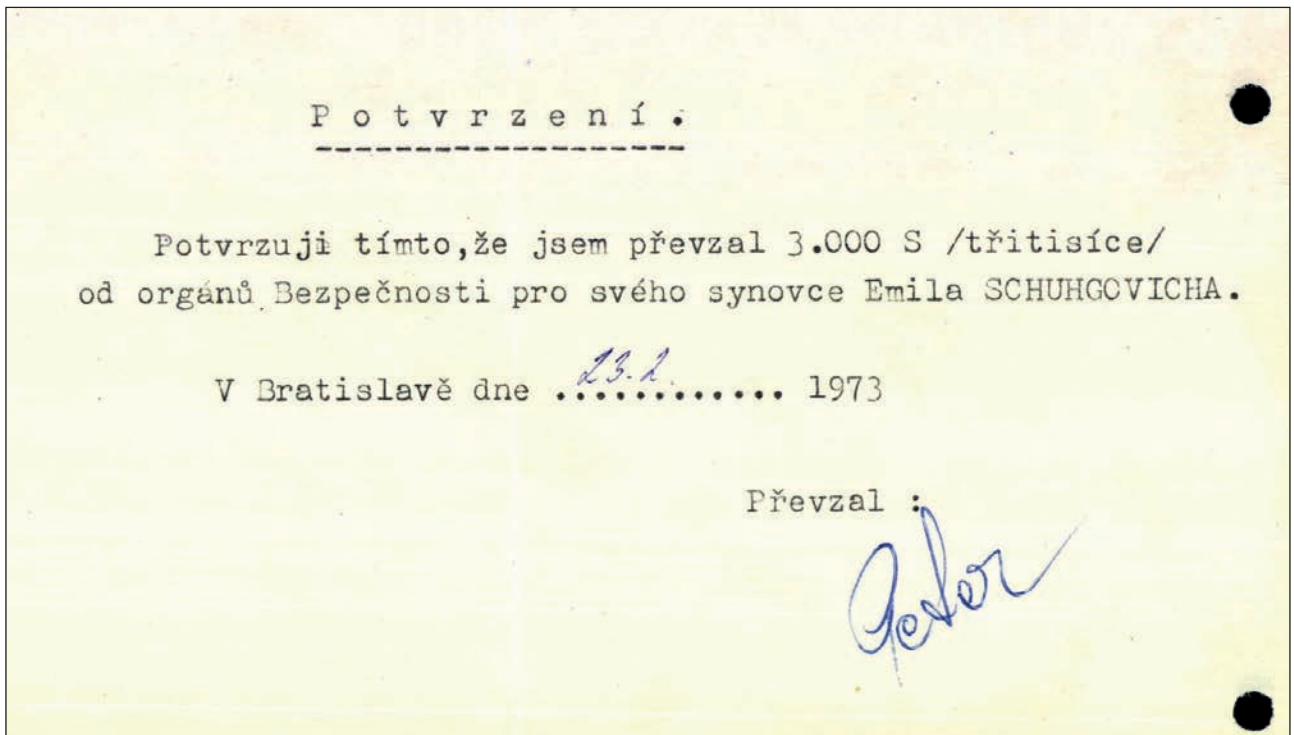
Schéma vzťahov v prípade vypracovaná dôstojníkom Buttkom (Zdroj: ABS)

spolkovej republiky (NSR) v pohraničí, monitorovanie bezpečnostných a armádnych rakúskych zložiek v pohraničí a ich vzájomnej súčinnosti, rozkazy a iné normy pre výkon služby Gendarmerie a Zollwache prioritne so súvisom s ČSSR. Buttko si pripravil aj ústupový manéver, ak by Schuhgovich nereagoval na návrh a podmienky spolupráce kladne so zadnými dvierkami pre pokračovanie získavania v lepších podmienkach. V prípade súhlasu mal dohodnúť budúci kontakt v ČSSR a navrhnúť predĺženie pobytu

v ČSSR so zaplatením poplatku za víza z pokladnice 11. brigády. V prípade, ak to vyplynie zo situácie, mal dať čerstvému spolupracovníkovi odmenu 2 000 šilingov, ale uviesť ju mal ako úhrady výloh s dovedajšími cestami do ČSSR.

KRYCIE MENO „RICHARD“

Tzv. verbovka, naplánovaná na letné mesiace roku 1965, sa uskutočnila až v polovici roka 1966 kvôli nezhodám medzi rodinami Schuhgovicha a G. Kováčika, časovej zaneprázdnenosti

Potvrdenie o prevzatí finančnej odmeny agentom „PETROM“ pre E. Schuhgovicha (Zdroj: ABS)

Schuhgovicha, a nakoniec sa takmer neuskutočnila kvôli neplánovanej operácii Gustava Kováčika v júni 1966. Už 11. júna 1966 však Schuhgovich s rodinou pricestoval na oslavu, ktorej sa zúčastnili aj spravodajci Kos a Buttko. V rámci plánovaného vykonania odluky kandidáta od zvyšku spoločnosti použili argument, že Kováčik po operácii potrebuje pokoj a prepravili Schuhgovicha s manželkou do konšpiračného bytu „HARMONIA“, kde sa ubytovali a šli sa zabávať do vinárne Harmónia. Buttko pripravil Schuhgovicha na neskorší nočný rozhovor a po krátkej kartovej hre, keď šli všetci ostatní spať, prebehla viazacia beseda. Keďže už počas spoločenskej konverzácie Schuhgovich podal ďalší poznatok, plynulo naňho nadviazali a premostili rozhovor k vlastnému viazaciemu aktu, ktorý prebehol bez komplikácií. Vyťažovanie agenta „RICHARDA“ prebehlo kvôli nedostatku času a ľahkej spoločenskej únave len orientačne. Pýtali sa ho na jemu známe osoby Irena Wloch, Hilda Dujnič, Maria Denk, inžinier Baumgartner, Franz Kostelani a Franz

Podola, ku ktorým sľúbil rozšíriť dovtedajšie poznatky. Podal poznatok o nelegálnom prechode istým Oláhom, ročník 1929, ktorý sa koncom apríla 1966 schoval vo vagóne vlaku premávajúcom medzi Devínskou Novou Vsou a Marcheggom medzi povalou a strechou. Po zastavení vlaku z úkrytu vystúpil a prihlásil sa na žandárskej stanici, odkiaľ ho prepravili do utečeneckého tábora v Traiskirchene. Spravodajcovia neskôr poznatok preverovali a vyhlásili ho za hodnoverný, pričom si do prípadu, o ktorom už čiastkovú vedomosť mali, doplnili meno utečenca. Druhým poznatkom bola čiastková informácia o pravidelnom navštevovaní GPK Marchegg úradníkom STAPO Müllerom, ktorý mal na starosti zároveň oddelenie Zollwache v Marcheggu. Po Schuhgovichovom vyťažení sa dohodli na ďalšom termíne návštevy ČSSR v polovici júla, aj s manželkou a deťmi, pričom termín mal oznámiť prostredníctvom G. Kováčika. Schuhgovich prijal sumu 1 000 šilingov ako úhradu výdavkov bez námietok. Na záver dostal krátku inštrukciú o nutnosti konšpirácie aj pred

rodinnými príslušníkmi a že o ich rozhovoroch je informovaný výlučne informátor „PETER“. „Verbovku“ spravodajcovia ukončili o 6.30 hod. ráno. Pred obedom celá spoločnosť odišla späť ku Kováčikovcom.

Tri dni po odchode Schuhgovichovcov sa spravodajcovia stretli s Kováčikom kvôli ohlasu na zaviazanie k spolupráci. Odpoveďou bola veľká spokojnosť Schuhgovichovcov s pobytom a dobrým rozhovorom so spravodajcami, Schuhgovich sa však Kováčikovi nezmieňoval o detailoch. Chcel sa kapitánom revanšovať, napríklad tak, že by ich pozval do Rakúska na návštevu. Kováčik iniciatívne navrhol Schuhgovichovi, aby niekedy prišiel aj bez manželky vlakom z Marcheggu, ten navrhnutú možnosť pripustil, ale nepotvrdil. Pri zavedení rozhovoru na ekonomické pomery v Rakúsku sa sťažoval, že síce stúpili mzdy o 5 – 6 %, ale zároveň mnohonásobne viac stúpili ceny potravín a iných produktov.

Informátorovi Kováčikovi navrhli po akcii v Harmónii vyplatiť odmenu

1 000 Kčs za rozhodujúcu úlohu pri rozpracovaní Schuhgovicha, keďže urovnal vzťahy medzi rodinami a počítalo sa s ním aj do budúcnosti ako so spojkou s využitím ako krycej adresy pre ďalšiu komunikáciu so zahraničným agentom. Na nasledujúcu schôdzku navýšili rozpočet takmer trojnásobne, aby mohli Schuhgovichovcov zobrať do atraktívnejšej výletnej oblasti. Výlet v Harmónii stál 11. brigádu PS 795 Kčs a 1 000 šilingov pre agenta, plánovali minúť 2 000 Kčs na výlet a 3 000 šilingov pre agenta. Schuhgovicha bolo treba doinštruovať v otázkach spojenia a doladiť trvalé úlohy, ktorým mal venovať pozornosť, a podnietiť ho, aby smeroval požiadavky na svoje služobné zaradenie čo najbližšie k štátnej hranici alebo na vyššie veliace pozície.

KOMPLIKÁCIE SO STRETNUTÍM

Júlová návšteva „RICHARDA“ sa neuskutočnila, od augusta 1966 do mája 1967 nebolo možné ho odlúčiť od manželky, alebo mal neodkladné služobné povinnosti nad rámec bežnej služby (nepokoje na rakúsko-talianskej hranici v Hornej Adiži, plánované väčšie demonštrácie vo Viedni a pod.). Schuhgovichovci 6. októbra 1966 využili na poslednú chvíľu jednodňovú cestu priateľa Cesala s manželkou do Bratislavy a krátko sa zastavili u Kováčikovcov. „PETER“ však bol odcestovaný na služobnej ceste v Prahe, preto sa rozprávali iba s pani Kováčikovou. Schuhgovich sa jej pýtal aj na Bartáka s Kasnerom a spomenul prevelenie z Marcheggu späť do Raasdorfu. Preloženie malo umožniť aktívnejšie rozpracovanie kandidáta na zahraničného agenta s krycím menom „OTMAR“. Tým bol príslušník rakúskej Gendarmerie slúžiaci na OPK Marchegg H. Werther, ktorý si za manželku zobral sestru manželky informátora a pomocníka PS vo Vysokoj na Morave Jána Frišloviča. Frišloviča získali pre spoluprácu

pod krycím menom „FREDO“ v septembri 1963 práve príslušníci SO Buttko, ktorý bol zároveň jeho riadiacim dôstojníkom, a Kos práve z dôvodu lepšieho rozpracovania Werthera, ktorého sledovali už od roku 1961 v pozorovacom zväzku „ČETNÍK“. Frišlovič mal byť nástrojom prevencie možnosti Wertherovej spolupráce so spravodajským oddelením 11. brigády PS. Spoluprácu s Frišlovičom ukončili v roku 1971 z dôvodu ukončenia snahy o získanie Werthera. Frišloviča od začiatku preverovali prostredníctvom zahraničného agenta „ROMAN“ (Turczyn), informátora „DUB“ a technickým úkonom previerky korešpondencie.⁵

Dňa 7. decembra 1966 zas Schuhgovichovci priviezli do Bratislavy na nákupy kolegu z práce s manželkou, kvôli zodpovednosti za ich odvoz však nemohli zostať dlhšie ako deň. Gustav Kováčik sa o ich príchode dozvedel od synovej priateľky, u ktorej sa zastavili v predajni, kde pracovala. Pridal sa k nim počas obeda v kaviarni Dukla a zvyšok dňa ich sprevádzal pri nákupoch po meste. O príchode zahraničného agenta informoval spravodajcov a dostal za úlohu odlúčiť ho od zvyšku spoločnosti a priviesť o 18.00 hod. do kaviarne na zimnom štadióne. Schuhgovich sa však obával stretnutia kvôli prítomnému kolegovi a neskorším možným zvedavým otázkam a sľúbil, že do Bratislavy príde v januári 1967 s tým, že počíta aj s rozhovorom s Bartákom a Kasnerom. Postup a neúspešný pokus G. Kováčika o odluku Schuhgovicha si neskôr Kos overoval u priateľky Kováčikovho syna, tá potvrdila, že sa udalosti odohrali tak, ako spomínal G. Kováčik. „RICHARD“ navrhoval „PETROVI“ stretnutie so spravodajcami v Rakúsku, rozhovor však zostal len v rovine ponuky. Ďalší pobyt naplánovali Schuhgovichovci na Veľkú noc v marci 1967 v dvoch variantoch, buď na 2 – 3 dni, alebo na 8 – 10 dní.

Cesta sa však opäť neuskutočnila kvôli Schuhgovichovým pracovným povinnostiam.

KRÁTKY KONTAKT A ZLYHANIE AGENTA „PETRA“

Schuhgovichovci navštívili Bratislavu opäť v dňoch 20. a 21. mája 1967, pričom nebolo možné ho na dostatočnú dobu odlúčiť od manželky kvôli návšteve rodiny mimo Bratislavy. Spravodajcovia ho aspoň osobne skontaktovali počas návštevy Kováčikovcov a overili si, že chce naďalej spolupracovať. Dozvedeli sa podrobnosti z výletu, vrátane ďalšieho alkoholického excesu strýka Kováčika, ktorého správanie voči zamestnancovi pumpy, upozorňujúceho Kováčika na zákaz fajčenia, Schuhgovichovci komentovali ako katastrofálne. Kos usúdil, že do vyjasnenia názoru Schuhgovicha na strýkovo konanie nie je možné „PETRA“ využívať ako spojkou. Pani Kováčiková po odchode Schuhgovichovcov presvedčila spravodajcov, aby zostali na návšteve a na jej naliehanie si potykali, v čom Buttko videl komplikáciu, keby sa náhodou pani Kováčiková napríklad chcela v budúcnosti zoznámiť s ich rodinami. Ponúkanú odmenu Schuhgovich neprebral s poznámkou, že si peniaze zatiaľ nezaslúžil, a predbežne sa dohodli, že k dôkladnejšiemu vyťaženiu dôjde počas dovolenky Schuhgovichovcov vo Vysokých Tatrách začiatkom júla 1967. Ubytovanie im zháňal G. Kováčik v podnikovej chate Doprastavu v Starom Smokovci. Schuhgovicha plánovali odviezť do konšpiračného bytu zapožičaného od Správy štátnej bezpečnosti (S ŠtB) Banská Bystrica, alebo ho vyťažiť na hotelovej izbe, v oboch prípadoch chceli plánovaný dlhý rozhovor rozdeliť na viacero kratších etáp. Spravodajcov naďalej zaujímala osoba úradníka STAPO Müllera a niektorých osôb z Marcheggu. Súčasne si pripravovali plán osobného styku so Schuhgovichom vo Viedni – v prípade jeho

5 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky (ďalej BA-A), reg. č. 8 554.

súhlasu by sa po doručení listu odoslaného z Rakúska od priateľa v dohodnutý deň dostavil v dohodnutú hodinu k Burgtheatru a počkal tam 15 minút. V prípade príchodu spravodajského dôstojníka sa k nemu nesmel prihlásiť, ale mal ho nasledovať z približne tridsiatich metrov. Ak však Kos alebo Buttko nasadnú do prostriedku verejnej dopravy, znamenalo to ukončenie schôdzky, pravdepodobne z dôvodu odhalenia sledovačky spravodajcami. Vlastná schôdzka sa mala začať až oslovením Schuhgovicha zo strany spravodajcov po overení, či nie sú sledovaní. O celej dohode musel zachovať mlčanlivosť pred všetkými, aj pred Kováčikom. Buttko plánovanie styku konzultoval s majorom Břetislavom Musiálkom,⁶ príslušníkom rozvedky Veliteľstva PS, konkrétne vo veci vhodného termínu prípadnej kontrolnej schôdzky vo Viedni.

V polovici roku 1967 sa spravodajcom javila situácia tak, že „PETER“ nie je schopný zorganizovať konšpiratívny styk s „RICHARDOM“ bez prítomnosti jeho manželky. Situáciu komplikoval postoj Kováčikovho syna Jozefa, ktorému sa zdali návštevy Schuhgovichovcov priveľmi nákladné, keďže nemal vedomosť, že sa na nich spravodajcovia finančne podieľali, bol proti návštevám a distancoval sa od nich. Jozefa Kováčika a jeho priateľku však nemohli zo svojich plánov vynechať, potrebovali sa s nimi spoločensky stykať kvôli kontrole situácie v rodine nezávisle na Gustavovi Kováčikovi, ale aj kvôli potrebe „zakryť možný dojem, že nám ide o ZA [zahraničného agenta – pozn. V. P.]“. Tiež uvažovali do prípadu zapojiť pani Kováčiková výhradne vo veci odlúčenia Schuhgovicha na dobu potrebnú pre vyťaženie, s odôvodnením,

11. pohraniční brigáda
vyznamenaná Řádem práce
agenturně operativní oddělení

Čj.: B-00119/81-12-69
Stupeň utajení: PT
Příloha: Filné
Dne: 11. 6. 1969

Výtisk č.: Jediný
Počet listů: Jeden

**K ODESLÁNÍ
PROSTŘEDKY UTAJENÉHO SPOJENÍ**

Zarámované údaje vyplní odesílatel

ADRESA: (komu) Velitelství Pohraniční stráže, ag. operativní odděl. Praha

Číslo telegramu: počet slov: datum: čas:

TEXT

Věc: Zákaz cest příslušníků G a policej do ČSSR.

Při kontaktu ZA RICHARD, který byl proveden prostřednictvím I PETER byl zjištěn následující poznatek:

Příslušníci rakouské Gendarmerie a policie mají zekázáno podniknout jakožkoliv cestu do ČSSR. Zákaz, který byl vydán Hlavním četnickým velitelstvím byl dodán na každou služebnu oběžníkem při čemž důvod zákazu cest nebyl uveden. Všeobecně se předpokládá, že byl vydán v souvislosti se situací v ČSSR v srpnu minulého roku. Příslušníci G gloužili zvýšený počet hodin již asi 2 měsíce před srpnovými událostmi v ČSSR, v souvislosti se srpnovými událostmi měli všichni příslušníci G pohotovost a po jejím skončení byl vydán uvedený zákaz.

Zákaz cest se netýká ostatních socialistických zemí. Přesto však příslušníci G nejezdí ani do ostatních socialistických zemí včetně Jugoslaviie, protože po uskutečnění cesty jsou předvoláváni na vyšší velitelství a vytěžováni k důvodu cesty, místu pobytu, stykům a podobně.

Podrobnosti o celém jednání budou uvedeny ve zprávě o jednání se ZA, která bude předložena.

Náčelník oddělení:
major *František*

V i d a František

ŠIFR ZAS	PŘEVZATO K ODESLÁNÍ	ODESLÁNO
	Den 11. 6. 69 hod. 19.30 Číslo zprávy 6	Den 11. 6. 69 hod. 19.33 Podpis <i>František</i>

Správa náčelníka agenturno-operativního oddělení o získání poznatku od zahraničního agenta (Zdroj: ABS)

že sa s ním chcú porozprávať o konkrétnych nelegálnych útekoch vo väčšom súkromí. Tento nápad nakoniec aj schválili a 6. januára 1968 pani Kováčiková do prípadu v stanovenom rozsahu zasvätili.

Plánovaná dovolenka vo Vysokých Tatrách sa opäť posunula kvôli vodičskému kurzu pani Schuhgovichovej na začiatok augusta 1967, ale

nakoniec sa neuskutočnilo nič z plánovanej dovolenky a Schuhgovichovci prišli do Bratislavy so známymi Cesalovcami „na otočku“ až 8. decembra 1967. Schuhgovich sa stretol s Kováčikom a oznámil mu, že je veliteľom na Gendarmeriepostenkmando Marchegg, kde by mal zostať natrvalo. Sám otvoril otázku stretnutia s Kosom/Kasnerom a Buttkom/

6 Musiálek Břetislav (*10. 8. 1928 Kunčičky, okres Ostrava) pôsobil ako spravodajský dôstojník v útvaru PS Sušice (od 1. 1. 1951), 19. děčínskej pohraničnej brigáde MV (od 1. 9. 1952), 25. samostatného práporu MV (od 1. 2. 1955), 4. znojemskej pohraničnej brigády MV (od 1. 7. 1955) ako zástupca náčelníka štábu pre spravodajstvo 5. práporu a od 1. 3. 1956 náčelník obrannej skupiny spravodajského oddelenia brigády. Od 1. 4. 1957 pôsobil ako starší referent obranného oddelenia spravodajského odboru Hlavnej správy PS Praha. V čase plánovania možného stretnutia Schuhgovicha bol starším dôstojníkom 1. skupiny agenturno-operativního oddelenia Veliteľstva PS. ABS Brno – Kanice, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV, OEK Břetislav Musiálek.

Bartákom, mrzelo ho, že sa s nimi nemôže osobne stretnúť. Spravodajcovia zhodnotili, že Kováčik zlyhal, keď ich okamžite neinformoval o príchode Schuhgovicha a kvôli tomu ho nevedeli na poslednú chvíľu inštruovať, na čo sa ho má opýtať. Táto Kováčikova chyba vyústila do zrušenia predbežne naplánovanej cesty Kováčikovcov do Rakúska okolo Vianoc, ku ktorej už bol vypracovaný dôkladný plán, na čo sa má „PETER“ „RICHARDA“ pýtať: prečo nepricestoval do ČSSR (Vysoké Tatry), kde momentálne pôsobí a na akom poste, s akou pracovnou náplňou, a kedy môže prísť, prípadne dohodnúť aj presný dátum návštevy. Kováčik mal v mene spravodajcov vyžadiť Schuhgovicha k obyvateľom Marcheggu, ku ktorým dostal úlohy už v Harmónii, a v prípade dohodnutia termínu schôdzky si pripravil poznatky o utečencoch z ČSSR, s ktorými prišiel do styku. Spravodajcovia si na Kováčika vyžiadali previerku korešpondencie s cieľom získať okamžite informáciu o prípadnom príchode Schuhgovicha do ČSSR a získať previerkový materiál, s ktorým by mohli prípadne Kováčika pri neskorších chybách konfrontovať.

AGENT „PETER“ CESTUJE DO RAKÚSKA

Rok 1968 ovplyvnila okupácia ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy. Nakoniec sa podarilo Schuhgovicha skontaktovať v roku 1969, keď v termíne 5. – 8. júna 1969 do Rakúska vycestoval Gustav Kováčik s manželkou na návštevu Schuhgovichovcov, pričom hneď prvý deň na prechádzke vyžal synovca k otázkam, zaujímavým spravodajských dôstojníkov, k čomu

dal Schuhgovich impulz otázkou, ako sa darí Bartákovi s Kasnerom. Potvrdil ochotu naďalej spolupracovať a uviedol, že nemôže pricestovať do ČSSR kvôli plošnému zákazom príslušníkom Gendarmerie cestovať do ČSSR, čo spravodajskí dôstojníci preverovali aj prostredníctvom poznatkov KS MV, poznatkov získaných v bližšie nekonkretizovanej akcii „NORBERT“, od informátora „IGOR“⁷ a sprísneniu podmienok cestovania do ďalších socialistických krajín, keďže ich po cestách vyťažovali k dôvodom vycestovania a stykom v zahraničí. „RICHARD“ vnímal tieto povinnosti ako neprekonateľnú komplikáciu, „PETER“ preto ani nespomenul ponuku stretnutia s Kasnerom a Bartákom v Maďarsku, alebo Juhosláviu. Sľúbil, že po zmene podmienok príde do Bratislavy a zároveň podal tri agentúrne správy priemernej kvality (spomínaný zákaz cestovania, správa o postavení utečencov v Rakúsku a iných štátoch na Západe, a správa o reorganizácii Gendarmerie z menších celkov na väčšie útvary, od ktorej sa očakávali lepšie možnosti pre operatívne zasahovanie príslušníkov Gendarmerie). Jiří Kos navrhol vypracovať plán spojenia cez Kováčika v prvej polovici roku 1970, aj keď nič nenasvedčovalo, že by Schuhgovich mohol do ČSSR pricestovať. Ako agenta si ho naďalej veľmi cenili, napriek všetkým komplikáciám. Schuhgovich pozval Bartáka s Kasnerom na návštevu do Rakúska, spravodajcovia si však stále neboli úplne istí jeho absolútnou spoľahlivosťou, pretože nepodal poznatky so zodpovedajúcou mierou kompromitácie smerom k svojej osobe. Rok 1971 tak prebehol bez záznamov.

Po prepustení V. Buttka zo spravodajského oddelenia prebral v roku 1972 riadenie „PETRA“ a „RICHARDA“ major Bohuslav Tesař⁸ a opäť prišiel s plánom poslať informátora Kováčika s manželkou za synovcom a plniť úlohy podľa požiadaviek spravodajcov. Predtým ešte zadokumentoval správu od Kováčika, že ho Schuhgovich volal na dovolenku do maďarského mesta Körmenca, ktorého názov ale skomolil, preto ho nebolo možné nájsť na mape. Avšak list mu prišiel až v dobe, keď už boli Schuhgovichovci v Maďarsku. Kováčika okrem bežného brífingu poučili, ako sa správať, keby ho kontaktovala cudzia rozviedka a snažila sa ho získať pre spoluprácu. Takticky mal zistiť, čo od neho chcú, v akej oblasti a ktorá bezpečnostná zložka. Následne mal spoluprácu odmietnuť a po návrate informovať riadiaceho pracovníka o priebehu pokusu. Spravodajcov zaujímali dôvody organizačných zmien v sieti žandárskych staníc v okrese Gänsendorf a Kronenburg smerom k vytváraniu väčších staníc a zániku menších, ale aj dôvody, prečo platí úplný zákaz cestovania do socialistických štátov iba pre ČSSR a nie aj pre ostatné. V prípade kladnej odozvy sa mal pýtať aj na fungovanie stanice Marchegg a záujmu rakúskych bezpečnostných zložiek o dianie v nej, ale aj o stanicu Gendarmerie v utečeneckom tábore Traiskirchen – úlohy, počty, velenie, cirkulácia turnusov príslušníkov atď. S návštevou Schuhgovichovcov v ČSSR už veľmi nepočítali, Kováčik však mal opäť preveriť synovcov záujem o vycestovanie do Maďarska alebo Juhoslávie, kde by vedeli zorganizovať stretnutie so spravodajcami PS. Súčasne mu mal odovzdať 3 000 šilingov

7 Spravodajské oddelenie viedlo informátora Karola Pelzera v zväzku pod krycím menom „IGOR“ od apríla 1964 do decembra 1971. Na jeho riadení sa podieľali dôstojníci Vladimír Buttko, Jiří Kos, Josef Vacek a Květoslav Kovář. Pelzerov švagor M. Koppi obsluhoval d'alekopis v Eisenstadte a Pelzer ho mal pomôcť získať pre spoluprácu. Všetky snahy sa ukázali ako bezvýsledné, Koppi sa časom vyprofiloval ako vlastenec s odporom k socializmu. Spolupráca s Pelzerom skončila zánikom dôvodu spolupráce. Počas jej doby dostal Pelzer odmeny v celkovej výške 847 Kčs a 500 šilingov na pokrytie výdavkov počas pobytu v Rakúsku. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, reg. č. 8 731.

8 Tesař Bohuslav (*30. 1. 1928) pôsobil v spravodajskom oddelení 11. brigády od bližšie nezisteného dátumu, 1. 5. 1975 ho preveliili k 3. spravodajskej skupine Komárno, od 1. 1. 1976 opäť pôsobil v SO. Jeho odchod zo spravodajských zložiek sa tiež nepodarilo datovať. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/11-brigada/data/11bPS.pdf> [cit. 2019-07-01].

a v prípade zdráhania ho citovo vydierať, že by mohol mať cestou späť kvôli držbe cudzej meny problémy.

Stretnutie sa naozaj uskutočnilo vo februári 1973, vyťažovanie opäť prebehlo počas prechádzky po Raasdorfe pre cigarety a Schuhgovich prebral po istom zdráhaní aj 3 000 šilingov. „PETERA“ informoval o ďalších podrobnostiach rušenia malých GPK v Rakúsku a zákaze ciest príslušníkov Gendarmerie do ČSSR, o opatreniach Gendarmerie v súvislosti s ochranou sovietskych vysťahovalcov do Izraela, prechádzajúcich cez československo-rakúsku hranicu do Viedne pred akciami extrémistických organizácií palestínskeho hnutia, a bližšie informácie o príslušníkovi Gendarmerie Josefovi Schmiedovi slúžiacemu na GPK Brunn am Gebirge. Kováčikovi sa nepodarilo získať informáciu o príslušníkovi STAPO Müllerovi, lebo sa na neho pýtal ako na príslušníka STAPO navštevujúceho stanicu v Marcheggu, o ktorom sa Schuhgovich rozprával s Kosom/Kasnerom. Ten reagoval, že do Marcheggu chodievalo viacero príslušníkov STAPO a nepamätá si, o ktorom sa bližšie rozprávali. Rovnako si kvôli časovému odstupu nespomínal na okolnosti prekonania hranice a mená utečencov zadministrovaných v Marcheggu, dostal však nové úlohy k utečencovi Bohumilovi Ježovi z Brna (zistiť miesto pobytu, zamestnanie, súčasnú činnosť, či nebol trestaný) a utečenca s iniciálami J. V., ktorý sa mal počas úteku cez hranicu zraniť a byť liečený v Korneuburgu. Spravodajcov stále zaujímali aj pomery v utečeneckom tábore Traiskirchen, počty slúžiacich príslušníkov a ich úlohy. Sledovanie režimu železničiarov prichádzajúcich do Marcheggu zas nemala Gendarmerie v náplni práce. Spravodajských dôstojníkov však zaujímala, keďže medzi železničiarimi mali svojich agentov a obávali sa opatrení, ktoré by snáď mohli napomôcť ich odhaleniu. Do konca roku 1972 slúžil Schuhgovich ako veliteľ GPK Lang Enzersdorf, od 1. januára 1973 pôsobil ako veliteľ GPK Gerasdorf v hodnosti Gendarmerie Revierinspektor s platom približne 7 000 šilingov. Kováčik

kov výjazd hodnotil Bohuslav Tesař ako dobrý a do budúca s ním naďalej počítal ako so spojkou. Najbližší výjazd plánovali kvôli ťažkej chorobe Kováčikovej sestry žijúcej v prihraničnej obci Petronell na jej pohreb, kde ale nemal kvôli situácii riešiť so Schuhgovichom ťažké úlohy. Ako odmenu plánovali príspevok Kováčikovi na sestrin pohreb v budúcnosti.

PROBLÉMY SO SPOJENÍM

Krátko po návšteve Rakúska Schuhgovich prerušil s Kováčikom korešpondenciu a odpovedal až na list poslaný doporučené. Na ďalšie tri listy opäť neodpovedal a ozval sa, až keď Kováčik poslal list známym, čo je so Schuhgovichom a či dostal jeho list. „RICHARD“ písal koncom decembra 1973 „PETROVI“, že sa bude jeho dcéra vydávať a rátajú s nimi na svadbe, ale jej termín ešte nepoznajú. Nedoručovanie listov si vyžadovalo vyjasnenie a spoľahlivejšiu cestu spojenia, situácia sa javila tak, že aj pozvánka na svadbu mohla niekde „zablúdiť“. Tak sa aj stalo, Schuhgovichova dcéra sa vydala v prvom štvrtroku 1974 bez účasti Kováčikovcov. Tí sa o uskutočnenej svadbe dozvedeli až v apríli 1974 v liste od Schuhgovicha, ktorý písal, že by sa chcel s Kováčikovcami stretnúť. Tesař naplánoval Kováčikov výjazd do Rakúska a hodnotil, že je málo pravdepodobné, aby Schuhgovichovi neprišiel ani doporučený list a skôr predpokladal, že sa písomnému styku so strýkom z nejakého dôvodu vyhýba.

V máji 1974 opäť spravodajcovia nadviazali s „RICHARDOM“ osobný kontakt prostredníctvom „PETERA“. Dňa 11. mája 1974 vycestoval „PETER“ autobusom na návštevu svojej chorej sestry do Petronell, ktorej stav sa trochu zlepšil, ale stále bola pripútaná na lôžko. Zavolať do Raasdorfu „RICHARDOVI“, že je v Rakúsku na dva dni a ten pricestoval o 16.00 hod. bez hospitalizovanej manželky, ktorú bol predtým navštívil. Pravdepodobne prvýkrát sa stalo, že mohli uskutočniť rozhovor bez pravdepodobnosti vyrušenia, keďže v dome už nikto iný nebol, a tiež na druhý deň, keď sa Schuhgovich opäť

zastavil u matky a rozprávali sa so strýkom v záhrade. V rozhovoroch riešili najmä nespoľahlivú písomnú komunikáciu. Schuhgovich jednoznačne tvrdil, že jeho listy nedostal a sám nedostal odpovede na svoje listy, ktoré posielal Kováčikovi. Tesař v „RICHARDOVEJ“ hodnotiacej správe z júna 1974 rozvinul niekoľko možností, a to nespoľahlivosť pošty (bolo treba zodpovedať otázku, čo sa s listami stalo), prípadné nečestné jednanie Schuhgovicha, alebo prípadné nečestné jednanie Kováčika. Z pohľadu spravodajcov sa nedala vylúčiť ani možnosť, že listy z ČSSR zadržovala pani Schuhgovichová. Perspektíva ďalšej spolupráce teda závisela na vyriešení otázky spojenia, pretože Kováčik mohol vycestovať len raz ročne a Schuhgovich bol kvôli zhoršenému stavu manželky viazaný na Rakúsko a do úvahy neprichádzala ani spoločná dovolenka v Maďarsku. Schuhgovich naznačil, že by sa rád stretol s pplk. Jiřím Kosom a.k.a. Jurajom Kasnerom, s ktorým si pred ôsmimi rokmi vybudoval priateľský vzťah a chcel ho pozvať do Rakúska, za prítomnosti Kováčika, čo by podľa Tesařa zaručilo Kosovi bezpečnosť. „RICHARD“ navrhol aj variantu svojej návštevy Bratislavy formou jednodenného výletu loďou v prípade zlepšenia stavu manželky, čo by dopredu ohlásil „PETROVI“. Schuhgovich sa snažil splniť aj zadané úlohy, ale nebol úspešný ani pri utečencovi Bohumilovi Ježovi z Brna, ani pri identifikácii zraneného utečenca s iniciálami J. V. Dostal aj nové úlohy, zistiť totožnosť majiteľa Volva s ŠPZ W 319 689, dochádzajúceho do Traiskirchenu a nadväzujúceho kontakty s utečencami, či zistiť bližšie informácie o personálnom obsadení, činnosti a zameraní Českého klubu sídliačeho na viedenskom Judenplatz, a bol ochotný ich splniť. Odpovede chcel zakomponovať do listu Kováčikovi tak, aby nikto nič nespoznal. Kováčik súhlasil napriek inštruktáži, že je takýto postup neprijateľný. Zákaz cestovania príslušníkov Gendarmerie platil naďalej, Schuhgovich podal správu o počte príslušníkov a časti výbavy stanice v Gerasdorfe, kde velil, a doplnil aj minulé správu o ochrane transportov

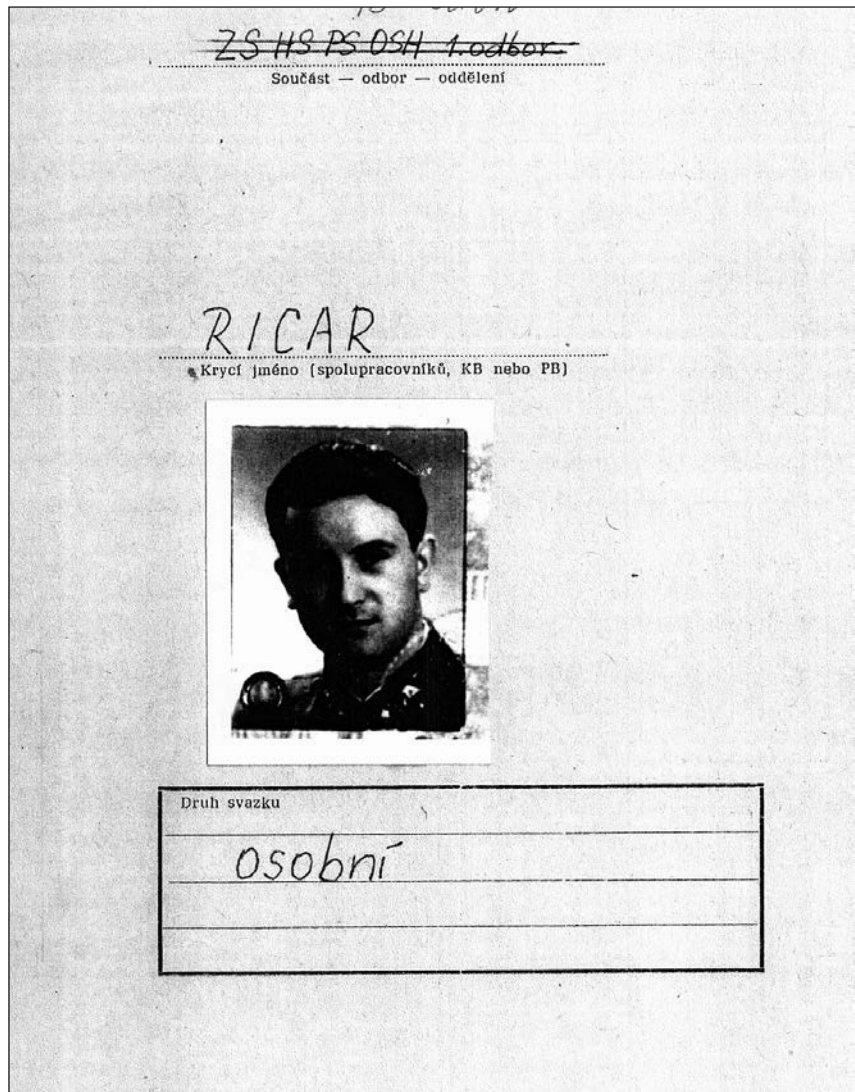
sovietskych Židov do Izraela, ktorým už Gendarmerie neposkytovala ochranu. Posledná správa sa týkala zdražovania v Rakúsku ako dôsledok reforiem ministra financií Johannes Androscha, znižovania kúpnej sily v exekutívnych zložkách a s tým spojená nespokojnosť.

Po Kováčikovej návšteve sa Schuhgovich opäť odmlčal a neodpisoval na listy, preto spravodajcovia začiatkom augusta 1974 opäť začali plánovať Kováčikov výjazd do Rakúska. Kováčik v rámci komunikácie písal rodine Dománkových z Petronell, v ktorom sa pýtal, ako sa majú Schuhgovichovci. Rodinnú situáciu opísali ako komplikovanú kvôli chorobe matky, za ktorou Schuhgovich denne jazdil do Petronell, aj manželky, s ktorou mu pomáhala svokra. Dománkovci sa chystali v polovici augusta do Bratislavy výletnou loďou a chceli navštíviť aj Kováčikovcov, čo „PETER“ uvítal ako ďalší zdroj informácií k „RICHARDOVI“.

„RICHARD“ napísal „PETROVI“ ďalší list začiatkom novembra 1974, v ktorom písal o pobyte manželky na liečení, zdravotnom stave matky, ktorý mu spôsoboval zaneprázdnenosť, a pozýval ho na návštevu. Novým riadiacim dôstojníkom „PETRA“ sa mal stať Květoslav Kovář, B. Tesař menil pracovné zaradenie a od 1. mája 1975 bol oficiálne preradený na spravodajskú skupinu Komárno. Pani Kováčiková sa prejavila ako iniciatívna žena, trápili ju výpadky v korešpondencii, preto si nechala poslať od známych listy, ktoré však pošta nedoručila. Po sťažnosti pošta zistila, že ich doručovateľ nedoručil viacero listov a niekde ich zničil. Po jeho prepustení pošta dochádzala opäť v poriadku. Kováčik mal podľa inštrukcií vysvetliť synovcovi situáciu s nedoručenými listami a po obojstrannom vyjasnení sa malo rozhodnúť o jeho návšteve Rakúska.

DLHÉ MLČANIE

V roku 1974 už ale k žiadnemu kontaktu nedošlo a kontakt so Schuhgovichom bol úplne prerušený na niekoľko rokov. Vyslanie agenta „PETRA“ do Rakúska s cieľom vytvoriť podmienky

Agentúrny zväzok „RICAR“ (Zdroj: ABS)

pre styk „RICHARDA“ s operatívnym pracovníkom a následnému vyriešeniu otázky spojenia sa spomína v charakteristike Schuhgovicha z 31. júla 1979 z pera J. Kosa. Schuhgovich prerušil všetky kontakty a aj napriek zvýšenej snahe rozvedky sa nepodarilo nadviazať kontakt aj z dôvodu Kováčikovo veku a zdravotných problémov. K pokusu o obnovenie kontaktu prišlo v júli 1981, keď sa Schuhgovich ohlásil telefonicky Kováčikovcom, že príde v septembri na návštevu. V prípade neuskutočnenia návštevy by vycestovali do Rakúska Kováčikovci. Plánovacej schôdzky sa za Spravodajskú správu Hlavnej správy Pohraničnej

stráže a Ochrany štátnej hranice (SS HS PS OŠH) zúčastnil vtedy už náčelník jeho I. odboru Jiří Kos a vedúci starší dôstojník Pavel Müller. Kováčikovci dostali pražské telefónne číslo na Kosa aj Müllera, v poznámke písanej rukou Müllerom priamo do dokumentu je pri dátume 9. september a 17. november 1981 pripísaný text, že z vlastnej iniciatívy telefonoval s pani Kováčikovou, ale Emil Schuhgovich sa už neozval.

Nasledujúca zaznamenaná schôdzka s Kováčikom sa uskutočnila 26. novembra 1982, výsledkom bola aktualizácia niektorých zmien v živote Schuhgovicha, ktorý začal stavať

rodinný dom, čo ho časovo zaneprázdňovalo. Slúžil vo funkcii zástupcu veliteľa stanice na GPK Gross Enzersdorf. Príslušníci rozvedky stále dúfali v stretnutie Kováčika so Schuhgovichom, ale frekvencia ich stretnutí naznačovala vysokú mieru skepsy vo vývoji obojstranných vzťahov. Schuhgovichovi tiež zmenili krycie meno z „RICHARD“ na „RICAR“.

Schuhgovichov zväzok uložili do archívu v roku 1986 po dvadsiatich troch rokoch s vyhodnotením, že za obdobie spolupráce podal dohromady 13 agentúrnych správ.⁹

ZÁVER

Tri roky trvalo získať Emila Schuhgovicha pre spoluprácu a ďalšie dve dekády sa rozvedka Pohraničnej stráže snažila vyťažovať ho k záujmovým objektom a problematike utečencov. Od týchto poznatkov sa očakávalo, že poslúžia k neskoršiemu zdokonaleniu systému „ochrany“ hranice. Výsledky spolupráce boli veľmi vlažné, ale už zverbovanie zahraničného agenta sa

hodnotilo ako veľký úspech.

„RICHARDA“ v zväzku dokonca označovali ako prvého zahraničného agenta z radov rakúskych ozbrojených bezpečnostných zložiek. Dnes vieme, že už od roku 1954 spolupracoval s rozvedkou 11. brigády príslušník Zollwache s krycím menom „SYLVA“, či od roku 1960 vyššie spomínaný Wilhelm Turczyn, krycie meno „ROMAN“, neskôr „RÖMICH“. Z radov rakúskeho žandárstva však Schuhgovich pravdepodobne naozaj bol prvým zahraničným agentom získaným rozvedkou 11. brigády. Keďže z dostupných materiálov nie je známy žiadny iný podobný prípad, a to ani z neskoršieho obdobia, asi aj posledným.

Jedinečnosť tejto spolupráce potvrdzovala aj snaha rozvedky udržať funkčnú spoluprácu čo najdlhšie a obnoviť ju po dlhších komunikačných výpadkoch. Zároveň boli jej pracovníci ochotní obetovať množstvo času a námahy, aby vytvorili uveriteľné fabulácie vedúce k vytýčenému cieľu.

Ten však dosiahli iba v obmedzenom rozsahu.

Môžeme sa len domnievať, aký bol dôvod Schuhgovichovej spolupráce s rozvedkou 11. brigády. Nič nenasvedčuje tomu, že by šlo o zistené dôvody, alebo spravodajskú hru rakúskej strany. Keďže Kováčik plnil aktívnu úlohu smerom k získaniu synovca pre spoluprácu, mohlo sa jednať o akúsi formu poďakovania strýkovi za potravinovú pomoc rodine po vojne. Zároveň nemožno opomenúť Schuhgovichove vlastné politické presvedčenie a v neposlednom rade kvalitnú prácu spravodajských dôstojníkov, ktorí ho dokázali spoľahlivo presvedčiť, aby spolupracoval. Nikdy od neho nepožadovali nespĺniteľné a trievo zvažovali hranice otázok, aby sa nezačal cítiť v pozícii agenta nepohodlne. Otázkou zostávajú dôvody laxnej spolupráce v nasledujúcich rokoch, čiastočnú odpoveď však ponúkajú veľké komplikácie so spojením, či už osobným, alebo písomným.

Vladimír Palko • Foreign Secret Collaborator “RICHARD” in Service of Intelligence Units of the 11th Border Guards Brigade

Gaining Emil Schuhgovich as a collaborator should have been a great success of the intelligence of the 11th Border Guards Brigade. The story of gaining and controlling the foreign agent “RICHARD” is an edifying probe in the world of intelligence work of the 11th Brigade and it consistently describes the methods used by the employees of the Intelligence department and their enthusiasm to catch the first (and the last) member of Austrian Gendarmerie gained to collaborate with the 11th Brigade. It took three years to win Schuhgovich and for the following two decades the Border Guards Intelligence was trying to deploy him in relation to interesting objects, either refugees, with significant help of his uncle Gustav Kováčik, the agent having the cover name “PETER”. The unique character of this collaboration was confirmed also by the efforts of the Intelligence to keep the functioning collaboration as long as possible, and to renew it after longer communication gaps. People working with the Intelligence were ready to sacrifice lot of time and efforts to create believable fabrications leading to planned aim. This was however reached only in limited extent, as only 13 agency reports were gathered from “RICHARD” during 20 years of collaboration.

Mgr. Vladimír Palko (1981)

Absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, v Sekcii dokumentácie ÚPN sa venuje témam spravodajských zložiek Pohraničnej stráže a Štátnej bezpečnosti a spracováva ich organizačnú a personálnu štruktúru. Je autorom publikácie *Bernard Jaško a spol. Odpor proti komunizmu v Zbore národnej bezpečnosti* (2006).

ROZHOVOR S DOMINIKÁNOM AKVINASOM JURAJOM GABUROM

FRANTIŠEK NEUPAUER

Vďaka svojmu veku, 104 rokov, patril medzi najstarších mužov na Slovensku. Zrejme patrí aj medzi najdlhšie žijúcich bývalých politických väzňov u nás i vo svete. Je považovaný za otca slovenských dominikánov, „apoštola Bratislavy“. Rozhovor s pátrom Akvinasom Jurajom Gaburom ponúka spomienky svedka storočia. Súčasťou spomienok je život v utajení po násilnej likvidácii kláštorov (Akcia K), čas počas väzby, život rehoľníka v ilegite i na slobode.

Páter Akvinas Juraj Gabura¹ sa narodil 17. januára 1915. V čase narodenia bol jeho otec na fronte prvej svetovej vojny. Po skončení vojny sa vrátil domov. V roku 1920 mu zomrela mama (vo veku 31 rokov) na španielsku chrípku. Jurajovou adoptívnou mamou sa neskôr stala Emília, sestra jeho mamy a talentovaná učiteľka. V roku 1927 sa rodina presťahovala do Bratislavy pre lepší prístup k vzdelaniu. Tu Juraj v roku 1933 maturoval a následne vstúpil do dominikánskeho noviciátu v Olomouci. V roku 1937 zložil večné sľuby.

Rozhovor s pamätníkom nás vovedie do obdobia prvej Československej republiky i do obdobia druhej svetovej vojny. Dozvieme sa, ako vnímal svojho spolužiaka Gustáva Husáka, hovorí o spolupráci mladého rehoľníka s profesorom Kolakovičom v Trenčine i o dialógu s odsúdeným na trest smrti. Dňa 16. augusta 1952 vyspovedal príslušníkov Bielej légie a následne bol 22. novembra 1952 odsúdený na doživotie za „trestný čin vlezrady“. Takmer

8 rokov strávil vo väzniciach v Ružomberku, Ilave, Leopoldove a Valdiciach. Po amnestii v roku 1960 býval v rodíčovskom dome v Bratislave a pracoval ako robotník a skladník. Počas pontifikátu Jána Pavla II. v roku 1980 poľský provinciál dominikánov sprostredkúval aj pátrovi Akvinasovi rozšírenie tzv. pápežských fakúlt. Prakticky to pre dominikánov znamenalo, že ich tajný provinciál Ambróz Svatoš spoločne s pátrom Akvinasom a so súčasným kardinálom Dominikom Dukom tvorili trojicu, ktorá v spoločnom dialógu mala dokonca právomoc udeľovať dišpenz od doživotných sľubov. O veľkosti a dôvere pátra Ambróza k Akvinasovi svedčí delegovanie jeho právomocí na pátra Akvinasa: „*Otče, čo môžu ja, môžete i vy.*“ Dňa 20. januára 1978 sa páter Akvinas stáva tajným predstaveným slovenského vikariátu Českej dominikánskej provincie. Prešov, Žilina, Veľký Biel, Tvrdošín, Chlebnica, Zvolen i Sebechleby – to je len niekoľko miest tajných stretnutí dominikánov a ich laických spolupracovníkov.

Ak chceme spoznať duchovnú spiritualitu pátra Akvinasa, je dobre začať sa do jeho textov, ktoré publikoval ešte ako mladý dominikán, no rovnako aj do súborného diela poznámok a homílií, ktoré vyšlo v roku 2015.² Už v roku 1935 v časopise *Kultúra* napísal: „*Dominikán študuje, aby poznal pravdu, lebo poznaním rastie láska; štúdiom si pripravuje látku na rozjímanie, v hlbokej kontemplácii vniká do tajomstva svätých právd, prežíva ich a ovocie kontemplácie potom rozdáva dušiam.*“ Počas osemročnej existencie časopisu *Smer* (dominikánska revue pre duchovný život) bol páter Akvinas (meno dostal po sv. Tomášovi Akvinským) jeho redaktorom i šéfredaktorom. Okrem duchovných zamyslení písal aj básne pod pseudonymom Anjelov. Počas celého života sa riadil heslom: „*Pane, ty vieš, čo so mnou má byť. Odovzdávam sa do tvojej vôle.*“ V tomto duchu prežíval i posledné dni svojho života. Zomrel v piatok 29. marca 2019 uprostred dominikánskej komunity v Dunajskej Lužnej. „Vo

1 Najobširnejší pohľad na život a dielo Akvinasa Gaburu zachytil Dominik Letz v publikácii *Život za mrežami*. LETZ, Dominik Roman. Svedectvo utrpenia a vytrvalosti v apoštoláte (Akvinas Juraj Gabura OP). In: DZURJANIN, Stanislav, ed. *Život za mrežami*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007; Životný príbeh zachytilo aj RTVS v relácii *Osudy, ktoré písalo 20. storočie. Osudy Juraja Aquinasa Gaburu* [online]. [cit. 2018-07-06]. Dostupné na: <https://slovensko.rtvs.sk/relacie/osudy-ktore-pisalo-20-storocie/115972/osudy-juraja-aquinasa-gaburu>; TV Lux pripravila dokumentárny film, v ktorom zachytáva životnú púť pátra Akvinasa s názvom *Akvinas, svedok viery* (29 min., 2017); NEUPAUER, František. *Komunisti ho odsúdili na doživotie. Dnes má páter Akvinas 103 rokov* [online]. [cit. 2018-07-06]. Dostupné na: <https://blog.postoj.sk/30041/komunisti-ho-odsudili-na-doivotie-dnes-ma-pater-akvinas-103-rokov>

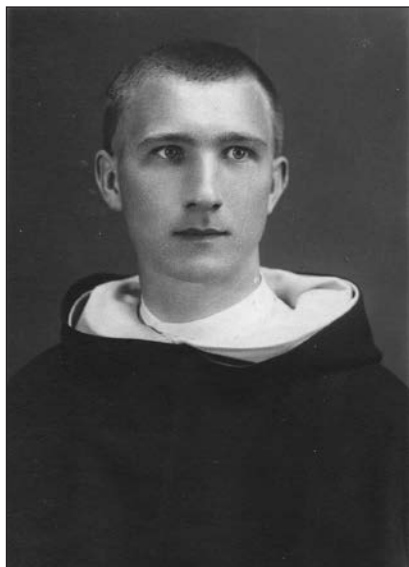
2 GABURA, Akvinas. *Zadávaj sa do svojej hlby, nájdeš tam nasmerovanie na Nekonečno*. Zvolen: Dominikáni, 2015.

štvrtok ešte z lôžka koncelebroval svätú omšu – jeho poslednú večeru,“ uviedol jeho spolubrat a kňaz farnosti Bratislava – Kalvária Dominik Roman Letz.³ Patril k najdlhšie žijúcim obyvateľom Slovenska.⁴ Zádušná svätá omša sa uskutočnila 6. apríla 2019 o 11.00 hod. v Kostole sv. Dominika vo Zvolene (sídlisko Západ). Hlavným celebrantom bol Akvinasov priateľ a spolubrat J. Em. Dominik kardinál Duka OP, pražský arcibiskup. Následne bol brat Akvinas pochovaný na cintoríne vo Zvolene.

Životný príbeh pátra Akvinasa, ktorý bol počas väznenia spovedníkom biskupov Petra Pavla Gojdiča, Vasiľa Hopku, Štefana Barnáša a spolužiakom Gustáva Husáka i Márie Kišoňovej-Hubovej, bol natočený pracovníkmi sekcie Oral history v byte na Novohradskej ulici u MUDr. Viery Kosseyovej v roku 2008. Rozhovor moderoval Miroslav Daniš a je súčasťou svedectiev zadokumentovaných a archivovaných v Ústave pamäti národa.⁵

Narodili ste sa v čase prvej svetovej vojny, v ťažkých rokoch. Kde ste prežívali svoje detstvo?

Väčšinu detstva som prežil u starých rodičov v Dolnom Kubíne a čiastočne vo Vrútkach. Otec bol vtedy v svetovej vojne⁶ ako námorný vojak. Aby mama nemala v tých ťažkých vojnových časoch na starosti deti, vzali krstní rodičia najstaršiu našu sestru Angelu do Námestova, kde bol náš krstný otec farárom.⁷ A naša krstná mama, sestra mojej matky, bola tam gazdinou.

Novokňaz Akvinas Juraj Gabura

(Zdroj: Archív rehole dominikánov)

Aké hodnoty ste si do svojho života odniesli z detstva, od rodičov?

Predovšetkým musím pripomenúť, že matka nám zomrela v roku 1920 na španielku.⁸ V mladom veku ešte nedožitých tridsaťdva rokov. Je pochovaná vo Vrútkach. Otec neskôr požiadala o ruku jej mladšiu sestru Emíliu, ktorá bola učiteľkou. Bola veľmi inteligentná, praktická. Keď odchádzala z učiteľských služieb, tak sa o nej školský inšpektor vyjadril, že stráca najlepšiu silu v inšpektoráte. A pritom bola najmladšou učiteľkou. Bola hlboko nábožná, veľmi inteligentná a nám toho do života dala veľa. Otec silnou, pevnou, mužnou vierou a matka takým hlbokým prežitím

náboženských právd usmerňovali naše mladé životy. Ostali sme tri deti, siroty, o ktoré sa ona takto veľkodušne postarala, že sa stala našou matkou. A nikdy sme necítili, že by bola nie našou prvou matkou. V Kraľovanoch som začal chodiť do školy od roku 1920 do roku 1924. Keďže som nemal dovŕšený ešte desiaty rok, nemohol som ísť na gymnázium, a tak ma dali rodičia do Námestova ku krstnému otcovi na faru. Tam som chodil do prvej triedy meštianky a potom som prešiel na gymnázium do Nitry.⁹ Dva roky som tam študoval a býval v biskupskom internáte. Sestry vincentky¹⁰ tam boli ako vychovávateľky a starali sa aj o kuchyňu, o všetko.¹¹ Po dvoch rokoch štúdia v Nitre, v roku 1927, sa rodičia presťahovali do Bratislavy. Najsamprv sme bývali na Jaskovom rade, potom krátky čas v Petržalke. Otec podnikol kroky pre stavbu rodinného domu na terajšej Zvolenskej ulici. V Bratislave som študoval na gymnáziu.

Dotýkame sa obdobia budovania spoločného štátu Čechov a Slovákov. Na ktorých profesorov si zvlášť spomínate? Čo ste si od nich odniesli do života?

Po prvej svetovej vojne nebol dostatočný počet profesorov Slovákov. Väčšinou boli aj u nás profesormi Česi. Mali sme aj veľmi dobrých profesorov, medzi nimi si tak spomínam na latinčinára. Francúzštinu nás učil triedny. Uchoval som si dobrú spomienku na týchto profesorov.

3 Podrobnejšie pozri <https://dominikani.sk/pan-vzal-k-sebe-svojho-verneho-sluzobnika/> [cit. 2018-07-06].

4 K 31. 12. 2018 Sociálna poisťovňa vyplácala na Slovensku dôchodky 138 občanom (z toho 120 ženám a 18 mužom). Sedem dôchodcov malo v tom čase viac ako 104 rokov (z toho 14 žien a traja muži). Archív autora. Mailová komunikácia so Sociálnou poisťovňou.

5 Text, formu otázok a odpovedí upravil autor článku. Moderátorská časť je doplnená autorom spracovaného textu. Presný zápis sa nachádza v archíve OH Ústavu pamäti národa (pôvodný prepis textu je na 40 stranách).

6 Účastníkom prvej svetovej vojny (1914 – 1918).

7 Akvinasovým krstným otcom bol Vendelín Schwarz. Pozri homíliu, kde píše páter Akvinas o svojom krstnom otcovi. GABURA, A. *Zadívaj sa do svojej hĺbky*, s. 313.

8 Španielska chrípka.

9 Československé štátne reálne gymnázium Tomáša Červeňa v Nitre.

10 Ľudový názov pre ženskú rehoľnú komunitu Spoločnosť Dcér kresťanskej lásky sv. Vincenta de Paul.

11 V študovni museli byť vždy úplne ticho.

Neviedli nás nejakými sústavnými radami, ale pamätám sa, že profesor sem-tam nám dal určité smernice, aby sme si uchovali charakter, pevnosť, dôslednosť, svedomitosť v práci a občianske cnosti.

Ako ste vnímali celospoločenskú situáciu po roku 1918?

Boli sme orientovaní, by som povedal, hlinkovsky.¹² Naša rodina a vôbec silné katolícke rodiny boli stúpenkami tohto smeru. Na Andreja Hlinku mám pekné spomienky. Keď sme bývali ešte v Kraľovanoch, tak sme chodievali do kostola v Stankovciach.¹³ Spomínam si na meniny tamojšieho pána farára. Aj moji rodičia sa s nami vybrali zablahoželať nášmu pánu farárovi. A tam bol aj Andrej Hlinka, prišiel s profesorom náboženstva. Utkvela mi taká situácia, že po spoločnom posedení, odobrali sa pán farár Hlinka, ten profesor a môj otec do zvláštnej izby, kde si trochu zahrli karty, a keď sme odchádzali, vtedy sa pamätám, Andrej Hlinka povedal môjmu otcovi asi približne toto: „*Nemusíš neviem čo robiť pre tú (našu) stranu, ale keď prídu voľby, daj tam svoj hlas.*“ Takto mužne to povedal. Na Andreja Hlinku mám spomienku ako na láskavého, dobrotivého otca a nadšenca. Ozaj silná osobnosť. Potom som sa s ním stretol, keď ma matka priviedla do Ružomberka k lekárovi. Išli sme do kostola, bola práve svätá omša a mal ju Andrej Hlinka. Spomínam si na jeho asketickú postavu, ale mužnú, a otcovský vzťah, ktorý bolo cítiť aj od oltára. A ešte raz som sa s ním stretol v Bratislave, myslím, že to bolo práve v roku 1928, keď bolo desaťročné jubileum vzniku Československej republiky. Bol obrovský zjazd na futbalovom ihrisku. Keď tam prišiel Andrej Hlinka, tí Orli¹⁴ ho chytili, pravda, vyzdvihli hore a vyspievali mu: „Ži-

A. Gabura u františkánov pred odchodom do rehole dominikánov

(Zdroj: Archív rehole dominikánov)

vió! Živíó!“ Vyjadrili nadšenie celého národa k tomuto veľkému bohatierovi. Bol to silný duch, ozaj nezištný pracovník pre dobro národa a cirkvi. Tak mi to utkvelo už z tých rokov, táto jeho osobnosť.

Ideál svätého Dominika vás osobne uchvátil už počas štúdia na gymnáziu. Aká bola vaša ďalšia cesta v rámci štúdia a rehoľného života?

V roku 1933, keď som zmaturoval na bratislavskom gymnáziu na

12 Pomenovanie pre prívržencov strany Andreja Hlinku – Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

13 V Kraľovanoch bol len evanjelický kostol.

14 Orol vznikol v roku 1909 z katolíckych telocvičných organizácií. Podrobnejšie pozri www.slovenskyorol.sk.

A. Gabura s trenčianskou mládežou (Zdroj: Archív rehole dominikánov)

Grösslingovej ulici¹⁵ pri Modrom kostolíku,¹⁶ odišiel som do Olomouca k dominikánom. Bolo to zvláštne ťahanie Božej milosti. Ideál svätého Dominika ma ťahal asi od štrnásteho alebo pätnásteho roku života. Študoval som taký životný plán, ktorý svätý Dominik určil pre svojich duchovných synov. Zapáčila sa mi stredoveká hĺbka spojená s modernou pružnosťou. Dostal som rehoľné meno Aquinas Mária. Sedem rokov som študoval a v roku 1939 som bol vysvätený za kňaza. Po vysviacke som ešte rok študoval

a v roku 1940 ma provinciál poslal do nášho novoutvoreného miesta v Trenčíne, kde sme spravovali takzvanú kuráciu¹⁷ svätej Anny. Pri nej bol kostolík svätej Anny a tam sme rozvinuli svoju desaťročnú činnosť. Rok predtým tam prišli naši dvaja pátri. Rozvinuli sme apoštolskú činnosť po celom Slovensku, hlavne horlivými misiami, duchovnými cvičeniami, organizovaním mládeže. Ja som usporadúval aj letné tábory s ministrantmi v Dolnej Súči. Potom, keď prišlo Kolakovičovo hnutie,¹⁸ tak sme sa doňho začlenili. Vie-

dol som študentskú skupinu i skupinu robotníčok z trenčianskych tovární. Takto sme rozvinuli po celom Slovensku svoju apoštolskú činnosť a hneď v prvých rokoch sme začali vydávať časopis pre duchovný život. Ludové časopisy pre duchovný život boli už na Slovensku rozšírené a na veľmi dobrej úrovni. Žiadalo sa aj pre inteligenciu nejaký zvláštnejší časopis, tak sme ho vydávali pod názvom *Smer*.¹⁹ Založili sme edíciu kníh pod názvom *Veritas*,²⁰ kde sme uverejňovali veci týkajúce sa duchovného života a tiež preklady

15 V tom čase sa nazývalo Masarykovo gymnázium.

16 Kostol sv. Alžbety v Bratislave.

17 Kurácia – časť farnosti s vlastným kostolom, ktorú spravuje ustanovený kaplán. Dominikáni ju dostali do správy v júni 1940 od nitrianskeho biskupa Kmeťka. Porovnaj LETZ, D. R. Svedectvo utrpenia a vytrvalosti v apoštoláte, s. 45.

18 Spoločenstvo Rodina založil chorvátsky kňaz profesor Kolakovič (skutočné meno Tomislav Poglajen). Podľa Františka Mikloška malo dané spoločenstvo v roku 1946 110 členov, z toho 42 kňazov a rehoľníkov, 28 ľudí z prostredia katolíckej inteligencie a 40 študentov.

19 *Smer – revue pre duchovný život* začali dominikáni vydávať od roku 1941 do násilnej likvidácie v roku 1948. Páter Akvinas v časopise publikoval články i básne.

20 V edícii vyšlo 20 titulov. Porovnaj DÓCI, Viliam. Publikačná činnosť slovenských dominikánov počas druhej svetovej vojny a krátko po nej. In: ROB, Romuald, ed. „100 let zápasu“ – jubileum obnovení České dominikánske provincie. Praha: Česká dominikánská provincie, 2005.

z francúzštiny, z nemčiny. V Trenčíne sme boli do roku 1949.

Spomínate si na stretnutia s profesorom Kolakovičom?

S Kolakovičom som sa stretol pri kňazskej rekolekcii v Trenčíne. Rozprával aj o ceste do Ruska pod dozorom NKVD.²¹ Chcel sa nejako dostať k Stalinovi. Povieť vám, ako mi to ostalo v pamäti. Kolakovič rozprával ako pod dozorom sovietskych dôstojníkov išli postupne do Sovietskeho zväzu. Kdesi sa zastavili a on si vytiahol veci na prípravu svätej omše. Vtom naraz počul kroky, a preto hneď všetko zlikvidoval. Prišla za ním kapitánka z NKVD. A prišla za ním ako žena za mužom. Kolakovič jej svojím spôsobom dal vedieť, že je povznesený nad tie veci. A usmernil rozhovor na zmysel života, až prišli na pojem Boha. Postupne rozvíjal zmysel ľudského života, ktorý je v najvyššej bytosti, v Bohu. Kapitánka sa ho spýtala (po rusky): „*Súduh profesor, ty veríš v Boha?!*“ A on odpovedal: „*Áno, ja verím v Boha.*“ Ona na to: „*Povedz mi niečo o tom Bohu.*“ A potom jej rozvinul základné náboženské veci, pravdy viery a postupne ju pripravil na prijatie sviatosti krstu. Neskôr o tom povedala svojmu mužovi, majorovi NKVD, a aj ten prišiel za ním. A výsledok rozhovorov bol, že i on uveril v Boha aj s ešte jednou dvojicou z NKVD. Povedal nám: „*Ak by som tam ostal, mal by som čo robiť, apoštola medzi enkavedistami.*“

Potom som sa s ním stretol ešte raz

osobne, len sám v Dolnom Kubíne na fare, kde som práve predtým navštívil svoju krstnú matku a odslúžil svätú omšu. Bol som na fare v čase, keď tam bol práve Kolakovič. Spoločne sme sa zhovárali o otázkach týkajúcich sa nášho kňazského života a prispôsobenia sa moderným formám apoštolátu. A viac som s ním už nebol. Kolakovič vedel svojráznym spôsobom pristupovať k ozrejmovaniu právd viery. Využil rozličné spôsoby a bol to veľmi praktický človek. Vedel teóriu náboženského života uplatniť do skutkov. Zladiť hlboké náboženské myslenie s účinnými metódami apoštolátu. Nesporne Bohom veľmi obdarená osobnosť.

Dňa 14. marca 1939 vzniká Slovenská republika. Ako ste to vnímali?

Pokiaľ ide o vzťah, povedzme k Čechom, tak my sme k nim mali dosť prijateľný vzťah, lebo sme vedeli, čo nám dali, ale poznali sme aj tie záporne stránky. A nás konkrétne ovplyvnilo štúdium v Olomouci, spôsob života, aký sme tam žili. Bol to kláštor na vysokej duchovnej a vedeckej úrovni. Predovšetkým sme tu prežívali hlboký duchovný život rozvíjaný v hlbokom mlčaní. Len po obede a po večeri bola krátka rekreácia, uvoľnenie. Inak hlboké mlčanie, rozvinutý chorálny²² život. Boli tu vynikajúci profesori, medzi nimi taká silná osobnosť, páter Silvester Braito,²³ ktorý bol vynikajúci kazateľ, hlboký mysliteľ, teológ, filozof, výborný kazateľ. S ním

som nakoniec bol aj v Leopoldove, vo väzení, a dokonca aj v jednej cele istý čas. Veľkosť jeho osobnosti nech je vyjadrená v slovách, ktoré vyslovil asi týždeň pred smrťou: „*Žijem už vlastne tam, a teším sa až ho uvidím a všetko v ňom. Až klesnem do priepasti jeho lásky, ktorú som po celý život hľadal pre seba aj pre iných. Smrť, to je návrat dieťaťa domov.*“ No krásne slová, ktoré vyjadrujú aj obsah jeho života. Páter Emilián Soukup²⁴ bol hlboký mysliteľ, veľký teológ. Páter Metod Habáň,²⁵ profesor filozofie a redaktor *Filozofickej revue*, usporadúval filozofické týždne každý rok v Břevnove v Prahe. Teda silné osobnosti, ktoré nám mnoho dali do života a to v nás zanechalo hlbokú stopu.

A tak sme sa vedeli po príchode na Slovensko postaviť do takého polohy, že sme objektívnejšie ohodnotili to, čo nám bolo dané z českej strany. A vedeli sme prijať aj možnosti na rozvíjanie slovenského národného života. Pritom nás akosi boleli určité výstrednosti. Príliš nacionalistické. Príliš hovorím. Nie je to správne. Vedeli sme si hodnoty, ktoré sme prežívali v spojení za Československej republiky, na pravú mieru uviesť. Nezavrhnúť dobro, ktorého sa nám dostalo. Spomínam si aj na doktora Jozefa Tisa. Popri všetkých prezidentských povinnostiach, našiel si čas aj na svojich farníkov v Bánovciach.²⁶ Keď bola oblastná kňazská rekolekcia²⁷ v Trenčíne, tak tam prišli kňazi z rozličných dekanátov. Aj ja som prišiel na túto rekolekciu. Bolo to práve, keď Nemci

21 Tajná polícia v ZSSR.

22 Spev chorálnych náboženských piesní.

23 Silvester Braito (1898 – 1962) – dominikán, teológ, literárny kritik, publicista a šéfredaktor filozoficko-teologickej revue *Na hlbínu*. V roku 1950 bol v procese Machalka a spol. odsúdený na 15 rokov odňatia slobody.

24 Emilián Soukup (1886 – 1962) – vyučoval morálku, filozofiu, dogmatiku, cirkevné právo a homiletiku. Preložil do češtiny Teologickú sumu od Tomáša Akvinského. Pozri www.knihydominikani.sk.

25 Metoděj Habáň (1899 – 1984) – kňaz, spisovateľ, zakladateľ *Filozofickej revue* (v roku 1924). Počas komunistického režimu bol dvakrát odsúdený a v roku 1972 mu bol odňatý štátny súhlas. Viac HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.

26 Dnešné Bánovce nad Bebravou.

27 Stretnutie kňazov spojené s duchovnou prednáškou, duchovnými cvičeniami.

zaútočili na Sovietsky zväz²⁸ a on (Tiso) bol ešte plný presvedčenia, že príde k víťazstvu. Toto precenil, vo vtedajšom svojom nazeraní. Tieto prvé úspechy Nemcov, keď zaútočili na Sovietsky zväz...

Zažili ste v čase vášho pôsobenia aj nejaké nevšedné udalosti spojené s vojnou?

Keď som pôsobil v Trenčíne, tak tam si spomínam na pozoruhodnú udalosť – poprava jedného väzňa. Bolo nám ohlásené, že nasledujúci deň je poprava. Ak máme záujem, tak máme možnosť sa s tým na smrť odsúdeným porozprávať. Ja som tam odišiel hneď, ako som tú správu dostal. Odišiel som do väznice, kde bol ešte v spoločnej cele. Predstavil som sa mu a povedal som, že ak by si to prial, prežil by som s ním celú noc. A on mi povedal: „*Pán farár, ja som za života moc o Boha nestál. Ale chcem urobiť, čo sa dá.*“

A tak, keď som odbavil veci v kostole, hneď som prišiel večer k nemu, už na samotku. Dvere boli pootvorené a pri nich stráž. Každú hodinu strážil samotný dozorca. Začal som s ním prípravu na záver života. Postupne som rozvíjal pravdy viery, pripravoval ho na smrť až prišlo k sviatosti zmierenia, k spovedi. Možno tak okolo jedenástej v noci. Chvíľu sme sa modlili, krátko, aby som ho neunavil dlhou modlitbou. Potom som mu niečo na povzbudenie rozprával, a tak to išlo postupne. Keď prišla polnoc, vymenila sa stráž pred dverami a dozorca, ktorý prišiel na ďalšiu hodinu, vošiel k nám do cely. To vnieslo do jeho duše nepokoj. Tá prítomnosť toho dozorca. Nejaká hrôza ho premáhala. Potom dozorca odišiel. Ja som ho upokojoval, prosil som v duchu dobrého Pána Boha, aby neprišlo k nejakému zúfalstvu. Nakoniec sa s Božou pomocou utíšil. A zas sme sa začali chvíľu modliť, zas som mu niečo povzbudzujúce povedal, až nakoniec nadranom som ho už aj pripravoval na sväté prijímanie. A potom

100-ročný A. Gabura pri modlitbe (Zdroj: Archív rehole dominikánov)

som odišiel okolo pol piatej do blízkeho kostolíka svätej Anny. Odtiaľ som priniesol svätú hostiu. Klakli sme si, pomodlili sa pred Sviatosťou oltárnu. Keď som mu podával sväté prijímanie, udrel sa hlboko do prs tri razy, až som bol dojatý, sklonený bol. Ako keby hovoril: „*Kriste, už len teba mám. Ako oporu, len na teba sa spolieham.*“ Podal som mu svätú hostiu, a ďalej sme si klakli a modlili sa poďakovanie, taký dlhší rozhovor s Pánom Ježišom,

prežívanie svätého prijímania. A po nejakej pol hodine, naraz rezko vstal a povedal: „*Tak teraz už môžeme ísť. Už nemusíme čakať.*“ Bol ochotný už ísť na popravu. Ale ešte nebol čas popravy. Mala byť o trištvrte na sedem, a okolo šiestej sa ešte chcel sa rozlúčiť s jedným mladým Nemcom, ktorý tu bol tiež väznený. A tak som zavolať dozorca, ktorý zavolať inšpektora väznice a ten súhlasil s tým, aby priviedli toho Nemca.

A tento odsúdený sa s ním porozprával a potom mu hovoril: „*Kamarát, vieš, ja som moc neveril v Boha, ale hovorím ti, ver v toho Boha a to ti dá silu.*“ A dal mu modlitebnú knižku, ktoré sme dávali do väzenia, lebo sme tu mali každú nedeľu svätú omšu. Ešte som ho pripravoval k takému ochotnému prežívaniu aj toho tragického konca. Až prišlo trištvrte na sedem i niekoľko minút. Druhý lekár sa trochu oneskoril. Bol tam úradný lekár a ešte jeden lekár prišiel, aby boli pri konštatovaní smrti. Teraz prišiel rozkaz odísť z cely, pod dozorom som ja išiel s tým väzňom na väzenský dvor, kde už boli vpredu sudcovia a zboku nastúpení dozorcovia väznice. A teraz sme my dvaja prišli. Prišiel do tohto prostredia a povedali, aby on išiel teraz dopredu pred tých sudcov. Predseda súdu prečítal znova rozsudok smrti a povedal: „*Vykonať popravu.*“ A vtedy, keď už ho viedli pod šibenicu, ja som vyšiel z radu dozorcov tiež k šibenici. A teraz, ako mu dávali slučku na krk, som mu povedal ešte posledné slová: „*Buďte silný, Kristus je s vami.*“ Odpovedal: „*Áno, som silný.*“ Vtom zvrtili hlavu, zlomili väzy. Lekár mi povedal: „*Mal by padnúť do bezvedomia.*“ No meria pulz, ešte ide, o chvíľu zas ... ešte ide. Po nejakom čase ešte, no keď už nezacítal, tak potom odkryl sveter a košeľu, na holé telo k srdcu priložil ucho, ktoré ešte tĺklo. No neviem už, aký čas to trvalo, kým konštatovali smrť. Potom mi povedali, aby som ho pochoval, že takéto prípady pochovávajú v ten istý deň. Popoludní som išiel na cintorín, hrobár zakryl

rakvu a vykonal som pohrebné obrady, len hrobár a ja. A takto som odišiel po poprave, do nášho kostolíka a hneď som odslúžil zaňho svätú omšu. Potom som sa pokúsil len tak, ako som bol oblečený, lahnúť si na posteľ, či budem môcť zaspáť, lebo som celú noc nespál. Ale kdeže, to sa nedalo. Ten zážitok bol veľmi hlboký, takže nebolo možné zaspáť, tak som sa ďalej zaňho modlil. Sľúbil som mu, že sa budem starať aj o jeho rodinu, a tak sa mi potom pri jedných exercíciách, blízko Prejty,²⁹ odkiaľ bol, podarilo zistiť niečo o jeho rodine. Jeho manželka zošalela od hrôzy. A vzali ju potom do nejakého ústavu pre choromyselných na Moravu. Bohatší bezdetní gazdovia si adoptovali deti. Keď som potom po niekoľkých rokoch mal exercície pre robotníkov a inžinierov dubnickej továrne, pýtal som sa jedného z robotníkov, či nepozná také meno. A on mi povedal, že to jeho otca opravili.

Po roku 1948 začal komunistický režim svoju represívnu činnosť aj voči predstaviteľom cirkvi. Ako ste prežívali prvé zásahy štátnej komunistickej moci voči činnosti reholí?

Predovšetkým nám zobrali možnosť vydávať náš časopis *Smer* pre duchovný život, posledné číslo vyšlo v októbri roku 1948. Tlaky boli stále väčšie a väčšie. Posledné mesiace pred likvidáciou kláštorov som bol v kláštore v Košiciach. Aj tu bol nátlak vždy väčší a väčší aj proti biskupom, dokonca i proti pápežovi boli všelijaké útoky.

Veľkou témou boli pastierske listy, ich čítanie sa vnímalo ako protištátna činnosť. Aké sú vaše spomienky na tieto udalosti i tzv. štátom riadenú Katolícku akciu?³⁰

Keď sa mal v nedeľu čítať pastiersky list, tak okolo tretej hodiny búchalo ŠtB na bránu košického kláštora. Okno im otvoril predstavený a pýtal sa, čo si prajú. „*Tu je Štátna bezpečnosť, otvorte!*“ odpovedali mu. On nato: „*Kláštor nie je kurník, aby sa chodilo, kedy chce!*“ a zatvoril okno. Nepustil ich. Nadránom o šiestej išiel slúžiť svätú omšu. A pri nej prečítal pastiersky list. Neskôr prišiel do kostola rehoľný brat – vrátnik a klopal pátrovi Piovi³¹ na spovednicu so slovami: „*Je tu Štátna bezpečnosť, volajú vás!*“ On, pravda, vedel, o čo ide, vzal si ten pastiersky list. Vedel, čo sa ho budú pýtať, no vedel aj, čo urobí. „*Dostali ste pastiersky list?*“ „*Áno.*“ „*Vydajte ho!*“ „*Tu ho máte!*“ a oni odišli. No následne pri každej svätej omši vyšiel na kazateľnicu, nie ten, čo mal svätú omšu, ale on. A zoširoka, ešte viac, ako bolo v tom liste, osvetlil veriacim situáciu a povedal i toto: „*Zaprisahám vás, aby ste nepodpísali nijakú falošnú katolícku akciu. To je namierená proti cirkvi!*“ A tak pri každej svätej omši toto rozširoval. O niekoľko dní sa mal dostaviť na ŠtB páter Mikuláš.³² Predvolali aj biskupa,³³ potom pátra Pia a toho sa pýtali: „*Vedeli ste o zákaze čítať pastiersky list?*“ „*Vedel.*“ „*A prečo ste ho čítali?*“ Páter Pio buchol päšťou o stôl a povedal: „*Komu som ja sľuboval poslušnosť? Biskupovi alebo*

29 Obec Prejta je od roku 1973 mestskou časťou Dubnice nad Váhom.

30 Tzv. Katolícka akcia (KA) bola organizácia, ktorá vznikla pod dohľadom KSČ a prerožimných kňazov. Vznikla 10. 6. 1949. Nakoniec skončila fiaskom, nakoľko ju rázne odmietol československý episkopát a rovnako aj Svätá stolica vylúčením z katolíckej cirkvi všetkých, ktorí tzv. KA podporovali, alebo do nej vstúpili.

31 Pius Ján Krivý (1910 – 1981) sa v roku 1946 stal superiorom košického kláštora, kde sa venoval predovšetkým apoštolátu medzi mládežou a vysokoškolákmi. Od roku 1946 až do roku 1954 žil v ilegality. Následne ho odsúdili na 18 rokov odňatia slobody. V roku 1968 ostal v emigrácii. Vo Švajčiarsku v roku 1970 založil Slovenskú katolícku misiu. Pozri <https://dominikani.sk/podujatie/br-pius-jan-krivy-op/>

32 Mikuláš Lexmann (1899 – 1952) bol nielen dominikánom, ale aj pilotom, záchrancom Židov. Zomrel internovaný v centralizačnom kláštore v Králikoch. Podrobný životopis a informácie k procesu jeho blahorečenia sa nachádzajú na stránke www.patermikulas.sk. Pozri tiež NEUPAUER, František. *Spomienka: Kňaz-pilot Lexmann: Môj veliteľ je Boh* [online]. [cit. 2018-07-06]. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/2723/spomienka-knaz-pilot-lexmann-moj-velitel-je-boh>

33 Biskupom bol v danom období Jozef Čársky (zomrel 16. 3. 1962). Páter Akvinas naň spomína: „*Bol to jeden veľmi dôstojný človek, pravda, na úrovni. Mal aj porozumenie pre ľudí, pre ich potreby a vedel tak zladiť svoju dôstojnosť biskupa s takým otcom tej diecézy.*“

ŠtB!? A dajte mi pas, a odtajním sa, že som sa zo slovenskej matere narodil, keď synovia vlastného národa proti vlastným takto idú.“ Tí boli ohromení, všetko sa doteraz pred nimi triaslo, a tu si niekto dovolí takto sa energicky postaviť. Prepustili ho, ale o krátky čas ho už chytali. Ale on utiekol a skrýval sa. Potom takisto sa dostal do rúk ŠtB, odsúdili ho. Keď došlo k uvoľneniu a bol prepustený, pracoval na asfaltovaní ciest. To mu podlomilo zdravie, spôsobilo rakovinu. Neskôr sa dostal do zahraničia a zomrel v Ríme.³⁴ Bol ako hrdina. Bol o ňom vydaný aj taký zvláštny životopis, ako o hrdinskom kňazovi, ktorý sa vedel vždy postaviť energicky na obhajobu cirkevných a Božích právd.

Mohli by ste nám tak podrobne porozprávať, ako ste strávili takzvanú barbarskú noc z 13. na 14. apríla 1950?

Barbarskú noc som prežil vlastne cestou z Košíc. Bolo to čosi také silne úderné. Zásah do života cirkvi, najprv cez likvidovanie reholí. A práve preto som sa začal skrývať, veriaci mi sami radili, neprihlásiť sa, skrývať sa, lebo berú rehoľníkov kdesi na Sibír. Nevedomili si, že ich brali do Podolínca. Tam zhromažďovali rehoľníkov. Áno, takto som začal obdobie skrývania. Keď som prišiel z Martinčeka do Dolného Kubína k svojej krstnej mame do svojho rodného domu, tá mi povedala, že aj tu ma už hľadali. Tak som vedel, tu nebudem mať bezpečný útulok. Pomohol mi pán farár v Bzínách.³⁵ Dostal som sa do jeho filiálky

Medzibrodie³⁶ a tam som sa skrýval. Chodieval som lesom spiatky do Bzín, kde som sa stretával so skupinou mládeže na fare. A tam som s nimi rozoberal otázky duchovného života. Po nejakom čase tento dobrodinec, u ktorého som býval, mi povedal, že sused hovoril: „Však ja vidím, že tam kohosi skrývaš...“ Tak keď toto povedal, vedel som, že už tu nie je bezpečné miesto, keď to ďalší vie, ktorý nie je nejako spoľahlivý. Potom som sa dostal do Dlhej nad Oravou, kde som sa najdlhšie skrýval.

Postupne došlo k prezradeniu miest Vášho úkrytu. ŠtB začala zatýkať tých, ktorí vás ukrývali...

Prišiel ten, ktorý ma skrýval, a hovoril: „Dôstojný páter, už nemôžete byť ani u mňa, musíte odísť, toho vzali, aj ešte druhého vzali!“ Keď som vedel, že je všetko poprezrádzané, už som ani nespál. Išiel som si ľahnúť na šopu, hore na seno, a uvažoval som, čo ďalej. Dostal som sa do situácie, by som povedal, azda najopustenejšej v živote. Bolo to vtedy, keď som dobrodincovi poďakoval ešte za skrývanie za jeho humnom. Pršalo. A ja som sa pýtal: „Kde? Kde teraz? Kde, dobrý Bože, pomôž mi!“ A tak som sa po nejakom čase rozhodol vybrať lesom do Lehôtky,³⁷ odkiaľ pochádzal môj otec. Prišiel som tam po dlhom padaní, lebo cesta bola šmyklavá, mokrá. Raz tráva, potom zas potok. Veľmi ťažká cesta to bola. Bol som celý premoknutý. Prišiel som do dediny a pýtal som sa jedného, či by ma nevedel na chvíľku uchýliť. Odpoved

bola: „Joj, my sa bojíme.“ Neprijali ma, tak som išiel ďalej, ďalej. Až som nakoniec prišiel k sesternici. Tam som jej povedal, že vidím, že je to už bezvýchodisková situácia, že sa pôjdem prihlásiť. Len sa potrebujem preobliecť, či nemá nejaké šaty po bratovi, ktorý bol verbista, misionár.³⁸ Tam som sa aspoň do suchého preobliekol a išiel som na stanicu ZNB³⁹ v Oravskom Podzámku, kde som sa prihlásil. Hneď zavolali z Ružomberka príslušníkov ŠtB. Tí mi povedali: „Vy ste sa skrýval a tých troch ste spovedali...“ To boli traja z Bielej légie.⁴⁰ Keď som sa ešte skrýval, tak traja z Bielej légie (jeden bol miestny – vedúci pošty) poslali odkaz, že by sa radi vyspovedali, lebo boli v stálom nebezpečenstve života. O desiatej večer, za tmy, som išiel do vyššieho humna pod cintorínom a tam som ich vyspovedal. Nadránom, okolo pol tretej, ešte som slúžil svätú omšu, aby som mal sväté hostie a priniesol som im do humna sväté prijímanie. Potom som sa s nimi pomodlil a povedal im, nech nikomu nič nehovoria. No ale potom predsa sa to dozvedeli, pretože niekto, s kým spolupracovali, to vyzradil. A už ma chytali. Tak som videl, že niet východiska. Bolo všetko prezradené, nasledovalo ťažké vyšetrovanie v Ružomberku. Po vyšetrovaní bol monsterproces⁴¹ v Dolnom Kubíne, v sále hotela Slávia, aby veriaci, aby ľudia videli, aký je to zločinec ten, ktorý ich spovedal. Bolo tam plno ľudí, ktorí prišli viac zo súcitu a prišiel štátny súd⁴² z Bratislavy. Tam nás súdili a odsúdili na doživotie, na

34 V 60. rokoch sa dostal do Ríma i do Kanady medzi Slovákov a na ďalšie misie medzi Slovákami – zo spomienky pátra Akvinasa.

35 Bzinským farárom bol v tom čase Karol Uhlárik (1929 – 1983). Správcom farnosti bol v rokoch 1942 – 1951. V roku 1954 bol zatknutý a odsúdený v inscenovanom procese.

36 Medzibrodie na Orave.

37 Dolná Lehota – súčasť obce Oravský Podzámok.

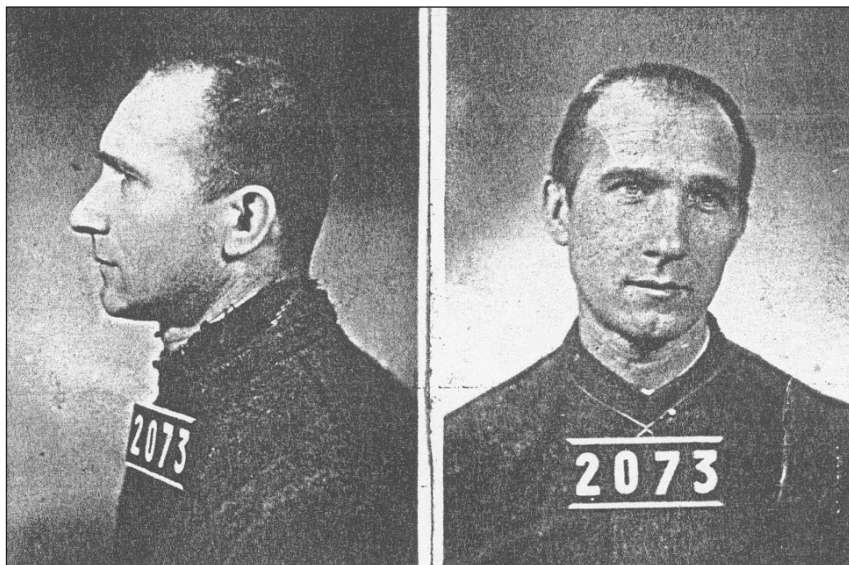
38 Zrejme Juraj Gabura zo Spoločnosti Božieho Slova (SVD).

39 Zbor národnej bezpečnosti.

40 Biela légia predstavovala jeden z najdlhšie pretrvávajúcich spôsobov protikomunistickej rezistencie v Československu.

41 Monsterproces – široko medializovaný vykonštruovaný politický proces, ktorého cieľom je zastrašiť obyvateľstvo pred možným odporom voči antidemokratickej vláde.

42 Sudcovia Štátneho súdu odsudzovali obžalovaných napriek tomu, že mnohokrát boli presvedčení o ich nevine. Podrobnejšie MAJERKA, Peter. Politické procesy v Československu (1948 – 1954). *Studia iuridica Cassoviensia*, roč. 6, 2018, č. 2, s. 79 – 92.

Po zatknutí Štátnou bezpečnosťou (Zdroj: Archív rehole dominikánov)

dvadsaťpäť rokov. A mňa odsúdili na doživotie.

Pýtali sa vás aj na vysluhovanie sviatosti zmierenia?

Veľmi som sa modlil, aby som nič neprezradil. Za spovedné tajomstvo som bol ochotný aj život dať, nič nevyzradiť. Nakoniec sa spovedného tajomstva ani nedotkli. Svoju pozornosť upriamili na otázky, ktoré mi vyspovedaní dávali až po spovedi, keď sme sa rozchádzali. Koncom novembra myslím, alebo začiatkom decembra, previezli ma nakrátko najprv do Žiliny. A odtiaľ ma previezli do Ilavy.⁴³

Vníмали ste tú neslobodu? Aké metódy voči vám používali počas vyšetrovania?

Bolo to surové. Tie nadávky... Potom ma nechali vyhľadávať. Následne samotka. Potom mi na celu dali človeka, ktorý sa mi neskôr predstavil, že bol odsúdený za nejaké machinácie v štátnej banke v Bratislave. Jeho použili

ako špicla. Vyhľadovanie, samotka, potom s týmto špiclom a rozličné takéto odstrašujúce metódy. Prijal som to ako Božie dopustenie. Pre mňa konkrétne bolo potrebné znášať toto všetko. Obetoval som to všetko Pánu Bohu. Spájal som sa s trpiacim Pánom Ježišom Kristom. Jedine takto mohol človek vydržať. Prosil som o milosť, aby som nič nezradil. Prosil som o milosť, aby som dôsledne všetko prežíval ako kňaz, trpiteľ za Krista. V tom bola tá odovzdanosť do Božej vôle. Zvlášť som si toto poslanie uvedomil ešte ako klerik v Olomouci, keď som prerozjímal zamyslenia od nášho francúzskeho dominikána v knihe *Odovzdanosť do Božej vôle*. To som mal prerozjímané, potom aj ako kňaz som nad tým rozjímal. Aj toto poznanie z knihy pátra Alexandra mi dodávalo veľmi veľa sily. Tu sa človek otváral v pokore pred Bohom, vo vedomí, že jedine na Pána sa môže spoliehať. „Tebe sa odovzdávam a ty vieš, kde mám byť, čo mám byť, ako čo má byť ďalej so mnou,“ s takouto

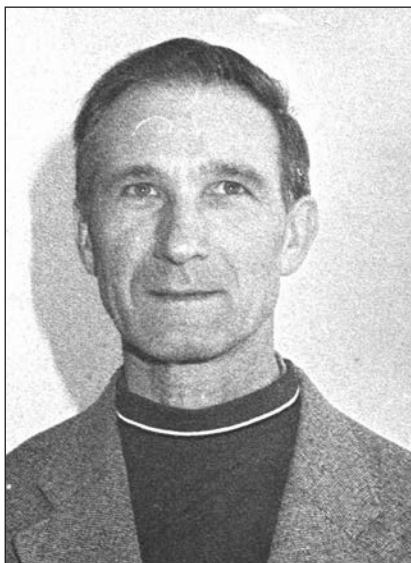
odovzdanosťou som prijal výrok súdu, doživotné väzenie. V tejto perspektíve som všetko bral ako naplnenie Božej vôle: „Ty vieš, ako mám nakoniec skončiť.“ Bolo tu aj akési, sem-tam, svetielko takého tušenia, že dobrý Pán Boh dá nejakú zmenu, i v tých pomeroch, k čomu nakoniec aj prišlo.

Na slobodu vás prepustili v rámci prezidentskej amnestie v roku 1960.

Bol som veľmi prekvapený, keď som sa vo Valdiciach ocitol medzi tými, ktorých vymenúvali, že pôjdu na slobodu. Predpokladalo sa, že na slobodu pôjdu tí s nižšími trestami. Jeden väzeň mi dával mydlo, iný mi dával pastu na zuby s tým, že oni pôjdu už na slobodu a ja tu budem ďalej. A tu naraz prišlo k tomuto. Uvažoval som, čo mohlo prispieť k môjmu prepusteniu. Či to náhodou nebola udalosť z roku 1954, keď sa medzi väzňov dostali príslušníci ŠtB. Keď ich začali biť väzni, dvaja naši mladíci, tak im hovorím: „*Toto nie je spôsob, ako sa vybavujú účty. Kresťanské odpúšťanie a Kristove slová majú vždy platnosť.*“ Oni nato: „*Dôstojný páter, do toho sa nám nemiešajte, to je naša vec.*“ Boli mlátení od týchto eštechákov, keď boli vyšetrovaní, tak sa pomstili.⁴⁴ Potom to vyšetroval major z Prahy. A on mi povedal: „*Je to pravda, že vy ste boli proti bitiu?*“ Odpovedal som: „*Áno.*“ „*A mohli by ste nám povedať, kto ich mlátil?*“ A ja som povedal, že som nikoho nevidel. Dostal som sa do veľmi chúlостivej situácie, spolupäť som nechcel namočiť do niečoho, a po druhé nehovoriť nič proti pravde. Vtedy som sa vynašiel. Bolo to osvietenie Ducha Svätého, lebo som povedal presnú pravdu. Ja som nevidel nikoho biť, ja som ho videl až po bití. Major ŠtB z Prahy mi povedal: „*Slibuji vám, že ešte dnes pôjdete odsud pryč, jestli nám řeknete,*

43 Údaje z osobného väzenského spisu sú dostupné v Archív zboru väzenskej a justičnej stráže Leopoldov. Osobný väzenský spis Juraja Gaburu.

44 Podrobný priebeh udalosti aj s menami bývalých dôstojníkov ŠtB (podplukovník Sedmík, podplukovník Baláž, kapitán Glaser) zachytil v spomienkach pátra Gaburu historik Róbert Letz. Pozri: LETZ, Róbert: Rozhovor s pátrom Aquinasom Máriom Gaburom, OP. In: *Proglas*, roč. 9, 1998, č. 3/4, s. 37 – 38.

Krátko po prepustení z väzenia v roku 1960
(Zdroj: Archív rehole dominikánov)

kteří to byli.“ Ja nato: „Hovorím vám, ja som nikoho nevidel.“ „Jó, vy se bojíte, že vás budou mlátit. Běžte ven!“ Asi sa dostalo do zoznamov, že som sa zastal bývalých eštabákov. Nevieť si nejak vysvetliť, že naraz z doživotia ma prepúšťajú.

Na ktorých spoluväzňov si zvlášť pamätáte?

Bol tam handlovský dekan, odsúdený na trest smrti. Čakal dva roky na popravu. Každú stredú brali na popravu. Ako prežíval to čakanie, môžeme usúdiť z jeho slov: „Nedal by som tie dva roky za neviem čo.“ Čiže on, ako čakal každú stredú na popravu, prešla ďalšia streda, zas, potom a takto. Iného by to zrušilo, jemu toto prispelo na užšie primknutie sa k Bohu. To vysvetľuje celé tajomstvo jeho prežívania.⁴⁵

Biskup Gojdič⁴⁶ bol taká mäkká povaha, láskavá, dobrotivá. Keď som prišiel do Leopoldova z Ilavy, hneď mi povedal: „Aquinko mój, prosím ťa, povedz mi niečo o tých mojich.“ Chcel vedieť o gréckokatolíckych kňazoch. A ja so mu hovoril: „Milý otče, môžete byť spokojný, zachovali sa veľmi dôstojne, zostali verní cirkvi a Bohu, radšej išli s rodinami. Vystaňovali tých kňazov vašich na pohraničie, na nemecké hranice a tam v ťažkých podmienkach i s rodinami teraz žijú, ale ostali verní cirkvi aj Bohu. Môžete byť celkom spokojný.“ Odpovedal: „No, to si ma veľmi potešil.“

Spomínam si aj na Ukrajinca – baziliána, ktorý sa modlil s biskupom Gojdičom v ukrajinčine. Medzi väzňami bol vo Valdiciach aj starostlivý duchovný otec farnosti zo Šuňavy a ďalší.

Vnímali ste vo väzení aj spoločenské udalosti, napríklad smrť Stalina?

Už sa ani pravdupovediac nepamätám. Aký to bol vplyv alebo, kde som práve vtedy bol, keď Stalin zomrel. Nuž potom prišli niektorí z tých procesov, ako Husák,⁴⁷ ktorý bol inak mojím spolužiakom na gymnáziu. Spolu sme maturovali. A v Leopoldove sme sa nemohli stretnúť, lebo on bol izolovaný na samotkách, a býval práve v samotke s redemptoristom. A ja som bol v spoločných celách, kde nás bolo viac na jednom mieste. Tak som sa s ním nestretol, iba raz, keď v zástupe sme išli leopoldovským dvorom, pod vedením dozorca, a zas iná skupina zo samotiek išla s inou, pravdepodobne od lekára. A medzi nimi bol Husák. Len toľko, čo som

stačil, keď sme sa tak trošičku stretli z diaľky, aby dozorca nič nevidel a nepočul, som povedal: „Servus, Gusto!“ Nemohli sme nič povedať, potom som sa s ním už vôbec vo väzení nestretol. Husák bol dobrým žiakom, bol vždy vyznamenaný, nadaný bol a potom pod vplyvom istého spolužiaka z vyšších tried vstúpil do komunistickej bunky. Potom aj strácal vieru a raz, keď sme asi v dvoch laviciach spolu niekoľkí debatovali o otázkach náboženských, tak som konkrétne povedal, že koľkí hlboko uvažujúci, filozofi, učenci verili v Boha. Takže nemôže to byť proti rozumu človeka. Gusto na to: „No ja by som ti mohol povedať, koľkí veľkí učenci neverili v Boha.“

Ako ste vnímali Gustáva Husáka počas jeho štúdií a neskôr ako prezidenta?

No, dosť na tom, že teda bol nadaný, schopný a taký rázny dosť. Bol presvedčený komunista. Študoval spisy Leninove a osvojil si tú ideológiu. Bolo mi ho ľúto, že taký nadaný, schopný a pritom, že tak sa odklonil od Boha. Jeho o hodne staršia sestra bola jednoduchou ženičkou so šatôčkou,⁴⁸ teda ako sedlička oblečená. Tá bola veľmi nábožná. A on ju mal veľmi rád. A ona jeho. Modlila sa za neho, myslím, že jej modlitby nakoniec boli vypočuté. Kvôli nej dal potom ako prezident upraviť schody vedúce do kostola v Dúbravke, aby tam aj ona mohla spokojne chodiť. Ja som nemal potom príležitosť sa s ním nejako stretnúť už ako kňaz. A nebol ani na jednom stretnutí, ktoré bolo pred tým, než sa stal ešte

45 Nakoniec dostal amnestiu a bol prepustený. A odsúdený bol za to, že bol členom slovenskej Šátnej rady, kde sa dostal na pokyn banskobystrického biskupa, ktorý mu povedal, aby tam išiel, že môže pre tých baníkov handlovských urobiť rozličné dobrodenia. Len preto tam išiel, nič iné. Bol to jeden veľmi dôsledný slovenský Nemec, veľmi ušľachtilý. Tie jeho nemecké vlastnosti v tom dobrom využil: pedantnosť, presnosť, dôslednosť, poriadok. A skutočne človek na veľkej úrovni.

46 Peter Pavol Gojdič (1888 – 1960) bol gréckokatolícky biskup, mučeník odsúdený vo vykonštruovanom procese s biskupom J. Vojtaššákom a M. Buzalkom na doživotie. Zomrel v leopoldovskej väznici 17. júla 1960.

47 Gustáv Husák (1913 – 1991) bol predstaviteľom komunistického režimu, prezidentom ČSSR a generálnym tajomníkom UV KSČ. Zapojil sa do SNP a patril medzi odsúdených v procese s tzv. buržoáznymi nacionalistami na Slovensku.

48 Prikrývka na hlavu, šatka.

prezidentom.⁴⁹ Záver jeho života, ten mi tiež ešte nie je celkom jasný. Chcem sa porozprávať s otcom arcibiskupom,⁵⁰ aby som sa konkrétne dozvedel, či ozaj prijal sviatosti, keď umieral. Jeden náš páter sa pokúsil dostať k nemu, keď bol v nemocnici. Už síce bolo toto obdobie takzvané, že akoby slobody, ale ešte hodne boli v nemocniciach strážcovia komunistického razenia. Tak ho jednoducho k nemu nepripustili, keďže vedeli, že ide ako kňaz. Potom otec arcibiskup bol v Bratislave a dozvedel sa o Husákovej situácii, preto zobral veci na vyslúženie sviatosti a išiel do nemocnice. Svojou energiou sa prebil k nemu. Predsa len akosi na konci života, zdá sa, že olutoval ten svoj

životný omyl. Hovorím, bol taká ctižiadostivá osobnosť, nadaný, schopný a veľmi energický. Dúfajme, že zomrel zmierený s Bohom.

Z Leopoldova pokračovala Vaša púť väzňa do Valdíc. Ako si na to spomínate?

Vo Valdiciach to bolo ťažké, tie okolnosti pri brúsení skla. Bol som zaradený medzi tých, čo mali to najťažšie, takzvané kvastle.⁵¹ Bolo treba brúsiť rozličné hranky v podobe takých veľkých slz. Išlo to pre turecký parlament. Vyrábali sme dvojmiliónový luster. Obrovský luster, pričom stačilo trošku viac zabrúsiť a už to nelámalo svetlo. Vrátili to, museli sme to opraviť a mnohí sme takto neurobili

normu. Keď sme neurobili normu, občas nás predviedli pred takzvaný trestný raport a tam nám vymerali trest hladovky na tri dni alebo na šesť dní. Dali nás do suterénnych ciel, kde boli len dosky na spanie, a večer dali jednu deku, boli to vlastne pivničné miestnosti, zima bola. Človek sa pretriasol a dostal jesť len každý tretí deň. Ráno jediné, čo dostal, takú žbrndu, ako čiernej kávy s kúštičkom chleba, to bolo na celý deň. A potom až tretí deň jedlo. Takže keď niekto bol odsúdený, povedzme, na nejakých osem dní, v nich jedol len dva razy. Takže vyhľadovaný prišiel zas k tým strojom a čakal na ďalší trestný raport, aby sa znova dostal do suterénnych ciel. Vo Valdiciach to bolo ťažké. Lebo inde

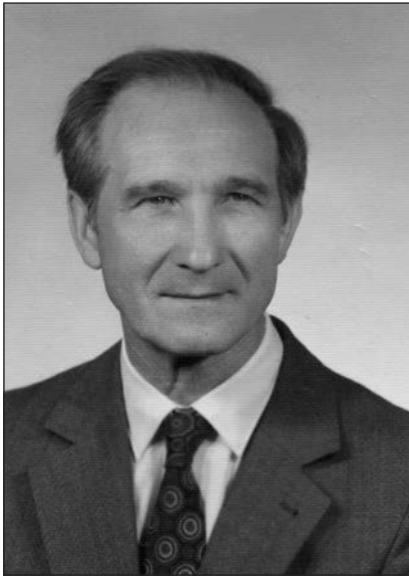

A. Gabura pri oslave 101. narodenín (Zdroj: Archív rehole dominikánov)

49 Počas homílie kardinála Duku zaznela spomienka na maturitné stretnutia rehoľníka v ilegality pátra Akvinasa Gaburu a prezidenta Husáka. Husák navrhol Akvinasovi, aby si dal žiadosť o štátny súhlas na vykonávanie duchovného povolania. On to odmietal. Usiloval sa o obnovenie rehoľného života u nás.

50 So súčasným emeritným arcibiskupom Jánom Sokolom.

51 Kvastle sú tzv. strapce zo skla.

Tajný apoštol Bratislavy A. Gabura alias ujo Jurko (Zdroj: Archív rehole dominikánov)

„Kedy ste písali? Ešte neprešli tri mesiace. Odchod ... ako viete, že vám umiera?“ „Však mi písala...“ Toto bol pre mňa veľmi bolestný zážitok, tá surovosť, že umiera matka a nedoľvia ani sa so svojou matkou rozlúčiť aspoň cez list. Zomrela v júni a ja som sa to asi v polovici júla dozvedel od toho môjho skrývateľa z Dlhej nad Oravou, ktorý práve išiel s jednou skupinou väzňov. Len na mňa zavolať: „Viete, že vám zomrela matka?“ Hovorím: „Nie.“ Jemu písali práve tí, čo ma skrývali. Naši tam písali a dali mu vedieť. Toto bol veľmi bolestný zážitok z môjho väzenia. Večer, keď zhasli svetlá, mi vypadli slzy. Umiera matka a nemôžem sa rozlúčiť. Usiloval som sa zmierniť bolesť svojej duše len modlitbou a obetovaním tejto bolesti za matku.

Prežívali ste smutné chvíle. Bol priestor aj na slúženie svätej omše, či pripomenutie si cirkevných sviatkov?

Nebolo nič, by som povedal, čo by nám ich mohlo pripomínať. Keď sme boli spolu niekoľkí veriaci, tak sme si ich nejako pripomínali modlitbou alebo zamyslením. A keď bola možnosť, ale to bolo málokedy, tak sme v tých veľmi ťažkých podmienkach tajne slúžili svätú omšu. Bolo to možné hlavne v Leopoldove. Kto mal povolený balíček pri návšteve, tak aby to dozorca nezbadal,⁵² požiadal, aby nám do balíčka poslali aj trošku hrozienok. Tie sme namočili vo fľaštičke a nechali vykvasiť na víno. Kto mal diétu, dostal rožtek. Takto sme mali chlieb z pšeničnej múky. Naspamäť sme vedeli celý formulár svätej omše. Slúžili sme tak, aby to dozorca nezbadal, keď už bolo po takzvanej uzávierke. Jeden na stole opretý a číta noviny. Druhý tiež tam niečo čítal a jeden skrytý v kútiku slúžil svätú omšu. Omšu sme slúžili, keď na cele boli len kňazi alebo aspoň katolíci, alebo keď medzi nami nebola nejaká pochybná

osoba. Bolo to aj s určitým rizikom. Raz našli v Leopoldove tú fľaštičku s vínom. Išiel som na takzvaný trestný raport. Dozorca mi hovorí: „Keď ste boli zvyknutý chlastať v civile, myslíte, že aj tu budete? A tri dni korekcie. Do hladovky za to.“ Potom som vymyslel nový spôsob skrýšy. Na celách, kde boli dve postele nad sebou, boli tam také kovové trúbky. Tak som potom inému kňazovi povedal, nech nadvihne tú posteľ a úzku fľaštičku som vložil do tej trúbky a zapadlo to. Tam to nenašli. Svätá omša nebola vždy, ale bola to veľká posila. Inak naozaj len prežívať v odovzdanosti do Božej vôle, že Pán vie, dokedy tu máme byť, ako máme to všetko prežiť, až nakoniec, ako som spomínal, prišla tá chvíľa, že som bol prepustený z väzenia.

Zažili ste aj nejaký ľudský prístup od strážcov? Ľudský prístup, niečo pekné, že vám niekto aj pomohol? Našli sa aj takí medzi bacharmi?

Popri takých bolestných zážitkoch, tak napríklad v Ilave bol jeden, ktorý narobil krik, keď videl šaržu nad sebou, ešte vyššieho. Ale keď nie, tak bol zhovievavý. V inej cele bol misionár, ktorý prišiel z Brazílie, a potom sa dostal aj do väzenia. Boli tam spolu traja saleziáni. Takto si raz tichučko spievali litánie loretánske: „Pane, zmiluj sa nad nami, Kriste zmiluj sa...“ Spievali tichučko, ale bolo to počuť aj za dvere. A prišiel obed, a teraz ako otvárajú najprv okienka na celách, také otvory zvonka otvorili. Jeden to mal pootvárať a keď niesli obed, dali do okienka a zatvorili. Aj nám dali a teraz prišli k nim, dozorca hneď zatvoril okienko. A oni búchali. „Čo je?“ odvrkol dozorca. „Pán dozorca, my sme nedostali obed.“ „To aby ste si druhý raz nespievali.“ Teda popritom, že raňajky boli veľmi úbohé, teraz im odriekli ešte obed. Večera takisto bola veľmi slabučká. Bol to dosť veľký trest.

boli len práce, povedzme v Leopoldove, že buď sme zašivali vrecia pre JRD po obilí alebo po múke. Alebo nejaké povrázky spracúvali a podobne, také menšie práce, tam neboli nejaké normy, tam sa to spracovalo. Po tejto stránke bolo v Leopoldove ľahšie. Valdice boli veľmi ťažké, hlavne pre brúsenie skla a potom následky, keď človek nespľnil normu.

A správanie dozorcov? Bolo to správanie veľmi odmerané a rázne. Najsmutnejší zážitok, čo mám z postoja dozorcov voči mne, bol v Leopoldove. Dostal som z domu list, že mi umiera matka. Ona mi písala, lúčila sa so mnou v liste. Hneď som išiel na takzvaný prosebný raport, aby som žiadal, po prvé, či by som, pod dozorom dozorcov, nemohol sa ísť rozlúčiť s umierajúcou matkou. „To je uzavretý ústav, nemožné,“ povedali. „Mohol by som mať aspoň návštevu príbuzných, aby som cez nich odkaz umierajúcej matke poslal?“ spýtal som sa. „Kedy ste mali návštevu? Ešte neprešlo päť mesiacov!“ „A mohol by som asi aspoň napísať umierajúcej matke na rozlúčenie?“

52 Dozorca bol prítomný aj počas návštevy, aby všetko počul o čom sa odsúdení rozprávajú.

Takže, bol aj taký dozorca, ktorý takto tvrdo zaobchádzal. Boli rozličné postoje, napr. jeden, keď sme mali ísť do väzenskej nemocničky, kde boli naši väzni lekári. Čakali sme na dolnej chodbe na odchod, ale ešte prišiel istý dozorca a ten začal sám ordinovať: „Hej, čo je vám? Tam by ste sa nažrali, marš do cely!“ Už boli zordinovaní. Ja som čakal, čo bude so mnou. Mal som zápal stredného ucha. Chvíľu uvažoval, no ale nechal ma. Tak som bol jeden z mála, ktorí vtedy išli do nemocničky. Áno, aj takéto boli postoje dozorcov. Niektorí boli suroví, bezcitní, niektorí cítili čosi v sebe. Nechali to tak, krik narobili, keď videli, že tam nad ním niekto je.

Keď sme niečo mali, nahlásili sme dozorcovi, že by sme chceli ísť do väzenskej nemocničky. Konkrétne v Ilave boli traja lekári, väzni. Jeden bol u milosrdných lekárov, druhý známy obvodný lekár a nakoniec závodný lekár vo Figare. Usilovali sa nám pomôcť, koľko sa dalo. V tých možnostiach, aké boli – oni väzni, my väzni.

Pozorovali ste niekedy, že sú nasadení špicli na vás alebo na biskupov?

Mali sme určitú zdržanlivosť voči niektorým osobám, ktoré boli viac kriminálnici ako takí, by som povedal, za nejakú myšlienku zatvoreni. Pred tými sme boli zdržanlivejší. No boli tam aj takí, ktorí tam našli Boha. Ja som v Leopoldove pokrstil dvoch mladíkov.⁵³ Pri korytke, pri ktorom sme sa umývali, som ich krstil. Jeden Moravan a jeden Čech. Medzitým, čo sme pracovali pri povrázkoch, si ku mne prisadli, robili sme povrázky a zatiaľ rozoberal som pravdy viery. Celý katechizmus. Postupne, aby boli pripravení na svätý krst.

Boli vykonávané aj popravy tam, kde ste boli väzení počas vášho väzenia?

Áno, hneď v Ilave. Bol tam jeden z východu, od Michaloviec z Bielej légie. A dokonca som istý čas bol s jedným v spoločnej cele. Vtedy nás bolo veľmi veľa väzňov, v cele sme dostali len dva slamníky. Pre štyroch dva slamníky, dve deky. No a tento mal pred popravou ešte u mňa poslednú spoveď. Veľmi dobrý dvadsaťštyriročný alebo dvadsaťšesťročný mládenec. Bol vedúcim jednej skupiny z Bielej légie. Bez jeho vedomia ktosi zapálil stoh slamy na JRD a za toto potom bola poprava. Predtým chodil aj do skupiny mládeže saleziánov v Michalovciach. Z idealizmu sa pridala k hnutiu Bielej légie za oslobodenie z otroctva ateistického. Hovorím, bol to jeden veľmi ušľachtilý mladík ideálneho⁵⁴ zmysľania, hlbokého náboženského cítenia a jeho meno je v Bratislave na križi, kde sú vyznačení tí, čo boli popravení.

Keď ste vyšli z väzenia, kam ste sa vybrali? Ku komu ste išli?

Z Valdíc nás transportovali do Pardubic. A mali sme už aj pripravené lístky na rýchlik do Bratislavy. Už priamo domov. Išiel som hneď k sestre, ktorá bývala na Zvolenskej ulici. O krátky čas sme vzali svoju krstnú mamu, najstaršiu sestru mojich dvoch matiek z Dolného Kubína k nám bývať. Žila životom veľkého utrpenia. Mala reumatické bolesti, prsty mala vykrútené až v protismere. Hrozné muky trepezlivo, ticho znášala, hrdinsky. Pán jej doprial veľké dobrodenie, že mala každý deň svätú omšu, ktorú som doma slúžil prv, než som išiel do zamestnania. Tak mala túto veľkú posilu, a pritom bola to žena, ktorá hlboko duchovne žila, spájala

v sebe jednak hlbokú vieru v Boha a cit ženy, jemný cit ženy, s energiou muža. Zomrela, keď mala sto rokov a osem mesiacov v roku 1982. Keď raz prišli zo seminára Bohoslovci za totality ku mne v niečom sa poradiť, povedal som im, poďte na chvíľku ku krstnej mame. V kuchyni na kanape ležala, oblečená, prikrytá dekou. A už len svätý ruženec a knižka, s tým rozjímaním. Tak ju našli a im niečo porozprávala, a keď odchádzali, pýtal som sa ich: „Aký dojem máte z krstnej mamy?“ A jeden povedal: „To, čo nám povedala, stojí za celé exercície.“ Tak vedela do hĺbky prežiť a do posledných čias, ako storočná, rozum fungoval nedotknutý. Ona síce hodne získala aj od krstného otca,⁵⁵ to bol jej ujko, teda bratranec jej otca, to bol veľmi hlboký kňaz. Hodne na ňu vplýval a ona sa, hoci k nemu na začiatku išla nerada, celkom do toho vložila a od neho tiež veľa získala a umocnené osobným postojom voči Pánu Bohu, to rozdávala ďalej. Teda veľmi silná osobnosť. Pochovaná je s mojou sestrou na Martinskom cintoríne.

Kto nemal prácu, bol pokladaný za príživníka a opäť sa dostal do väzenia. Ako ste si hľadali prácu? Ako vás prijali vaši príbuzní?

Príbuzní ma prijali s láskou, lebo súcítli so mnou cez životné utrpenia. Už cez náznaky v listoch posielených do väzenia som sa to dozvedal. Povedal by som, otvorene ma prijali, a pokiaľ ide o prácu, tak som sa musel hneď na úrade práce hlásiť, prideliť ma do bratislavského stavebného podniku, neskôr premenovaného na Stavokombinát. Tu som pracoval najprv ako pomocník murársky robotník a potom som sa dostal do inštalačného skladu na Ondavskej ulici. Prvé roky pri murároch boli ťažšie. Pracoval som s kolegom, ktorý

53 Táto spomienka v ňom oživala aj počas iných diskusií. Často povedal: „Aj do väzenia som mal ísť, veď som tam pokrstil niekoľkých.“

54 Zrejme mal na mysli „idealistického“.

55 Akvinasovým krstným otcom bol Vendelín Schwarz. Pozri homíliu, kde píše páter Akvinas o svojom krstnom otcovi: GABURA, A. *Zadívaj sa do svojej hĺbky*, s. 313.

A. Gabura pri vyučovaní v období komunizmu (Zdroj: Archív rehole dominikánov)

sa neraz opýtal, neprišiel do práce. Vedúci mi povedal, že ma dá na búračku, tak som išiel. Búral som blízko terajšieho hotela, pod Dómom.⁵⁶

Potom som pracoval v inštalačnom sklade, vydával som materiál. Keď som vydal materiál zamestnancom, utiahol som sa medzi regály, pomodlil som sa breviár alebo rozjímal, alebo sa modlil svätý ruženec. Takto som žil. Potom som chodieval po rodinách, alebo krúžky sme mali. Založil som aj skupinky našich terciánov. Pritom som sa začal starať aj o výchovu nových členov pre dominikánske rehole. Tak som postupne v tých dňoch, čo som mal voľno cestoval. Keď ich už potom bolo viac, niekedy som sa jednotlivcom venoval, inokedy som zas do Prešova chodil. Dnes, keď sa na to celé dívam, pýtam sa ako som to mohol zvládnuť. Len s Božou pomocou. Robil som aj preklady z filozofie, z teológie, z latinčiny. Preklepával som to.⁵⁷

Mali ste sa s kým kontaktovať z dominikánskej rehole, či sám ste už ostali? Ostal ešte niekto?

Skontaktoval som sa s českými bratmi. Mali sme mnohé stretnutia na rozličných miestach v Čechách, na Morave, v Prahe, kde bol správcom fary mladší páter, takže sme boli v bezpečí. Zatvorili sme sa a tam sme sa stretávali s českými bratmi. Potom už samostatne v Prešove, vo Zvolene. Stále sme museli byť veľmi, veľmi opatrní. Dávali sme si pozor, aby sme ničím neupozorňovali. Idem a pazerám sa, aj keď z vlaku som išiel, či ma niekto nesleduje. Skrývali sme sa raz u toho, raz u toho. Dávali sme si veľký pozor, či nás niekto nesleduje a boli sme aj niekedy v nebezpečenstve. Stalo sa to napríklad práve vo Zvolene na takzvanom Balkáne. To je od stanice smerom na Bratislavu, kde býval jeden z našich. U neho sme sa stretávali. Avšak jeden komunista, ktorý bol v službách ŠtB, to vypo-

roval a udal nás. A začalo vyšetrovanie... Predvolali jedného, ktorý bol hudobník. Povedal: „Chodím tam, ja ho učím hrať na harmóniu, lebo on nevie a ja som hudobník, ja mám hudobnú školu.“ Nakoniec sa to predsa len nejako podarilo utuľtať. Ale som si povedal, už sa tam nesmieme stretávať. Tak sme zas hľadali nové miesto, a tak to išlo. Väčšinou sme sa dohovárali len osobne alebo cez nejaké odkazy, cez niekoho alebo niečo fingované. V liste už sme vedeli, čo sa pod čím skrýva – že tam a tam sa máme stretnúť. Napríklad: „Joži je chorý, keď môžeš, možno by sme ho aj navštívili. Možno by to bolo dobré.“ A už sme vedeli, že sa tam máme stretnúť.

Ako ste fungovali v ilegality? Ako ste pripravovali, kontaktovali budúcich adeptov na rehoľný život a na kňazstvo?

Chodieval som k nim na rozličné miesta, kde sme rozoberali hlavne duchovný život a rehoľné stanovvy. Jednoduchý noviciát trval rok a potom trojročný noviciát po zložení sľubov. A po troch rokoch boli dočasné sľuby, a po ďalších troch rokoch slávna profesia, slávne sľuby doživotné. Takže rozpracúvaním otázok duchovného života a výkladom rehoľných stanov, sme sa prehlbovali v rehoľnom živote. No a popri tom tí, ktorí už boli po noviciáte, začali štúdium.

Podarilo sa vám aj tajne vysvätiť za kňazov nejakých mladých dominikánov?

Keď už mali náležité predpoklady, tak sme požiadali otca biskupa Korca⁵⁸ o vysviacku. Napríklad jeden, ktorý býval v Poprade a bol učiteľom.⁵⁹ Zomrel hneď po totalite na

56 Súčasná Katedrála sv. Martina.

57 Prepis cez písací stroj, tzv. klepanice.

58 Ján Ch. Korec (1924 – 2015) bol jezuita, tajný biskup, politický väzeň. Po roku 1989 sa stal diecéznym biskupom nitrianskej diecézy a kardinálom. Podrobnejšie: GAVENDA, Marián. *Nekonečné horizonty kardinála Korca*. Bratislava: Lúč, 2011.

59 Meno sa nám nepodarilo zistiť.

Pri oslave 102. narodenín (Zdroj: Archív rehole dominikánov)

začiatku slobodnejších rokov. A ja v tej kázni, začal som konkrétnou témou, že prežil veľmi ťažký život, ako chlapec sa nahladoval. Horoko-ťažko nadobudol prostriedky, aby vyštudoval, a v ťažkých okolnostiach sa s nami stretával a pripravoval na sväté kňazstvo. Sotva ho dosiahol, Pán si ho povolal. A pokračoval som: „Aj keď si bol vysvätený, tvoja vysviacka nebola v nijakej katedrále, kde znejú organy. Ticho bolo prerušené hlasom rozhlasu, ktorý zapojil otec kardinál, vtedy ešte biskup Korec, aby nebolo počuť. A svätiteľ, keď prečítal odporúčajúci list, hneď nad sviečkou ho spálil, aby stopa bola úplne odstránená. A v takýchto okolnostiach prechádzal tvoj mladý kňazský život.“ Z toho som potom vyvodil, že cez utrpenie spodobený s Kristom ukrižovaným, kráčal v ústrety do jeho nebeského náručia.

Ako sa obnovoval rehoľný život? Nebol problém s prinavrátením kláštora?

Keď prišlo k tomu oslobodzujúcemu roku, mohli sme už verejne vystúpiť. Vtedy sme sa zhromaždili v Košiciach pri našom kostole a kláštore. Kláštor bol obsadený hudobnou školou. Tá nechcela ustúpiť. Dokonca chceli učiteľky manifestovať verejne proti dominikánom ako nepriateľom kultúry, keďže ich chcú odtiaľ vyhodiť. Následne mesto uvoľnilo pre hudobnú školu mestský dom, bývalú centrálu komunistickej strany v Košiciach. Takto bola vyriešená otázka nášho kláštora a 4. júla 1990 som preberal košický kláštor. Hneď sme ho obsadili noviciami, aby sme tam dokončili noviciát a klerici pokračovali ďalej v štúdiu. No a takto sme postupne začali rozvíjať svoju činnosť, a ako som pove-

dal, aj v spolupráci s našimi českými bratmi. Prišiel aj český provinciál páter Dominik Duka.⁶⁰ Prednášal o Svätom Písme. Postupne rástol počet, až sme mohli založiť kláštor vo Zvolene, tam sme postavili nový kláštor, následne Žilina.

Za socializmu ste pomáhali aj sestram dominikánkam?⁶¹

Áno, chodieval som do Dunajskej Lužnej, kde najsamprv bolo jedno krídlo terajšej Dunajskej Lužnej. Volalo sa Nová Lipnica. Tam som chodieval tajne, dosť často slúžiť sväté omše v nedeľu, sestry tam mali ústav maličkých detí zrodenných z tuberkulózných matiek, o ktoré sa starali sestričky dominikánky. Usiloval som sa im pomáhať i predvychovať dorast. Raz nám boli na stope príslušníci ŠtB. Zvláštnym spôsobom, riadením Božím, sa

60 Dominik Jaroslav Duka (1943) je v súčasnosti arcibiskup pražský, prímás český a kardinál. Bol provinciálom Českej provincie dominikánov.

61 Kongregácia sestier dominikánok bl. Imeldy na Slovensku.

to akosi zachránilo. No a mával som i tajné exercície⁶² pre nich a postupne, keď bol zbudovaný charitný dom v Dunajskej Lužnej, sestry sa tam presťahovali. Veľkú zásluhu na zbudovaní toho charitného domu mala zbierka od našich zahraničných Slovákov. Založil som u nás takzvaný náš tretí rád, teda dominikánskych terciárov, teraz sa to volá *Bratstvo laikov svätého Dominika*.⁶³ Podarilo sa nám ozaj v tajnosti sa schádzať a uchovať naše hnutie nedotknuté.

Ako by ste tak celkovo zhodnotili obdobie komunistickej totality?

Mnohí pod vplyvom tej ideológie sa dostali na cestu veľkých životných omylov. Niektorí sa vrátili, ale mnohí sa v tom utopili. Na druhej strane boli ľudia, ktorí sa schádzali v tajných krúžkoch, utvrdzovali sa vo viere a tvorili nové a nové skupinky. Toto hnutie sa rozrástlo a do týchto skupín sme mohli prichádzať ako kňazi a rozvíjať náboženský život prednáškami, duchovnými cvičeniami, rozborom právd kresťanskej viery. Z nich mnohí sa stali skutočne horlivými apoštolmi, ktorí vyrástli v krásne osobnosti a získali iných pre vieru. I tých, ktorí buď boli celkom odklonení nie vlastnou vinou od Boha, alebo ktorí sa najprv dali na tú bludnú cestu a potom sa pod vplyvom týchto apoštolov laických vrátili na cestu, ktorá vedie k spásu.

Povedzme, mal som skupinku robotníčok v Trenčíne, ktorá sa tak stretávala, prehlbovala v náboženskom živote a raz som sa ich spýtal i na prostredie, v ktorom pracujú. Pri stretnutí po úvahe o svätom evanjeliu, vyvodili sme záver pre

osobný duchovný život i pre apoštolský život. A potom som predhodil myšlienku toho okolia, v ktorom pracujú. Či tam niet osoby, ktorá prípadne je odklonená od Boha, či by sa nedalo ju získať. Spomínali spolupracovníčku, ktorá sa spriahla s istým mladíkom, ktorý potom ju len na zlé cesty zvädzal. Tak hovorím: „*Musíme ju zachrániť.*“ A teda konkrétne modlitbou i skutkami. Pán Boh jej takto doprial, aby sa dostala na správnu cestu. Aj na životnú cestu dostala iného partnera, s ktorým uzavreli zákonité manželstvo. To je jeden z takých prípadov. Venoval som sa aj takémuto apoštolátu popri iných formách, či už duchovných cvičení, či krúžkov s mládežou, či s chlapcami v táboroch a podobne. Neraz sme ich absolvovali v tých priestoroch, ktoré sú dnes ohrozené – v hrade trenčianskom, kde sa vála múr. Z týchto chlapcov vyrástali pekné osobnosti, ktoré aj zasahovali do verejného života a ďalej si rozvíjali vieru v Boha.

Aký odkaz by sme dokázali ponúknuť mladej generácii?

V náboženskom živote sa prehlbovať, aby takto mohli aj dokazovať svojimi skutkami, že stoja skutočne za Kristovými zásadami ako za neomylnými piliermi mravného a spoločenského života. Preto sa len tešíme, keď pozorujeme, ako aj to hnutie, povedzme i to Kolakovičovo, ďalej má svoje účinky a postupuje ďalej. A že istá skupina mládeže skutočne ide dôsledne za zásadami a usiluje sa svojím osobným životom to dokazovať. Prehlbovanie v pravdách viery, pristupovanie ku sviatostiam, kde čerpajú vždy Kristovu silu na stvárnenie svo-

jich mladých životov. Kresťanské zásady, stretávanie sa v krúžkoch, prehlbovanie náboženského života. Taký systém je veľmi veľmi účinný. Vzory možno vnímať v živote blahoslaveného Pierra Giorgia Frassatiho.⁶⁴ Taký bol aj vodca francúzskych skautov Guillaume Boule de Larigaudie,⁶⁵ ktorý hlboko prežil radostný ideál kresťanského života a ukázal, že sa dá žiť plnokrvným kresťanským životom.

November 1989 predstavoval váš návrat do pastorácie, obnovu rehoľného života.

Bol to určitý zázrak Božej prozreteľnosti. Aj keď sme tušili, že už sa akosi podlamujú pozície tej nepriateľskej strany. Ale ešte hrozili rozličné nebezpečenstvá. Že to vyústilo do takých okolností, ako to vyústilo, len ďakovať dobrému Pánu Bohu. Hneď sme sa chopili práce a využili nové možnosti bez tých rozličných ťažkostí, skrývania, ako to bolo predtým. Teraz už celkom verejne, slobodne. Ako keby z nás spadlo ťažké bremeno.

Stále sa musíme usilovať, aby sme dobrodenie Božej prozreteľnosti prijali tak, aby sme využili všetky príležitosti na rozvoj náboženského života. I v týchto nových okolnostiach prichádzajú mnohé iné ťažkosti, ktoré boli predtým. Niektoré stanoviská sú nebezpečnejšie pre vieru, ako boli predtým za totality. Treba prosiť, Ducha Svätého, aby viedol politikov, vedúcich štátu, že by rešpektovali aj zdravé, prirodzené zásady, aby takto mohli ľudia žiť pre rozkvet náboženského života. Aby náležite osvietil mysle tých, ktorí nesprávne chápajú svoju zodpovednosť za verejný život.

62 Duchovné cvičenia.

63 Bratstvo laikov svätého Dominika.

64 Pier Giorgio Frassati (1901 – 1925) bol vyhlásený za blahoslaveného v roku 1990. Bližšie pozri: https://en.wikipedia.org/wiki/Pier_Giorgio_Frassati

65 Guillaume Boule de Larigaudie (1908 – 1940) – francúzsky skaut. Bližšie pozri: https://fr.wikipedia.org/wiki/Guy_de_Larigaudie

ŽIVOT GENERÁLNEHO BISKUPA PAVLA UHORSKAIA.

PRÍSPEVOK K 100. VÝROČIU NARODENIA

VIOLA FRONKOVÁ

Po prevratných politických a spoločenských zmenách v Československu v novembri 1989 začali sa výrazné zmeny a duchovná obnova aj v živote cirkvi. V novembri 1990 nastúpil do úradu generálneho biskupa Slovenskej evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Českej a Slovenskej Federatívnej republike Pavel Uhorskai.¹

Pavel Uhorskai sa narodil 2. marca 1919 v Tomášovciach pri Lučenci, v Novohrade, ako deviate dieťa svojich rodičov, maloroľníkov. Od útleho detstva privykal na tvrdú robotu. Hoci nevynikal fyzickou silou, už ako 12-ročný musel kráčať za pluhom. Pri svojich starých rodičoch i rodičoch rástol v prostredí viery vo všemohúceho a láskavého Boha, ktorú aj sám vďačne prijímal, a to mu dodalo pevnosť a stálosť na celý život. Základné vzdelanie dostal v Tomášovciach v rokoch 1925 – 1930. V štúdiu pokračoval na Reformnom reálnom gymnáziu v Lučenci (1930 – 1938). Chcel ísť študovať medicínu, ale chudobní rodičia si netrúfali na také finančne náročné vzdelanie. A bolo tu pre neho aj mocné Božie volanie. Po skončení gymnázia v roku 1938 začal študovať na Československej štátnej teologickej fakulte evanjelickej v Bratislave.²

Už ako študent sa naplno sústredil na štúdium Božieho Slova a na misijnú prácu. S takýmto zameraním pracoval i vo Zväze evanjelickej mládeže, vo Zväze vysokoškolského študentstva a iných organizáciách. Jeho hlboký zá-

ujem o vzdelanie – vo výbornej kombinácii s prenikavým myslením – pomáhali mu s pomocou Božou zvládať teologické štúdium. Ordinovaný bol 29. júna 1942 biskupom Dr. Samuelom Štefanom Osuským v Novom chráme na Legionárskej ulici v Bratislave.

Ako bakalár teológie šiel do duchovnej služby: prvé miesto kaplána dostal v Uhrovci, neskoršie pôsobil na viacerých miestach (Bardejov, Štrba, Veľká, Poprad, Ružomberok, Martin). Boli to ťažké roky vojny – mladý kaplán konal nielen duchovnú činnosť v cirkevných zboroch, ale pomáhal aj pri záchrane židovských detí, pri príprave úteku internovaných vojakov slovenských divízií z kasární na východnom Slovensku, v duchovnej starostlivosti pre karpatských Nemcov v oblasti Spiša v čase vojny, aj mnoho iných úloh.

Dňa 5. novembra 1945 urobil kňazskú skúšku a profesorskú skúšku. Veľmi si prial pokračovať v štúdiu v zahraničí. Vojna a neskoršie politické pomery tomu zabránili. Od roku 1947 nastúpil do služby ako zborový farár v Háji pri Turčianskych Tepliciach.

Spolu s fíliami mal zbor okolo 2 500 členov. V zborovej práci si P. Uhorskai rýchlo vychoval zborových spolupracovníkov. Spolu s nimi vykonával prácu medzi deťmi, mládežou i dospelými. Jeho popularita v zbore rástla. To však bolo už v období, keď kresťanská zanietenosť bola proti vôli vedúcim činiteľom nového spoločenského zriadenia. Zvlášť si komunistická vrchnosť všimla stanovisko P. Uhorskaia proti pripravovanému návrhu zákona o hospodárskom zabezpečení cirkvi štátom (1949). Mladý farár si prezieravo uvedomoval následky, ktoré bude mať pre cirkev prijatie zákona. Pri takejto jasnej životnej orientácii a obrane cirkvi sa nedalo vyhnúť väzeniu.

ZATKNUTIE A VYŠETROVANIE

Štátna bezpečnosť (ďalej ŠtB) zatkla P. Uhorskaia 14. marca 1951 o 17.00 hodine. Rozkaz na zatknutie podpísal veliteľ Krajského veliteľstva ŠtB v Žiline Kubík s odôvodnením, že „*menovaný je podozrivý z protištátnej činnosti*“.³ Po zatknutí piati muži v kožených kabátoch vykonali domovú prehliadku, pri ktorej boli zhabané písomnosti,

1 Neskôr sa názov cirkvi zmenil na Evanjelickú a. v. cirkev na Slovensku.

2 Po štátoprávnych zmenách dostala fakulta v roku 1939 podľa schváleného zákona aj nový názov: Slovenská evanjelická teologická fakulta.

3 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica, Vyšetrovacie spisy (ďalej KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-V), archívne číslo (ďalej a. č.) 78, Osobní spis štátnébezpečnostného vyšetrovaní proti P. Uhorskaiovi. Rozkaz na zatknutie P. Uhorskaia zo 14. 3. 1951.

Ordinácia novokňazov z roku 1942. Pavel Uhorskai v strednom rade prvý sprava (Zdroj: Archív rodiny Uhorskai)

knihy, poznámky, peniaze – osobné aj cirkevné. Následne previezli P. Uhorskaia do vyšetrovacej väzby v Žiline: „Keď ma vzali z Hája a odvážali ozbrojení príslušníci Štátnej bezpečnosti, cirkevníci si to cestou všimli, ešte v ten večer sa to rozchýrilo. Bratia z cirkevného zboru šli na krajské veliteľstvo do Žiliny a žiadali prepustiť ma: „Vráťte nám nášho statočného, nevinného pána farára! Argument vyšetrovateľov proti prepusteniu bol veľmi účinný. Priniesli zakrvavenú, rozsekanú košelu a povedali: „Ak sem prídete ešte raz, budete vyzerat ako košela vášho farára!“ Prosebníci z Hája odišli so slzami.“⁴

Výsluchy vyšetrovanca P. Uhorskaia – to neboli rozhovory, to boli bitky a oveľa horšie vyšetrovacie metódy, so zámerom zlomiť ducha vyšetrovaného farára: „Vyšetrujúci mali na stole položené zbrane, palicu a nimi ma zstrašovali. Býval som taký umorený, že som nevládal ani sedieť, ani stáť, zvalil som sa na podlahu, nevládal som ani údmí pohnúť, ani jazykom, nevládal som vydať ani hláska, nieto hovoriť, ale – a za to zvlášť ďakujem Bohu – nikdy som nestratil vedomie ani na okamih, nikdy som nezaslzil ani nezastenal.“⁵

Po fyzickom týraní a neludskom vymáhaní odpovedí spisali vyšetro-

vatelia ŠtB 3. apríla 1951 s P. Uhorskaiom zápis o výpovedi, v ktorom sa okrem iného uvádza:

Otázka: „Ste si vedomý, prečo ste zaistený?“

P. Uhorskai: „Áno, som si vedomý toho, že som zaistený preto, že som rozširoval knihy protikomunistického rázu a proti budovaniu socializmu v našej vlasti.“

Otázka: „V akom duchu ste vyučoval mládež na školách?“

P. Uhorskai: „Mládež v školách som vyučoval až do februára roku 1951 v tom smere, aby bola proti marxistickému učeníu, nakoľko toto učenie nie je správne.“

4 Autorkina spomienka na rozprávanie P. Uhorskaia.

5 UHORSKAI, Pavel. *Ako to bolo*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1992, s. 47.

Otázka: „Čo ste chcel s tým docieľiť, aby mládež bola proti marxistickému učeniu?“

P. Uhorskai: „Mojím úmyslom bolo dokázať žiakom väčšiu hodnotu biblických právd ako marxistického učenia. Taktiež v biblických zhromaždeniach, ktoré som viedol, som vyvracal marxistický svetonázor.“

Otázka: „Požičiavali ste knihy protištátnemu obsahu svojim žiakom?“

P. Uhorskai: „V roku 1949 požičal som knihu s protimarxistickým obsahom (Od Marxa po Lenina) istému môjmu žiakovi Jánovi Hudákovi. V tejto knihe bolo vyvracané učenie dialektického materializmu. Túto knihu som požičal Hudákovi na jeho žiadosť, s pripomienkou, aby ju nikomu neukazoval a ani nepožičiaval, nakoľko som sa bál prípadných nepríjemností.“

Otázka: „Akých výrokov ste použili pri skončení školského roku 1949/1950?“

P. Uhorskai: „Nebolo mi dovolené pri skončení školského roku 1949/50 od-bavovať záverečné Služby Božie a v rozhorčení nad tým dopustil som sa pred žiakmi tohto výroku: ‚Tu vidíme jasný dôkaz o vyhlásení náboženskej slobody, ktorú nám sľubovali. Máme vyhlásenú

náboženskú slobodu a keď vy, žiaci, máte ísť do kostola na zakončenie školského roku, tak nám Služby Božie zakázali.‘ Taktiež som sa dopustil výroku, že nastávajú ťažké časy, ktoré však prejdú. Veď keď sa skrývali naši predkovia v katakombách, keď bola prenasledovaná cirkev, predsa si vieru zachovali, a preto aj my si musíme vieru zachovať.“⁶

Ako jeden z dôkazov, že v prípade P. Uhorskaia ide o protištátnu činnosť, bol vytvorený zápis o výpovedi študenta Kováča, absolventa 3. triedy gymnázia v Turčianskych Tepliciach, kde učil náboženstvo P. Uhorskai. Zápis má dátum 13. februára 1951 – študenti teda chodili na výsluchy prinajmenšom mesiac vopred, ako im vyučujúceho P. Uhorskaia zatkli. Š. Kováč, vtedy 19-ročný študent, pôvodom z Gornej Mitropoli z Bulharska, ktorý býval na internáte a bol funkcionárom v Československom zväze mládeže, vypovedal: „Pavel Uhorskai, ev. a. v. farár, učil náboženstvo štátneho gymnázia v Turč. Tepliciach; choval sa ku nám ako k žiakom priateľsky. Často sa stávalo, že nás povolával na svoj byt, kde požičiaval žiakom rôzne knihy náboženského rázu a postupne začal požičiavať žiakom knihy marxistické, a na to zase požičal

a dával knihy, ktoré vyvracajú dialektický materializmus. Na hodinách náboženstva kriticky, niekedy až nepriateľsky, poukazoval na politiku štátu voči cirkvi. Na jednej náboženskej hodine spomenul sľub, ktorý skladal na ONV,⁷ že bude slúžiť ľudovodemokratickej republike, a pri tomto sľube ho vraj zástupca ONV vyhlásil za najväčšieho rebelanta v okrese. Toto však hovoril ironicky a hovoril, že ho nemohli položiť ani na jednu otázku.

Pamätám si, že na poslednej hodine náboženstva 26. 6. 1950 medzi iným povedal: ‚Tuto vidíme jasný dôkaz o vyhlásení náboženskej slobody. Máme vyhlásenú náboženskú slobodu a keď vy chcete ísť do kostola, nám Služby Božie na zakončenie školského roku zakázali. Avšak či môže mesiac za to, že pes doňho breše? Nastávajú ťažké časy.‘ [...] Skutočnosti, ktoré som uviedol v zápisnici, môže potvrdiť Ján Hudák, žiak 3. triedy gymnázia v Senci, ktorý chodil minulý rok do gymnázia v Turč. Tepliciach, Ondrej Šproch, žiak 3. triedy pedagogického gymnázia v Turč. Tepliciach, bytom v internáte, Ján Kušnár, žiak 3. triedy pedagogického gymnázia v Turč. Tepliciach, bytom internát.

Keď mám charakterizovať farára Pavla Uhorskaia, je to farár ideologicky

P. Uhorskai po zatknutí ŠtB v marci 1951 (Zdroj: A ÚPN)

6 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-V, a. č. 78, Osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování proti P. Uhorskaiovi. Zápis o výpovedi s P. Uhorskaiom z 3. 4. 1951.

7 Okresný národný výbor.

vyspelý, ktorý má preštudované diela Marx-Engelsa a toto využíval pri prednáškach náboženstva na gymnáziu, tak, že priam dával otázky z diel marxizmu, ako napríklad z VKS/b/ a zároveň ich vyvracal s idealistickou náukou, je to človek zákerný.

K záveru mojej zápisnice dodávam jeho slová, ktoré povedal 13. 2. 1951 v kostole v Háji pri kázni [...] vedel, že sa kázne zúčastníme i s Hudákom, lebo sme mu toto vopred odkázali, a preto sa na túto kázeň aj pripravil, lebo vedel, že sme pokrokoví a funkcionári ČSM. Medzi kázeň vsunul: „Bratia a sestry, vidíme, že chrám Boží sa stáva pascou, do ktorého chodia aj lotri chytať slová, aby mohli obviňovať.“ Tiež som do zápisnice zabudol uviesť, že počas školského roku 1949/50 nám často vytýkal, prečo nechodíme do združenia ev. mládeže, ktoré je v Turč. Tepliciach, ale chodíme a túlame sa po dedinách na inštruktáže MS-ČSM.⁸

Vypočúvaní študenti si zapamätali najmä to príslovie, ktoré vraj farár Uhorskai povedal: „Či môže zato mesiac, keď pes doňho breše?“ Dosvedčil to aj J. Hudák, ktorý si požičal knihy so „škodlivým“ obsahom. Čo tu osožilo, že knihu *Od Marxa po Lenina* napísal ev. farár – senior z Békešskej Čaby Dr. L. Ž. Seberíni? Študent J. Hudák bol z presídlencov z Maďarska. Kniha od farára, ktorý tam pôsobil, ho zaujímala, práve preto si ju vypýtal. Študentka Judita Krišková, tiež z presídlencov, narodená v Pitvarosi, vypovedala, že ona si požičala knihu od Kristíny Royovej a knihu *Páter Chiniqy*, ako aj *Pedagogický lexikon* od Čečetku.

Trestné oznámenie proti P. Uhorskaiovi, ktoré bolo určené pre Štátnu prokuratúru v Bratislave a obviňovalo ho z trestného činu „poburovanie proti republike“, vypracovala ŠtB taktiež 3. apríla 1951. Úvodné zdôvodnenie trestného oznámenia je napísané váž-

Uhorskai (prvý zľava) v Misijnom stredisku Ev. a. v. cirkvi na Počúvadle, ako vedúci tábora

(Zdroj: Zbierka fotografií k publikácii *Cirkev v útlaku*)

ne a slávnostne: „Každý poctivý občan našej vlasti si je vedomý nebezpečia války, ktorú pripravujú západní imperialisti. Aby bol zachovaný mier, zapojili sa tisíce pracujúcich do údernického hnutia, aby takto upevnili mier a uchovali svoje deti pred nebezpečím války. Napriek tomu, že náš pracujúci ľud žiada si za každú cenu mier, využíval farár Uhorskai vo svojom okolí, kde pôsobil, hlboko nábožensky založený ľud k tomu, aby ich poštval proti dnešnému ľudovodemokratickému zriadeniu, či už svojimi kázňami v kostole, alebo cestou náboženských spolkov, ktoré viedol i napriek tomu, že tieto boli zakázané. Svoju nenávisť proti dnešnému zriadeniu neprenášal iba na dospelých, jeho úmyslom bolo podchytiť mládež, ktorú vyučoval v školách náboženstvo, a do týchto zakorení nenávisť proti našej republike a vedúcim činiteľom nášho štátu. Ironickým spôsobom poukazoval žiakom na nesprávnosť marx-leninského učenia ktoré vyvracal v tom smere, že náš štát je budovaný na nesprávnych základoch tohto učenia. Taktiež svoj nepriateľský postoj k dnešnému zriadeniu

preukázal tým, že mládeži dával čítať knihy protištátneho obsahu.“ Po ďalších zdôvodneniach sa píše, že v priebehu vyšetrovania sa P. Uhorskai k svojej „trestnej činnosti“ čiastočne priznal, no „pri vyšetrovaní sa choval krajne drzo a väčšinu svojej trestnej činnosti zatajil“.⁹

P. Uhorskai 6. apríla 1951 premiestnili do väznice Krajského súdu v Bratislave. Štátna prokuratúra podala 11. júla 1951 obžalobu Štátnemu súdu v Bratislave s tým, že obvinený P. Uhorskai spáchal trestný čin zneužitia náboženskej funkcie podľa §123 ods.1 tr. z. a treba ho odsúdiť.

OBVINENÝ A ODSÚDENÝ PRE PLNENIE KŇAZSKÝCH POVINNOSTÍ

Hlavné pojednávanie s obvineným P. Uhorskaiom sa konalo pred senátom Štátného súdu v Bratislave dňa 31. augusta 1951. Obvinený na úvod k svojmu životopisu dodal: „Ja a moji rodičia sme boli veľmi nábožne založení, v dôsledku čoho som išiel študovať teológiu. V r. 1944 zúčastnil som sa

8 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-V, a. č. 78, Osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování proti P. Uhorskaiovi. Zápis o výpovedi Š. Kováča z 13. 2. 1951.

9 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-V, a. č. 78, Osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování proti P. Uhorskaiovi. Trestné oznámenie na P. Uhorskai z 3. 4. 1951.

na pripravách Slovenského národného povstania. Skrýval som sa potom i s mojím švagrom, ktorý bol aktívnym dôstojníkom, na Štrbe pred Nemcami. Svoje vlastenecké povinnosti som si konal vždy verne a spravodlivo, tým viac som si konal svoje kňazské povinnosti. Obžalobe som porozumel a zo skutkov obžaloby sa cítim vinným len čiastočne.

V Háji pôsobím od 1. júla 1947 až do svojho zatknutia. Svoje povinnosti som si konal vždy tak verne, že mi nijaká vrchnosť, ani politická ani cirkevná, nič nevytýkala, ba práve naopak, dostával som pochvalné uznania.

Nemám žiadnu protimarxistickú knižnicu. Nevedel som, že tie knihy, ktoré mi boli pri domovej prehliadke zhabané, boli proti terajšiemu zriadeniu. Pokiaľ viem, o terajšom režime tam neni ani slovo. Knihu ‚Od Marxa po Lenina‘ som kúpil asi pred 15 rokmi [...] Knihu ‚Všetko skúmaj, najlepšieho sa drž‘ som dostal v niekoľkých exemplároch od Hurbanovej evanjelickej spoločnosti s tým, aby som ju doručil jej členom. Bola to kniha podielová. Dostal som ju v r. 1948 a vtedy zakázaná nebola.“

Následne musel pred senátom obhájiť výrok „Či môže zato mesiac, keď pes doňho breše?“. Bol to vlastne citát z knihy o Matejovi Bahýľovi a príslovie použil Belo Klein Tesnoskalský. Chcel tým vyjadriť veľmi jasne, že márný je boj proti Bohu. P. Uhorskai sa bránil: „Inak výrok ‚či môže mesiac za to, že pes doňho breše?‘ som povedal celkom pri inej príležitosti a tiež aj odlišne od obžaloby. Povedal som: ‚Neškodí mesiaca, keď do neho psi brešú.‘ Týmto výrokom som nemyslel vôbec vyjadriť sa proti robotníckej triede, lebo tým by som zradil vlastného otca a aj sám seba. Výroku som použil proti nevercom na celkom inej hodine náboženstva, teda nie pri skončení školského roku. Prednášal som vtedy na tému ‚Teizmus a ateizmus‘ a uviedol som, že ako ateiz-

mus je bezvýsledný proti teizmu, tak neškodí mesiaca, keď psi doňho brešú.“

Dokazovanie svedkami sa začalo trápne: na súdne pojednávajúce pozvali úplne iného Š. Kováča, teda nečakaný omyl! Všetky návrhy, ako si poradiť v danej situácii, senát zamietol a nariadil znovu predvolať svedkov J. Hudáka a Š. Kováča. Pojednávajúce preto odročil na neurčito. Nakoniec sa konalo 2. novembra 1951 a boli na ňom prítomní už aj obaja svedkovia. Nakoniec tu bol vynesený aj rozsudok 3 Ts III 58/51 zo dňa 29. októbra 1951, podpísaný predsedom senátu Štátneho súdu v Bratislave, v ktorom je uvedené:

„Štátny súd, odd. v Bratislave dňa 2. novembra 1951 vyniesol tento rozsudok:

Obvinený Pavol Uhorskai [...] je vinný, že od presne nezisteného dňa do februára 1951 ako učiteľ náboženstva na Štátnom gymnáziu v Turč. Tepliaciach požičal Jánovi Hudákovi a tak rozširoval knihy, ktoré boli napísané v duchu protipokrokovom a dňa 26. júna 1950 na hodinách náboženstva tvrdil, že u nás je náboženstvo prenasledované, ďalej, že dňa 11. februára 1951 ako ev. a. v. kňaz v kázni v kostole v Háji kázal v prítomnosti funkcionárov ČSM: ‚Bratia a sestry, vidíme, že chrám Boží sa stáva pascou, do ktorého chodia aj lotri chytať slová, aby mohli obviňovať‘. Teda zneužil výkon svojej duchovnej činnosti, alebo podobnú funkciu v úmysle vykonávať na veci politického života vplyv nepriaznivý pre ľudovodemokratický poriadok republiky, čím spáchal trestný čin zneužitia náboženskej funkcie podľa § 123 ods.1 tr. zák.

Štátny súd preto odsudzuje obv. Pavla Uhorskaia podľa §123 ods. 1 tr. zák. k trestu odňatia slobody na dobu 2 roky a 10 mesiacov ako na trest hlavný.

Ďalej obvinenému sa ukladajú tieto vedľajšie tresty:

Podľa §48 tr. zák. peňažitý trest 20 000 Kčs, ktorý v prípade nevyžiti-

telnosti sa podľa § 49 ods. 1 tr. zák. premení na ďalšie 2 (dva) mesiace odňatia slobody.

Podľa § 47 tr. zák. prepadá celý majetok obvineného v prospech štátu.

Podľa § 43 tr. zák. obvinený stráca čestné práva občianske na dobu 5 (päť) rokov.

Podľa § 23 tr. zák. sa započítava obvinenému predbežná väzba od 14. marca 1951 až do právoplatnosti rozsudku.“¹⁰

Rozsudok bol teda blízko hornej hranice trestu. Za dve knižky a dve vety – dva roky aj desať mesiacov! Keďže celý majetok obvineného prepadol v prospech štátu, nemal na pokutu, a tak mu pridali dva mesiace.

Lutoval farár Uhorskai svoj čin? V závere zápisnice z hlavného pojednávania sa píše, že v záverečnej reči „obvinený svoju činnosť ľutuje a prosí o spravodlivý rozsudok“. Je to však prekrútenie pravdy. P. Uhorskai sa cítil vinným ako nedokonálny služobník pred svojim Bohom, ale nie pred vrchnosťou, ktorá ho nevinného súdila a odsúdila. Vo svojich spomienkach s názvom *Ako to bolo* si na túto záverečnú reč spomína, že ju povedal približne takto: „Súčasný stav v našej spoločnosti je v znamení rozporu medzi vierou a neverou, medzi Kristom a antikristom, medzi náboženstvom a ateizmom, medzi Bibliou a marxizmom. Ani mňa nemožno súdiť pre moju činnosť, ktorá je v súlade s Bibliou i cirkevnou ústavou a štátnou ústavou. Ako veriaci človek som si vedomý svojej nedokonalosti, a preto pred Bohom ľutujem každé svoje slovo, každý svoj čin, ktorým som sa odchýlil od ideálu kráľovstva Božieho a prosím Boha o milosť. Vás, slávny súd, prosím o spravodlivý rozsudok.“¹¹

Hneď po vynesení rozsudku bol umiestnený do väznice v Leopoldove. O prvých zážitkoch v tejto neslávne známej väznici napísal: „My väzni sme

10 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-V, a. č. 78, Osobní spis štátněbezpečnostního vyšetřování proti P. Uhorskaiovi. Rozsudok z 29. 10. 1951.

11 UHORSKAI, P. *Ako to bolo*, s. 64.

prešli úplne nahí cez veliteľovu kanceláriu do tej miestnosti, kde sme sa obliekli do väzenských šiat [...] Keď nás obliekli a zapísali do evidencie, strčili nás do samoty – miestnosti inak pre jedného človeka – štyroch. Na zemi ležali štyri slamníky, ktoré prakticky zaplnili celú miestnosť. Bolo tam hrozne dusno a zapáchalo tam fekáliami. Tento zápach sa znásobil, keď si šiel niekto vykonať malú či veľkú potrebu do toho vedra, ktoré tam stálo nevyprázdnené a neumývané vari už niekoľko týždňov. Chodbár nám doniesol večeru. Obed sme v ten deň nemali. Chodbár mi preukázal mimoriadnu pozornosť, keď si ma vybral, aby som pomohol pri rozdeľovaní stravy. Robil som to veľmi rád, lebo na chodbe som sa cítil predsa len voľnejšie než v tej zasmradenej samote, kde sa nemohlo ani okno otvoriť. Nekúrilo sa, hoci už bol november. Celá tá samota mi bola hrozne odporná.

Hneď večer som sa pomodlil nahlas a zaspieval niekoľko nábožných piesní. Na druhý deň ma už aj spoluväzni prosili, aby som sa nahlas modlil a spieval.

Modlitba a vôbec usmerňovanie na Boha boli veľmi žiadúce a veľmi účinné proti sklesnutosti na duchu. Pre mňa to však bola trpká skúsenosť, akí nábožensky nezrelí či neschopní boli títo ľudia. Očakávali i potrebovali náboženskú útechu, ale sami sa nevedeli nábožensky utešiť, tým menej poskytnúť náboženskú útechu inému. Typickí konzumenti náboženských hodnôt!¹²

Paradoxne pobyt v Leopoldove bol pre neho vykúpením. Zdôvodnil to nasledovne: „Po vyčerpávajúcej väzbe som sa vlastne rekreoval. Veľa som spával, dobre, zdravo. Netrápil som sa, nezervózňoval. Cez deň som riadne pracoval, s chuťou a rád v každej robote.“¹³

P. Uhorskai sa však proti rozsudku štátneho súdu odvolal. Odvolacie pojednávanie sa konalo 30. januára 1952

na Najvyššom súde v Prahe. Najvyšší súd odvolanie zamietol a v plnom rozsahu potvrdil rozsudok Štátneho súdu v Bratislave. V odôvodnení sa uvádza, že hoci P. Uhorskai konal ako farár a učiteľ, jeho duchovná činnosť mala nepriaznivý vplyv na žiakov a mládež: „Obvinený pôsobil na mládež a chcel u tejto dosiahnuť, aby neverila učeniu marx-leninskému, aby sa odvrátila od toho a prijala učenie idealistického svetonázoru [...] Preto je spoločenské nebezpečenstvo z konania obvineného plynúce veľké.“ A jeho výroky, ktoré predniesol v kázni? „Je nerozhodné, či obvinený ich predniesol v súvislosti s vyvoleným biblickým textom, ktorý slúžil za základ jeho kázne, ale okolnosť [...] aký vplyv mali alebo mohli mať tie výroky na prítomných veriacich! [...] Udalosti, keď Kristus vyhnal z kostola kupcov, ukazovali na to, že aj u nás následkom nastúpenia cesty k socializmu nastal v kostole podobný stav, ktorý treba likvidovať, a tým vplýval na prítomných veriacich v smere nepriaznivom ľudovodemokratickému štátnemu poriadku.“ Tak Najvyšší súd len potvrdil, že ak „nie si s nami, tak si proti nám.“ Litera zákona dávala dosť možností k tomu, aby podľa zákonov, platných v ČSR, odsúdili na trest odňatia slobody nevinného človeka, ktorý inak veril, inakšie rozmýšľal. Podľa marx-leninskej ideológie bol triednym nepriateľom.

Po právoplatnom rozsudku P. Uhorskai opäť nastúpil výkon trestu vo väznici v Leopoldove, no neskôr ho premiestnili do Ilavy.

PO VÝKONE TRESTU DREVORUBAČ – CIRKEV STÁLE V ÚTLAKU

Po Stalinovej a Gottwaldovej smrti bola vyhlásená amnestia. Dňa 8. mája 1953 P. Uhorskai prepustili, ale ude-

lená milosť bola horká: pokračovala strata občianskych práv na päť rokov a „dobrovoľná brigáda“. Pre zlý zdravotný stav nemohol nastúpiť do baní, šiel ako drevorubač do Lučobných závodov v Likier-Hnúšti. Ale už mohol bývať doma, v rodičovskom dome, so svojimi milovanými v Tomášovciach. P. Uhorskai bol slobodný, ale o to viac sa mu po návrate z väzenia jeho rodičia, bratia a sestry venovali a zahrnuli ho láskou.

P. Uhorskai v rokoch 1954 – 1964 pracoval ako robotník, potom skladník a vedúci MTZ v Pozemných stavbách Lučenec, v rokoch 1964 – 1975 ako vedúci MTZ v Stredoslovenských vodohospodárskych stavbách v Lučenci a Banskej Bystrici, v rokoch 1975 – 1980 v Doprastave vo Zvolene.

Do cirkevnej služby ako farár za celé tie roky nemohol nastúpiť, napriek tomu, že v roku 1971 bol plne rehabilitovaný.¹⁴

Zájmem o život cirkvi a príprava obnovy, keď skončí doba útlaku – to sa dialo na tajných stretnutiach, najmä v teologickom krúžku, kde sa brat P. Uhorskai pravidelne stretával s vzácnymi Božími služobníkmi, akými boli Štefan Dlháň, Otto Vizner, Jozef Juráš, Dr. Július Cibulka, Pavel Hronec, MUDr. Milan Kostra, Ing. Ján Štrbka. Súc povzbudený nimi, P. Uhorskai napísal spomienky na roky svojho prenasledovania, hoci nebolo možné ich uverejniť. Považoval však za správne, aby boli zostavené spomienky aj zo života ostatných prenasledovaných a väzených farárov. Členovia krúžku to zas zverili jemu. Zhromaždil rozsiahly materiál – čiastočne dokumenty, mnoho záznamov z osobných rozhovorov s prenasledovanými bratmi farármi a niektorými neordinovanými cirkevnými funkcionármi. Spolu vyše 40 osobností. Rukopis pomenoval *Cirkev*

12 UHORSKAI, P. *Ako to bolo*, s. 67 – 68.

13 UHORSKAI, P. *Ako to bolo*, s. 89.

14 V roku 1969 bol rehabilitovaný, ale proti tomu podal sťažnosť generálny prokurátor. Až v roku 1971 bol súdne oslobodený od obžaloby, a tak plne rehabilitovaný.

Obraz rozsieváča v biskupskej kancelárii P. Uhorskaia vystihoval jeho priority, ktorými boli evanjelizácia a misijná práca (Zdroj: Zbierka fotografií k publikácii Cirkiev v útlaku)

v útlaku. Š. Dlháň a ďalší v teologickom krúžku robili k pripravovaným textom recenziu, dávali pripomienky.¹⁵

Kým trvali časy neslobody, Boží služobník sa nedal pomýliť ani zlomiť – po celé roky týždeň čo týždeň svedomite písal kázne. Hoci sa zdalo, že je odstavený na vedľajšiu koľaj života spoločnosťou i cirkvou, on to vnímal inak: „Bol som vždy na úzkej ceste života s Pánom Ježišom.“

„KLAMNÝ ÚSVIT“ – OBRODNÉ HNUtie V ROKOCH 1968 – 1969

Snahy o obrodu v cirkvi, do ktorých sa P. Uhorskai v rokoch 1968 – 1969 zapojil, ešte neprinesli slobodu. Pomenovanie „Klamný úsvit“ tomu dal farár Dr. J. Cibulka, ktorý sa v tomto obrodnom hnutí, však spolu aj s ďalší-

mi evanjelikmi, boril za tak potrebné zmeny k lepšiemu.

P. Uhorskai sa zúčastnil na Všeobecnej pastorálnej konferencii v Turčianskych Tepliaciach, 2. – 3. mája 1968. Jej účastníci vyjadrili svoje požiadavky na zmenu pomerov v Evanjelickej a. v. cirkvi – najmä postihnutí, ateistickým režimom i vedením cirkvi utláčaní kňazi priamo a presne hovorili o potrebnej obrode v cirkvi. Vo svojom príspevku na tejto konferencii P. Uhorskai zdôraznil: „Naša budúcnosť záleží od toho, ako budeme žiť, t. j. vyznávať. Lebo vyznávanie, to je nielen reč, to je život. Mne mnohí bratia farári zazlievali, keď ma mali zaistiť: ‚Radili sme ti, varuj sa toho, nerob to, dneska vidíš, čo ti hrozí. Et cui prodest? (Komu to poslúži?)‘. Zaboľelo ma to. A zaboľelo ma ešte aj, keď jeden

z mne blízkych bratov, keď sa dozvedel o tom, že ma zaistili – a vedel prečo – veľmi nevtipne podľa mňa povedal: ‚Tak mu treba, proč tam šel?‘“ Vo svojom príspevku v Turčianskych Tepliaciach prosil vtedajšie vedenie cirkvi a prítomných farárov, aby s pokáním a s modlitbou konali obrodu v cirkvi, nehanbili sa priznať k svojej láske k Pánovi Ježišovi.

Prenasledovaní farári konferenciu v Turčianskych Tepliaciach síce pripravili, ale neboli pripravení až na takú tvrdosť a úskočnosť zo strany vedenia cirkvi. Výsledok nenaplnil ich očakávania, nedošlo sa dôsledne do praktických záverov.

Súc poučení, O. Vízner, P. Uhorskai, P. Hronec a ďalší farári pripravili stretnutie postihnutých farárov s vedením cirkvi. Schôdza Slovenskej

15 To bola práca P. Uhorskaia približne v rokoch 1979 – 1989. Autorka tohto textu dostala materiál do rúk ako osobná tajomníčka generálneho biskupa. Ním zhromaždený a spracovaný materiál jej dovolil použiť, najmä pri príprave evanjelizačných rozhlasových programov. Pri súčasnom dokončovaní diela generálneho biskupa dostala do ruky aj kópiu rukopisu s pripomienkami Š. Dlháňa. Kópia rukopisu sa našla aj v pozostalosti MUDr. M. Kostru a rodina ju autorke textu poskytla.

Prezident ČSFR Václav Havel pred oltárom v Malom chráme na Panenskej ul. v Bratislave spoločne s biskupmi R. Košťalom a P. Uhorskaiom
(Zdroj: Archív V. Fronkovej)

ev. a. v. cirkvi – predsedníctva s postihnutými farármi, sa konala dňa 11. februára 1969 vo Zvolene, v miestnosti modlitebne ev. a. v. cirkevného zboru, od 9.00 hod. do 23.30 hod. Za postihnutých farárov stretnutiu predsedal v prvej časti P. Uhorskai, potom do konca farár Dr. Július Madarás. Slovo Božie na úvod vybral a viacero biblických textov prečítal farár Dr. Ladislav Jurkovič. V záveroch z tohto stretnutia, ktoré sa potom predložili Generálnej rade cirkvi, boli tieto požiadavky:

- zrušenie cenzúry cirkevnej tlače;
- príprava volieb biskupov, pričom do kandidátky budú zaradení aj kandidáti z radov prenasledovaných a väznených farárov;
- rehabilitácia a očistenie žijúcich, aj pamiatky už zosnulých farárov.

Žiadali tiež zostaviť evanjelizačno-modlitebné brigády pre farárov a zbory a do Generálnej rady kooptovať z postihnutých farárov P. Uhorskaia, O. Víznera, Jozefa Juráša, Dr. J. Cibulku.¹⁶

Generálna rada Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania (ďalej ECAV) síce aj tento bod o kooptovaní schválila, ale už 2. decembra 1969 ho zmenila v tom zmysle, že ich bude pozývať len na tie zasadnutia, „keď pôjde o otázky týkajúce sa postihnutých“. O. Vízner a P. Uhorskai v zastúpení postihnutých bratov poslali 29. apríla 1970 list Generálnej rade – ani nie so sťažnosťou na zmenu uznesenia, ale hlavne s výzvou, aby členovia Generálnej rady konali zodpovedne: „Pri našej účasti v Generálnej rade nejde

len o nás, ani len o tých, ktorí sú kritizovaní, ale o duchovný život našej cirkvi. Ten je vo veľmi kritickom stave [...] Generálna rada v zmysle cirkevnej ústavy zodpovedá za duchovný život cirkvi [...] Naša cirkev je pomaly po vieroučnej, správnej a mravnej stránke v takom stave ako pred Lutherovým vystúpením. Nám svedomie nedá, aby sme pred tým zatvárali oči.“¹⁷

Pre P. Uhorskaia nasledovali roky práce v zamestnaní, stále bez možnosti slúžiť v cirkvi v duchovnej službe. Zostávala starosť o každodenný chlieb, práca v záhrade, domáce hospodárstvo, najmä keď zostali v jednej domácnosti s P. Uhorskaiom jeho dve sestry, Zuzana a Mária. Stretnutia s prenasledovanými evanjelikmi v tajnom teologickom krúžku aj v iných stretnutiach

16 CIBULKA, Július. *Klamný úsvit*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2010, s. 306 – 311.

17 UHORSKAI, P. *Ako to bolo*, s. 148 – 150.

Generálny biskup P. Uhorskai (v prvom rade tretí zľava) na medzinárodnej konferencii Biblických spoločností v roku 1994, De Bron, Holandsko
(Zdroj: Archív V. Fronkovej)

s bývalými farármi – väzňami mu boli vzácnym spoločenstvom, prípravou na duchovnú obrodu v cirkvi, keď skončí ateistický socializmus.

Vzácné boli stretnutia a korešpondencia s farárom Martinom Straškom, s ktorými bol P. Uhorskai spolu vo výkone trestu v Leopoldove aj Ilave. Stretnutia v rodine farára Štefana Havlíka tiež boli vzácne a užitočné. Spolu so Š. Havlíkom a O. Víznerom pripravovali dialóg s vedením cirkvi, k čomu však nikdy nedošlo, pretože vedenie cirkvi o taký dialóg práve s P. Uhorskaiom nemalo záujem.

Pri mnohom trápení je výborným potešením hudba! P. Uhorskai pôsobil ako organista/kantor v miestnom cirkevnom zbore v Tomášovciach, ne-

skoršie aj ako námestný dozorca tohto cirkevného zboru.

V ÚLOHE GENERÁLNEHO BISKUPA PO ROKU 1989

P. Uhorskai v novom zápase o obrodu cirkvi v roku 1989 jednoducho musel byť, hoci ho tieto zmeny zastihli vtedy, keď už prekročil sedemdesiatku. Verný brat a priateľ MUDr. M. Kostra mu vtedy napísal: „*Blahoželám našej Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi, že po niekoľkých desaťročiach má na čele človeka s opravdovým evanjelicko-kresťanským charakterom, ale neviem sa odvážiť blahoželat' Tebe k tej významnej funkcii, lebo stal si sa generálnym biskupom cirkvi všelijak zdeformovanej a biskupom veriach, ktorých viera nie je taká, aby mohla potešiť generálneho*

biskupa. Ale biskupom si sa stal z Božej vôle a On bude s Tebou.“¹⁸

V úrade generálneho biskupa začal P. Uhorskai pôsobiť 1. novembra 1990. K obrode cirkvi patrila náprava duchovného života, vzťahov cirkvi a štátu; vzťahov vnútri cirkvi; obnova evanjelickej diakonie, evanjelického školstva, evanjelizačná a misijná práca v masmédiách, zahraničná spolupráca, reštitúcie cirkevného majetku atď. Biskup Uhorskai za najdôležitejšie úlohy považoval evanjelizáciu a misiu.

Noví ministri vlády Slovenskej republiky a inštitúcie, ktorých sa to týkalo, sa domáhali kresťanskej lásky, aby im budovy mohli zostať alebo aby v nich mohli pôsobiť dovtedy, kým nebudú mať pripravené nové priestory.¹⁹

18 Osobný archív M. Kostru. List generálnemu biskupovi P. Uhorskaiovi zo dňa 26. 9. 1990.

19 Takto im napríklad zostala štátna nemocnica na Partizánskej ulici v Bratislave, vtedy fungujúca ako Kardiologický ústav a nemocnica. Keď sa však sťahovali, vzali z nej všetko, zostali takmer len elektrické drôty v stenách. Kým sa hľadalo riešenie, ako ďalej využiť vrátené budovy nemocnice, urobili svoje dielo skazy bezdomovci.

P. Uhorskai pri oslave 75. narodenín
(Zdroj: Archív V. Fronkovej)

Biskup P. Uhorskai pracoval po roku 1990 v radostnom, bratskom, úspešnom, ale zavše aj v ťažkom, napätom, stresujúcom, aj zlom ovzduší. Cirkevné zasadnutia boli zrazu zhromaždením ľudí, ktorí boli prenasledovaní, aj tých, čo spolupracovali s režimom, spolu s tými, čo vyšli z väzenia. Zväzky ŠtB ešte neboli sprístupnené. Zasadnutia boli niekedy s krikom, niekedy zakríknuté. Prevažovalo však úsilie o pracovné rokovanie, o dosiahnutie nápravy a zmeny v prospech cirkevného života, s mnohými modlitbami o Božie vedenie.

V roku 1992 vyšla v Transcuscii knižka P. Uhorskai *Ako to bolo*, ktorá bola čoskoro vydaná aj v zahraničí v anglickom a v nemeckom jazyku. Vydané boli aj viaceré knižky spomienok ako memoárová literatúra (J. Juráš, J. Madarás, D. Bancíková, A. Barica, a ďalší). Generálny biskup pamätal na verných farárov a farárky, ktorí prešli prenasledovaním a väzením. Viaceroch aj osobne navštívil a odovzdal im

doklad o cirkevnej rehabilitácii. Keď v Juhoslávii zúrila vojna, generálny biskup šiel s liekmi a s literatúrou za slovenskými evanjelikmi do Vojvodiny. Vykonal návštevy u slovenských evanjelikov aj v Maďarsku a Rumunsku. Medzinárodné konferencie (v Anglicku, Izraeli, Prahe a inde), na ktoré bol pozvaný prednášať, boli príležitosťou konečne verejne hovoriť o tom, čo bolo predmetom jeho modlitieb a premýšľania o spoločnosti a cirkvi v tajnom teologickom krúžku i pri každej práci v čase neslobody.

Biskup P. Uhorskai rád prijímal ľudí, ktorí trpeli nejakú krivdu a hľadali pomoc. Občas to bolo s krikom ukričdeného, keď aj nie proti biskupovi, ale s domáhaním sa, ako to má biskup riešiť. Tiež jeden príklad: generálneho biskupa navštívila staršia žena, z kancelárie spoza zatvorených dverí bolo počuť jej stále silnejúci hlas. Keď sa nám vonku zdalo, že kriku je už za tú hodinu dosť, chceli sme niečo vymyslieť a rozhovor prerušiť – krivdami preskúšaný biskup také naše zasahovanie neschvaloval. Keď návštevníčka odišla, pýtali sme sa ho, ako vydrží také hnevy a krik. Povedal celkom spokojne: „Myslel som na tú Erbenovu báseň: „*Nic nezpívej, ženo má, v tele žluč mi kyne, sic učiním rybou, tebe, jako mnohé jiné!*““ Utrápenej žene v jej tiesni pomohol, ako aj mnohým iným. Nezniesol krivdu a kde sa dalo, zasahoval a naprával.

Osobnosť generálneho biskupa P. Uhorskai, jeho duchovná sila, mravné zásady a intelektuálne kvality boli vynikajúcou vzpruhou pre mnohých evanjelikov, ktorí otvorene vyšli z minulosti za Kristom. Verejní činitelia, predstavitelia vlády, zástupcovia politických strán a zahraniční návštevníci boli častými hosťami na Generálnom biskupskom úrade. Postoj

generálneho biskupa bol jednoznačný: „*Nechceme zakladať politickú stranu, chceme vychovať veriacich tak, aby každý z nich si vedel vybrať správny smer a bol pevným charakterom podľa Písma na ktoromkoľvek spoločenskom poste.*“²⁰ Vďaka jeho jasným zásadám a usmerňovaniu cirkevného života sa mohlo mnoho vykonať, na česť Božieho mena.

AKO TO BOLO ĎALEJ

Po ukončení biskupskej služby v roku 1994, P. Uhorskai pokračoval s kolektívom autorov na trilógii *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*.²¹ To už bolo v čase, keď prekročil osemdesiatku. Pokračoval aj s písaním biblických výkladov do rozhlasového vysielania Slovenského evanjelizačného strediska pre masmédiá v Bratislave, ktorého bol zakladajúcim členom a členom výboru. Slúžil kázňami Slova Božieho a evanjelizačnými príhovormi v cirkevných zboroch, kde ho radi pozývali.

Spoločnosť ocenila morálny, duchovný, náboženský, kultúrny príspevok P. Uhorskai pre slovenský národ vyznamenaním Radom Ľudovíta Štúra I. triedy. Zahraničné fórum vydavateľstva prehládov *Kto je kto vo svete* navrhlo P. Uhorskai v roku 1994 za muža desaťročia, muža storočia, i muža tisícročia.

P. Uhorskai prežil mnoho utrpenia pre Slovo Božie. Jeho vieru to však nijako nepomýlilo. Zomrel 5. októbra 2010 a bol pochovaný 9. októbra 2010 na cintoríne v Tomášovciach pri Lučenci. Na smútočnom oznámení nebol uvedený text z Písma, ale verš jeho obľúbenej piesne od Karola Kuzmányho: „*Chci Tě milovat, má milosti, Tě, dárcu mého spasení.*“

Chci Tě milovat i v radosti, chci Tě milovat v soužení.

*I když smrt zděsí mou duši, chci Tě milovat, Ježíši.*²²

20 Tu uvedenú časť rozhovoru P. Uhorskai s politickými predstaviteľmi necitujem z dokumentu, len ako osobne vypočuté vyjadrenie biskupa, nakoľko som sa pri mnohých takých rozhovoroch ako generálna presbyterka ECAV a ako osobná tajomníčka generálneho biskupa v rokoch 1991 – 1994 zúčastňovala.

21 Vydal Transcuscii v rokoch 1997 – 2002.

22 SCHEFFER, Johannes (Angelus Silesius). *Evanjelický zpěvník* (preložil Karol Kuzmány). Bratislava: Transcuscii, 1961.

DEZIDER GREGUŠ (1935 – 2013)

ORAL HISTORY – SVEDKOVIA OBDOBIA NESLOBODY

STANISLAV LABJAK

Dezider Greguš sa narodil 4. marca 1935 v Lužiankach pri Nitre. Po ľudovej škole ukončil mešťianku a potom odbornú elektrikársku školu. Dezider mal bratranca Jaroslava Vodičku. Boli susedmi, chodili spolu do školy. Po roku 1946 odišiel s rodičmi do obce Podlesí, okres Bruntál. Išla tam pracovať na hospodárstvo po rodinách nemeckej národnosti, ktoré boli deportované do Nemecka po skončení druhej svetovej vojny. Dezider bol u tety v Podlesí na päťtýždňovej návšteve od marca 1955, lebo mu pobyt v prírode pomáhal prekonať tuberkulózu. Jaroslav Vodička emigroval v auguste 1955. V októbri 1956 prišiel Vodička do Lužianok, kde sa stretol aj s Deziderom. Povedal, že prišiel na amnestiu, ale neskôr sa dozvedel, že je agentom americkej služby CIC.¹

MŔTVE SCHRÁNKY
V BRATISLAVE

„V kostole mi mŕtvu schránku aj ukázal, a táto bola za jednou spovednicou a to prvá spovednica od oltára na pravej strane keď sa vojde do kostola. Umiestnená bola za spovednicou. Napísanú správu som mal vložiť do papiera a toto stočiť a takto uložiť na určené miesto. Po vložení správy som mal odísť do telefónnej búdky, ktorá je umiestnená neďaleko sochy Stalina, na ľavej strane ulice keď sa ide od budovy Manderla hore. V uvedenej schránke som mal na 8. stránke telefónneho zoznamu ktorý tam bol uložený urobiť s tužkou alebo

perom krúžok. Toto som mal urobiť preto, že s týmto som upozornil osobu, ktorá schránku obsluhovala o tom, že táto je naplnená. Z uvedenej kostola kde sme boli za účelom pozerania mŕtvej schránky sme odišli spolu do uvedenej telefónnej búdky kde samotný Vodička urobil stužkou krúžok na 8 strane telefónneho zoznamu. Povedal mi, že keď naplním prvý krát mŕtvu schránku tak sa už nemusím vracat do telefónnej búdky keďže on už krúžok v telefónnom zozname urobil. Pri tom mi povedal, že aby som schránku naplnil v prvom týždni v mesiaci januári 1957. Ďalšie napĺňanie schránky som mal prevádzkať každý druhý mesiac a to po každom v prvom týždni toho, ktorého mesiaca. Taktiež aj krúžky v telefónnom zozname som mal posunovať a to po každom naplnení schránky o 8 stránok do zadu. To znamená, že prvý krúžok bol na 8 stránke. Druhý krúžok mal byť na 16 stránke a ďalšie vždy o 8 stránok. Keď mi toto všetko Vodička vysvetlil odišli sme k fotografistovi, kde som sa dal s Vodičkom vyfotografovať u fotoslužby na Molotovovej ul.“²

PRED SÚDOM

Dňa 23. augusta 1957 Štátna bezpečnosť (ŠtB) v Nitre predložila vyšetrovaciu správu s názvom Greguš Dezider a spol. a Krajská prokuratúra v Nitre 14. septembra 1957 podala žalobu na tridsaťdva osôb.

„Západné kapitalistické štáty v úsilí o zničenie socialistických krajín využívajú všetky prostriedky k tomu, aby

Umiestnenie mŕtvej schránky v Blumentálskom kostole (Zdroj: A ÚPN)

oslabili a rozvrátili spoločenské zriadenie v týchto krajinách. Podporujú a riadia na svojom území činnosť najrozličnejších organizácií, ktoré majú za cieľ prevádzkať špionážnu a nepriateľskú činnosť proti socialistickým krajinám. Na územie týchto krajín vysielajú svojich agentov a prostredníctvom nich vykonávajú špionážnu a rozvratnú a inú nepriateľskú činnosť.

Na tieto ciele používajú rozličných politických utečencov z ľudovodemokratických krajín, rôznych

1 Anglicky Counterintelligence Corps, skrátene CIC – spravodajská služba USA založená v decembri 1941. Po druhej svetovej sa zamerala na sovietsky blok. Spolupracovala aj s československým zahraničným odbojom.

2 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Vyšetrovacie spisy (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V) archívne číslo (ďalej a. č.) 1 454, Osobný vyšetrovací zväzok Dezidera Greguša, s. 33 – 34.

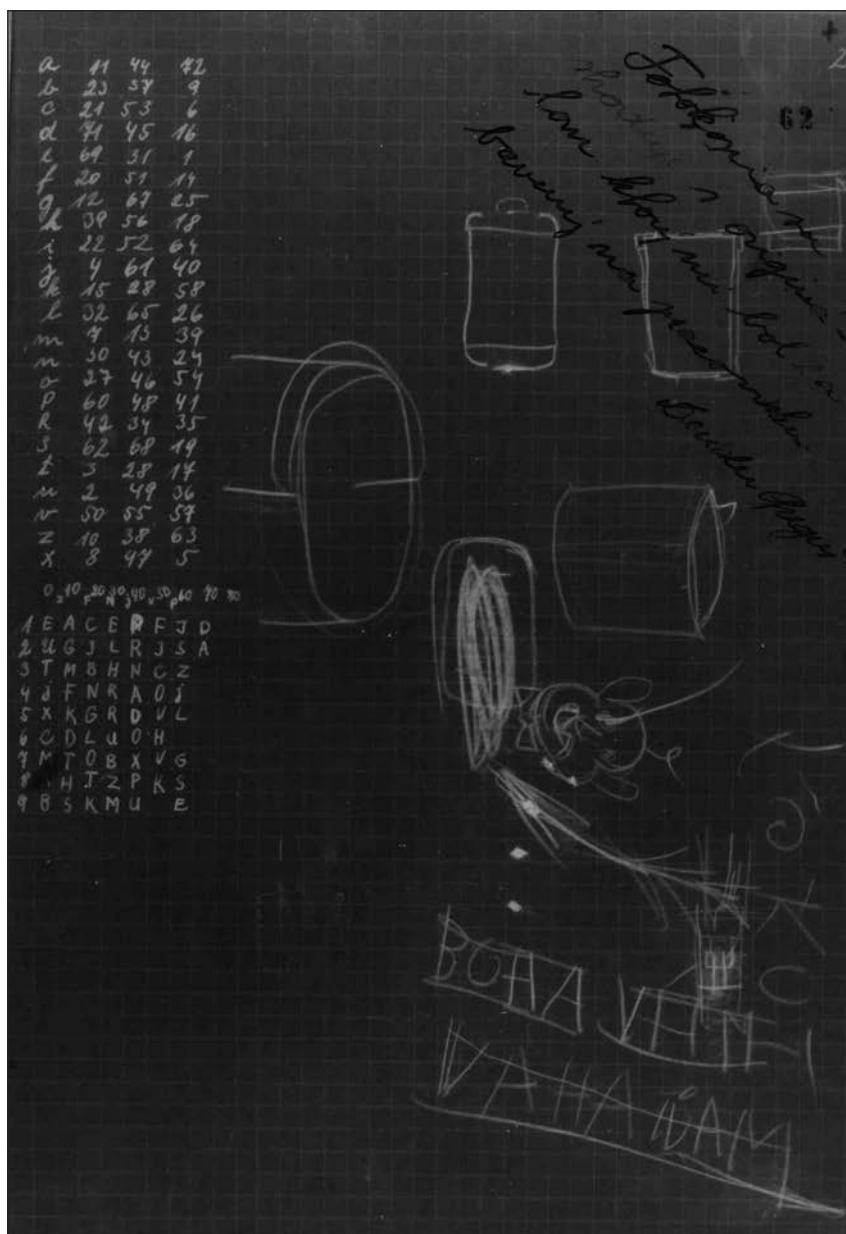
skrachovaných politických karieristov, vojnových zločincov a dobrodruhov a najrozličnejšie deklasované živly.

Aj ľudovodemokratická ČSR je objektom týchto nepriateľských útokov. Viaceré procesy konané v našej krajine odhalili hanebné úsilie imperialistických kruhov organizujúcich na našom území špionážnu, rozvratnú, teroristickú a inú nepriateľskú činnosť, namierenú proti základom nášho štátneho zriadenia. Na našom území bolo v poslednom čase, kedy imperialistické kruhy stupňujú medzinárodné napätie, zadržaných viac agentov vyslaných zo západného kapitalistického zahraničia.

Jedným z takýchto nepriateľských agentov bol aj Jaroslav Vodička, ktorý na jeseň v r. 1955 z túhy po falošnom dobrodružstve ilegálne odišiel do Rakúska. Po príchode do Rakúska vošiel do styku s členmi organizácie CIC. Z ich poverenia podrobil sa špeciálnemu špionážnemu školeniu, kde bol podrobne inštruovaný ako prevádzač špionážnu činnosť proti ČSR. Na jeseň v r. 1956 bol poverený odísť ilegálne do ČSR a previesť na našom území viac špionážnych úkolov, so zameraním na vyzvedanie údajov týkajúcich sa obranyschopnosti našej republiky.

Za pomoci nepriateľských rozviatok podarilo sa im v októbri roku 1956 tajne vniknúť na naše územie a prevádzať na našom území uložené špionážne úkoly. Po čiastočnom ich splnení vrátil sa v novembri roku 1956 naspäť do Rakúska. Získané špionážne poznatky odovzdal riadiacim orgánom. Z ich poverenia v druhej polovici apríla 1957 opäť tajne vnikol na naše územie za účelom splnenia ďalších špionážnych úkolov. Prišiel pri tom do styku s viacerými osobami a tieto získal ku spolupráci.³

Krajský súd v Nitre odsúdil Dezidera Greguša 7. januára 1958 na 10 rokov väzenia⁴ podľa § 86 ods. 1 Trestného zákona za vyzvedačstvo. Odvolal

Fotokópia šifry od agenta CIC Jaroslava Vodičku (Zdroj: A ÚPN)

sa a premiestnili ho na Najvyšší súd v Prahe, kde čakal na odvolanie do 16. apríla 1958.

VÝKON TRESTU

„Bolo to zo štvrtého na piateho mája, kedy v noci došlo k strelbe. Neskôr

som sa dozvedel, že bol spravený pokus o útek, ktorý bol vyprovokovaný spoluväzňom, ktorý sa volal Jozef Goldmann. Tento človek mal slúbené, ak vyprovokuje tento útek pre piatich väzňov, že bude podmienene prepustený po polovičke trestu na slobodu. Nestalo

3 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 454, Osobný vyšetrovací zväzok Dezidera Greguša, s. 359.

4 Odsúdený podľa § 86 ods. 1 zákona č. 86/1950 Zbierky zákonov. Uložený trest: 10 rokov, prepadnutie majetku, strata čestných práv občian-skich.

Dezider Greguš po zatknutí ŠtB v júni 1957 (Zdroj: A ÚPN)

sa tak. O necelý rok mal pojednávanie tento väzeň a nebol po tom pojednávaní podmienčne prepustený. Prišiel na dvor a tam sa vrhol medzi väzňov a hovoril, aby ho tam poriadne zbili a zabili, pretože kvôli nemu bolo niekoľko ľudí zastrelených. Stalo sa to tak, že on vyprovokoval útek tým spôsobom, že prepíli mreže v blízkosti hradieb a vybehnú von. Cez múry preskočia dolu. On toto všetko vyprovokoval, pripravil. Tí spoluväzni, keď vychádzali z cely cez okno, on jediný ostal v cele a keď utekali z toho múru, tak boli zastrelení. Jeden z týchto väzňov sa údajne volal Stacho a pochádzal z Trnavy.⁶

Už počas „vyšetrovačky“ v Nitre sa naučil morzeovku od spoluväzňa Rudolfa Banáryho⁷, ktorý mu povedal:

„Zide sa ti to, keď dôjdeš na výkon trestu.“ Dezider stretol Banáryho prvýkrát v Nitre po troch mesiacoch vyšetrovacej väzby. „Pochádzal z Vrútok. Bol volakedy členom Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy a po prechode frontu odišiel do Rakúska.⁸ Odtiaľ sa potom vrátil a znova pri prechode naspäť bol niekde okolo Plzne na nádraží zaistený. Nič mu nemohli dokázať, zavreli ho len pre pokus o útek za hranice. Nevedeli o tom, že bol v zahraničí, ovšem pritažilo mu to, že pochádzal z Vrútok, kde bol veľmi činný v Hlinkovej mládeži a potom neskoršie POHG. Takže vyfasoval pekných dvadsať rokov. Nebol s tým spokojný, odvolal sa, pridali mu ešte päť. To bolo v roku štyridsaťdeväť.“ Potom bol v Jáchymove, kde sa pokúsil

o dva úteky, vtedy sa tresty spočítavali, dohromady mal už štyridsať rokov. Zmenou zákona ich tak mal dvadsaťpäť.

Banáry bol z Jáchymova prevezený do Leopoldova a tam pracoval na páraní peria. „Človek môže mať z párania peria tak zhrubnuté brušká na prstoch, že keď by bol potiahol po nejakej jemnejšej látke, silonkami, tak tú látku bol prerezal ako voláky drápom.“ Ak väzeň nemohol splniť normu, mal skrátené dávky jedla a nasledovali taktiež korekcie. „To bol Rudko. Veľmi rád na toho človeka spomínam, pretože dal mi tak veľa v tej príprave. V tom ako človek čakal na súd, že to je opravdu obdivuhodné, čo ten človek dokázal. Keď spomínal ako ich trestali, ako na betóne

5 50. roky a začiatok 60. rokov 20. storočia boli najdrastickejšim obdobím komunistického režimu. Boli charakteristické perzekúciami takmer všetkých vrstiev spoločnosti a vykonštruovanými súdnymi procesmi. Na Slovensku bolo v tomto období protiprávne odsúdených viac ako 71 000 ľudí na súhrne viac ako 85 000 rokov väzenia. V celom Československu bolo popravených za tzv. protištátné činy 250 ľudí, do 500 ľudí zahynulo na hraniciach pri úteku, do 600 ľudí zavraždili vyšetrovatelia Štátnej bezpečnosti pri výsluchoch. Mnohé obete režimu boli bez súdu väznené v pracovných táborech, v pomocných technických práporoch (PTP), im a ich rodinným príslušníkom bol znemožnený prístup k vzdelaniu i spoločenskému uplatneniu. Pozri *Perzekúcie a procesy 50. a 60. rokov* [online]. [cit. 2019-08-25]. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/perzekucie-a-procesy-50--a-60--rokov/>

6 Rozhovor s pamätníkom Deziderom Gregušom, Bratislava 13. 5. 2009, nahrávka je vo vlastníctve Ústavu pamäti národa. Citácie, ktoré nie sú uvedené pod čiarou, sú z prepisu nahrávky.

7 V evidencii záujmových osôb (EZO), ktorú viedla ŠtB, sú informácie: Rudolf Banary, nar. 3. 1. 1924 v Kralovanoch. Zavedený do evidencie 5. 10. 1966.

8 V skartačnom rozkaze k Rudolfovi Baňáry z Kremnice sa píše: „Ako kompromateriál k menovanému bol získaný ten, že v roku 1949 prišiel do styku s jeho synovcom (bratov syn) Baňáry Rudolfom, nar. 28. 12. 1924, ktorý ako agent CIC došiel do ČSR za účelom plnenia špiónážnych úloh a niekoľko dní sa zdržiaval.“ A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica (skartačné rozkazy). Rozhodnutie z 9. 11. 1981.

spávali niekoľko týždňov, kde musel ako sa hovorí svoje vlastné výkaly, keď mu strčili hlavu do výkalov zato, že ho nútili povedať, že Tiso bol zradca, fašista a keď to odmietol povedať, tak mu hlavu do vlastných výkalov strčili. Ako sa hovorí držali ho zakiaľ sa nezačal s tým dušiť. Takto sa robilo v Čechách na jáchymovsku od niektorých dozorcov. Takýmto spôsobom sa mstili tým, ktorí vyznávali, že Slovenský štát bol dobrý a hlásili sa k nemu.“

Dezider sa od Banáryho učil ako zvládať čas dlhoročného väzenia. Hovoril o ňom aj spoluväzňom a mnohí ho poznali z Jáchymova. „Po desiatich rokoch väzenia bol prevezený z Leopoldova do Nitry a tu zase dlho bol väznený bez toho, žeby vedeli čo spravil. On mal skôr len pokusy o opustenie republiky, útek z Jáchymova.“ Keď bol na samotkách, preriekol sa nejakému „bonzákovi“, že pozná nejakú rodinu pri Nitre. Schovával sa totiž istý čas u Verešových v Močenku. „Pani dostala potom dvanásť rokov trestu zato, že prebýval u nich tento nebezpečný zločinec, hoci on tvrdil furt, že nemajú naňho nič, potom volačo mali, ale zase nevedeli, že čo tam robil.“ Dezider po návrate z väzenia vyhľadal Verešovú. „Žiaľbohu nedalo sa s touto paňou už nič rozprávať, lebo ona v tom väzení sa pomiatla. Nie celkove, ale úplne bola nervove taká, že nevnímala už okolie, keď som ja sa s ňou začal rozprávať, ona už sa na nič takmer nepamätala. Bola mimo už svojho obrazu, čo ma veľmi mrzelo, lebo on ako veľmi sa ospravedlňoval, že zapríčinil takúto škodu tej rodine.“

Greguš sa vo výkone trestu stretol aj s ponižovaním väzňov: „Keď som bol prevezený z Nitry na Pankrác a tam som pocítil takú nenávisť príslušníkov zboru tej väzenskej stráže alebo v tom čase bachárov voči nám Slovákom, ktorí ako hocikjakým spôsobom by som povedal pokrikovaním, uštipačnými poznámkami na Slovensko, na Slovenskú republiku, na prvý Slovenský štát a hlavne na prezidenta Tisu, čo na človeka dosť nepríjemne vplývalo. A toto sa neodohrávalo len zo strany dozorcov, nehovorím zo všetkých, ale i spoluväzňov, politických väzňov a ktorí taktiež rozprávali

490

Krajská správa MV N i t r a
oddelenie vyšetrovania.

Č.j.: V Nitre dňa 21. augusta 1957.

Vyhotovené 4 X .

PROTOKOL O VÝSLUCHU OBVINENÉHO.

Greguš Dezider, [redacted] národnosti slov. čsl. štátny prísl. povoláním lektrikár, posledne zamest. v Azbestocementových záv. v Mlynárčiach, slobodný, bytom [redacted]

Výsluch započal o 8.00 hod.

Otázka: Z akého prostredia pochádzate ?

Odpoveď: Pochádzam s robotníckej rodiny. Otec sa v minulosti zamestnával ako robotník u Azbestocementových závodov v Nitre, predtým pracoval ako nádeňník na poľnohospodárstve u veľkostatkára Saboru v Lužiankách. Toho času je otec invalidmm. Matka sa zamestnávala v domácnosti. Rodičia do roku 1948 nevlastnili žiadne majetok. V roku 1948 oddržali z parcelácie uvedeného veľkostatku pol hektára poľa, ktorú pôdu teraz rodina obhospodaruje. Som jeden so štyroch súrodencov s ktorých brat Jozef pracuje ako zámočník v ČSTP v Nitre a ďalší brat Tibor je ako učen v handlovských uhelných baniach. Sestra Mária je ešte školopovinná.

Otázka: Vypovedajte stručne o vašom životopise !

Odpoveď: Po ukončení strednej školy v roku 1950 som išiel za učňa do Azbestocementových závodov v Nitre, kde som sa v roku 1952 vyučil za elektrikára. Po vyučení som pracoval v ACZ v Mlynárčiach do marca 1953. Nakoľko som chcel sa zdokonaľiť vo svojej práci odišiel som do elektromontážnych závodov Bratislava kde som pracoval do r. 1954. Potom som ochorel na žalúdok a následkom toho som odišiel pracovať do Karlových Varov v Spojených prevozovňach ROH a tam som sa zároveň aj liečil. Zotrval som tak do r. 1955. Keďže mi v tejto dobe

Prítel a manžel: Dezider Greguš

Prvá strana protokolu z výsluchu D. Greguša z 21. augusta 1957 (Zdroj: A ÚPN)

takými uštipačnými poznámkami na Slovenský štát, na Slovákov ako takých menejcenných trošku i keď sme boli tiež politickí väzni a spolu sme ako jednako trpeli, ale poznámka stále o tom Slovensku bola nepríjemná. Dokonca považovali, že Slovenský štát bol príčinou rozpadu Československej republiky. Nikdy som sa nemohol s týmto zmieriť. Jediné, s čím som sa zmieril bolo to, že keď som došiel medzi mnohých väzňov, ktorí boli

politicky odsúdení za omnoho menšie prečiny, ako som mal ja a boli omnoho vyššie tie tresty a roky a ja som sa cítil úplne ako menejcenný, že ja mám len obyčajných desať rokov väzenia. Oni predtým dostávali niekedy doživotie, niekedy dokonca návrh na trest smrti.“

Po prevoze z Prahy na Mírov bol prvé týždne vo vojenskej nemocnici kvôli tuberkulóze. Na izbe ich bolo do pätnásť. Bol tam vtedy aj jeden

sedliacky tridsaťročný chlap, ktorý za nesplnené kontingenty bol odsúdený na tri roky. Podpísal spoluprácu, že bude udávať. „Dlhé hodiny vypisoval listy všelijaké, nevedeli sme ako môže tak dlho písať, keď my sme mohli maximálne napísať na štrnásť riadkov detského linkovaného zošitu.“ Spoluväzni ho pozorovali a boli zvedaví, kde dá tie veci, čo písal. Po dvoch týždňoch písania ich vhodil do schránky, kde sa dávali oznámenia, podnety, pripomienky, ktoré sa potom na veliteľstve triedili. „Väzni, ktorí vedeli šikovne otvárať schránky, tento jeho dopis vybrali a bolo tam písané o každom z nás, čo sme na izbe, kto je akého presvedčenia, akého zmyslania. (...) Velavážený pán prokurátor, dávam vám na známosť, ako sme sa dojednali, ako sme boli dohovorení, že vám popíšem, akí sú tu ľudia, čo žijú medzi nami a začal tam postupne vypisovať jednotlivý scenár každého z nás. On nás oslovoval ako sa vyjadril takým spôsobom, že stále hovoríme o našom Slovenskom štáte, ako bolo tam dobre a škoda, že to tak skončilo ako skončilo. A ostatní, čo boli takí menší zlodejčkovia alebo rozkladači, neplatiči alimentov o tých sa vyjadril asi tak, že im je prednejšie ľahké ženy, ťažké víno a sóda. Ale my ako Slováci sme boli len slovenská svoloč, drátenkári, pastvičkári. Toto som počul prvý raz. Keď sa všetko prevalilo, tak dostal nakladačku. Bolo to pred večierkou a sme mu sľúbili, že ešte dostane. Keď došla večierka, prosil službukonajúceho, ktorý došiel, zavíeral večierku, že on s nami neostane na izbe, že sa bojí, že ho dobijeme, že ho do rána zabijeme. Tak potom ušiel z kobky von a na chodbe sa pokúšal spať, kde ho premiestnili, neviem. [...] O dva dni nato si ho podali zase títo zlodeji.“ Jedného dňa ho niesli z vyššieho poschodia na nižšie „a keď išli dole tými schodmi, tak akože by im vypadol.“ Potom bol dlho chorý. „Takto dopadol udávač.“ Za donášanie očakával, že bude podmienenčne prepustený, ale nenastalo to. „Posmievali sa mu, vidíš, načo si žaloval, načo si bonzoval? Odkrútiš si to všetko.“

V Mírove stretol mladého muža, ktorý pochádzal zo Slovenska. Ten bol odsúdený na sedemnášť rokov trestu za velezradu a špionáž, lebo sa pokúsil s kamarátom ujsť do zahraničia. Väzni tam vykonávali jednotvárne práce, napríklad vyrábali cievky do televízorov. Alebo robili návlečky, čo boli visacky na šaty. Normy boli veľmi tvrdé, ledva ich zvládali plniť len tí mladší. Niektorí si prácu brali aj do svojich cieľ, aby splnili normy. „Bola to práca strašne jednotvárna.“ Keďže odchádzal z väzenia jeden údržbár, tak Dezider dostal ponuku na zmenu práce, bol aj elektrikár, ale zvládol aj strojárske práce. Dozorca Pařízek, mu povedal. „Tu sa môžete usadiť. Získate tu domovú príslušnosť na desať rokov.“ Bola to práca zaujímavá, veľa nového sa pri nej naučil, aj odbornosť si takto zvyšoval. Pri práci mal možnosť pracovať i s liehovinami, mali tam tiež denaturovaný lieh. „Viktor z toho robil takzvanú kminku.“ Dezider vybadal, že dozorca „musí prvý ochutnať a schváliť, či to môžeme piť“. Neskôr sa ale do denatúru pridával nielen benzén, ale aj toluén, aby sa to nedalo piť. „A to už bolo na rozklad krviniek. Dvakrát sa toho napil chlapík, ktorý to ukoristil z tej skleníkovej dielne. Vedel, kde to je, tak sem tam to navštívil. Žiaľbohu, aj tak zahynul na rozklad krviniek. Nedal si povedať. Raz ho zachránili, po druhý raz už nie.“ Pařízek bol celkom obľúbený u väzňov, lebo bol ľudský. „Keď mali väzni nejaký príser, že mali zarazené, napríklad nesmeli dostať žiadny dopis a veci, išiel za Pařízkom a povedal pán staršina, mám takéto. Dobré, hovorí. Doniesol, podal mu dopis, chlapík prečítal, dopis mu vrátil a ten dal naspäť do archívu alebo do tej úschovne. V tomto vynikal tento Pařízek, že bol dosť obľúbený.“ Viktor pochádzal z Koplotoviec pri Piešťanoch. „Bol to tiež odvážny chlapčisko, ktorý vždy niečo vymýšľal, vždy bol veľmi špekulatívny a preto sme si dobre rozumeli.“

Viktor začal plánovať útek. Plán bol taký, že sa naľahoval čas, aby bolo málo času na naloženie debien s ciev-

kami do pripraveného auta. Na inom poschodí si pripravovali debny s dvojitým dnom. Do prípravy boli zainteresovaní štyria. 1. decembra 1959 bola suchá zima, mrzlo. „Išli sme na vychádzku. Mal som vtedy poobedňajšiu zmenu a auto Praga išlo von. Nikdy nezabudnem, naložené asi tri, štyri debny boli na nej a kamarát, čo bol so mnou, v tom aute ide Viktor aj s Vencom, vezú ich von. Nechcel som tomu veriť. Došli na vrátnicu, auto zastalo v druhej bráne. Uplynula asi pol hodina, ozvali sa sirény po pol hodine ako auto opustilo väznicu.“ Na štvrtý deň sa objavil Pařízek, dozorca, ktorého odvolali z dovolenky a povedal: „Tí chlapci nemajú šancu ujsť. Dlho boli vo väzení, nevedia ako je to vonku. My ich chytíme. Do týždňa oni nemajú šancu.“ To sa napokon aj potvrdilo. Po týždni ich dovedli a dali na izolačku. Útek sa síce podaril, prehľadávanie rojnicami a psami nebolo úspešné. Ale v tuhej zime a v slabom oblečení premrzli. Psychicky boli na dne, keď po niekoľkých dňoch zistili, že sa ocitli na tom istom mieste. Uziemení si sadli do jedného osobného vlaku a tam ich aj chytili. Viktor to zobral s humorom. „Však mal sedemnášť rokov trestu. Mal sedemnášť rokov, keď ho zavreli. Hovorí, keď vyjdem von, budem mať tridsaťštyri, tak čo by som tu čakal.“ Horšie to bolo s Vincom z Trenčína, ktorý zo siedmich rokov už mal tri za sebou. Za pomoc k úteku dostal ďalšie tri a pol roka.

Dezider sa vedel zastať aj svojich práv a národnej hrdosti. Keď bol na Pankráci, tak dozorca mu nevedel zistiť, ako vysielala morzeovku. A začal mu nadávať do „slovenskej svoločí, na Slovenský štát, Tisu, toho zradcu“. Ohradil sa: „Neurážajte Slovenský štát, ani slovenské, ani Slovákov. To si vyprosím. Keď som tu zavretý, ešte neznamená, že môžete nadávať do blbých Slovákov. On že čo? Vy pastvičkári. Vy by ste chceli hádam výhody nejaké? No, tak potom zabuchol okno a som mu ešte zakričal, že budem si sťažovať, že mi urážal národnosť. Že uvidíme. Třpol som, čo z toho bude,

lebo sa vyhrážal, že sa mi pomstí.“ Jedného dňa, keď tomu dozorcovi, bachárovi skončila služba, zavola ho k okienku dverí väzenskej cely. „Ja som vás neudal. Oстане to medzi nami. Súhlasíte? Reku, ja si to ešte rozmyslím.“

PREPUSTENIE NA SLOBODU

Každé výročie, ale aj Nový rok, Vianoce, Veľká noc boli pre väzňov nádejou na amnestiu. On tomu neprispevoval veľký význam, lebo obvykle to bolo len pre menšie veci. Ale roku 1960 bola väčšia amnestia, ktorá sa týkala aj jeho. „Mali sme sa do troch dní hlásiť na pracovisku odkiaľ sme boli zobrazení do väznice a bolo nám povedané, že sú povinní v tých závodoch, odkiaľ sme boli zobrazení, znova sa zamestnať.“ Išiel teda do Azbestocementových závodov, kde už bolo nové vedenie, riaditeľom závodu bol jeho bývalý kolega. „Vstúpil som do kancelárie riaditeľa a ten vedúci otočený smerom k oknu, chrbtom ku mne. Som sa pozdravil a hovorí mi, skôr než som prehovoril, zradcov republiky ja do závodu neprijímam, môžete odísť.“ Na úradoch mu ponúkali prácu v bani Handlovej alebo robiť nočného strážnika na Jednotnom roľníckom družstve, do Ostravy, do Jáchymova alebo robiť strážnika na čerešne. „Odmietal som. Našťastie mal som veľké šťastie, že som bol uznaný za práceneschopného bez obmedzenia nakoľko som vážil len štyridsatosem kíľ.“ Mal aj problémy so žalúdkom a išiel na operáciu. Do konca augusta 1960 bol práceneschopný. Keď chodieval na úrad práce, dozvedel sa z dokumentácie z minulosti, že bolo hodnotenie závodného výboru Revolučného odborového hnutia a Komunistickej strany Slovenska o tom, ako „žiadajú súd, aby som bol prísne potrestaný za svoju nepriateľskú a zločineckú činnosť čo najvyšším trestom a žiadajú pre mňa čo najvyšší trest. A neprajú si, aby som ja niekedy v ich závode pracoval, čo verejne odsudzujú“. V auguste mu z práce oznámili, že má prísť a riaditeľ ho prijme. „To bol najväčší šok, ktorý som zažil po návrate z väz-

nice.“ Tých, ktorých považoval za najlepších priateľov, tí akoby teraz nimi neboli. Naopak, tí, ktorých ani veľa nepoznal, privítali ho. Hospodárski pracovníci boli odmeraní. „Či zato, že boli všetci v strane alebo čo, nevedel som si to vysvetliť. Dlhو to trvalo, než sa mi podarilo prekonať určitý odstup tých zamestnancov voči mne.“ Takéto správanie spôsobovalo neisté očakávanie a istú nervozitu. Napr. konal sa juniáles na ihrisku. Išiel s kamarátom sa pozrieť na tú zábavu, bolo to na ihrisku voľne prístupné. V pokladni sedel spolužiačik. Keď ho uvidel, povedal „hentakí vyvrheli ľudskej spoločnosti sem nemajú prístup“. Zodpovedným prístupom a svedomitou v práci si však naklonil aj vedúcich pracovníkov. Ale po návrate z väzenia mu nedovolili dokončiť večernú priemyselnú školu. „Celkove ale nebanujem ani minútu, že som bol zavretý, pretože to, čo som získal, vedomosti, poznatky o ľuďoch, o ich správaní sa, názoroch, by som povedal zmýšľaní, čo sa týka i politického, ktoré tam boli.“ Vo väzení bol aj bývalý učiteľ Imrich Sabol z Jelenca pri Nitre. „Bol Čech. Za prvej republiky pôsobil v Jelenci na základnej škole. Potom v tridsiatom deviatom roku bol vyhostený zo Slovenska a dostal sa do väzenia. Keď som bol na Mírove, došiel tam na izbu starý dedko, vyše šesťdesiatročný pán, ktorý vyzeral ako bezdomovec.“ Raz mu zadali úlohu z geometrie a po vychádzke to mal všetko vypočítané. Nevychádzali z údivu, lebo výsledky boli dobré. „Usmial sa na nich a povedal chlapci, ja mám matematiku v hlave.“ Potom sa stal veľmi obľúbeným.

ROKY NORMALIZÁCIE

V práci sa uplatnil dobre, problémy prišli v roku 1970 v čase normalizácie. Pracoval už aj ako odborár na viacerých postoch aj na úseku bezpečnosti práce. Komunistom začalo prekážať, aby „takýto nepriateľ socializmu pracoval v odboroch“. Z krajskej odborevej rady ale oznámili „ich nezaujímajú moja minulosť politická, ale moja práca“. Keď sa začal budovať Tranzitný plynovod, požiadali ho, aby tam išiel

pracovať. K tomu bolo treba mať čistý register trestov. Žiadal o vymazanie registra trestov a vtedy nevedeli, kde sú jeho spisy. Vyriešila to jedna sudkyňa, „keď si donesiem od niekoho známeho rozsudok, ktorý je podobný, aby vedela, že aké paragrafy tam boli“.

Na novom pracovisku robil 20 rokov (1975 – 1995). Mal viacero problémov aj v rodinnom živote. Oženil sa „a mal som s manželkou jedno dieťa vlastné a jedno bolo manželkine“. Obe dcéry mali problémy aj s prijatím na školy, ako aj pri hľadaní zamestnania. A to pre „zlý kádrový profil a protištátny život“. Jedného dňa ho navštívil dôstojník Pätoprstý, ktorý ho nahováral na spoluprácu. Neskôr zistil, že ide o vojenskú kontrarozvedku. Dcéra totiž mala priateľa, ktorý robil na vojenských stavbách, ale radšej „zmenil zamestnanie, pretože cítil, že tam nemá šancu, lebo predsa len bol zatkom nepriateľa socializmu“.

NOVEMBER 1989

Rok 1989 prijal trochu skepticky. „Trošku som nabral také povedomie, že aké to bude, keď nastane kapitalistický systém. Vedel som, že ľudia sa budú musieť sami o seba postarať, nebudú toho schopní. Nezapoja sa do toho. Niektorí áno, niektorí nie. Lebo tam sa dosť vypráva, že ako sa žije v tom, že musíš byť dravý.“ Politické zmeny a slobodu prijal s potešením. „Ale tá dravosť a bezohľadnosť, ktorá nastala, je pre mňa sklamaním.“ Jeho poslanstvo je: „nikdy sa nevzdávaj, keď je akokoľvek zle, vždycky sa to raz musí zvrtnúť a kto chce, vždycky sa niekde dostane a musí sa to len prepnúť a nereznovať“. Odkazuje nám: „Vždycky sa pozerať do budúcnosti s ružovými okuliarmi a aj na budúcnosť Slovenska a nás všetkých.“

Dezider bol členom a neskôr predsedom Regionálnej pobočky Politických väzňov – Zväzu protikomunistického odboja v Nitre. Do večnosti odišiel v auguste 2013 vo veku 78 rokov.

Príbeh pamätníka spracoval na základe zaznamenaného svedectva

MARTIN PEKÁR

**PRÍBEH JURAJA SZÁNTA.
ROZHOVOR O ZÁCHRANCOCH
A OBETI**

Košice: UPJŠ v Košiciach, 2018, 120 s.

Profesor Martin Pekár pripravil pútavú publikáciu, v ktorej vovádza čitateľa nielen do dramatického obdobia života významnej podnikateľskej rodiny v Prešove, ale aj do dejinných udalostí prvej polovice 20. storočia. Úvodné slovo zveril rešpektovanému historikovi Ivanovi Kamencovi, ktorý ocenil profesionálny prístup autora publikácie, vychádzajúcej z moderovaného rozhovoru s preživším holokaustu Jurajom Szántom. Daný rozhovor tvorí jadro knihy a jeho grafické spracovanie pripomína listovanie v rodinnom albume, keďže je popretkávaný dobovými fotografiami a vysvetlivkami. Tým je prístupný širokej čitateľskej obci zloženej z detí aj dospelých, ktorým síce ponúka závažnú tému, ale vhodnou formou. Jedným z jej cieľov je aj

možnosť využitia publikácie počas vzdelávacieho procesu na všetkých stupňoch škôl.

Dôležitou súčasťou knihy je odborná štúdia autora. V úvode predkladá stav výskumu problematiky antisemitizmu a dejín holokaustu na Slovensku, ale cieľom nie je predložiť jeho prehľad alebo analýzu. Autora viac zaujíma paradox hlbšieho a kvalitnejšieho poznania dejín holokaustu na Slovensku, ktorý sa míňa očakávanému výsledku v spoločnosti, kde sa presadzujú aj občianski a politickí aktivisti inšpirovaní fašistickými alebo nacistickými vzormi. Za jednu z príčin tohto stavu pokladá nedostatočnú implementáciu vedeckých poznatkov v adekvátnej podobe do vedomia spoločnosti. Opakovanie „učebnicových“ faktov o realizovaných opatreniach alebo počtoch obetí pokladá za nedostatočné a niekedy aj kontraproduktívne, keďže spoločnosť od nich získala odstup. Ako jednu z ciest riešenia nežiadúceho stavu vidí v atraktívnejšom podaní problematiky prostredníctvom konkrétneho príbehu jednotlivca a menších skupín. Tým zdôvodňuje významný prínos aj aktu-

álnosť publikácie. Zároveň sa venuje priblíženiu okolností vzniku myšlienky pripraviť predmetnú publikáciu. Pokračuje predstavením dejinných reálií, odohrávajúcich sa v rozmedzí rozprávania Juraja Szánta o dianí v Prešove a Papradne.

Nasledujúca časť už ponúka samotnú analýzu rozhovoru Juraja Szánta s historikom. Prezentuje presný popis vzniku a záznamu interview, ako aj datovanie jednotlivých záznamov na diktafón s popisom atmosféry pri nahrávaní. Uvedené podrobnosti podčiarkujú autenticitu a dôležitosť obsahu záznamu. Spomienky sú porovnávané s výpoveďami iných pamätníkov zo skupiny obetí a následne analyzované zistené zhody, či rozdiely. Tým sa príbeh Juraja Szánta dostáva do širšieho kontextu historického výskumu holokaustu na Slovensku a kontextu etnologického výskumu svedkov holokaustu. V tomto autor využíva nedávno publikovanú prácu etnologičky Moniky Vrzgulovej.¹ Postupuje podľa kľúčových tematických okruhov, ktoré sa zhodujú s metodológiou presadzovanou izraelskou pamäťovou a vzdelávacou inštitúciou Jad Vašem. Tá pri vzdelávaní ako aj prezentácii vedeckých poznatkov o holokauste postupuje od obdobia života židovskej komunity pred nástupom nacizmu k moci, cez zmeny spôsobené jeho vládou, tragédiou realizovaného vyvražďovania až po udalosti nasledujúce po skončení vojny a dôsledkov holokaustu na ďalšie generácie až po súčasnosť. Táto metóda je zjavná v expozícii múzea Jad Vašem v Jeruzaleme, ale podľa danej metodológie sa postupovalo aj pri realizácii expozície v Múzeu holokaustu v Seredi. Štúdia teda postupuje podľa najmodernejších vedeckých trendov a vhodným aj prístupným spôsobom interpretuje zaznamenaný rozhovor.

Záver upriamuje pozornosť na význam príbehu, ktorý ponúka pohľad cez optiku mikrosвета príbehu na dobré známe udalosti spojené s holokaustom

1 VRZGULOVÁ, Monika. *Nevyroprávane susedské histórie*. Bratislava: Veda, Ústav etnológie SAV, 2017.

a dejinami Slovenska v prvej polovici 20. storočia. Zdôrazňuje osobný odkaz Juraja Szánta, že nepriazni osudu sa dá vzoprieť a že bez ohľadu na okolnosti sú v každej spoločnosti dobrí ľudia dodržiavajúci zásady slušnosti a humanity.

Peter Borza

TOMÁŠ ČERNÁK – MARTIN MOCKO

HUSÁK V ODBOJI A SNP 1938 – 1944

Bratislava: Marenčin PT, 2016, 352 s.

V roku 2015 vyšla vo vydavateľstve Marenčin PT publikácia od autora Tomáša Černáka s názvom *Husák. Mladé roky Gustáva Husáka (1913 – 1939)*. Bola to prvá časť z plánovanej niekoľkozväzkovej edície, ktorá má zmapovať život jednej z najvýznamnejších a zároveň i najkontroverznejších postáv slovenských dejín 20. storočia Gustáva Husáka. O necelé dva roky ju nasledovala druhá časť nazvaná *Husák v odboji a SNP 1938 – 1944*, na ktorej sa autorsky opäť podieľal T. Černák, tentoraz však v spolupráci s Martinom Mockom.

V druhej časti edície si autorský tandem dal za základný cieľ priblížiť bežnému, laickému čitateľovi životné osudy G. Husáka v rokoch 1938 – 1945, pričom sa zamerlal najmä na jeho odbojovú (ne)činnosť, cestu k organizácii a k účasti v Povstaní a boj o vlastné prežitie po jeho porážke. Z chronologického hľadiska je práca rozdelená na dve základné časti – prvá nesie názov *V odboji a mimo neho* (autor M. Mocko) a tvorí dve tretiny z celkového textu, druhá má názov *Organizátor Slovenského národného povstania* (autor T. Černák). Obe časti práce sa ďalej delia na kapitoly a podkapitoly, čo dodáva dielu dostatočnú prehľadnosť.

Po krátkom úvode nasleduje prvá časť publikácie z pera M. Mocka. Hneď na začiatku prvej kapitoly čitateľ postrehne, že reč nebude len o G. Husákovi, ale aj o jeho dobe, politických súputníkoch i protivníkoch. Autor vo všetkých kapitolách prvej časti práce postupoval nasledovne: načrtnutie zahraničnopolitickej a vnútro politickej situácie – odbojová činnosť KSS – Husákov podiel na odboji. Treba oceniť, že Mocko od začiatku zobrazuje osobu G. Husáka vo veľmi širokom kontexte – najskôr približuje komplikovanú politickú i ekonomickú situáciu v stredoeurópskom priestore od začiatku 30. rokov, jej dopad na Československo a jeho domácu politiku a taktiež čitateľa zoznamuje s prostredím mladých slovenských ľavicových intelektuálov, s ich zmýšľaním a cestou ku komunistickému hnutiu. Medzi najzaujímavejšie pasáže úvodu prvej kapitoly patrí pokus o porovnanie mentálneho sveta mladých socialistických študentov so skúsenými straníckymi kádrmi, komunistami-robotníkmi (s. 17 – 18). V nasledujúcej časti kapitoly sa už autor venuje udalostiam októbra 1938. Zobrazuje ich z pohľadu komunistickej strany, pričom konštatuje, že „*valiace sa udalosti komunistov zastihli rovnako nepripravených ako všetkých ostatných*“, čím vyvracia mýtus, že už počas ro-

kovaní v Žiline 6. – 8. októbra 1938 podnikli komunisti prvé prípravné kroky na prechod strany do ilegality (s. 21). Autor necháva G. Husáka zatiaľ v úzadí a viac priestoru dostáva až pri analýze začiatkov ilegálnej činnosti Komunistickej strany Československa (KSČ) a pri prvých represívnych zásahoch nového režimu proti jej členom po októbri 1938.

V druhej kapitole sa autor venuje predovšetkým Husákovmu zapojeniu do odbojovej činnosti Komunistickej strany Slovenska (KSS) od marca 1939 až do prijatia paktu Ribbentrop-Molotov. Približuje metódy jeho práce v ilegality, ktoré nekorešpondovali so zaužívanými postupmi, vďaka čomu pôsobil Husák medzi svojimi spolustraníckymi čoraz viac podozrivo. Opäť sa nesústreďuje len na osobu G. Husáka – značný priestor tu dostáva jeho ochranca z rokov 1939 – 1944 Imrich Karvaš. Autor taktiež na príklade popredného i radového člena strany veľmi plasticky priblížil čitateľovi každodenné fungovanie KSS v ilegality. Zároveň sa však nesústreďuje len na komunistické ilegálne hnutie, ale aj na jeho súpera – represívnu štátnu politiku a jej silové orgány. V súvislosti s organizovaním výstavy o zločinoch komunizmu v Bratislave (otvorená 22. marca 1939) prichádza s veľmi zaujímavým porovnaním vládnuceho režimu a komunistickej ilegality: „*Stalinskému bolševizmu, samozrejme, bolo čo vyčítať a bolo čo vystavovať o jeho zločinoch, no to si vtedy ľudia ako Husák sotva pripúšťali. Skôr vnímali to, ako tí, čo najviac kritizovali bolševizmus, nechceli vidieť smerovanie režimov, o ktoré sa sami opierali. Obe strany boli ochotné vnímať len zločiny tých druhých, obe bojovali proti ilúziám druhej strany a nevedeli si pripustiť, že aj oni podliehajú podobným ilúziám*“ (s. 62).

Nasledujúca kapitola sa v širokom medzinárodnom a vnútro politickom kontexte venuje paktu Ribbentrop-Molotov a jeho dopadu na ľudácky režim a ilegálnu KSS. V závere kapitoly sa autor pokúša osvetliť

dodnes nevyjasnený postoj G. Husáka k paktu, pričom prichádza k záveru, že Husák pakt pravdepodobne ani nepodporil, a ani ho otvorene nekritizoval.

Vo štvrtej kapitole sa Mocco venuje vývoju ilegálnej činnosti KSS a G. Husáka v zmenených zahraničnopolitických podmienkach od septembra 1939 do salzburských rokovanií v júli 1940. Priestor tu dostáva koncepcia sovietskeho Slovenska i kauza Clementis. Autor sa tiež zaoberá letákovou kampaňou a snahou o vydávanie vlastného ilegálneho časopisu KSS *Hlas ľudu*. Objavujú sa tu aj dodnes nepreskúmané aspekty ilegálneho komunistického odboja – získavanie finančných prostriedkov na ilegálnu činnosť. Na veľkom priestore sa autor venuje aj 1. máju 1940. Pri jeho príležitosti sa G. Husák dostal do sporu, ktorým si rozhádzal vzťahy s vedením KSS, a ktorý bol zároveň jedným z klincov do rakvy jeho zapojenia v komunistickej ilegality.

Predposledná kapitola prvej časti knihy je venovaná predovšetkým prvému pobytu G. Husáka v zaisťovacom tábore v Ilave v novembri 1940, kde strávil viac ako tri týždne, a neslávnemu koncu jeho prvej politickej dráhy v KSS. Po návrate z Ilavy totiž postupne prerhol kontakty s ilegálnou stranou a zostal fakticky mimo odboj.

Posledná kapitola sa venuje životným osudom Husáka od roku 1941, kedy žil ako súkromná osoba. Autor v nej zúžil kontext a prestal podrobne sledovať vývoj v komunistickej strane, pretože Husáka sa už viac priamo nedotýkal. Napriek tomu však mala predchádzajúca ilegálna činnosť v KSS na jeho život stály dopad. Prvýkrát sa prejavila po vypuknutí nemecko-sovietskeho konfliktu v júni 1941, keď bol spolu s ďalšími komunistami tri mesiace izolovaný v Ilave, a druhýkrát v máji 1942, keď sa polícia po dlhom čase dozvedela o jeho činnosti v začiatkoch ilegality a týždeň ho väzobne vyšetrovala. Autor neopomenul ani známu pro-

pagandistickú cestu, resp. zájazd na Ukrajinu, ktorý Alexander Mach zorganizoval v septembri 1941 a medzi inými sa na ňom nedobrovoľne zúčastnil aj G. Husák (s. 187 – 197). Prvá časť publikácie sa končí v období po bitke pri Stalingrade, kedy sa G. Husák začal postupne vracieť do ilegálneho komunistického hnutia. Pri charakteristike Husákovho života a činnosti v rokoch 1938 – 1943 sa možno jednoznačne stotožniť s konštatovaním autora: „*Husák, aj vďaka svojmu kontroverznému správaniu, zostal jedným z mála kandidátov na ilegálnu prácu až do doby, keď pre ňu konečne nastali vhodné podmienky. Všetci ostatní, ktorí predtým odvážne riskovali napriek nepriaznivým okolnostiam, boli medzičasom buď zatknutí, alebo pod drobnohľadom bezpečnosti. Husák sa ukázal byť veľmi vhodným človekom na úlohu, ktorú mu priniesol vývoj*“ (s. 226 – 227).

Druhá časť publikácie, v ktorej sa autor T. Černák venuje najmä Husákovmu zapojeniu do príprav a priebehu Povstania, sa delí na tri kapitoly. Na úvod autor čitateľovi približuje okolnosti vzniku piateho ilegálneho ústredného vedenia KSS. Práve toto vedenie sa v minulosti stalo predmetom najrôznejších historických hodnotení a interpretácií, ktoré sa dostávali do dvoch extrémnych polôh – od dogmatického zatracovania a kriminalizovania v 50. rokoch až po nekritické glorifikovanie o dve desaťročia neskôr. Z tohto dôvodu vzniklo o piatom ilegálnom ústrednom vedení KSS množstvo mýtov, výmyslov i klamstiev. Autor sa ich na nasledujúcich stranách snaží vcelku úspešne identifikovať a vyvracať. Aj on životný a politický príbeh G. Husáka zasadzuje do širokého kontextu. Dôsledkom toho je aj značný priestor, ktorý venuje jeho komunistickým spolupracovníkom v ilegality – Ladislavovi Novomeskému a Karolovi Šmidkemu. U prvého menovaného, ktorý bol blízkym priateľom a politickým súputníkom G. Husáka, je to vcelku logické. V prípade K. Šmidkeho je to spôsobené jeho kľúčovou

úlohou pri vzniku a pôsobení v piatom ilegálnom ústrednom vedení KSS a faktom, že jeho osoba po roku 1989 postupne upadla do zabudnutia a zostala v tieni svojich dvoch kolegov. Predmetom autorovho záujmu je aj úloha G. Husáka na zjednocovaní komunistického a občianskeho odboja, ktoré vyvrcholilo prijatím Vianočnej dohody v roku 1943, na rokovaníach s armádou a na bezprostredných prípravách Povstania do augusta 1944. Na záver sa venuje aj kauze (ne)oslobodenia politických väzňov z väzenia v Nitre, ktorá sa tragicky prejavila po zatknutí G. Husáka v roku 1951 a stala sa súčasťou obžaloby v procese s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami v roku 1954. Zasiahla i do vzájomných medziludských a stranických vzťahov – viacerí uväznení komunistickí funkcionári, ktorí vojnu prežili (najmä Viliam Široký a Július Ďuriš) Husáka znenávideli, pretože jeho rozhodnutie o odklade oslobodenia v Nitre považovali za úmyselný čin (s. 274).

Druhá kapitola sa už venuje samotnej účasti G. Husáka v Povstaní. Autor sa zaoberá najmä jeho činnosťou v predsedníctve SNR a vo funkcii povereníka SNR pre veci vnútorné. Čitateľovi sú prezentované všeobecne známe informácie – Husákov praktická a ideová príprava zlučovacieho zjazdu KSS a sociálnej demokracie (17. septembra 1944 v Banskej Bystrici), vojenské neúspechy povstaleckej armády a ich dopad na vzťahy medzi armádou a politickým vedením Povstania, prilet delegácie moskovského vedenia KSČ, neskôr i vládnej delegácie z Londýna a vzťahu Husáka s členmi týchto delegácií, založenie týždenníka *Nové slovo* a stranou neostal ani Husákov osobný život. Jedna z najzaujímavejších častí tejto pasáže je venovaná problematike nezapojenia reprezentatívnych katolíckych osobností do Povstania. Husák si uvedomoval toto výrazné negatívum – bez účasti väčšinových katolíkov v užšom politickom vedení Povstania, ho len ťažko

mohli vydávať za celonárodné. Preto Husák spolu s K. Šmidkem dvakrát navštívili banskobystrického biskupa Andreja Škrábika a žiadali ho, aby sa on i jednotliví kňazi angažovali v Povstaní a pôsobili aj v armáde. Žiadali ho tiež o vydanie pastierskeho listu v prospech Povstania. Neúspešne (s. 296 – 287).

Záverečná kapitola celej publikácie sa venuje osudom G. Husáka od porážky Povstania až po jeho prilet do Moskvy. Vychádza zo staršej práce autora, ktorá bola publikovaná v roku 2013.² Aj preto ide o pomerne neznámu anabázu turbulentného života G. Husáka, kedy bojoval o vlastné prežitie. Súčasťou poslednej kapitoly je aj Husákov „tajomné“ obdobie ohraničené koncom decembra 1944 (príchod Červenej armády do Žemberoviec) a koncom januára 1945, kedy bol systematicky vypočúvaný, resp. vyťažovaný sovietskymi spravodajskými orgánmi. Viac o jeho osudoch nevieme a poodhalíť závoj tohto tajomstva sa nepodarilo ani T. Černákovi. Záver kapitoly a tým i celej knihy tvoria okolnosti zostavovania známej správy o prípravách, priebehu a výsledkoch Povstania, ktorú G. Husák napísal už v Moskve vo februári 1945.

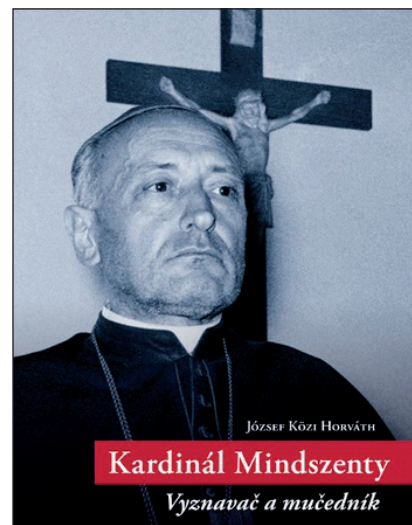
Publikácia okrem textu obsahuje aj množstvo viac, prípadne menej známych historických fotografií z obdobia rokov 1939 – 1945. Veľkým plusom druhej časti edície je doplnenie menného registra, ktorý v prvej časti chýbal. Na druhej strane, čitateľ tentoraz výraznejšie pociťuje absenciu poznámkového aparátu, pretože zoznam prameňov a literatúry nie je dostatočný a chýbajú v ňom dôležité práce reflektujúce osobnosť G. Husáka a obdobia rokov 1938 – 1945.³

Zo stylistickej stránky je práca na veľmi dobrej úrovni a text je pútavý,

prehľadný, a preto zákonite dobre čitateľný. Obsahuje však viacero preklepov, ktoré vznikli pri úprave štylistiky. Azda najzávažnejšou chybou takéhoto charakteru je rozdielny názov diela na obale knihy a v jej vnútri – zatiaľ čo obal knihy informuje, že prevedie čitateľa životnými osudmi G. Husáka v rokoch 1938 – 1945, vo vnútri sú vymedzené len na roky 1938 – 1944.

Z celkového pohľadu však ide o zanedbateľné chyby a z odborného hľadiska nemožno práci vytknúť takmer nič. Autori si zvolili z metodologického hľadiska správny prístup a hneď od začiatku je zrejmé, že práca M. Mocka a T. Černáka nesleduje výlučne len osudy G. Husáka a neizoluje ho od ostatného diania doma i v zahraničí. Práve naopak – predkladá čitateľovi plastický obraz fungovania komunistickej ilegality, zložitých vzťahov v jej vnútri, perzekúciu voči nej či problematiku vzťahov v celom slovenskom odboji. Do pozornosti autorov sa tak dostali aj ostatné ilegálne skupiny, ich snaha o zjednotenie a spoluprácu s vojenskými zložkami opozične namierenými proti vládnucemu režimu. Práca sa nevyhýba ani udalostiam odohrávajúcim sa za hranicami Slovenska, ktoré mali zásadný význam na domáce dianie. Čitateľ sa tiež dozvie, ako vyzerala situácia na povstaleckom území, s akými problémami sa politické a vojenské vedenie Povstania muselo po jeho vypuknutí vysporiadať a aký kapitál sa z neho snažila vyťažiť komunistická strana. Aj vďaka tomu druhá časť edície *Husák* nesplní iba očakávania záujemcov o životné osudy G. Husáka, ale aj širokého čitateľského okruhu, ktorý doteraz nemal možnosť bližšie sa zoznámiť so zložitým zákulisím ilegality a Povstania.

Branislav Kinčok

JÓZSEF KÖZI HORVÁTH

KARDINÁL MINDSZENTY. VYZNAVAČ A MUČEDNÍK

Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2019, 160 s.

Začiatkom roku 2019 vyšla v Centre pro studium demokracie a kultury v Brne v českom preklade kniha o kardinálovi Mindszentym – veľkom svedkovi viery maďarského národa, ktorý zomrel takmer pred pol storočím. Ide o preklad z nemeckého originálu, ktorý prvýkrát vyšiel už v roku 1977, teda ešte pred pádom komunizmu v strednej a východnej Európe. Na jej aktuálnosti nič neuberá ani to, že bola napísaná pred viac než 40 rokmi a ešte viac rokov nás delí od kardinálovho odchodu do večnosti. Predhovor ku knihe napísal kardinál Dominik Duka, ktorý sa netají tým, že preklad a vydanie knihy inicioval a tohto veľkého kardinála zaradil medzi významných stredo európskych prímasov kardinálov Josefa Berana, Aloysiusa Stepinaca a Stefana Wiszynského. Zároveň konštatuje, že práve kardinál Mindszenty mal najsilnejšiu mieru zodpovednosti za náboženskú a politickú slobodu v krajine. Väznením

2 ČERNÁK, Tomáš. Po potlačení Povstania. In: MICHÁLEK, Slavomír – LONDÁK, Miroslav a kol. *Gustáv Husák. Moc politiky – Politik moci*. Bratislava: Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2013, s. 198 – 216.

3 V zozname prameňov chýbajú najmä publikácie: KINČOK, Branislav a kol. *Gustáv Husák a jeho doba*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2015; MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. a kol. *Gustáv Husák. Moc politiky – Politik moci*.

a utrpením ho môžeme porovnať aj so slovenskými biskupmi a väzňami komunistického režimu Jánom Vojtaššákom, Pavlom Gojdičom a Michalom Buzalcom. Doslov ku knihe napísal František X. Halas. Publikácia je brožovaná a na obálke je kardinálova fotografia z roku 1956, ktorá ho zachytáva počas maďarského povstania. Obsahuje aj zoznam použitých prameňov, dokumentov a literatúry, z ktorej autor čerpal.

Kniha opisuje životný príbeh kardinála Mindszentyho, väžňa troch režimov, ktorý bol 30 rokov arcibiskupom ostrihomským a prímasom Maďarska, no zároveň viac než 26 rokov strávil vo väzení, v exile a v cudzine. Len 3 roky a 3 mesiace bol vo svojom úrade, v duchovnej službe. József kardinál Mindszenty (rodným menom József Pehm) sa narodil 29. marca 1892 v maďarskej obci Csehimindszent v typickej sedliackej rodine. Za kňaza bol vysvätený 12. júna 1915. Najskôr pôsobil ako farár v Zalaegerzegu, neskôr sa stal dekanom. Už v tomto období prispieval aj do katolíckej tlače a písal historické štúdie. V roku 1919 vystupoval proti maďarským bolševikom a za takýto postoj bol zatknutý. Po páde Maďarskej republiky rád sa venoval výstavbe kostolov, kláštorov a zakladaniu škôl. V roku 1937 bol pápežom Píom XII. vymenovaný za pápežského preláta. V roku 1941 si zmenil priezvisko Pehm na Mindszenty, podľa názvu svojej rodnej obce. Začiatkom marca 1944 bol vymenovaný za biskupa vo Veszpréme a 25. marca prijal biskupskú vysviacku. Za otvorenú kritiku prenasledovania Židov v Maďarsku bol v novembri 1944 uväznený. Dňa 2. októbra 1945 bol vymenovaný za ostrihomského arcibiskupom, čím sa stal aj prímasom, ako najmladší z maďarských biskupov. Vo februári 1946 ho pápež Pius XII. vymenoval za kardinála. Pozdvihol svoj hlas proti zoštatňovaniu katolíckych škôl a proti potláčaniu vyučovania náboženstva na školách. Spolu s ostatnými maďarskými biskupmi vydal list, v ktorom protestoval proti vysídľovaniu Maďarov z južného Slovenska a Nemcov z Maďarska. Počas Vianoc roku 1948 bol zatknutý – ako prvý z cirkevných predstaviteľov krajín sovietskeho bloku. Počas vyšetrovania bol fyzicky a psychicky trýznený – vyšet-

rovatelia ho bili, odopierali mu spánok a podávali mu drogy. Po jeho uväznení nasledovalo v Maďarsku masové zatýkanie kňazov, čím odštartovala perzekúcia katolíckej cirkvi. Dňa 3. februára 1949 bol kardinál Mindszenty v zinscenovanom trojdňovom politickom procese odsúdený na doživotie – prokurátor pritom požadoval trest smrti. Valné zhromaždenie OSN prehlásilo odsúdenie kardinála Mindszentyho za protiprávne. Bol väznený na neznámom mieste, nebol informovaný o tom, čo sa deje vo svete. I so svojou matkou sa mohol stretávať len zriedka a za prítomnosti dozorca. Podmienky väzby sa mu začali zlepšovať až s nástupom tzv. destalinizácie – vrátili mu ruženec a breviár, umožnili slúžiť sv. omšu a mohol sa aj vyspovedať. Tiež mu bolo umožnené liečiť sa vo väzenskej nemocnici v Budapešti, čo mu predtým bolo tiež odopierané. Kvôli tomu bol premiestnený do letného biskupského sídla pri Pécsi a potom do zámku Almássy na hraniciach s Československom.

V priebehu maďarského povstania, ktoré vypuklo 23. októbra 1956, bol z väzenia prepustený a vo verejnom rozhlasovom prejave vyzval k odporu proti komunistickému režimu. Necelé štyri dni vykonával slobodne funkciu prímasa, no po porážke povstania bol nútený hľadať ochranu na americkom veľvyslanectve v Budapešti, kde napokon strávil nasledujúcich 15 rokov. Aj toto bolo pre neho určitou formou väznenia, aj keď mohol slúžiť sv. omšu, prechádzať sa po dvore a čítať noviny a knihy. Útechou mu bola iba podpora pápeža Pia XII. Dňa 25. júna 1971 pricestoval do Budapešti prelát József Zágon, ktorý vystupoval ako zmocnenec pápeža Pavla VI., a požiadal ho aby opustil veľvyslanectvo. Keďže to pochopil ako vôľu pápeža, i keď by zostal najradšej v Maďarsku, pre dobro Cirkvi a ako prejav poslušnosti voči pápežovi prijal aj vyhnanstvo. Neskôr sa dozvedel, že Vatikán prisľúbil komunistickému režimu, že kardinál nebude v zahraničí podnikať nič, čo by sa priečilo línii maďarskej vlády. Dňa 28. septembra 1971 odišiel kardinál Mindszenty s diplomatickým pasom do Viedne, kde ho čakal arcibiskup Casaroli, s ktorým cestoval do Vatikánu. Pápež ho prijal s mimoriadnou úctou a vyjadril o ňom pochvalne.

V októbri 1971 odcestoval do Viedne kde sa usadil v seminári. Venoval sa pol miliónu maďarských emigrantov roztrúseným po celom svete. V októbri 1974 na knižnom veľtrhu vo Frankfurte nad Mohanom zverejnil svoje pamäti, ktoré majú vyše 500 strán a boli preložené do viacerých jazykov. Aj vďaka nim upozornil svetovú verejnosť na nebezpečenstvo komunizmu. Svätá stolica mu neschválila plán na založenie organizácie starajúcej sa o maďarských katolíckych emigrantov a taktiež nedostal k dispozícii žiadnych sväticiach biskupov. Na úrad ostrihomského arcibiskupa odmietol rezignovať, aj napriek písomnej výzve pápeža Pavla VI., pretože by to podľa neho viedlo k menovaniu nového arcibiskupa len so súhlasom úradu pre cirkevné záležitosti, čím by sa i on sám stal zodpovedným za katastrofálny stav cirkevných pomerov v Maďarsku. Pápež ho však v roku 1973 na nátlak maďarských komunistov zbavil úradu a prehlásil jeho diecézu za neobsadenú. To umožnilo Vatikánu, v duchu svojej východnej politiky, nájsť kompromisnú dohodu s maďarskou komunistickou vládou o znovuobsadení tohto úradu László Lékaiom, ktorý sa najskôr stal apoštolským administrátorom a po smrti kardinála Mindszentyho aj maďarským prímasom. Kardinál Mindszenty na to reagoval, že je to rozhodnutie Svätej stolice. Neskôr konštatoval, že Maďarsko a katolícka cirkev v ňom nie sú slobodné. Rozhodnutie Pavla VI. vyvolalo rozhorčenie v mnohých krajinách a Vatikán dostal tisíce protestných listov. Kardinál týmto rozhodnutím trpel, preto veľa cestoval po svete a venoval sa maďarským emigrantom, no neoslovoval len katolíkov a Maďarov. Všade vo svete, kam prišiel, sa mu dostávalo veľa prejavov úcty. Zomrel 6. mája 1975 v Rakúsku na zlyhanie srdca. Zádušnú sv. omšu v Dóme sv. Štefana vo Viedni celebraval kardinál Franz Konig. Kardinál Mindszenty bol na základe vlastnej žiadosti dočasne pochovaný v bazilike v Mariazellu a v roku 1991 bolo jeho telo prevezené do katedrály v Ostrihome. Plne rehabilitovaný bol až po páde komunizmu v marci 2012. Prebieha proces jeho beatifikácie, ktorý začal v roku 1993.

Ludovít Košík

VO VARŠAVE SA KONALA VEDECKÁ KONFERENCIA O PÁDE KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

V jednom z panelov vystúpil aj člen SpR ÚPN prof. Martin Pekár (druhý zľava)
(Foto: Mariusz Bodnar / Múzeum poľskej histórie, ENRS)

V dňoch 4. – 5. apríla 2019 sa vo Varšave konala medzinárodná vedecká konferencia s názvom *On the Downfall of Communism. 1989 in Central and Eastern Europe*, ktorú v spolupráci s Múzeom poľskej histórie organizovala Európska sieť Pamäť a solidarita. Podujatie sa začalo vo štvrtok 4. apríla slávnostným otvorením v priestoroch Prezidentského paláca, teda na rovnakom mieste, kde v roku 1989 prebiehali historické rokovania poľského okrúhleho stola. Pri otvorení sa prítomným hosťom priho-

voril prezident Poľskej republiky Andrzej Duda, ktorý ocenil pád komunistického režimu ako jeden z najvýznamnejších okamihov v moderných poľských dejinách. Po slávnostnom otvorení nasledoval prvý panel konferencie, v ktorom hostia analyzovali medzinárodné dôsledky pádu komunistických režimov v strednej a východnej Európe. V rámci panelu vystúpili o. i. predseda Vedeckej rady ENRS prof. Attila Pók, či historik Oldřich Tůma z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. V druhom paneli, ve-

novanom globálnemu pohľadu na rok 1989, vystúpil známy americký bádateľ a bývalý riaditeľ Rádia Slobodná Európa A. Ross Johnson, či poľský historik a dlhoročný prezident IPN Lukasz Kamin-ski. Rokovania prvého dňa ukončil tretí panel (moderovaný M. Žantovským), venovaný téme politickej a spoločenskej transformácie po roku 1989. Rumunský historik Florin Abraham v ňom analyzoval problém transformácie v Rumunsku a americký historik Mark Kramer priblížil pohľad atlantickej supervelmoci na vývoj v strednej Európe.

Druhý deň rokovaní na konferencii prebiehal v rovnako reprezentatívnych priestoroch Paláca republiky, pričom v dopoludňajšom paneli venovanom ozvenám hnutia Solidarita vystupoval aj vedúci katedry histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a člen Správnej rady ÚPN prof. Martin Pekár. V paneli venovanom diskusiám okolo roku 1989 priblížil situáciu v slovenskej historiografii a spoločnosti riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu ÚPN Peter Jašek. Celý program konferencie sprevádzali živé diskusie početného audítoria, ktoré ukázali veľký záujem širokej aj odbornej verejnosti o udalosti roku 1989. Konferencia bola zároveň prvým z podujatí pod patronátom Európskej siete Pamäť a solidarita, ktoré budú venované pádu komunistického režimu. V Bratislave sa bude veľká medzinárodná konferencia konať v dňoch 12. – 13. novembra 2019.

VETERÁNI PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA SI V NITRE PREVZALI DEKRÉTY

Politickí väzni a prenasledovaní komunistickým režimom si vo štvrtok 11. apríla 2019 v Nitre prevzali dekréty veteránov protikomunistického odboja, ktorými Ústav pamäti národa vyjadruje úctu mužom a ženám bráničiam hodnoty slobody a demokracie v období totality. ÚPN pripravil dekréty pre dvadsať veteránov protikomunistického odboja, z toho sedem

in memoriam. Dekrét veterána protikomunistického odboja in memoriam slávnostne prevzal za kardinála Jána Chryzostoma Korca jeho synovec Jozef Korec. Ústav pamäti národa tiež odovzdal päť ďakovných listov s pamätnými medailami ľuďom, ktorí trpeli za komunizmu.

Počas slávnostného odovzdávania v Krajskom osvetovom centre v Nitre

Dekréty si ocenení prevzali z rúk predsedu Správnej rady ÚPN Jána Pálffyho
(Foto: Juraj Ondriaš)

si ocenenie prevzalo deväť veteránov a osem blízkych za ocenených

in memoriám. Najstarší žijúci veterán, ktorý si prišiel prevziať dekrét, je 90-ročný „pétépák“ Vojtech Mikláš a najstarší ocenený ďakovným listom a pamätnou medailou je 92-ročný Július Vörös.

Za prenasledovaných sa zúčastneným prihovorila Františka Muziková, ktorá hovorila o vzťahoch medzi politickými väzňami: „*Ste moji priatelia. Priateľovi možno povedať, čo si myslíme, čo sa nám nepáči, a priateľ nás aj upozorní, čo robíme zle my, takže navzájom si pomáhame. Chceme, aby medzi nami bolo trvalé priateľstvo a aby sme v tomto duchu pokračova-*

li aj vo svojom súkromnom živote.“

Dekréty si ocenení prevzali z rúk predsedu Správnej rady ÚPN Jána Pálffyho, ktorý vyzdvihol morálny a hodnotový odkaz veteránov protikomunistického odboja. Práve tento ich odkaz môže slúžiť ako vzor súčasným aj budúcim generáciám.

Ústav pamäti národa priznal k 31. marca 2019 postavenie účastníka protikomunistického odboja 866 osobám a postavenie veterána protikomunistického odboja 806 osobám. Oceňovanie prenasledovaných z Nitrianskeho kraja pripravil ÚPN v spolu-

práci s úradom NSK už po štvrtý raz, a tak úctu a vďaka oceneným prejavil aj podpredseda krajskej samosprávy Igor Éder: „*Úctivo sa pred vami skláňam, lebo ste sa vyznamenali v zápase o slobodu, demokraciu a právo v našej vlasti. Aj vďaka vám, vašim postojom, vašej obeti a utrpeniu sa obdobie neslobody skončilo a totalitný komunistický režim sa zrútil.*“

Na podujatí sa zúčastnili aj zástupcovia organizácií politických väzňov. Slávnostné oceňovanie veteránov protikomunistického odboja umelecky doplnili študenti Základnej umeleckej školy Jozefa Rosinského v Nitre.

SEMINÁR O VOJNOVOM RASOVOM ZÁKONODARSTVE

Sedemdesiat rokov od prijatia prvých protizidovských zákonov na Slovensku v apríli 1939, ktoré sa stali základom cieľavedomého prenasledovania židovského obyvateľstva, si Ústav pamäti národa a Múzeum holokaustu v Seredi pripomenuli zorganizovaním seminára *Uzákonené bezprávie – Rasové zákonodarstvo na Slovensku a v Európe*. Podujatie sa konalo 6. mája 2019 v Zichyho paláci v Bratislave.

Prvý blok otvorila Katarína Zavačká z Ústavu štátu a práva SAV svojím referátom *K prvým slovenským legislatívnym „ideovým návrhom“ štátom organizovanej lúpeže židovského majetku*. Ako druhý vystúpil Ivan Kamenec

z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, ktorý hovoril o realizácii niektorých antisemitských zákonov na Slovensku. Pavol Makyna z Ústavu pamäti národa priblížil navrhované definície pojmu „Žid“, o ktorých sa diskutovalo v rokoch 1938 a 1939.

Referát o dvoch fázach arizovania židovského majetku na Slovensku v rokoch 1939 až 1945, ktorý predniesol Ľudovít Hallon z Historického ústavu SAV, otvoril druhý blok prednášok. Americká výskumníčka Madeline Vadkerty priblížila svoj projekt *Ludia píšu Tisovi o židovskej otázke*, v rámci ktorého sa venuje výskumu listov písaných prezidentovi Jozefovi Tisovi nielen prenasle-

Diskusia počas seminára, zľava Peter Borza, Madeline Vadkerty, Ľudovít Hallon a moderátor Ondrej Podolec (Foto: Andrea Púčíková)

dovaným židovským obyvateľstvom, ale aj ľuďmi túžiacimi arizovať. Peter Borza z Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach hovoril o reakcii gréckokatolíkov na prenasledovanie Židov, pričom poukázal najmä na biskupa Petra Pavla Gojdiča, ktorý za svoju pomoc prenasledovaným dostal aj ocenenie Spravodlivý medzi národmi.

V OBCI KOŠ ODHALILI PAMÄTNÚ TABUĽU TRPIACIM V PRACOVNOM TÁBORE NOVÁKY

Politickým väzňom, príslušníkom Pomocných technických práporov a zaradeným do tábora nútenej práce Nováky, ktorý sa rozprestieral medzi obcami Koš a Laskár a mestom Nováky, odhalili 25. mája v obci Koš pamätnú tabuľu.

Počas druhej svetovej vojny boli v tábore Nováky umiestnení prenasledovaní Židia, po vojne Karpatskí

Nemci a v roku 1948 sa stal táborm nútenej práce. Komunistický režim v ňom – ako pobočke väznice v Leopoldove – neskôr väznil politických väzňov a napokon v ňom boli umiestnení príslušníci PTP.

Program podujatia sa začal svätou omšou vo Farskom kostole Pána a Spasiteľa Ježiša Krista, Kráľa vesmíru, ktorú

O väznení v pracovnom tábore hovorili August Masár a Mária Engelová (Foto: Peter Sandtner)

celebroval Viktor Mareta, kňaz a syn Jozefa Marettu väzneného v tábore nútenej práce Nováky. Nasledovalo odhalenie pamätnej tabule na budove Obecného úradu v Koši. O väznení v pracovnom tábore hovorili August Masár a Mária Engelová, ktorej prí-

tomní zároveň zablahoželali k jej 90. narodeninám. Kvety, ktoré dostala, položila k pamätníku na pamiatku svojho manžela, s ktorým sa zoznámila práve v pracovnom tábore. Napokon tabuľu požehnali prítomní kňazi. Účastníci pietneho podujatia položili kvety aj

k pamätníku Karpatských Nemcov na mieste, kde sú pochovaní tí, ktorí v tábore zomreli. Súčasťou stretnutia, na ktorom sa zúčastnili členovia Konfederácie politických väzňov Slovenska a Karpatskonemeckého spolku, bola aj modlitba za zomrelých v tábore.

VEDECKÁ KONFERENCIA O DOMINIKOVI TATARKOVI

Osobnosť a dielo Dominika Tatarku, jeho vzťah k českému disentu a katolíckej cirkvi či prenasledovanie tohto spisovateľa ŠtB – aj to boli témy, o ktorých diskutovali odborníci na vedeckej konferencii *Dominik Tatarka – Spisovateľ vo víre doby*. Pri príležitosti 30. výročia úmrtia tohto významného spisovateľa ju spoločne zorganizovali Ústav pamäti národa, katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a Univerzitná knižnica v Bratislave.

Prvý panel konferencie, ktorý bol zameraný na literárnu reflexiu diela Dominika Tatarku, otvorila prof. Mária Bátorová z Ústavu svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied referátom *Osobnosť a dielo Dominika Tatarku proti noci 20. storočia*. Tatarkovu tvorbu v poľských prekladoch priblížil referát Lucyny Spyrka zo Sliezskej uni-

verzity v Katoviciach. Pre neprítomnosť autorky ho predniesol historik ÚPN Martin Garek. Prvý blok uzavrel Viliam Jablonický, ktorý hovoril o kultúrnej koncepcii Dominika Tatarku.

Spoločenský a politický kontext, v ktorom Dominik Tatarka žil a tvoril, analyzovali prednášajúci v druhej časti konferencie: Branislav Kinčok z Ústavu pamäti národa hovoril o spisovateľovi a politických procesoch v rokoch 1948 až 1954. Josef Halla z Masarykovej univerzity v Brne priblížil kontakty Dominika Tatarku s českým disentom a František Neupauer z Ústavu pamäti národa zasa jeho vzťah ku Katolíckej cirkvi. Aktivi-

Diskusia, zľava literárny vedec Peter Darovec, spisovateľ Dušan Dušek, niekdajší disident Ján Budaj a moderátor Peter Jašek (Foto: Andrea Púčíková)

ty Štátnej bezpečnosti proti Tatarkovi opísal Jerguš Sivoš (Ústav pamäti národa).

V záverečnej diskusii okrúhleho stola vystúpili niekdajší disident Ján Budaj a spisovateľ Dušan Dušek, ktorí sa s Dominikom Tatarkom priatelili, a literárny vedec Peter Darovec.

PIETNA SPOMIENKA PRI PAMÄTNÍKU USMRTENÝCH NA HRANICIACH V ROKOCH 1948 – 1989

Pri Pamätníku usmrtených na hraniciach v rokoch 1948 – 1989 na historickom cintoríne v Kežmarku sa v utorok 28. mája 2019 konala pietna spomienka organizovaná Svetovým združením bývalých politických väzňov (SZBPV). Pamätník venovaný vyše 400 obetiam Železnej opony si zvlášť pripomína dvoch mladých mužov – Milana Dľubača a Ondreja Brejku, ktorí zahynuli pri svojej neúspešnej ceste za slobodou na česko-slovensko-rakúskej hranici v roku 1980 a až po 24 rokoch sa podarilo ich telá po-

chovať vo vlasti, pod týmto pomníkom.

Na jubilejnú pietnu spomienku pri príležitosti 15. výročia odhalenia pamätníka prijali pozvanie SZBPV pozostalí príbuzní obetí, členovia združení niekdajších politických väzňov (Príslušníci Vojenských táborov nútenej práce – Pomocných technických práporov, Konfederácia politických väzňov Slovenska, Zväz protikomunistického odboja) a žiaci Základnej školy s materskou školou sv. Kríža v Kežmarku. S príhovorom vystúpili za Ústav pamäti národa Ján Endrő-

Za ÚPN vystúpil s príhovorom Ján Endrődi (Foto: Veronika Švedová)

di a za SZBPV jeho predseda František Bednár. Po príhovoroch si menovaní spolu s rodinami pozostalých uctili obeť totalitného režimu položením kytíc k pamätníku. Pietna spomienka bola ukončená hymnami štátov, z ktorých pochádzali obeť Železnej opony, a poďakovaním Jany Brejka, sestry Ondreja Brejku.

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA A BRATISLAVSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ PODPÍSAJI MEMORANDUM O PARTNERSTVE A SPOLUPRÁCI

Doterajšiu spoluprácu Bratislavského samosprávneho kraja a Ústavu pamäti národa v stredu 19. júna 2019 oficiálne spečatili podpisom memoranda župan Juraj Droba a predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy. Cieľom je presadzovať spoločné záujmy v otázkach pripomínania si historických výročí obdobia neslobody a spolupráca na vzdelávacích, osvetových a kultúrnych podujatiach a projektoch.

„Je dôležité uchovávanie historických medzníkov pre ďalšie generácie. Preto s Ústavom pamäti národa intenzívne spolupracujeme. Aktuálne pracujeme na pripravách 30. výročia pádu železnej opony,“ priblížil predseda Bratislavského samosprávneho kraja Juraj Droba.

„Ústav pamäti národa oceňuje dlhodobú spoluprácu s BSK pri organizovaní osvetových a vzdelávacích aktivít o období neslobody, ako aj pri zachovávaní pamiatky obetí totalitných režimov. Teší ma, že našu spoluprácu podpisom memoranda symbolicky formalizujeme v roku 30. výročia pádu komunistického režimu,“ uviedol predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ján Pálffy.

Bratislavská župa je už roky partnerom Festivalu Slobody, ktorý organizuje Ústav pamäti národa. Počas

výročí novembrovej Nežnej revolúcie obe inštitúcie spolu pravidelne pripravujú Víkend zatvorených hraníc, teda symbolicky uzavú hranice na Cyklomoste slobody, ktorý vedie ponad bývalú Železnú oponu. Pri Cyklomoste slobody v Devínskej Novej Vsi tiež spoločne odhalili pamätník obetiam Železnej opony, ktorý pripomína 42 obetí a symbolizuje komunistické Československo oddelované od slobodného sveta riekou Morava. BSK a ÚPN usporiadali aj spomienkové podujatie a odhalili pamätník Hartmutovi Tautzovi, ktorý sa stal obeťou zločinu proti ľudskosti na hraniciach. Ústav pamäti národa zároveň v spolupráci s bratislavskou župou každoročne odovzdáva dekréty veteránom protikomunistického odboja.

Bratislavský samosprávny kraj a Ústav pamäti národa v *Memorande o partnerstve a spolupráci medzi Bratislavským samosprávnym krajom a Ústavom pamäti národa* deklarujú spoločnú vôľu k vzájomnej spolupráci vo všetkých oblastiach spoločného záujmu, vzájomnému informovaniu sa či výmene pozitívnych skúseností. Bratislavský samosprávny kraj vyjad-

Predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy a predseda Bratislavského samosprávneho kraja Juraj Droba po podpise memoranda o spolupráci (Foto: BSK)

ruje vôľu v rámci svojich možností a kompetencií poskytnúť súčinnosť Ústavu pamäti národa pri napĺňaní cieľov činnosti ústavu, najmä pri šírení myšlienok slobody a demokracie prostredníctvom vzdelávacích, osvetových a kultúrnych podujatí. Zároveň bude spolupracovať s Ústavom pamäti národa pri zvyšovaní povedomia obyvateľstva kraja o praktikách totalitných režimov, ako i pri preukazovaní náležitej úcty a pamiatky obetiam totalitných režimov.

SPOLUPRÁCA ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA S MÚZEOM SNP

Generálny riaditeľ Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici Stanislav Mičev navštívil 2. júla 2019 Ústav pamäti národa. So zástupcami ÚPN diskutoval o spolupráci medzi oboma inštitúciami, najmä však o spracovaní databázy slovenských občanov väznených v táboroch Hlavnej správy vojnových zajatcov a internovaných (GUPVI) a odbornom seminári, ktorý sa bude konať pri príležitosti 75. výročia Slovenského národného povstania.

V prípade databázy vojnových zajatcov a internovaných v ZSSR ide o dlhodobý projekt, ktorý má ponúknuť

odbornej i širokej verejnosti doteraz najkomplexnejší zoznam občanov internovaných v sovietskych zajateckých táboroch po skončení druhej svetovej vojny.

Plánovaný seminár, na ktorom bude popri Ústave pamäti národa a Múzeu SNP spolupracovať aj Veľvyslanectvo Poľskej republiky v Bratislave, sa uskutoční 10. septembra v Bratislave. Historici z Poľska a zo Slovenska na ňom priblížia rozdiely a paralely medzi Varšavským povstaním a Slovenským národným povstaním.

Zástupcovia ÚPN a Múzea SNP sa dohodli aj na vzájomnej podpore pub-

Zľava: riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu Peter Jašek, predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy, generálny riaditeľ Múzea SNP v Banskej Bystrici Stanislav Mičev a riaditeľ Sekcie dokumentácie ÚPN Michal Miklovič (Foto: Andrea Púčiková)

likačnej činnosti a výmene fotografií a audiovizuálnych materiálov pri propagácii nadchádzajúceho 75. výročia Slovenského národného povstania.

SEMINÁR K 75. VÝROČIU SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO POVSTANIA A VARŠAVSKÉHO POVSTANIA

Ústav pamäti národa, v spolupráci s Európskou sieťou pamäť a solidarita, Poľským veľvyslanectvom na Slovensku, Poľským inštitútom v Bratislave a Múzeom Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, organizujú pri príležitosti 75. výročia SNP a Varšavského povstania odborný seminár venovaný týmto dvom významným udalostiam. Podujatie sa uskutoční dňa 10. septembra 2019 v priestoroch Poľského inštitútu na Námestí SNP. Na seminári vystúpia slovenskí a poľskí historici, ktorí vo svojich príspevkoch priblížia priebeh a dôsledky oboch protinacistických povstaní, ktoré v roku 1944 formovali tvár strednej Európy. Príspevky sa dotknú aj problematiky účasti Slovákov vo Varšavskom povstaní či vojenských aspektov oboch povstaní. Medzi vystupujúcimi historikmi nebudú chýbať zástupcovia Múzea Varšavského povstania, poľského Ústavu národnej pamäti, Múzea SNP v Banskej Bystrici a Ústavu pamäti národa.

MÁTE DOMA ZAUJÍMAVÉ ZÁBERY Z NEŽNEJ REVOLÚCIE?

Ústav pamäti národa pripravuje pri príležitosti 30. výročia Nežnej revolúcie sériu podujatí, ktorými si pripomenie toto významné výročie moderných slovenských dejín. Súčasťou podujatí bude aj kampaň na sociálnych sieťach, v rámci ktorej by sme verejnosti chceli prezentovať doteraz neznáme fotografie z novembrových dní.

ÚPN privíta, ak sa do tejto kampane zapoja aj občania, a to tak, že poskytnú fotografie dokumentujúce udalosti tých dní. Mnoho z vtedajšieho diania zachytili objektívy profesionálnych fotografov, no množstvo neobjavených záberov aj naďalej ostáva v súkromných albumoch občanov.

Ak máte fotografie, negatívy alebo iný zaujímavý obrazový materiál (napríklad plagáty, transparenty, videozáznamy) zachytávajúci vtedajší spoločenský a politický pohyb, budeme radi, ak ho poskytnete Archívu Ústavu pamäti národa. Poskytovateľom a autorom obrazového materiálu zaručujeme, že pri šírení ich diela budú dodržané všetky autorské práva.

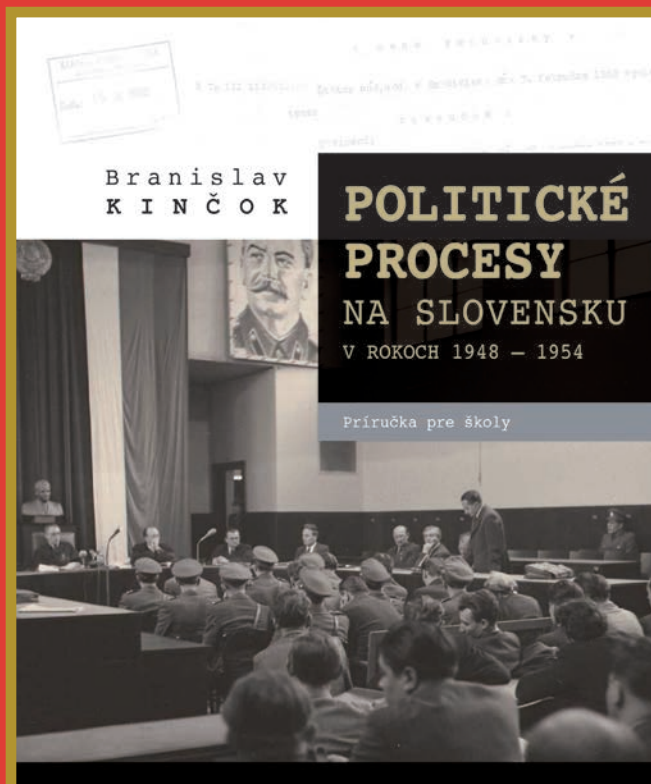
Kontaktná osoba:

Mgr. Peter Jašek, PhD.

Miletičova 19, 820 18 Bratislava

E-mail: peter.jasek@upn.gov.sk

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2019
ISBN 978-80-89335-87-9

POLITICKÉ PROCESY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1948 – 1954 BRANISLAV KINČOK

Publikácia historika Ústavu pamäti národa Branislava Kinčoka sa venuje téme komunistických politických procesov na Slovensku v rokoch 1948 – 1954. Prístupnou formou sa snaží mladej generácii priblížiť historické súvislosti udalostí po roku 1948, ktoré sa spájali s organizovaním masových politických perzekúcií na Slovensku. Autor v prvom rade v krátkosti definuje fenomén politických procesov – pomenováva príčiny ich vzniku, zmysel a ciele. Krátko charakterizuje aj ich mechanizmus a uvádza konkrétne prípady tých politických procesov, ktoré najväčšmi zasiahli slovenskú spoločnosť. Publikácia sa venuje aj prvým revíziám politických procesov a súdnym rehabilitáciám, ktoré sa v rôznej forme začali už roku 1955, no plnohodnotnej rehabilitácie sa väčšina z obetí dočkala až po roku 1989. Keďže osobné príbehy, zážitky a spomienky sú veľmi dôležitý aspekt pri interpretovaní historických udalostí, mozaiku politických procesov autor dopĺňa aj osudmi jednotlivých aktérov – či už obetí alebo vinníkov. Čitateľ sa tak zoznámí nielen s autentickými spomienkami politických väzňov, ktorí boli odsúdení na konci 40. a začiatkom 50. rokov, ale aj s výpoveďami tých, ktorí stáli na opačnej strane barikády a z dnešného pohľadu nesú priamu zodpovednosť za masovú nezákonnosť v rokoch 1948 – 1954.